

ULOGA USTAVNOG SUDA REPUBLIKE SRBIJE U ZAŠTITI LJUDSKIH PRAVA U KAZNENIM POSTUPCIMA

Prof. dr Milan Škulić Dr Milica Kolaković-Bojović Dr Marina Matić-Bošković

Prof. dr Milan Škulić
Dr Milica Kolaković-Bojović
Dr Marina Matić Bošković

**Uloga Ustavnog suda Republike Srbije
u zaštiti ljudskih prava u kaznenim
postupcima**

Beograd, 2024. godine

Prof. dr Milan Škulić
Dr Milica Kolaković – Bojović
Dr Marina Matić Bošković

Uloga Ustavnog suda Republike Srbije u zaštiti ljudskih prava u kaznenim postupcima

ISBN-978-86-80756-72-1
DOI: 10.47152/ustavnisud2024

Izdavač
*Institut za kriminološka i sociološka istraživanja
Gračanička 18, Beograd*

E-mail: *krinstitut@gmail.com*

Za izdavača
Dr Ivana Stevanović

Recenzenti

Prof. dr Zoran Stojanović, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, u penziji

Prof. dr Vladan Petrov, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu

Prof. dr Stanko Bejatović, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu, u penziji

Kompjuterska obrada teksta
Dr Milica Kolaković-Bojović

Dizajn korica
Dr Ana Batrićević

Štampa
Birograf doo

Tiraž
300

Sadržaj

Predgovor	9
1. PREDMET, OBUHVAT I METODOLOŠKI OKVIR ANALIZE	11
1.1. Predmet, cilj i struktura analize	11
1.2. Metodološki okvir analize	13
2. NORMATIVNI I INSTITUCIONALNI OKVIR USTAVNOPRAVNE ZAŠTITE U REPUBLICI SRBIJI	20
2.1. Nastanak i razvoj ustavnopravne zaštite na prostorima današnje Republike Srbije	20
2.2. Ustavom zagarantovana prava i slobode od posebnog značaja za kaznene postupke	23
2.3. Nadležnost Ustavnog suda	39
2.4. Izbor, imenovanje i prestanak funkcije sudija Ustavnog suda	42
2.4.1. Izbor i imenovanje sudija Ustavnog suda	42
2.4.2. Prestanak funkcije sudije Ustavnog suda	47
2.5. Položaj sudija Ustavnog suda	50
2.5.1. Integritet sudija Ustavnog suda: sprečavanje sukoba interesa	50
2.5.2. Materijalni položaj sudije Ustavnog suda	54
2.5.3. Imunitet sudija ustavnog suda	56
2.6. Uređenje Ustavnog suda	58
2.6.1. Predsednik i zamenik predsednika Ustavnog suda	59
2.6.1.1. Izbor predsednika Ustavnog suda	59
2.6.1.2. Mandat predsednika Ustavnog suda	61
2.6.1.3. Uloga predsednika Ustavnog suda	61
2.6.1.4. Razrešenje predsednika Ustavnog suda	62
2.6.1.5. Zamenik predsednika Ustavnog suda	63
2.6.2. Radna tela Ustavnog suda	63

2.6.3. Stručna služba Ustavnog suda	65
2.7. Kadrovski kapaciteti Ustavnog suda	69
2.7.1. Rad sa manjim brojem sudija	69
2.7.2. Uloga Stručne službe	70
2.7.3. Struktura zaposlenih u Stručnoj službi	72
2.7.4. Uporednopravna rešenja u organizaciji stručne podrške	77
2.7.5. Unapređenje kadrovskih kapaciteta Ustavnog suda	80
2.8. Organizacija rada	82
2.8.1. Rad u većima i sednica Ustavnog suda	83
2.8.2. Izdvojeno mišljenje	85
2.8.3. Uporednopravni modeli organizacije rada ustavnog suda i mišljenja Venecijanske komisije	86
2.8.3.1. Odlučivanje u plenumu	87
2.8.3.2. Odlučivanje u većima	88
2.8.3.3. Sudije izvestioci	90
2.8.3.4. Automatska dodela predmeta	92
2.8.3.5. Izdvojena mišljenja	93
2.9. Finansijska samostalnost	95
2.6.4.1. Uporedni modeli finansijske samostalnosti	96
2.10. Postupak pred Ustavnim sudom po Ustavnoj žalbi	101
2.10.1. Dozvoljenost i titulari prava na ustavnu žalbu	101
2.10.2. Sadržina i elementi ustavne žalbe	102
2.10.3. Dejstvo ustavne žalbe	103
2.10.4. Prethodni postupak	104
2.10.5. Odlučivanje Ustavnog suda o ustavnoj žalbi	107
2.10.6. Odluke Ustavnog suda u postupku po ustavnoj žalbi	110
3. REZULTATI KVANTITATIVNE ANALIZE	114
3.1. Podaci o predmetu	114
3.1.1. Broj i struktura predmeta	114
3.1.2. Broj ustavnih prava na čiju povredu je ukazao podnosilac	116

3.1.3.	Pravo na čiju je povredu ukazao podnosilac	117
3.1.4.	Elementi prava na pravično suđenje na čiju je povredu ukazao podnosilac	121
3.1.5.	Povrede posebnih prava okrivljenog na koje je ukazao podnosilac	123
3.1.6.	Povrede prava usmerenih na zaštitu pravne sigurnosti na koje je ukazao podnosilac	125
3.1.7.	Pravo na pravno sredstvo	127
3.1.8.	Ustavne žalbe protiv akta ili radnje državnog organa	129
3.1.9.	Organ za koji se tvrdi da je povredio pravo građana	131
3.1.10.	Sud koji je povredio pravo prema navodima podnosioca	133
3.1.11.	Zahtev za naknadu štete	137
3.2.	Podaci o podnosiocu	140
3.2.1.	Broj podnosilaca	141
3.2.2.	Pravni subjektivitet podnosioca	142
3.3.	Postupak	145
3.3.1.	Izazovi u postupcima ustavnih žalbi	145
3.3.2.	Trajanje postupka po ustavnoj žalbi	150
3.3.3.	Broj odluka po ustavnoj žalbi	152
3.3.4.	Vrsta odluke po ustavnoj žalbi	153
3.3.5.	Podaci o odlukama kojima su odbijene ustavne žalbe	155
3.3.6.	Broj i struktura utvrđenih povreda prava	158
3.3.7.	Organ koji je povredio pravo	165
3.3.8.	Šta je naloženo odlukom kojom se usvaja zahtev?	168
3.3.9.	Naknada štete zbog povrede prava	170
3.3.10.	Naknada troškova postupka pred Ustavnim sudom	173
4.	KVALITATIVNA ANALIZA – STUDIJE SLUČAJA RELEVANTNIH PITANJA/PROBLEMA KOJA/KOJI SE TIČU USTAVNIH ŽALBI U KRIVIČNOPRAVNOJ MATERIJU U PRAKSI USTAVNOG SUDA SRBIJE	178
4.1.	Načelo <i>ne bis in idem</i> u praksi Ustavnog suda Srbije – utemeljenoj na širem pravnom kontekstu	178

4.2.	Stavovi i praksa Ustavnog suda u pogledu određivanja pritvora i mera suštinski „izjednačenih pritvoru”	213
4.3.	Praksa Ustavnog suda koja se tiče ustavnih žalbi podnetih od strane oštećenih	229
4.3.1.	Oštećeni u kontekstu <i>ius puniendi</i> koje načelno pripada državi	229
4.3.2.	Povreda prava određenih kategorija oštećenih na pravično suđenje	233
4.3.3.	Ustavne žalbe oštećenih u kontekstu povrede prava na život	239
4.4.	Stavovi Ustavnog suda u pogledu prava okrivljenog na nepristrasan krivični sud	253
4.5.	Stavovi Ustavnog suda koji se tiču nekih relevantnih aspekata ustavnih žalbi protiv presuda prekršajnih sudova	255
4.6.	Zaključci	257
	Izvori i literatura	259

Iako nastala kao rezultat zajedničkog rada, autori su samoj izradi pojedinih poglavlja monografije pristupili individualno, pa je tako prof. dr Milan Škulić napisao Deo 4. monografije, dr Milica Kolaković-Bojović je autor Delova 1. i 2. (osim Glava 2.6-2.9), kao i Glave 3.1, dok je dr Marina Matić-Bošković napisala Glave 2.6-2.9, 3.2 i 3.3.¹

¹ Rad dr Milice Kolaković-Bojović i dr Marine Matić Bošković na izradi ove monografije delimično je podržan kroz Ugovor o finansiranju naučnoistraživačkog rada br. 451-03-66/2024-03/200039 zaključenog između Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja i Ministarstva nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije

Predgovor

Iako predstavlja poslednju (a neretko i najznačajniju) branu u zaštiti ljudskih prava, postupanje Ustavnog suda u predmetima iz oblasti kaznenog prava do sada je bilo nepravedno zapostavljeno kao predmet naučnih istraživanja. I pored postojanja određenog broja publikacija koje su praksu Ustavnog suda u ovoj oblasti tretirale iz ugla zaštite određenih prava, izostala je sistemska, sveobuhvatna analiza.

Polazeći od toga, ova monografija je nastala kao rezultat istraživačkog rada autorskog tima, tokom 2023. i 2024. godine, pri čemu je istraživački rad tokom 2023. godine realizovan u okviru saradnje Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, Ustavnog suda i Misije OEBS-a u Republici Srbiji, a u okviru projekta „Analiza rada Ustavnog suda Srbije po ustavnim žalbama iz oblasti krivičnog prava“.

Iako polazi od rezultata pomenutog istraživanja, monografija predmetu postupanja Ustavnog suda pristupa sveobuhvatnije, kroz sagledavanje normativnih i institucionalnih mehanizama ustavnosudske zaštite ljudskih prava, organizacionih aspekata i kapaciteta Stručne službe, rezultate kvantitativne analize postupanja Ustavnog suda, ali i kvalitativnu analizu nekih od najznačajnijih i/ili najspornijih pitanja u praksi.

Imajući u vidu tematski obuhvat analize, ova monografija je namenjena ne samo naučnoj zajednici, već i sudijama, tužiocima, advokatima, profesionalcima u nevladinom sektoru angažovanim u oblasti zaštite ljudskih prava, ali i studentima koji žele da se bliže upoznaju sa postupanjem Ustavnog suda u predmetnoj materiji.

Imajući u vidu da bi ovako sveobuhvatan pristup analizi bio nemoguć bez aktivne saradnje ne samo sa sudijama, već i zaposlenima u Stručnoj službi Ustavnog suda, autori se posebno zahvaljuju Đorđu M. Raševiću, savetniku Ustavnog suda, na svesrdnoj podršci u procesu prikupljanja podataka za potrebe kvantitativne analize.

Veliku zahvalnost na podršci u obradi prikupljenih statističkih podataka, autorski tim duguje i dr Anđeli Đukanović, naučnoj saradnici Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja.

Veliku zahvalnost, autori duguju i Misiji OEBS-a u Republici Srbiji, a naročito gđi. Nataši Novaković, kako na prepoznavanju značaja predmeta ove monografije, tako i

na podršci projektnom timu u sprovođenju istraživanja koje je prethodilo njenoj izradi.

Posebno se zahvaljujemo i prof. dr Zoranu Stojanoviću, prof. dr Vladanu Petrovu i prof. dr Stanku Bejatoviću, recenzentima ove monografije, koji su svojim dragocnim iskustvom u oblastima relevantnim za predmet našeg istraživanja značajno doprineli njenom kvalitetu.

Najzad, ali ne i najmanjeg značaja je i organizaciono-tehnička podrška zaposlenih na Institutu za kriminološka i sociološka istraživanja, na čelu sa dr Ivanom Stevanović, ne samo u procesu sprovođenja istraživanja, već i tokom pripreme monografije, na čemu su autori iskreno zahvalni.

U Beogradu, 15. novembra 2024. godine

Prof. dr Milan Škulić

Dr Milica Kolaković-Bojović

Dr Marina Matić Bošković

1. PREDMET, OBUHVAT I METODOLOŠKI OKVIR ANALIZE

1.1. Predmet, cilj i struktura analize

Autori monografije upustili su se tokom 2023. godine u poduhvat analize postupanja Ustavnog suda (u daljem tekstu: US, Sud) u predmetima iz oblasti kaznenog prava. Iako je predmetom ove analize obuhvaćen samo mali deo nadležnosti Ustavnog suda, sa ciljem obezbeđivanja sveobuhvatnog, ali i dubinskog pristupa predmetu istraživanja, njegovo sagledavanje zahtevalo je od autora odgovore na čitav niz nimalo jednostavnih pitanja, koja bi se, pojednostavljeno rečeno, mogla svesti na sledeće:

- Koja se to ustavna prava krše u ili u vezi sa kaznenim postupcima?
- Koja su prava građana kojima su ugrožena ili povređena ustavna prava u kaznenim postupcima?
- Koja su ovlašćenja Ustavnog suda u pogledu pružanja zaštite građanima kojima su povređena prava u kaznenim postupcima?
- Na koji način se obezbeđuju garancije nezavisnosti, stručnosti i integriteta sudija Ustavnog suda?
- U kojoj meri administrativno-tehnički kapaciteti Suda podržavaju njegovo efikasno postupanje?
- Šta o postupanju Ustavnog suda u predmetima po ustavnim žalbama iz oblasti kaznenog prava govore statistički parametri?
- Koja pitanja izazivaju najviše problema, odnosno nedoumica u praksi Ustavnog suda po ustavnim žalbama?

Da bi se na ovako postavljena pitanja dobili adekvatni odgovori bilo je ispravno definisati metodološki okvir analize i razviti set istraživačkih alata. Upravo ovim temama posvećen je **Deo 1** monografije.

U pronalaženju odgovora na ova pitanja, trebalo je prepoznati dodirne tačke kaznenopravne i ustavnosudske zaštite, odnosno utvrditi koja su to Ustavom zagarantovana prava i slobode od značaja za kaznene postupke, odnosno koja se to ustavna prava krše u kaznenim postupcima. Pored toga od velike važnosti bilo je i

sagledati kako su ta prava definisana Ustavom Republike Srbije² (u daljem tekstu: Ustav RS), ali i prepoznati ključne probleme u pogledu ostvarivanja ovih prava u praksi, budući da upravo tu leži ključ povreda na koje se pozivaju podnosioci ustavnih žalbi. U tom smislu, od velikog značaja je sagledavanje i aktuelnih i/ili nedavnih konteksta u kojima se dešavaju ili su se dešavale povrede ustavnih prava.

Svesni da se o rezultatima rada Ustavnog suda ne može polemisati bez prethodne analize normativnih i administrativnih „alata“ koji Sudu stoje na raspolaganju u kontekstu zaštite ljudskih prava, važan zadatak za autore bio je i sagledavanje ustavnopravne uloge, ovlašćenja, procedura, kao i kapaciteta Ustavnog suda za postupanje po ustavnim žalbama, u okviru **Dela 2** monografije. U tom smislu, poseban fokus analize je na položaju sudija Ustavnog suda, polazeći od uslova za izbor na ustavnosudsku funkciju, pa sve do mehanizama obezbeđivanja njihovog integriteta u vršenju funkcije. Ovo, kao i pitanje administrativno-tehničkih kapaciteta Suda i njegove Stručne službe neopravdano su zanemareni u dosadašnjim istraživanjima i analizama uloge i rada Ustavnog suda, iako je bez ovih pokazatelja gotovo nemoguća ispravna interpretacija statističkih parametara rada Ustavnog suda.

Analiza navedenih pitanja poslužila je kao okvir za sagledavanje statističkih podataka, odnosno kvantitativnih parametara postupanja Ustavnog suda po ustavnim žalbama u oblasti kaznenog prava prezentovanih u **Delu 3** monografije, pri čemu je intencija autora bila da u ovoj monografiji pruži što detaljnije podatke kako o samim predmetima, odnosno pravima koja su povređena, tako i o „izvorima“ povreda, odnosno organima koja povređuju ustavna prava, podnosiocima ustavnih žalbi, ali i toku i ishodu postupaka po ustavnoj žalbi.

Najzad, **Deo 4** monografije posvećen je kvalitativnoj analizi odabranih pitanja koja izazivaju najviše problema, odnosno nedoumica u praksi Ustavnog suda po ustavnim žalbama. Iako se pitanjima koja su analizirana u ovom segmentu svakako ne iscrpljuje lista tema koje zavređuju dubinsku analizu, ovom prilikom posebna pažnja posvećena je principu *ne bis in idem*, praksi Ustavnog suda u pogledu određivanja pritvora, ustavnih žalbi podnetih od strane oštećenih, prava okrivljenog na nepristrastan krivični sud, kao i stavovima Ustavnog suda koji se tiču nekih relevantnih aspekata ustavnih žalbi protiv presuda prekršajnih sudova.

² Ustav Republike Srbije ("Službeni glasnik RS" br. 98/2006, 16/2022) – Odluka o proglašenju Ustavnog zakona za sprovođenje Akta o promeni Ustava Republike Srbije - Amandmani I - XXIX - "Sl. glasnik RS", br.115/2021)

1.2. Metodološki okvir analize

Kako je ranije napomenuto u Predgovoru, ova monografija nastala je kao rezultat višefaznog istraživanja autorskog tima u periodu tokom 2023. i 2024. godine, koje je delimično podržano projektom „Analiza rada Ustavnog suda Srbije po ustavnim žalbama iz oblasti krivičnog prava“, a uz podršku Misije OEBS-a u Republici Srbiji.

Kada je reč o metodološkom okviru istraživanja, ono je sprovedeno u četiri faze, triangulacijom kvantitativnih i kvalitativnih istraživačkih metoda.

- **Faza 1:** Dokumentaciona analiza sprovedena primenom teorijskopavnog, istorijskopavnog, uporednopavnog i pozitivnopavnog, kao i statističkog metoda. U ovoj fazi analizirani su:
 - Podaci o nastanku i evoluciji ustavnosudske zaštite u Republici Srbiji,
 - Podaci o organizaciji i nadležnosti ustavnosudske zaštite u odabranim državama Evrope, uključujući i region,
 - Pozitivnopravne odredbe Ustava, zakona i podzakonskih akata u Republici Srbiji koji uređuju nadležnost, organizaciju i postupanje Ustavnog suda,
 - Komparativne statističke podatke o prilivu i strukturi predmeta, savladavanju priliva, kao i administrativnim i budžetskim kapacitetima ustavnih sudova.
- **Faza 2:** Obuhvatila je kvantitativnu analizu postupanja Ustavnog suda u predmetima iz oblasti kaznenog prava, i to kroz sledeće pod-faze/korake:
 - Konsultativni sastanci sa predstavnicima Ustavnog suda;
 - Definisane uzorka;
 - Izrada metodoloških alata (upitnika);
 - Analiza odluka US i popunjavanje upitnika;
 - Kvantitativna analiza, koja je obuhvatila obradu statističkih podataka o praksi US.

U pogledu vrste podataka koji su prikupljeni i analizirani, u sklopu kvantitativne analize prikupljeni su i obrađeni podaci o praksi US u periodu od 2018. do 2022. godine, a koji se odnose na sam predmet, podnosioca, tok i ishod postupka, a

upotrebom upitnika koji je, obuhvatio 22 pitanja. Upitnik je popunjen za svaki od predmeta obuhvaćenih uzorkom.

Prva celina, **Podaci o predmetu**, uključivala je osam pitanja:

- *Prvo pitanje* se odnosilo na vrstu kaznenopravne materije kojoj pripada predmet, odnosno da li je u pitanju krivično pravo ili prekršajno pravo.
- *Drugo pitanje* odnosilo se na broj ustavnih prava na čiju povredu ukazuje podnosilac, pri čemu su upitnikom bile ponuđene tri moguće opcije, odnosno da li je u pitanju jedno, dva ili tri ili više prava.
- *Treće pitanje* se odnosilo na konkretizaciju ustavnog prava na čiju povredu ukazuje podnosilac, pri čemu su u upitniku bila ponuđena sledeća prava:
 - a) Pravo na život (član 24 Ustava)
 - b) Nepovredivost fizičkog i psihičkog integriteta (član 25 Ustava)
 - c) Zabrana ropstva, položaja sličnog ropstvu i prinudnog rada (član 26 Ustava)
 - d) Pravo na slobodu i bezbednost (član 27 Ustava)
 - e) Postupanje s licem lišenim slobode (član 28 Ustava)
 - f) Prava lica lišenog slobode bez odluke suda (član 29 Ustava)
 - g) Zakonitost pritvora (član 30 Ustava)
 - h) Trajanje pritvora (član 31 Ustava)
 - i) Pravo na pravično suđenje (član 32 Ustava)³
 - j) Posebna prava okrivljenog (član 33 Ustava)⁴
 - k) Pravna sigurnost u kaznenom pravu (član 34 Ustava)⁵
 - l) Pravo na rehabilitaciju i naknadu štete (član 35 Ustava)
 - m) Pravo na jednaku zaštitu prava i pravno sredstvo (član 36 Ustava)
 - n) Sloboda kretanja (član 39 Ustava)
 - o) Nepovredivost stana (član 40 Ustava)
 - p) Pravo na pravnu pomoć (član 67 Ustava)
- *Četvrto pitanje* se odnosilo na preciziranje da li je ustavna žalba podneta protiv akta državnog organa ili radnje državnog organa.

³ U ovom delu, pitanje je bilo definisano kao otvoreno, uz mogućnost da se precizira na povredu kog elementa prava na pravično suđenje se ukazuje.

⁴ U ovom delu, pitanje je bilo definisano kao otvoreno, uz mogućnost da se precizira na povredu kog prava okrivljenog se ukazuje.

⁵ U ovom delu, pitanje je bilo definisano kao otvoreno, uz mogućnost da se precizira na povredu kog aspekta prava na pravnu sigurnost se ukazuje (načelo zakonitosti ili *ne bis in idem*).

- *Peto pitanje* se odnosilo na preciziranje organa za koji se tvrdi da je povredio pravo, pri čemu su u upitniku bile ponuđene tri opcije:

- a) policija
- b) sud⁶, ili
- c) drugi organ⁷

Šesto i sedmo pitanje u prvom delu upitnika odnosili su se na identifikaciju područja suda, odnosno sedišta drugog organa za koji se tvrdi da je povredio pravo⁸.

Osmo pitanje se odnosilo na prirodu zahteva, odnosno da li je podnosilac zahtevao naknadu štete, pri čemu je pitanje bilo definisano tako da dozvoljava izbor između tri opcije:

- a) Materijalna šteta
- b) Nematerijalna šteta
- c) Nije zahtevana naknada štete

Drugi deo upitnika uključivao je pitanja koja se odnose na **podatke o podnosiocu** predstavke.

- *Prvo pitanje* u ovom delu upitnika odnosilo se na broj podnosilaca, pri čemu je upitnikom ponuđen izbor između tri opcije:

- a) jedan
- b) dva
- c) tri ili više podnosilaca

- *Drugo pitanje* odnosilo se na vrstu, odnosno pravni subjektivitet podnosioca⁹, odnosno da li je u pitanju fizičko ili ovlašćeno lice u pravnom licu.

⁶ U ovom delu, pitanje je bilo definisano kao otvoreno, uz mogućnost da se precizira vrsta i nivo suda.

⁷ U ovom delu, pitanje je bilo definisano kao otvoreno, uz mogućnost da se precizira o kom organu se radi.

⁸ U ovom delu, pitanje je bilo definisano kao otvoreno, uz mogućnost da se precizira o kom gradu, ili području suda je reč.

⁹ Kada se radi o predmetu sa više podnosilaca, u upitnik je unošena informacija o pravnom subjektivitetu prvog podnosioca.

- *Treće pitanje* u ovom delu upitnika se odnosilo na pol podnosioca,¹⁰ dakle da li je reč o podnosiocu muškog ili ženskog pola.

Treći deo upitnika uključivao je pitanja koja se odnose na sam **Postupak pred Ustavnim sudom**.

- *Prvo pitanje* u ovom delu upitnika odnosilo se na trajanje postupka, i to od datuma prijema inicijalnog akta. Upitnikom su bile ponuđene sledeće vremenske kategorije trajanja postupka:
 - a) Do 6 meseci
 - b) Od 6 meseci do 1 godine
 - c) 1–3 godine
 - d) 3–5 godina
 - e) Preko 5 godina
- *Drugo pitanje* odnosilo se na funkcionalni oblik donosioca odluke, odnosno da li je odluku donelo Malo ili Veliko veće Ustavnog suda.
- *Treće pitanje* se odnosilo na vrstu odluke koju je doneo Ustavni sud, odnosno da li je usvojen ili odbijen zahtev.
- *Četvrto pitanje* se odnosilo na broj prava u pogledu kojih je zahtev odbijen, odnosno da li je reč o jednom, dva ili tri ili više prava.¹¹
- *Peto pitanje* se odnosilo na identifikaciju ustavnih prava u pogledu kojih je zahtev odbijen, pri čemu je lista prava odgovarala onoj koja je već obrazložena u okviru prvog dela upitnika.
- *Šesto pitanje* se odnosilo na broj ustavnih prava čija je povreda utvrđena¹², odnosno da li je u pitanju jedno, dva ili pak tri ili više prava.
- *Sedmo pitanje* se odnosilo na identifikaciju ustavnih prava u pogledu kojih je zahtev usvojen, pri čemu je lista prava odgovarala onoj koja je već obrazložena u okviru prvog dela upitnika.

¹⁰ Kada se radi o predmetu sa više podnosilaca, u upitnik je unošena informacija o polu prvog podnosioca.

¹¹ Ovo pitanje se odnosilo samo na one predmete u kojima je doneta odluka kojom se odbija zahtev podnosioca.

¹² Ovo pitanje se odnosilo samo na one predmete u kojima je doneta odluka kojom se usvaja zahtev podnosioca.

- *Osmo pitanje* je obuhvatilo vrstu odluke, odnosno šta je određeno odlukom kojom se usvaja zahtev:

- a) Poništenje akta
- b) Zabrana daljeg vršenja radnje
- c) Određeno preduzimanje mere ili radnje za otklanjanje štetnih posledica
- d) Određen način pravičnog zadovoljenja
- e) Naknada materijalne štete
- f) Naknada nematerijalne štete

- *Deveto pitanje* se odnosilo na iznos dosuđene materijalne štete, pri čemu se ovo, naravno, odnosilo samo na predmete u kojima je ona dosuđena. Upitnikom su bili ponuđeni sledeći iznosi:¹³

- a) Do 500 EUR
- b) 500–1000 EUR
- c) 1000–3000 EUR
- d) 3000–5000 EUR
- e) Preko 5000 EUR

- *Deseto pitanje* se odnosilo na iznos dosuđene nematerijalne štete, pri čemu se ovo, naravno, odnosilo samo na predmete u kojima je ona dosuđena. Upitnikom su bili ponuđeni sledeći iznosi:¹⁴

- a) Do 500 EUR
- b) 500–1000 EUR
- c) 1000–3000 EUR
- d) 3000–5000 EUR
- e) Preko 5000 EUR

- *Jedanaesto pitanje* se odnosilo na odluku o zahtevu za naknadu troškova postupka pred Ustavnim sudom, odnosno da li je takav zahtev, ukoliko je uopšte zahtevana naknada troškova, zahtev usvojen ili odbijen.

- **Faza 3, odnosno faza kvalitativne analize, obuhvatila je sledeće korake:**

¹³ Ako je dosuđeno više iznosa po osnovu povrede više prava, na pitanje je zasebno odgovoreno u odnosu na utvrđenu povredu prava.

¹⁴ Ako je dosuđeno više iznosa po osnovu povrede više prava, na pitanje je zasebno odgovoreno u odnosu na utvrđenu povredu prava.

- Identifikacija ključnih pitanja i (grupe) predmeta za potrebe kvalitativne analize;
- Analiza odabranih pitanja i (grupa) odluka.

– **Faza 4:** Objedinjavanje nalaza iz svih istraživačkih faza i njihova analiza.

Kada je reč o **kvalitativnoj analizi**, adresiran je niz bitnih pitanja/problema koja/koji se tiču ustavnih žalbi u krivičnopravnoj materiji u praksi Ustavnog suda Srbije, a po svom značaju u kontekstu ustavnopravne relevantnosti, izdvajaju se posebno:

- Ustavnopravni efekat delovanja načela *ne bis in idem*;
- Stavovi i praksa Ustavnog suda u pogledu određivanja pritvora i mera suštinski „izjednačenih pritvoru“, kao što je tzv. kućni zatvor, kako u pogledu osnovanosti određivanja/valjanosti obrazloženja opravdanosti mere koja ima *ultima ratio* karakter, tako i u odnosu na (ne)postupanje redovnih sudova u okviru određenih Ustavom utvrđenih rokova;
- Praksa Ustavnog suda koja se tiče ustavnih žalbi podnetih od strane oštećenih, gde su od značaja sledeća pitanja:

A) načelna, a na ustaljenoj praksi Evropskog suda za ljudska prava utemeljena praksa Ustavnog suda po kojoj oštećeni bilo kao podnosilac krivične prijave, bilo uopšte, kada u pogledu krivičnih dela za koja se goni po službenoj dužnosti, ima svojstvo mogućeg tužioca (osim u postupku prema maloletnicima, gde je jedini ovlašćeni tužilac – javni tužilac), ili kao supsidijarni tužilac, te kao privatni tužilac, nema pravo niti da uvek i obavezno očekuje krivično gonjenje okrivljenog inicirano njegovim optužnim aktom, niti osudu okrivljenog kojeg on kao oštećeni/supsidijarni tužilac/privatni tužilac, subjektivno smatra učinioцем krivičnog dela;

B) stavovi Ustavnog suda koji određenim kategorijama oštećenih, naročito kada se radi o krivičnim delima određene vrste, priznaju određena prava, nezavisno od načelnog stava po kojem oštećeni nema pravo da obavezno očekuje krivično gonjenje okrivljenog/osudu/kažnjavanje/krivično sankcionisanje okrivljenog, što se pre svega tiče: 1) povreda prava određenih kategorija oštećenih na pravično suđenje, kao i 2) procesne povrede prava na život, kada suprotno legitimnim očekivanjima oštećenog, nadležni državni organi nisu sprovedeli delotvornu istragu u slučajevima smrti koje su potencijalno mogle biti prouzrokovane određenim krivičnim delima;

- stavovi Ustavnog suda u pogledu prava okrivljenog na nepristrastan krivični sud;
- stavovi Ustavnog suda koji se tiču nekih relevantnih aspekata ustavnih žalbi protiv presuda prekršajnih sudova, gde su posebno značajna dva pitanja:
 - A) stavovi Ustavnog suda koji se tiču malog značaja određenih kazni izrečenih od strane prekršajnih sudova u konkretnom kontekstu, kao i
 - B) stavovi Ustavnog suda u pogledu presuda prekršajnih sudova kojima su građani kažnjavani zbog nepoštovanja određenih zabrana u vreme važenja vanrednog stanja tokom trajanja epidemije/pandemije Covid 19.

2. NORMATIVNI I INSTITUCIONALNI OKVIR USTAVNOPRAVNE ZAŠTITE U REPUBLICI SRBIJI

2.1. Nastanak i razvoj ustavnopravne zaštite na prostorima današnje Republike Srbije

Ustavnosudska zaštita u Republici Srbiji, iako sa dugom tradicijom, menjala je obim i modalitete od uspostavljanja, pa sve do forme u kojoj je danas poznaje Ustav i zakon. Formulaciju „duga tradicija“ ipak, u kontekstu istorijskopavnog pristupa, treba shvatiti uslovno, imajući u vidu da je ustavno sudstvo, kako u svetu, tako i u Srbiji, tekovina je modernog vremena. Nastalo, uglavnom, posle Prvog svetskog rata, danas je zastupljeno u mnogim evropskim zemljama.¹⁵

Današnje ustavno sudstvo Republike Srbije vuče korene iz jugoslovenskog ustavnog sudstva uspostavljenog na osnovu **Ustava iz 1963.** na saveznom (Ustavni sud Jugoslavije) i na republičkom nivou (Ustavni sudovi jugoslovenskih republika, među njima i Ustavni sud Srbije). Jugoslavija je bila prva socijalistička zemlja koja je uvela ovaj institut u svoj sistem. Kada je ustanovljen, u Evropi, ustavni sudovi postojali su još samo u Austriji, Nemačkoj i Italiji.¹⁶

Ustavni sud je počeo sa radom, na Sretenje, 15. februara 1964. godine, a Zakon o Ustavnom sudu iz 1963. godine definisao je Ustavni sud Srbije kao „samostalni organ Republike, koji obezbeđuje zaštitu ustavnosti i zakonitosti na osnovu Ustava u okviru svojih Ustavom utvrđenih prava i dužnosti“.

Dalji razvoj ustavnog sudstva bio je određen promenama u ustavnom uređenju Jugoslavije, pa su prema **Ustavu iz 1974.**, u ustavnopravnom sistemu Republike Srbije postojala tri ustavna suda, Ustavni sud Srbije, Ustavni sud AP Vojvodine i Ustavni sud AP Kosova. Njihova funkcija bila je da obezbeđuju zaštitu ustavnosti kao i zakonitosti u skladu sa ustavom, odnosno pokrajinskim ustavom.

¹⁵ Pavlović, M. et. al. (2023) Ustavni sud Srbije 1963-2023, Ustavni sud i Institut za savremenu istoriju, str. 5-10, dostupno na: https://www.ustavni.sud.rs/upload/document/i_1963_1974.pdf, pristupljeno 6. juna 2024. godine

¹⁶ *Ibidem*

Ustavna reforma donela je promene i u pogledu nadležnosti Ustavnog suda, pa je tako Ustavni sud Srbije je odlučivao o ustavnosti zakona i ustavnosti i zakonitosti drugih opštih pravnih akata koji su donošeni u Republici Srbiji. Dakle, u odnosu na Ustav iz 1963. izostavljene su nadležnosti tumačenja Ustava i zaštite pojedinačnih prava, ali zadržana je normativna kontrola.¹⁷

Ako je promena ustavnog uređenja Jugoslavije značajno uzdrmala nadležnosti i funkcionisanje ustavnosudske zaštite u Srbiji, jasno je koje su bile razmere promena nastalih u susret, tokom i nakon raspada Jugoslavije. „Složeni proces donošenja novog ustava u Srbiji okončan je u jesen 1990. godine, a doveo je do značajnih promena u društvu i državi. Donošenjem novog Ustava promenjen je i celokupni socijalistički koncept ustavnosti. Novi Ustav je počivao na principima da je temelj državnog uređenja suverenost građana i načelo njihove ravnopravnosti. Uvedene su garancije za ostvarivanje sloboda i prava čoveka i građanina, a umesto sistema jedinstvene vlasti uveden je princip podele vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudsku, sa naročitim naglaskom na načelu samostalnosti i nezavisnosti sudstva.“¹⁸

Princip podele vlasti reflektovao se i na način na koji je **Ustavom iz 1990.** godine uređen položaj Ustavnog suda kojem je značajnim ustavnim ovlašćenjima u zaštiti ustavnosti i zakonitosti obezbeđen je nezavisan i samostalan položaj. Ova nezavisnost i samostalnost odnosila se na vršenje ustavnih nadležnosti i ovlašćenja u odnosu na druge državne organe, kao i na uređivanje sopstvene organizacije.

Ustavni sud je, kako je precizirao član 125. Ustava Republike Srbije, odlučivao o saglasnosti zakona, statuta autonomnih pokrajina, drugih propisa i opštih akata sa Ustavom; saglasnosti propisa i opštih akata republičkih organa sa zakonom; saglasnosti svih ostalih propisa, kolektivnih ugovora kao opštih akata i drugih opštih akata sa zakonom i drugim republičkim propisom; sukobu nadležnosti između sudova i drugih organa; saglasnosti statuta ili drugog opšteg akta političke stranke ili druge političke organizacije s Ustavom i zakonom; zabrani rada političke stranke ili druge političke organizacije; i izbornim sporovima koji nisu u nadležnosti sudova ili drugih državnih organa. Takođe, Ustavni sud je ocenjivao ustavnost zakona i ustavnost i zakonitost propisa i drugih opštih akata koji su prestali da važe ako od prestanka važenja do pokretanja postupka nije proteklo više od jedne godine.

¹⁷ Vidi više u: Pavlović, M. et. al. (2023) Ustavni sud Srbije 1963-2023, Ustavni sud i Institut za savremenu istoriju, pp. 88-89, dostupno na: https://www.ustavni.sud.rs/upload/document/i_1963_1974.pdf, pristupljeno 6. juna 2024. godine

¹⁸ Op. cit. p.170.

Ipak, u kontekstu predmeta naše analize, najznačajniji korak u razvoju ustavnosudske zaštite načinjen je proglašenjem **Ustava iz 2006.** godine.

Ustavni sud je konstituisan 12. decembra 2007. godine, a svoju prvu sednicu je održao je 10. januara 2008. godine.

Kakve je to promene u pogledu nadležnosti doneo Ustav Republike Srbije iz 2006? Najpre, ovaj Ustav je utvrdio je položaj Ustavnog suda kao samostalnog i nezavisnog državnog organa, koji štiti ustavnost i zakonitost i ljudska i manjinska prava i slobode. Ovim ustavom, dakle, ne samo da je proširena nadležnost u segmentu ocene ustavnosti i zakonitosti, već je, kao najznačajniji korak unapred, uspostavljen mehanizam ustavne žalbe u slučaju povrede nekog od Ustavom zagarantovanih ljudskih prava, pojedinačnim aktom državnog organa ili organizacije kojoj su poverena javlja ovlašćenja, o čemu će detaljnije biti reči u Poglavlju 2.10.

Naime, nadležnost Ustavnog suda bitno je proširena u odnosu na nadležnost utvrđenu Ustavom Republike Srbije iz 1990. godine, i to ne samo proširenjem dotadašnjih nadležnosti Ustavnog suda (u postupcima normativne kontrole svih opštih pravnih akata u pravnom sistemu Republike Srbije, sa kontrolom saglasnosti unutrašnjeg i međunarodnog prava, rešavanja sukoba nadležnosti između sudova i drugih državnih organa, između republičkih organa i organa autonomnih pokrajina i jedinica lokalne samouprave, zabrane rada određenih organizacija, udruženja i drugih subjekata, kao i u izbornim sporovima), već i ustanovljenjem novih nadležnosti Ustavnog suda, a to su odlučivanje o: ustavnoj žalbi; žalbi jedinice lokalne samouprave i teritorijalne autonomije; žalbi na odluku u vezi sa potvrđivanjem mandata narodnih poslanika; žalbi sudija, javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca; povredi Ustava od strane predsednika Republike i sl.¹⁹

Tek 2013. godine, Ustavni sud je preseljenjem u zasebnu zgradu dobio i adekvatne infrastrukturne uslove za rad.

Dakle, iako 61 godinu dug, put razvoja ustavnosudske zaštite u Srbiji, tek je u poslednjih 18 godina dobio sve neophodne mehanizme i široka ovlašćenja koja mu omogućavaju da se nazove čuvarom ustavnosti i zakonitosti u pravom smislu. Da li ovi mehanizmi u praksi zaista i daju odgovarajuće rezultate, pokušaćemo da damo odgovor u poglavljima koja slede.

¹⁹ Vidi više u: Pavlović, M. et. al. (2023) Ustavni sud Srbije 1963-2023, Ustavni sud i Institut za savremenu istoriju, pp. 88-89, dostupno na: https://www.ustavni.sud.rs/upload/document/i_1963_1974.pdf, pristupljeno 6. juna 2024. godine

2.2. Ustavom zagantovana prava i slobode od posebnog značaja za kaznene postupke

Nema sumnje da kazneno pravo predstavlja poslednju liniju odbrane ili zaštite, kako pojedinca, tako i društva od najgrubljih povreda ljudskih prava i zakonom zaštićenih vrednosti²⁰. U tom smislu, od ključnog je značaja potreba da se obezbedi adekvatnost i srazmernost kaznenopravne reakcije na ove povrede, pri čemu se ta adekvatnost i srazmernost osigurava prateći tzv. *evidence based policy making* princip²¹, i odnosi se, ne samo na stepenovanje kaznenopravne zaštite kroz prekršaje i krivična dela (a u slučaju pravnog sistema Republike Srbije i anahronu kategoriju privrednih prestupa), već i kroz srazmernost na nivou propisivanja sankcija.²² Najzad, adekvatnost kaznenopravne zaštite ogleda se i u propisivanju odgovarajućih procesnih garancija, usmerenih kako na zaštitu lica koje je oštećeno kaznenim delom koje je premet postupka, tako i u odnosu na okrivljenog kome se izvršenje dela stavlja na teret ali i svedoke i druge učesnike u postupku.

Ipak, i ovaj mehanizam zaštite u praksi može pokazati (i pokazuje) slabosti koje rezultiraju povredama osnovnih, Ustavom garantovanih ljudskih prava. U tom smislu, ustavnosudska zaštita igra ulogu korektivnog mehanizma na nacionalnom nivou. Pored navedene funkcije, Ustavni sud²³ kroz mehanizam ustavne žalbe obezbeđuje dodatni nivo zaštite koji bi, u idealnim uslovima, trebalo da spreči da građani čija su ljudska prava povređena zadovoljenje pravde ostvare tek pred međunarodnim institucijama, poput Evropskog suda za ljudska prava (u daljem tekstu: ESLJP) i/ili (sada već brojnih) ugovornih tela Ujedinjenih nacija.

²⁰ Kolaković-Bojović, Milica (2017) [Privredna krivična dela i Poglavlje 23](#). In: Privredna krivična dela. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja ; Institut za uporedno pravo, Beograd, pp. 96.

²¹ O primeni *evidence based policy making* principa na kreiranje kaznene politike videti više u: Kolaković-Bojović, M. (2022) [Human Rights Protection: From Populism to the Evidence - Based Policy Making](#). In: Yearbook. No. 5, Human rights protection: from childhood to the right to a dignified old age: human rights and institutions. Provincial Protector of Citizens - Ombudsman; Institute of Criminological and Sociological Research, Novi Sad; Belgrade; i Kolaković-Bojović, M. (2021) [Life Imprisonment and Parole in Serbia - \(Un\)intentionally Missed Opportunity](#). Revija za kriminologiju i krivično pravo, 59 (1). pp. 93-108.

²² Kolaković-Bojović, Milica (2014) [Zloupotreba položaja odgovornog lica: de lege lata et de lege ferenda](#). In: Prestup i kazna: de lege lata et de lege ferenda. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, pp. 243; Kolaković-Bojović, Milica (2011) *Osnov odgovornosti pravnih lica za krivična dela*. Strani pravni život, 55 (2). pp. 181.

²³ Kolaković-Bojović, M. (2016) *Okončanje krivičnog postupka u razumnom roku*, Doktorska disertacija, Beograd, str. 69.

Polazeći od značaja navedene uloge Ustavnog suda, a u kontekstu predmeta analize postupanja Ustavnog suda u predmetima u oblasti kaznenog prava, od velike važnosti je kao polaznu tačku uzeti hijerarhiju izvora prava u skladu sa odredbama Ustava Republike Srbije.

Ustav predstavlja najviši pravni akt Republike Srbije. Svi zakoni i drugi opšti akti doneti u Republici Srbiji moraju biti saglasni sa Ustavom, a potvrđeni međunarodni ugovori i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava deo pravnog poretka Republike Srbije. Potvrđeni međunarodni ugovori ne smeju biti u suprotnosti sa Ustavom, a zakoni i drugi opšti akti ne smeju biti u suprotnosti sa potvrđenim međunarodnim ugovorima i opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava.

Polazeći od uloge US kao zaštitnika ustavnosti, odnosno poštovanja Ustavom zagarantovanih prava građana, kao i ranije opisane hijerarhije pravnih akata u pravnom sistemu RS, praksa US u velikoj meri je oblikovana i sadržinom ratifikovanih međunarodnih ugovora²⁴, kao i praksom ugovornih tela koja prate primenu tih ugovora.

²⁴ U kontekstu kaznenih postupaka, najrelevantniji (ali ne i jedini relevantni) ratifikovani međunarodni ugovori su: Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, Universal Declaration of Human Rights, General Assembly resolution 217 A, Paris, 10 December 1948; Zakon o ratifikaciji Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima („Službeni list SFRJ”, br. 7/71; Zakon o ratifikaciji Konvencije protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka, "Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori", br. 9/1991; Zakon o ratifikaciji Opcionog protokola uz Konvenciju protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka, "Službeni list SCG - Međunarodni ugovori", br. 16/2005, 2/2006 i Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori", br.7/2011; Zakon o ratifikaciji Konvencije o sprečavanju mučenja i nečovečnih ili ponižavajućih postupaka i kažnjavanja, izmenjene i dopunjene protokolom 1 i protokolom 2 uz Konvenciju, "Sl. list SCG - Međunarodni ugovori", br. 9/2003; Zakon o potvrđivanju Međunarodne konvencije o zaštiti svih lica od prisilnih nestanaka: Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori, broj 1/2011-27; Zakon o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih Nacija o pravima deteta, "Sl. list SFRJ - Međunarodni ugovori", br. 15/90 i "Sl. list SRJ - Međunarodni ugovori", br. 4/96 i 2/97; ²⁴ Zakon o potvrđivanju Fakultativnog protokola o učešću dece u oružanim sukobima, uz Konvenciju o pravima deteta: Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori, broj 7/2002-64; Zakon o potvrđivanju Fakultativnog protokola o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji, uz Konvenciju o pravima deteta: Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori, broj 7/2002-58; Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, izmenjene u skladu sa Protokolom broj 11, Protokola uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Protokola broj 4 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda kojim se obezbeđuju izvesna prava i slobode koji nisu uključeni u Konvenciju i Prvi Protokol uz nju, Protokola broj 6 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda o ukidanju smrtne kazne, Protokola broj 7 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Protokola broj 12 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i Protokola broj 13 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda o ukidanju smrtne kazne u svim okolnostima: Službeni list SCG - Međunarodni ugovori, broj 9/2003-16; Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima "Sl. Glasnik RS - Međunarodni ugovori", br. 19/2009; Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici "Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori", broj 12 od 31.

Za našu državu je momentom prijema u Savet Evrope izuzetno važna za pravni sistem uopšte, a posebno za krivični postupak u konkretnoj primeni, postala *Evropska konvencija o ljudskim pravima* (u daljem tekstu: EKLJP), ali ne samo njen normativni sadržaj, koji je ipak relativno sumaran već u određenoj meri i aktuelna, odnosno već stvorena, kao i buduća praksa Evropskog suda za ljudska prava u odnosu na određene pravne standarde utvrđene u EKLJP.²⁵

Inače, standardi propisani u EKLJP su tzv. minimalni standardi, što znači da svaka država koju ova konvencija obavezuje može imati i znatno više standarde od onih iz konvencije.²⁶

Pored toga, kada je reč o zaštiti ljudskih prava uopšte, ukupni ekonomski nivo određene države koju EKLJP obavezuje, politički i drugi uslovi u kojima deluje njen pravni sistem, ne predstavljaju valjan razlog da se u njoj primenjuju niži standardi nego u državama u kojima su takvi opšti uslovi na višem nivou, jer u oblasti poštovanja i zaštite ljudskih prava važi princip „prilagođavanja brzine *konvoja* ne najsporijem, već najbržem brodu”.

Čitav niz ljudskih prava i sloboda proklamovanih i garantovanih Ustavom Srbije jesu ili mogu biti od značaja i sa stanovišta njihove zaštite u kontekstu kaznenopravne zaštite.

Ovo se pre svega odnosi na ustavne norme kao što su one koje utvrđuju zabranu diskriminacije (član 21 Ustava Srbije), pravo na život (član 24 Ustava Srbije), nepovredivost fizičkog i psihičkog integriteta (član 25 Ustava Srbije), pravo na slobodu i bezbednost (član 27 Ustava Srbije), postupanje s licem lišenim slobode (član 28 Ustava Srbije), dopunska prava u slučaju lišenja slobode bez odluke suda (član 29 Ustava Srbije), pritvor (član 30 Ustava Srbije), trajanje pritvora (član 31 Ustava Srbije), pravo na pravično suđenje (član 32 Ustava Srbije), posebna prava okrivljenog (član 33 Ustava Srbije), pravna sigurnost u kaznenom pravu (član 34 Ustava Srbije), pravo na rehabilitaciju i naknadu štete (član 35 Ustava Srbije), pravo na jednaku zaštitu prava i na pravno sredstvo (član 36 Ustava Srbije), sloboda kretanja (član 39 Ustava Srbije), nepovredivost stana (član 40 Ustava Srbije), pravo na pravnu pomoć (član 67 Ustava Srbije), itd. Čitav niz ustavnih prava i sloboda je ili

oktobra 2013; Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja : Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori, broj 1/2010-70

²⁵ M. Škulić, *Krivično procesno pravo*, trinaesto izdanje, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2022, str. 39.

²⁶ Ovo je na primer, slučaj u vezi sa našim krivičnim procesnim zakonodavstvom, slučaj sa članom 7 stavom 2 ZKP, kojim se omogućava da u sudovima na čijem području žive pripadnici nacionalnih manjina u službenoj upotrebi u krivičnom postupku budu i njihovi jezici i pisma, u skladu sa zakonom.

neposredno povezan sa krivičnom materijom, ili može u određenoj situaciji imati i odgovarajuću krivičnopravnu komponentu.

Dok se neka od ovih prava već očigledno, na prvi pogled, mogu dovesti u korelaciju sa materijom materijalnog (kroz inkriminaciju određenih štetnih ponašanja kao krivičnih dela) ili procesnog krivičnog prava (kroz korpus procesnih garancija), druga su relevantna kroz prekršajnopravnu zaštitu.

Članom 22 Ustava uređena je na nivou načela **zaštita ljudskih i manjinskih prava i sloboda**, pri čemu se ovom ustavnim odredbom jamči pravo svakog na sudsku zaštitu ako mu je povređeno ili uskraćeno neko ljudsko ili manjinsko pravo zajemčeno Ustavom, kao i pravo na uklanjanje posledica koje su povredom nastale.

Istom odredbom garantovano je i pravo građana da se obrate međunarodnim institucijama radi zaštite svojih sloboda i prava zajemčenih Ustavom.

Ovakve garancije, primenjuju se, u skladu sa članom 21 Ustava, **bez diskriminacije**, odnosno, „pred Ustavom i zakonom svi su jednaki“ i svako ima pravo na jednaku zakonsku zaštitu. Diskriminacija je zabranjena bilo kao „neposredna ili posredna, po bilo kom osnovu, a naročito po osnovu rase, pola, nacionalne pripadnosti, društvenog porekla, rođenja, veroispovesti, političkog ili drugog uverenja, imovnog stanja, kulture, jezika, starosti i psihičkog ili fizičkog invaliditeta“.²⁷

Član 22 Ustava takođe precizira da se ne smatraju diskriminacijom posebne mere koje Republika Srbija može uvesti radi postizanja pune ravnopravnosti lica ili grupe lica koja su suštinski u nejednakom položaju sa ostalim građanima.

Bez ikakve sumnje, najznačajnije ljudsko pravo zagarantovano Ustavom je **pravo na život**, što je definisano i članom 24 koji, osim što ističe da je ljudski život neprikosnoven, eksplicitno predviđa i zabranu smrtne kazne, ali i kloniranje ljudskih bića.

Nepovredivost fizičkog i psihičkog integriteta garantovana je odredbom član 25 Ustava koji uvodi zabranu mučenja, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, kao i podvrgavanje medicinskim ili naučnim ogledima bez slobodno datog pristanka. Ovo pravo od velikog je značaja za postupanje Ustavnog suda, a u kontekstu tretmana lica lišenih slobode.

²⁷ O razgraničenju pojma diskriminacije u odnosu na srodne pojmove vidi više u: Kolaković-Bojović, M., Đukanović, A. (2023) [Zločini iz mržnje u Republici Srbiji](#). Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, str. 23-28.

Član 26 zabranjuje ropstvo, položaj sličan ropstvu i prinudni rad, pri čemu je od posebnog značaja zabrana trgovine ljudima. Seksualno ili ekonomsko iskorišćavanje lica koje je u nepovoljnom položaju smatra se prinudnim radom. Ista odredba Ustava eksplicitno propisuje i šta se ne smatra prinudnim radom, izdvajajući u tu kategoriju rad ili službu lica na izdržavanju kazne lišenja slobode, ako je njihov rad zasnovan na principu dobrovoljnosti, uz novčanu nadoknadu, rad ili služba lica na vojnoj službi, kao ni rad ili služba za vreme ratnog ili vanrednog stanja u skladu sa merama propisanim prilikom proglašenja ratnog ili vanrednog stanja.

Pravo na slobodu i bezbednost garantovani su članom 27 Ustava koji je od velikog značaja za predmet ove analize, a koji predviđa da je lišenje slobode dopušteno samo iz razloga i u postupku koji su predviđeni zakonom. Naime, ova odredba propisuje i osnovne procesne garancije koje se primenjuju na lice koje je lišeno slobode a koje:

- državni organa odmah, na jeziku koji razume, obaveštava o razlozima lišenja slobode, o optužbi koja mu se stavlja na teret kao i o pravima,
- ima pravo da bez odlaganja o svom lišenju slobode obavesti lice po svom izboru,
- ima pravo žalbe sudu, koji je dužan da hitno odluči o zakonitosti lišenja slobode i da naredi puštanje na slobodu ako je lišenje slobode bilo nezakonito.

Istom odredbom predviđeno je i da kaznu koja obuhvata lišenje slobode može izreći samo sud.

Način postupanja s licem lišenim slobode uređen je članom 28 Ustava koji predviđa da to postupanje mora biti čovečno i s uvažavanjem dostojanstva njegove ličnosti, pri čemu je zabranjeno svako nasilje i iznuđivanje iskaza.

Članom 29 propisan je set tzv. **dopunskih prava koja se odnose na lica koja su lišena slobode bez odluke suda**, a na osnovu kog se takvom licu odmah saopštava da ima pravo da ništa ne izjavljuje i pravo da ne bude saslušano bez prisustva branioca koga samo izabere ili branioca koji će mu besplatno pružiti pravnu pomoć ako ne može da je plati. „Lice lišeno slobode bez odluke suda mora bez odlaganja, a najkasnije u roku od 48 časova, biti predato nadležnom sudu, u protivnom se pušta na slobodu.“ Ova, kao i naredne dve odredbe Ustava su, usled svoje zastupljenosti u ustavnim žalbama od velikog značaja za predmet analize.

Naime, čl. 30-31 Ustava propisani su **uslovi za određivanje pritvora**, kao i njegovo trajanje, pa tako lice za koje postoji osnovana sumnja da je učinilo krivično delo može biti pritvoreno samo na osnovu odluke suda, ako je pritvaranje neophodno radi

vođenja krivičnog postupka. „Ako nije saslušano prilikom donošenja odluke o pritvoru ili ako odluka o pritvoru nije izvršena neposredno po donošenju, pritvoreno lice mora u roku od 48 časova od lišenja slobode da bude izvedeno pred nadležni sud, koji potom ponovo odlučuje o pritvoru.“ Istom odredbom propisano je i da se pismeno i obrazloženo rešenje suda o pritvoru uručuje pritvoreniku najkasnije 12 časova od pritvaranja, dok odluku o žalbi na pritvor sud donosi i dostavlja pritvoreniku u roku od 48 časova. U skladu sa restriktivno postavljenim uslovima za određivanje pritvora je ustavna obaveza puštanja pritvorenika da se brani sa slobode, odmah po prestanku uslova za određivanje pritvora.

U pogledu **trajanja pritvora**, Ustav propisuje da ono odlukom suda mora biti svedeno na najkraće neophodno vreme, imajući u vidu razloge pritvora. Pored ovog generalnog principa, Ustav pritvor određen odlukom prvostepenog suda ograničava na najduže tri meseca u istrazi, pri čemu ga viši sud može, u skladu sa zakonom, produžiti na još tri meseca. Ako do isteka ovog vremena ne bude podignuta optužnica, okrivljeni se pušta na slobodu. Posle podizanja optužnice, ponovo se primenjuje generalni princip o trajanju u najkraćem mogućem vremenu, pri čemu na postojanje i/ili trajanje njegovog vremenskog prepušta zakonskom regulisanju.

Ova odredba je od velikog značaja za predmet naše analize, imajući u vidu da je nakon ukidanja vremenskog ograničenja pritvora nakon optuženja²⁸ adekvatnost procene suda o postojanju razloga za određivanje pritvora dobila na dodatnom značaju. Drugu stranu ovog novčića predstavlja vremensko ograničenje trajanja pritvora tokom istrage, budući da se povremeno javlja kao okidač za „brzopleto optuženje“ odnosno predaju „slabih“ i manjkavih optužnica, ne bi li se izbeglo puštanje okrivljenog na slobodu. Ova praksa posebno se uočava u predmetima koji privlače pažnju javnosti i zastupljeni su u medijskom izveštavanju. Ovo stvara dodatni pritisak na tužilaštvo, budući da se, neretko, ukidanje pritvora zbog isteka zakonom predviđenih rokova, u javnosti pogrešno (a ponekad i zlonamerno) interpretira i medijski predstavlja kao oslobađanje okrivljenog od odgovornosti.²⁹

Obrnuto, ali podjednako štetno je i podleganje suda pritiscima javnosti da pritvor bude određen ili da ne bude produžen i onda kada objektivno više ne postoje pritvorski osnovi. Ovakav pristup, s jedne strane, otvara prostor za brojne ustavne žalbe zbog povrede čl. 30-31 Ustava, ali istovremeno predstavlja i populistički pristup

²⁸ Videti čl. 210-216 Zakonika o krivičnom postupku.

²⁹ Vidi više u: Kolaković-Bojović, M. (2019) [Ograničenje trajanja pritvora: između zaštite i povrede ljudskih prava](#). In: Pritvor i druge mere obezbeđenja prisustva okrivljenog u krivičnom postupku (međunarodni pravni standardi, regionalna zakonodavstva i primena). Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd, pp. 329-346.

usmeren na „smirivanje javnosti“ čime se zapravo podržava pogrešna teza, odnosno shvatanje laičke javnosti da je pritvor kazna, a ne mera kojom se obezbeđuje prisustvo okrivljenog tokom postupka.

Pored procesnih garancija vezanih za lišenje slobode, ustavna prava iz korpusa **prava na pravično suđenje** predstavljaju jedno od prava zbog čije se povrede podnosioci ustavnih žalbi neretko obraćaju Ustavnom sudu. Na osnovu člana 32 Ustava, pravo na pravično suđenje obuhvata složenu grupu prava, koja se sastoji od nekoliko ključnih principa i garancija prilikom odlučivanja o pravima i obavezama svakog građanina, osnovanosti sumnje koja je bila razlog za pokretanje postupka, kao i o optužbama protiv njega:

- pravo da nezavisan, nepristrasan³⁰ i zakonom već ustanovljen sud,
- suđenje koje je pravično i u razumnom roku,
- javnost postupka (pri čemu se javnost može isključiti tokom čitavog postupka koji se vodi pred sudom ili u delu postupka, samo radi zaštite interesa nacionalne bezbednosti, javnog reda i morala u demokratskom društvu, kao i radi zaštite interesa maloletnika ili privatnosti učesnika u postupku, u skladu sa zakonom),
- pravo na besplatnog prevodioca, ako ne govori ili ne razume jezik koji je u službenoj upotrebi u sudu i pravo na besplatnog tumača, ako je slep, gluv ili nem.

Članom 33 Ustava garantovana su tzv. posebna prava okrivljenog i to:

³⁰ O garancijama nezavisnosti pravosuđa vidi više u: Kolaković-Bojović, M. (2016) [*Constitutional Provisions on Judicial Independence and EU Standards*](#). Annals of the Faculty of Law in Belgrad: Journal of Legal and Social Sciences, LXIV (3). pp. 192-204; Kolaković-Bojović, M. (2018) [*Nezavisnost pravosuđa i efikasnost sudske zaštite kao međunarodni pravni standard i uslov članstva u EU*](#). In: Organizacija pravosuđa i efikasnost sudske zaštite (Evropski standardi i stanje u Srbiji): krivičnopravni aspekti; LVIII savetovanje Srpskog udruženja za krivičnopravnu teoriju i praksu. Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu; Intermex, Beograd, pp. 95-116; Kolaković-Bojović, M. (2018) [*The Rule of Law and Constitutional Changes in Serbia*](#). In: Međunarodna naučno-stručna konferencija "Krivično zakonodavstvo i funkcionisanje pravne države" 20-21. april 2018, Trebinje. Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu; Grad Trebinje; Ministarstvo pravde Republike Srpske, Trebinje, pp. 277-292; Kolaković-Bojović, Milica., Petković, B. (2020) [*Položaj pravosuđa u Srbiji - između vladavine prava i samovlašća*](#). Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd; Kolaković-Bojović, M. (2018) [*Organizacija pravosuđa u Republici Srbiji: reformski okvir i EU standardi*](#). Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd; Kolaković-Bojović, Milica (2017) [*Stavovi Venecijanske komisije kao okvir ustavnih promena u oblasti pravosuđa*](#). Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, 36 (3). pp. 21-37.

- da mu bude suđeno u najkraćem roku,
- da u skladu sa zakonom, posebno i na jeziku koji razume, bude obavešten o prirodi i razlozima dela za koje se tereti, kao i o dokazima prikupljenim protiv njega.

U odnosu na ovaj korpus prava iz čl. 32 i 33, u pravosudnom sistemu Srbije javlja se čitav niz problema koji predstavljaju rizik od povrede navedenih prava, odnosno otvaraju prostor za postupanje Ustavnog suda po ustavnim žalbama.

Pre svega, kada je reč o **pravu na suđenje u razumnom roku**, pravosuđe Srbije se sada već decenijama unazad suočava sa izraženom neefikasnošću i predugim trajanjem sudskih, uključujući tu i krivične postupke.

Iako je ukupan broj nerešenih krivičnih predmeta u blagom padu u prethodnom periodu,³¹ čitav niz izazova i dalje sprečava efikasnije postupanje krivičnog pravosuđa, uključujući, ali se ne ograničavajući na neefikasan sistem dostave pismena, manjak procesne discipline i probleme sa sudskim veštacima, usled čega se odlažu ročišta i po nekoliko desetina puta, neadekvatno upravljanje predmetima i manjkavosti IKT sistema koji i dalje onemogućava jedinstveni broj predmeta kroz različite faze postupka.

I pored izvesnog napretka po pitanju ulaganja u pravosudnu infrastrukturu u većim gradovima, veliki broj sudova i tužilaštava u Srbiji i dalje radi u otežanim uslovima.

Problemi se uočavaju i na polju ljudskih resursa, preciznije, nedovoljnog broja sudskih i tužilačkih saradnika i administrativnog osoblja.

Najzad, nije za pohvalu ni sistem disciplinske odgovornosti koji u praksi ne pruža adekvatan odgovor na neažurno postupanje nosilaca pravosudnih funkcija.³²

³¹ Vrhovni sud, Godišnji izveštaj o radu sudova u Republici Srbiji za 2017. godinu, Beograd, 2018, str. 27-30; Godišnji izveštaj o radu sudova u Republici Srbiji za 2018. godinu, Beograd, 2019, str. 29-33; Godišnji izveštaj o radu sudova u Republici Srbiji za 2019. godinu, Beograd, 2020, str. 29-33; Godišnji izveštaj o radu sudova u Republici Srbiji za 2020. godinu, Beograd, 2021, str. 29-33; Godišnji izveštaj o radu sudova u Republici Srbiji za 2021. godinu, Beograd, 2022, str. 28-30; Godišnji izveštaj o radu sudova u Republici Srbiji za 2022. godinu, Beograd, 2023, str. 30-32, dostupno na: <https://www.vrh.sud.rs/sr-lat/publikacija-izve%C5%A1taj-o-radu-sudova>, pristupljeno 15

³² O sadržini prava na suđenje u razumnom roku i faktorima koji u Republici Srbiji utiču na njegovo ostvarivanje vidi više u: Kolaković-Bojović, M. (2016) *Okončanje krivičnog postupka u razumnom roku*, Doktorska disertacija, Beograd; Kolaković-Bojović, Milica (2016) *Višestruko ukidanje prvostepene presude i trajanje krivičnog postupka*. Revija za kriminologiju i krivično pravo, 54 (1). pp. 111-125; Kolaković-Bojović, M. (2015) *Dostavljanje pismena u krivičnom postupku Republike Srbije: efikasnost u rascepu između lepih želja i loših navika*. Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, 34 (2). pp. 113-122; Kolaković-Bojović, M. (2015) *Efikasnost postupaka za ratne zločine u Republici*

Kada je reč o **javnosti postupka**, odnosno razlozima za njeno isključenje ili ograničenje, u praksi postoje značajni problemi koji se načelno mogu svrstati u dve grupe:

- curenje informacija o postupcima ili delovima krivičnih postupaka koji nisu javni;
- uskraćivanje informacija o postupcima koji su javni.

Iz ugla povrede ljudskih prava, od većeg značaja je prva situacija, naročito ako ovakvo curenje informacija ugrožava pravo na dostojanstvo i privatnost žrtava krivičnih dela, što dovodi do njihove retraumatizacije i stigmatizacije i negativno utiče na tzv. pravo žrtve na zaborav koje bi joj omogućilo što potpuniju rehabilitaciju.

Naročito ozbiljne posledice ima curenje podataka o maloletnim učesnicima u krivičnom postupku, bilo da se radi o maloletnim učinocima, žrtvama ili svedocima krivičnih dela. I pored postojanja normativnih i institucionalnih mehanizama za sankcionisanje odgovornih u ovim situacijama, praksa pokazuje da se ti mehanizmi nedovoljno koriste što podstiče buduće povrede prava.³³

Srbiji. Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, 34 (1). pp. 155-167. Kolaković-Bojović, M. (2014) Efikasnost krivičnog postupka, reforma pravosuđa i pristupni pregovori sa EU. Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, 33 (2). pp. 189-201. Kolaković-Bojović, M. (2016) Efikasnost krivičnih postupaka za krivična dela organizovanog kriminala. In: Suzbijanje organizovanog kriminala kao preduslov vladavine prava, Vršac, Srbija, 29.-30. septembar 2016. godine. Institut za uporedno pravo; Hanns Seidel Fondacija, Beograd ; Minhen, pp. 121-131; Kolaković-Bojović, M. (2016) Law on Protection of the Right to Trial within Reasonable Time: Environment for Criminal Sanction That Serves Its Purpose and Cost-Saving. In: Međunarodni naučni skup Krivične i prekršajne sankcije i mere: izricanje, izvršenje i uslovni otpust, Palić, 02-03 jun 2016. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, pp. 203-213; Kolaković-Bojović, M. (2015) Efikasnost krivičnog pravosuđa kao sredstvo suzbijanja kriminaliteta. In: Kriminal i društvo Srbije: izazovi društvene dezintegracije, društvene regulacije i očuvanje životne sredine. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, pp. 237-253; Kolaković-Bojović, M. (2013) Pojam efikasnosti krivičnog postupka: razumemo li ideal kome težimo? In: Kriminal, državna reakcija i harmonizacija sa evropskim standardima. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, pp. 373-384.

³³ O pravu na dostojanstvo i privatnost žrtava i posledicama kršenja ovog prava vidi više u: Kolaković-Bojović, M., Grujić, Z. (2020) Crime Victims and the Right to Human Dignity - Challenges and Attitudes in Serbia. In: Yearbook. No. 3, Human rights protection: the right to human dignity. Provincial Protector of Citizens - Ombudsman; Institute of Criminological and Sociological Research, Novi Sad; Belgrade, pp. 239-269; Kolaković-Bojović, M. (2020) Medijski tretman žrtava. In: Oštećeno lice i krivičnopravni instrumenti zaštite (međunarodni pravni standardi, norma i praksa): LX redovno godišnje savetovanje udruženja. Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu; "Intermex", Beograd, pp. 402-420. Kolaković-Bojović, M. (2018) Child Victims in Serbia - Normative Framework, Reform Steps and EU Standards. In: Pravda po meri deteta - međunarodni naučni tematski skup, 6-7. jun 2018, Palić. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, pp. 171-183; Kolaković-Bojović, M. (2022) Konačni izveštaj o praćenju sudske prakse o položaju maloletnih žrtava krivičnih dela pred sudovima u Republici Srbiji u 2020. godini. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd.

Kada je reč o **pravu na upotrebu jezika**, kao što je već bilo reči u uvodnim izlaganjima, ono je u pravnom sistemu Srbije tradicionalno garantovano u skladu sa najvišim standardima, kako u korpusu manjinskih prava, tako i van njega. Kada je reč o problemima u pogledu ostvarivanja ovog prava u praksi, određene poteškoće su se javljale u dva konteksta:

- U kontekstu raspada bivše Jugoslavije i formiranja novih država (i jezika) u regionu, gde zakoniti zahtev učesnika u postupku da mu se obezbedi prevodilac za jezik koji je veoma sličan jeziku postupka može dovesti do prolongiranja postupka usled nedovoljnog broja ovlašćenih sudskih tumača za taj jezik;
- U kontekstu migracija, gde se u određenim vremenskim periodima iznenada javlja potreba za tumačima ovlašćenim za prevođenje jezika koji tradicionalno nisu zastupljeni na ovim prostorima. Takva je situacija devedesetih godina dvadesetog veka postojala kada je reč o kineskom jeziku, da bi potom oružani sukobi koji su pokrenuli talas migracija sa Bliskog istoka aktualizovali npr. farsi.

Najzad, pored ovog, užeg tumačenja prava na upotrebu jezika i prava da okrivljeni informacije dobije na jeziku koji razume, a koje podrazumeva poznavanje jezika na kojem se vodi postupak, ovo pravo bi trebalo sagledati i iz ugla upotrebe jezika po meri deteta. Naime, upotreba jezika po meri deteta predstavlja jednu od osnovnih procesnih garancija za decu u kontaktu sa zakonom, sadržanu u svim ključnim izvorima međunarodnih standarda u ovoj oblasti, uključujući i one koji, budući da su predmet ratifikacije i već potvrđeni od strane Republike Srbije.³⁴ Iako ovo pravo nije eksplicitno garantovano Ustavom, niti kao takvo, ugrađeno u relevantni zakonski okvir, Ustav u članu 64 predviđa da se prava deteta i njihova zaštita uređuju zakonom, jasno je da standard vezan za upotrebu jezika po meri deteta nije u suprotnosti sa Ustavom, budući da ovo pravo predstavlja jedan od mehanizama zaštite deteta od zloupotrebe (što je pravo koje je takođe, eksplicitno propisano članom 64 Ustava). Posledica ovako definisanog prava u Ustavu rezultira time da, iako organi postupka u praksi načelno poštuju obavezu informisanja maloletnika na jeziku koji razume,

³⁴ Kolaković-Bojović, M., Stevanović, I., Vukićević, V. (2022) [Analiza normativnog i institucionalnog okvira oblasti pravosuđa po meri deteta](#). Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd; Karić, T., Protić, S., Kolaković-Bojović, M., Paraušić, A., Drndarević, N. (2021) [Analiza uticaja primene Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica u periodu od 2006. do 2020. godine](#). Misija OEBS-a u Srbiji, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd.

upitno je da li takva obaveštenja maloletnik razume jer nisu saopštena na način koji bi podrazumevao jezik po meri deteta.

Takođe, odredbom člana 33 Ustava garantovano je i **pravo na odbranu**, pa tako svako ko je okrivljen za krivično delo ima pravo na odbranu i pravo da uzme branioca po svom izboru, da s njim nesmetano opšti i da dobije primereno vreme i odgovarajuće uslove za pripremu odbrane.

Pored ovog, opšteg prava na odbranu, Ustavom je zagantovano i tzv. siromaško pravo, odnosno da, ukoliko okrivljeni ne može da snosi troškove branioca, ima pravo na besplatnog branioca, ako to zahteva interes pravičnosti, u skladu sa zakonom. Iako su ustavne i zakonske garancije prava na stručnu odbranu u Srbiji na visokom nivou, važno je napomenuti da se pred krivičnim pravosuđem u Srbiji pravo na stručnu odbranu neretko zloupotrebljava i koristi kao sredstvo za opstrukciju efikasnog vođenja postupka i njegovo odugovlačenje.

Ovo se uglavnom dešava kroz uskraćivanje punomoćja braniocu u ključnim trenucima postupka, nakon čega se traže dodatna odlaganja procesnih radnji do angažovanja novog branioca i njegovog upoznavanja sa predmetom. Pored toga, neretko se ročišta odlažu zbog nedolaska branioca, a ovo ponašanje nije adekvatno sankcionisano, kao ni drugi vidovi kršenja procesne discipline.³⁵

Ovim se otvara širok prostor da se postupanje suda usmereno na suzbijanje tzv. ometajućih taktika branioca okvalifikuje od strane podnosioca ustavne žalbe kao uskraćivanje prava na stručnu odbranu. U tom smislu, od velikog značaja je i tzv. prag tolerancije postupajućeg sudije, odnosno predsednika sudskog veća, u odnosu na šta postoje značajne razlike u praksi. Naime, Zakonikom o krivičnom postupku (čl. 370-371) sudu su obezbeđeni mehanizmi usmereni na suzbijanje i sankcionisanje neprimerenog ponašanja branioca, uključujući i radnje i taktike koje za posledicu imaju narušavanje dostojanstva suda i zloupotrebu prava na odbranu. Ovaj spektar ovlašćenja uključuje opomene, novčano kažnjavanje i isključivanje iz daljeg postupka. O preduzimanju mera procesne discipline sud obaveštava nadležnu advokatsku komoru, koja potom, ima obavezu da sud obavesti o merama koje je preduzela povodom tog obaveštenja. Jasno je da je logika zakonodavca bila da sud može imati razumna očekivanja da će pomenuta ponašanja biti osnov za vođenje disciplinskih postupaka i izricanje disciplinskih mera advokatima, a polazeći od autonomije koju uživa advokatura kao profesija.

³⁵ Kolaković-Bojović, M. (2013) [Pravo na stručnu odbranu okrivljenog i efikasnost krivičnog postupka](#). Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, 32 (1). pp. 131-148.

U praksi, ovo otvara još jedan u nizu problema, a koji se odnosi na efikasnost i efektivnost rada disciplinskih organa Advokatske komore, kao i transparentnost postupanja u slučaju prijema obaveštenja od suda o preduzetim merama procesne discipline. Da ovo nije puko nagađanje autora ove publikacije, govori i činjenica da je gore pomenute podatke nemoguće dobiti od Advokatske komore Srbije.³⁶

Član 33 garantuje, takođe, **princip jednakosti oružja**, odnosno da svako ko je okrivljen za krivično delo, a dostupan je sudu, ima pravo da mu se sudi u njegovom prisustvu i ne može biti kažnjen, ako mu nije omogućeno da bude saslušan i da se brani. Okrivljeni ima pravo da sam ili preko branioca iznosi dokaze u svoju korist, ispituje svedoke optužbe i da zahteva da se, pod istim uslovima kao svedoci optužbe i u njegovom prisustvu, ispituju i svedoci odbrane.

Okrivljenom je takođe garantovano pravo da ne daje iskaze protiv sebe ili protiv lica bliskih sebi, niti da prizna krivicu.

Iz ugla predmeta ove analize, od ogromnog značaja je i poslednji stav člana 33 Ustava koji predviđa da sva prava koja ima okrivljeni za krivično delo ima, shodno zakonu i u skladu sa njim, i fizičko lice protiv koga se vodi postupak za neko drugo kažnjivo delo.

U korpus **osnovnih procesnih garancija** svrstava se i odredba člana 34 Ustava, budući da sadrži garancije koje se odnose na **pravnu sigurnost** i to:

- Načelo zakonitosti koje podrazumeva da se niko ne može oglasiti krivim za delo koje, pre nego što je učinjeno, zakonom ili drugim propisom zasnovanim na zakonu nije bilo predviđeno kao kažnjivo, niti mu se može izreći kazna koja za to delo nije bila predviđena. U delu koji se odnosi na kazne, Ustav predviđa da se one određuju prema propisu koji je važio u vreme kad je delo učinjeno, izuzev kad je kasniji propis povoljniji za učinioca. Ustav precizira da se krivična dela i krivične sankcije određuju isključivo zakonom.
- Pretpostavka nevinosti po kojoj se svako smatra nevinim za krivično delo dok se njegova krivica ne utvrdi pravnosnažnom odlukom suda.³⁷

³⁶ Naime, u periodu izrade monografije, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja se u kontekstu sprovođenja jednog od svojih istraživanja obraćao Advokatskoj komori Srbije sa molbom za dostavljanje podataka o broju primljenih obaveštenja, ali i ishodima postupanja po tim obaveštenjima. Odgovor Advokatske komore je bio da takve podatke ne poseduju jer ne postoji obaveza prikupljanja tih podataka i vođenja ove vrste evidencije, ali i zbog činjenice da su „disciplinski organi nezavisni“. Komora je takođe bila mišljenja da nije potrebno uvesti obavezu prikupljanja ove vrste podataka.

³⁷ O poštovanju pretpostavke nevinosti vidi više u: Kolaković-Bojović, M. (2012) [Mediji i pretpostavka nevinosti](#). Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu (61). pp. 555-569.

- *Ne bis in idem*, odnosno zabrana gonjenja i kažnjavanja za krivično delo za koje je lice pravnosnažnom presudom oslobođeno ili osuđeno ili za koje je optužba pravnosnažno odbijena ili postupak pravnosnažno obustavljen, niti sudska odluka može biti izmenjena na štetu okrivljenog u postupku po vanrednom pravnom leku. Istom odredbom Ustav propisuje uslove pod kojima je izuzetno dopušteno ponavljanje postupka u skladu s kaznenim propisima, ako se otkriju dokazi o novim činjenicama koje su, da su bile poznate u vreme suđenja, mogle bitno da utiču na njegov ishod ili ako je u ranijem postupku došlo do bitne povrede koja je mogla uticati na njegov ishod.
- Krivično gonjenje i izvršenje kazne za ratni zločin, genocid i zločin protiv čovečnosti ne zastareva, što je od velikog značaja iz ugla potrebe da se osigura procesuiranje zločina izvršenih tokom oružanih sukoba na prostoru bivše Jugoslavije.

Članom 35 Ustava garantovano je **pravo na rehabilitaciju i naknadu štete** za lica koja su bez osnova ili nezakonito lišena slobode, pritvorena³⁸ ili osuđena za kažnjivo delo. Ustav takođe predviđa mogućnost da se zakonom ovim licima propišu i druga prava.

Pored za lica koja su bez osnova ili nezakonito lišena slobode, pritvorena ili osuđena za kažnjivo delo, garantovano je i pravo na naknadu materijalne ili nematerijalne štete koju je nezakonitim ili nepravilnim radom prouzrokovao državni organ, imalac javnog ovlašćenja, organ autonomne pokrajine ili organ jedinice lokalne samouprave. „Zakon određuje uslove pod kojima oštećeni ima pravo da zahteva naknadu štete neposredno od lica koje je štetu prouzrokovalo.“

U korpus procesnih garancija spada i **pravo na jednaku zaštitu prava i na pravno sredstvo** predviđeno članom 36 Ustava kojim se jemči se jednaka zaštita prava pred sudovima i drugim državnim organima, imaocima javnih ovlašćenja i organima autonomne pokrajine i jedinica lokalne samouprave, kao i pravo na žalbu ili drugo pravno sredstvo protiv odluke kojom se odlučuje o njegovom pravu, obavezi ili na zakonu zasnovanom interesu.

³⁸ Vidi više u: Kolaković-Bojović, Milica (2023) [Víctimas de desaparición forzada y derecho a la reparación](#). In: Desaparición forzada: Colección en temas de derechos humanos, Tomo I. Centro Internacional para la Promoción de los Derechos Humanos bajo los auspicios de UNESCO (CIPDH), Buenos Aires, Argentina, pp. 196-226.

Imajući u vidu okolnosti nastale 2020, a koje su trajale 2021. i u izvesnoj meri i 2022. godine, a vezi sa pandemijom izazvanom virusom COVID 19, od velikog značaja je član 39. Ustava kojim je garantovana sloboda kretanja.³⁹ Naime, restriktivna ograničenja ovog prava, kao i (drakonsko) kažnjavanje onih koji ta ograničenja nisu poštovali otvorila su prostor za postupanje Ustavnog suda u odnosu na povredu ovog prava.

Naime odredbom člana 39 predviđeno je da svako ima pravo da se slobodno kreće i nastanjuje u Republici Srbiji, da je napusti i da se u nju vrati. „**Sloboda kretanja i nastanjivanja** i pravo da se napusti Republika Srbija mogu se ograničiti zakonom, ako je to neophodno radi vođenja krivičnog postupka, zaštite javnog reda i mira, sprečavanja širenja zaraznih bolesti ili odbrane Republike Srbije.“

Takođe, značaj odredbe člana 39 Ustava postoji i u kontekstu intenzivnog i dugotrajnog migratornog talasa koji je Srbiju zahvatio još pre desetak godina, pri čemu se naša zemlja, budući da se nalazi na migrantskoj ruti od Bliskog istoka ka Zapadnoj Evropi, te stoga predstavlja zemlju tranzita. Bez obzira na uzroke i okidače migracija u zemlji porekla (oružani sukobi, siromaštvo, diskriminacija, neadekvatan nivo vladavine prava, visok nivo korupcije, klimatski i ekološki faktori, itd) migranti se na svom putu suočavaju sa značajnim rizikom da postanu žrtve kršenja ljudskih prava, uključujući i mogućnost viktimizacije kroz najteža krivična dela, poput trgovine ljudima, zlostavljanja i mučenja, otmice, ali i prisilnih nestanaka⁴⁰ čiju inkriminaciju u okviru Krivičnog zakonika naš zakonodavac izbegava već čitavu deceniju od kada je takvo obećanje dato tokom konstruktivnog dijaloga sa UN Komitetom za prisilne

³⁹ O ograničenju osnovnih prava, kao i uticaju COVID 19 na vladavinu prava vidi više u: Matić Bošković, M., Kolaković-Bojović, M. (2022) [New Approach to the EU Enlargement Process - Whether COVID-19 Affected Chapter 23 Requirements?](#) International Scientific Conference "The recovery of the EU and strengthening the ability to respond to new challenges – legal and economic aspects" in Osijek, 9-10 June 2022 challenges - Legal and Economic Aspects, 6. pp. 330-350; Kolaković-Bojović, M., Batrićević, A. (2021) [Children in Correctional Institutions and the Right to Communicate with Their Families During the Covid-19 Pandemic](#). Teme, XLV (4). pp. 1115-1130; Kolaković-Bojović, M. (2021) [Information and Communications Technology as a Tool to Substitute In-Person Visits in the Serbian Prison System During the Covid-19 Restrictive Measures](#). Journal of Liberty and International Affairs, 7 (3). pp. 21-35.

⁴⁰ Kolaković-Bojović, Milica and Baranowska, Grazyna (2024) [Migrants as Victims of Enforced Disappearances](#). In: International scientific thematic conference The Position of Victims in the Republic of Serbia, Palić, 12-13 June 2024. Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, pp. 63-74; Kolaković-Bojović, M. (2019) [Ograničenje trajanja pritvora: između zaštite i povrede ljudskih prava](#). In: Pritvor i druge mere obezbeđenja prisustva okrivljenog u krivičnom postupku (međunarodni pravni standardi, regionalna zakonodavstva i primena). Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd, pp. 329-346.

nestanke.⁴¹ U tom smislu, odredba člana 39 Ustava predviđa da se ulazak stranaca u Republiku Srbiju i boravak u njoj uređuje zakonom.

Takođe, u ovu odredbu Ustava je ugrađen i princip *non-refoulement*, pa tako predviđa da stranac može biti proteran samo na osnovu odluke nadležnog organa, u zakonom predviđenom postupku i ako mu je obezbeđeno pravo žalbe i to samo tamo gde mu ne pretili progon zbog njegove rase, pola, vere, nacionalne pripadnosti, državljanstva, pripadnosti određenoj društvenoj grupi, političkog mišljenja ili gde mu ne pretili ozbiljno kršenje prava zajemčenih Ustavom.

Članom 40 Ustava garantovana je **nepovredivost stana**, kao jedna od važnih garancija koje uređuju način sprovođenja procesnih radnji i koja podrazumeva da niko ne može bez pismene odluke suda ući u tuđi stan ili druge prostorije protiv volje njihovog držaoca, niti u njima vršiti pretres. Držalac stana i druge prostorije ima pravo da sam ili preko svoga zastupnika i uz još dva punoletna svedoka prisustvuje pretresanju. Ako držalac stana ili njegov zastupnik nisu prisutni, pretresanje je dopušteno u prisustvu dva punoletna svedoka. Ustav u istoj odredbi precizira i izuzetke od principa nepovredivosti stana, pa su tako, bez odluke suda, ulazak u tuđi stan ili druge prostorije, izuzetno i pretresanje bez prisustva svedoka, dozvoljeni ako je to neophodno radi neposrednog lišenja slobode učinioca krivičnog dela ili otklanjanja neposredne i ozbiljne opasnosti za ljude ili imovinu, na način predviđen zakonom.

Najzad, članom 67 Ustava, koji predviđa da se svakome, pod uslovima određenim zakonom, jemči **pravo na pravnu pomoć**, koju pružaju advokatura, kao samostalna i nezavisna služba, i službe pravne pomoći koje se osnivaju u jedinicama lokalne samouprave, u skladu sa zakonom. Istom odredbom je predviđeno da se zakonom određuje kada je pravna pomoć besplatna. Poznato je da je tumačenje odredbe člana 67 Ustava bilo predmet višegodišnje rasprave koja je prethodila donošenju Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, a čija je najspornija tačka bila uloga organizacija civilnog društva u pružanju besplatne pravne pomoći, čemu se oštro suprotstavljala advokatura. Ni po usvajanju zakona nisu rešene sve poteškoće u praksi, pa se postojećem sistemu i dalje prigovara složenost procedure za ostvarivanje ovog prava, nedostatak informacija o postojanju službi pri lokalnim samoupravama (posebno za izrazito marginalizovane grupe), kao i neujednačen kvalitet pružalaca.⁴²

⁴¹ Vidi više u: Kolaković-Bojović, Milica (2017) [Inkriminacija prisilnog nestanka u krivičnom pravu Republike Srbije](#). Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, 36 (1). pp. 135-147.

⁴² Više o pravu na besplatnu pravnu pomoć videti u: Kolaković-Bojović, M. (2017) [Besplatna pravna pomoć kao međunarodni pravni standard](#). In: Regionalna naučna konferencija "Besplatna pravna

Velike teškoće za građane (čak ne nužno i isključivo pravne laike) predstavlja razumevanje razlika u pogledu ovlašćenja različitih pružalaca. Pre svega ovde mislimo da razlikovanje besplatne pravne pomoći i besplatne pravne podrške, pri čemu se među potencijalnim korisnicima javljaju nedoumice u pogledu razlike u ovlašćenjima advokata i pružalaca u jedinicama lokalne samouprave, ali i u pogledu ovlašćenja nevladinih organizacija. Naime, pojedine NVO imaju sporazume o saradnji sa advokatskim kancelarijama, neke od njih imaju u svom sastavu zaposlene advokate, dok treće pružaju samo samo pravnu podršku.

Čini se da situaciju u praksi otežava i činjenica da je kampanja podizanja svesti o pravu na besplatnu pravnu pomoć i mehanizmima njenog ostvarivanja sprovedena samo neposredno po usvajanju Zakona, odnosno uspostavljanja sistema, dok su kasnije promotivne aktivnosti utihnule.

Ovakav pristup pogrešan je na više nivoa:

Naime, nije realno očekivati da će, u trenutku sprovođenja kampanje na nju obratiti pažnju građani koji u tom momentu nisu u situaciju potrebe za ostvarivanjem ovog prava. Krug građana kod kojih postoji potreba za besplatnom pravnom pomoći se stalno menja, te je neophodno osigurati kontinuitet promotivnih aktivnosti kroz više kanala komunikacije. Pluralizam kanala komunikacije je od posebnog značaja, imajući u vidu činjenicu da brojni potencijalni korisnici usluga besplatne pravne pomoći pripadaju marginalizovanim društvenim grupama, uz učestalu višestruku ranjivost i ograničenja u pogledu pristupa informacijama.

Pored toga, inicijalne kampanje podizanja svesti kreiraju se i sprovode na baze pretpostavljenih prioriteta u pogledu sadržaja koje treba komunicirati, pri čemu ove pretpostavke uključuju i krug mogućih nedoumice potencijalnih korisnika. U praksi, sporna pitanja se generišu upravo tek kroz primenu Zakona, odnosno interakciju između pružalaca i korisnika, čime se menjaju i komunikacioni prioriteti.

pomoć (ratio legis, obim i uslovi primene). Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu ; Ministarstvo pravde Republike Srbije, Beograd, pp. 129-147.

2.3. Nadležnost Ustavnog suda

Kako je ranije pojašnjeno, Ustavom RS hijerarhija izvora prava u RS uređena je tako da je Ustav najviši pravni akt Republike Srbije. Svi zakoni i drugi opšti akti moraju biti saglasni sa Ustavom, dok potvrđeni međunarodni ugovori ne smeju biti u suprotnosti sa Ustavom, dok zakoni i drugi opšti akti doneti u Republici Srbiji ne smeju biti u suprotnosti sa potvrđenim međunarodnim ugovorima i opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava.

Prema članu 142 Ustava Srbije sudska vlast pripada sudovima koji su nezavisni. Sudska vlast je jedinstvena na teritoriji Republike Srbije, a sudske odluke se donose u ime naroda. Sudsku odluku može preispitivati samo nadležni sud u zakonom propisanom postupku, kao i Ustavni sud u postupku po ustavnoj žalbi. Naravno, Ustavni sud ne deluje kao instancioni sud, on nije deo redovnog pravosuđa, već se njegova kontrolna uloga u odnosu na odluke redovnih sudova svodi na ispitivanje mogućih povreda osnovnih ljudskih prava i sloboda u redovnom sudskom postupku.

Ovo jasno proizilazi i iz člana 143 Ustava koji predviđa da je najviši sud u Republici Srbiji Vrhovni sud, dok se osnivanje, ukidanje, vrste, nadležnost, područja i sedišta sudova, sastav suda i postupak pred sudovima uređuju zakonom.

Sam Ustavni sud ne može da svojom odlukom meritorno odluči o bilo kojem pitanju koje spada u nadležnost redovnih sudova, iako poništavanjem i sudske odluke, on može praktično izdejstvovati da redovni sud određenog stepena, ponovo odlučuje o određenom sudskom predmetu, pa i onom koji ima krivičnopravni karakter. Dakle, Ustavni sud u Srbiji, iako nije deo sudske vlasti, niti, naravno, predstavlja krivični sud, onda kada odlučuje o ustavnim žalbama protiv pravnosnažnih odluka krivičnih sudova protiv kojih su iskorišćena sva raspoloživa procesna sredstva, svojim odlukama ostvaruje i odgovarajući krivičnopravni efekat.

Ustavni sud, nije dakle, deo sudske vlasti, niti deo organizacione hijerarhije sudova u Republici Srbiji. Njegova organizacija, nadležnost, postupanje i način odlučivanja US bliže su uređeni Ustavom RS, Zakonom o Ustavnom sudu⁴³ i Poslovnikom o radu Ustavnog suda.⁴⁴

⁴³ Zakon o Ustavnom sudu, „Sl. glasnik RS”, br. 109/2007, 99/2011, 18/2013 – odluka US, 103/2015, 40/2015 – dr. zakon, 10/2023 i 92/2023)

⁴⁴ Poslovnik o radu Ustavnog suda, „Službeni glasnik RS”, broj 103/13.

Osnovni postulati organizacije i nadležnosti Ustavnog suda uređeni su čl. 166-175 Ustava. Ustavotvorac se odlučio za detaljno regulisanje ovih pitanja već u samom Ustavu, čime se osigurava da njegov položaj ne može biti predmet ugrožen zakonskim intervencijama.

U skladu sa ovom premisom je odredba člana 166 Ustava koja predviđa da je Ustavni sud samostalan i nezavisan državni organ koji štiti ustavnost i zakonitost i ljudska i manjinska prava i slobode. Odluke Ustavnog suda su konačne, izvršne i opšteobavezujuće.

U skladu sa tim, članom 167 je preciznije uređena nadležnost Ustavnog suda, koji odlučuje o:

- 1) saglasnosti zakona i drugih opštih akata sa Ustavom, opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava i potvrđenim međunarodnim ugovorima,
- 2) saglasnosti potvrđenih međunarodnih ugovora sa Ustavom,
- 3) saglasnosti drugih opštih akata sa zakonom,
- 4) saglasnosti statuta i opštih akata autonomnih pokrajina i jedinica lokalne samouprave sa Ustavom i zakonom,
- 5) saglasnosti opštih akata organizacija kojima su poverena javna ovlašćenja, političkih stranaka, sindikata, udruženja građana i kolektivnih ugovora sa Ustavom i zakonom.

Pored toga, Ustavni sud:

- 1) rešava sukob nadležnosti između sudova i drugih državnih organa,
- 2) rešava sukob nadležnosti između republičkih organa i pokrajinskih organa ili organa jedinica lokalne samouprave,
- 3) rešava sukob nadležnosti između pokrajinskih organa i organa jedinica lokalne samouprave,
- 4) rešava sukob nadležnosti između organa različitih autonomnih pokrajina ili različitih jedinica lokalne samouprave,
- 5) odlučuje o izbornim sporovima za koje zakonom nije određena nadležnost sudova,

6) vrši i druge poslove određene Ustavom i zakonom.

Pored toga, Ustavni sud odlučuje o zabrani rada političke stranke, sindikalne organizacije ili udruženja građana i obavlja i druge poslove predviđene Ustavom.

Svako je dužan da poštuje i izvršava odluku Ustavnog suda. Ustavni sud svojom odlukom uređuje način njenog izvršenja, kada je to potrebno. Izvršenje odluka Ustavnog suda uređuje se zakonom. (član 171 Ustava)

Za predmet naše analize od najvećeg značaja je postupanje po ustavnim žalbama, koje se, u skladu sa članom 170 Ustava, mogu izjaviti protiv pojedinačnih akata ili radnji državnih organa ili organizacija kojima su poverena javna ovlašćenja, a kojima se povređuju ili uskraćuju ljudska ili manjinska prava i slobode zajemčene Ustavom, ako su iscrpljena ili nisu predviđena druga pravna sredstva za njihovu zaštitu.

2.4. Izbor, imenovanje i prestanak funkcije sudija Ustavnog suda

2.4.1. Izbor i imenovanje sudija Ustavnog suda

Kada je u pitanju izbor i imenovanje sudija Ustavnog suda, članom 172 Ustava je predviđeno da Ustavni sud čini 15 sudija koji se biraju i imenuju na devet godina, pri čemu pet sudija Ustavnog suda bira Narodna skupština, pet imenuje predsjednik Republike, a pet opšta sednica Vrhovnog suda, i to tako što:

- Narodna skupština bira pet sudija Ustavnog suda između deset kandidata koje predloži predsjednik Republike,
- Predsjednik Republike imenuje pet sudija Ustavnog suda između deset kandidata koje predloži Narodna skupština, a
- Opšta sednica Vrhovnog suda imenuje pet sudija između deset kandidata koje na zajedničkoj sednici predlože Visoki savet sudstva i Visoki savet tužilaštva.

Ista odredba predviđa i da sa svake od predloženih lista kandidata jedan od izabranih kandidata mora biti sa teritorije autonomnih pokrajina.

Jedno lice može biti birano ili imenovano za sudiju Ustavnog suda najviše dva puta.

Kada su u pitanju uslovi koje treba da ispuni kandidat za funkciju sudije Ustavnog suda, član 172 Ustava predviđa da se mora raditi o:

- istaknutim pravnicima,
- sa najmanje 40 godina života, i
- 15 godina iskustva u pravnoj struci.

Ova odredbi Ustava treba posvetiti posebnu pažnju, imajući u vidu značaj stručnosti i profesionalnog integriteta sudija Ustavnog suda u, između ostalog, zaštiti ljudskih prava i sloboda, posebno u predmetima iz oblasti kaznenog prava, uzimajući u obzir intenzitet povrede/ugrožavanja, kao i značaj zaštićenog dobra.

Iako je bila jasna intencija ustavotvorca da ovom odredbom postavi minimalne garancije relevantnog životnog i profesionalnog iskustva i ekspertize sudija Ustavnog suda, nismo sasvim sigurni da je izabrao najbolji mogući pristup su i to iz nekoliko razloga:

Svaki od ova tri uslova otvara čitav niz spornih pitanja:

a) Pojam istaknutog pravnika

Čini se da ne može biti sporna potreba da se ovaj pojam preciznije definiše ali se o njemu počelo intenzivnije govoriti u stručnoj i naučnoj javnosti tek u kontekstu javne rasprave o ustavnim amandmanima, a u vezi sa istaknutim pravnicima kao članovima Visokog saveta sudstva (u daljem tekstu: VSS) i Visokog saveta tužilaštva (u daljem tekstu: VST). Budući da se ustavotvorac odlučio za isti pojam koji je prethodno koristio u kontekstu imenovanja sudija Ustavnog suda, neophodno je povući paralelu između pristupa u obe sporne situacije.

Naime, sam ustavotvorac je, pokušavajući da ovo učini kroz različite verzije ustavnih amandmana, „lutao“ od previše uopštenih do previše restriktivnih definicija. Naime, dok je prvobitno rešenje ostavljalo mogućnost da se zakonom dozvoli da u krug istaknutih pravnika uđe bilo ko, ko ispuni uslove za koje se kasnije odluči zakonodavac, u drugoj, revidiranoj verziji amandmana, uvedeno je preterano restriktivno rešenje kojim se zahtevalo da članovi iz reda istaknutih pravnika moraju da poseduju visok nivo adekvatnog znanja i iskustva, kao i da uživaju ugled, a kao obavezni uslovi, propisani su položen pravosudni ispit i „najmanje deset godina radnog iskustva u pravnoj oblasti iz nadležnost Visokog saveta sudstva.“⁴⁵

Osim što je nomotehnički neuobičajena, budući da u jednom istom stavu prvo sadrži uopštenu odredbu o visokom nivou „adekvatnog znanja i iskustva“ a odmah potom prelazi u suprotnu krajnost sužavajući to „adekvatno znanje i iskustvo“ na položen pravosudni ispit i „najmanje deset godina radnog iskustva u pravnoj oblasti iz nadležnosti Visokog saveta sudstva“, ova norma je vodila ka mnoštvu mogućih, poprilično besmislenih ishoda, po kojima bi bivši administrativni službenik Sektora za pravosuđe Ministarstva pravde ili Administrativne kancelarije VSS bio kvalifikovan za poziciju člana VSS-a iz reda istaknutih pravnika, za razliku od profesora ustavnog, procesnog ili čak pravosudno-organizacionog prava ili vrsnog advokata sa višedecenijskim iskustvom. Uz to, ako se imaju u vidu Ustavom i zakonom pobrojane nadležnosti VSS-a, kao i izostanak preciziranja da li se iskustvo mora odnositi na jednu od oblasti nadležnosti, više njih ili sve zajedno, u ulozu istaknutih, pre predstavnika akademske zajednice i advokature, mogli su se naći i službenici koji su bili zaduženi samo za pojedine aspekte nadležnosti Saveta ali i oni koji su ovu vrstu kvalifikacije stekli birajući sudije u Narodnoj skupštini.⁴⁶

⁴⁵ Vidi više u: Kolaković-Bojović, M. (2018) Nezavisnost pravosuđa i efikasnost sudske zaštite kao međunarodni pravni standard i uslov članstva u EU, *Organizacija pravosuđa u Republici Srbiji i efikasnost sudske zaštite*, (Bejatović, S. ur.) Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Zlatibor, 95-116.

⁴⁶ Na ovom stanovištu stoji i Venecijanska komisija koja je ukazala (CDL-AD (2018) 011, par. 60) da se zahtevanjem položenog pravosudnog ispita diskriminiše većina profesora prava, ali i ukazala na

Pod teretom iznetih kritika, u poslednjoj verziji ustavnih amandmana našla se odredba koja kaže: „Kao istaknuti pravnik smatra se diplomirani pravnik koji ima najmanje deset godina odgovarajućeg radnog iskustva određenog zakonom i koji se dokazao stručnim radom i uživa lični ugled.“ Ako zanemarimo jezičku nezgrapnost same formulacije (koja bi mogla glasiti i: „Istaknutim pravnikom se smatra...“), reklo bi se da nas ona u određenoj meri zapravo vraća na ono inicijalno, uopšteno rešenje. Pomak u smislu preciziranja profesionalnih kvalifikacija predstavlja odrednica da se mora raditi o diplomiranom pravniku (dakle licu koje je steklo najmanje četvorogodišnje pravničko obrazovanje), kao i da se ne može raditi o diplomiranom pravniku u ranoj fazi profesionalne karijere (prvih deset godina radnog iskustva). Dodatno, zahtevano je i da se radi o pravniku „koji se dokazao stručnim radom“. Iako naizgled logičan, ovakav uslov je poprilično beskoristan u situaciji kada oblast stručnog rada nije makar ni okvirno određena. U tom smislu, krug za dokazivanje „istaknutosti“ sada je proširen na apsolutno sve zamislive oblasti u kojima bi se jedan diplomirani pravnik mogao deset godina dokazivati svojom stručnošću. Drugi segment propisanih uslova (da se radi o licu koje uživa lični ugled) mogao bi imati smisla ukoliko bi se razmatrao u celini sa dokazanom stručnošću. Ipak, u skladu sa starom dobrom izrekom o ugledu proroka u sopstvenom selu, ali i maksime da nije važno samo šta se kaže, već i ko to govori, ne bi bilo iznenađujuće da i po ovom pitanju većina kandidata bude potpuno oprečno ocenjena od strane različitih zainteresovanih strana.

Imajući sve ovo u vidu, nije najjasnije zašto se predlagač već od samog početka nije odlučio za odredbu koja bi, pored propisivanja neophodnog obrazovanja i minimalnog trajanja radnog iskustva, prirodu tog iskustva vezala za oblasti koje odražavaju suštinu budućih zaduženja istaknutog pravnika u ulozi člana VSS ili VST ali i buduće, ojačane uloge i proširenih nadležnosti ovih tela, a to su: organizacija, funkcionisanje i reforma pravosuđa.⁴⁷ Najzad finalna verzija teksta koja je postala deo važećeg člana 151 Ustava, predviđa da Narodna skupština bira članove Visokog saveta sudstva među istaknutim pravnicima sa najmanje deset godina iskustva u pravnoj struci. Ovakvo rešenje, dakle, nije rešilo otvorene nedoumice.

neodređenost opisa „poslovi iz oblasti nadležnosti Visokog saveta sudstva“. (CDL-AD (2018) 011, par. 62-63)

⁴⁷ Kolaković-Bojović, M., Petković, B. (2020) [Položaj pravosuđa u Srbiji - između vladavine prava i samovlašća](#). Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd. 144-146. Kolaković-Bojović, Milica and Vujić, Nenad (2019) [Predstojeće ustavne promene i izmene u setu pravosudnih zakona](#). In: Izmene u krivičnom zakonodavstvu i statusu nosilaca pravosudnih funkcija i adekvatnost državne reakcije na kriminalitet (međunarodni pravni standardi i stanje u Srbiji). Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu; Intermex, Beograd, pp. 102-115.

a) Godine iskustva u „pravnoj struci“ i navršениh 40 godina života

Ako sada ovakva rešenja i iznete argumente sagledamo iz ugla uslova propisanih za imenovanje sudija Ustavnog suda, opravdano se postavljaju dva pitanja:

- Da li je iskustvo u „pravnoj struci“ zaista kriterijum koji predstavlja dovoljno visoku lestvicu za nosioce ustavnosudskih funkcija?
- Da li je 15 godina radnog iskustva zaista prava mera koju je ustavotvorac trebalo da postavi?
- Ima li, bez preciznijeg određenja iskustva „u pravnoj struci“ uopšte svrhe u propisivanju različitog trajanja tog iskustva za sudije Ustavnog suda i članove VSS i VST?

Čini se da je odgovor na sva tri pitanja negativan, a da u kontekstu prethodno izloženih manjkavosti ovih uslova, još više zbunjuje treći uslov koji treba da ispune sudije Ustavnog suda, a koji se odnosi na godine života.

Naime, čini se da nije zgoreg najpre se osvrnuti na uslove koje u pogledu godina radnog iskustva u članu 49 postavlja Zakon o sudijama⁴⁸, navodeći da, posle položenog pravosudnog ispita potrebno je radno iskustvo u pravnoj struci:

- 1) dve godine za sudiju prekršajnog suda;
- 2) tri godine za sudiju osnovnog suda;
- 3) šest godina za sudiju višeg suda, privrednog suda i Prekršajnog apelacionog suda;
- 4) deset godina za sudiju apelacionog suda, Privrednog apelacionog suda i Upravnog suda;
- 5) dvanaest godina za sudiju Vrhovnog suda.

Istovremeno, Zakon o javnom tužilaštvu⁴⁹ u članu 82 postavlja gotovo identično stepenovane uslove po pitanju prethodnog radnog iskustva tužilaca, pa tako “za nosioca javnotužilačke funkcije može biti izabrano lice koje, pored opštih uslova, ima radno iskustvo u pravnoj struci posle položenog pravosudnog ispita, i to:

- 1) četiri godine za osnovnog glavnog javnog tužioca i tri godine za javnog tužioca osnovnog javnog tužilaštva;

⁴⁸ Zakon o sudijama, "Sl. glasnik RS", br. 10/2023.

⁴⁹ Zakon o javnom tužilaštvu, "Sl. glasnik RS", br. 10/2023.

2) sedam godina za višeg glavnog javnog tužioca i šest godina za javnog tužioca višeg javnog tužilaštva;

3) deset godina za apelacionog glavnog javnog tužioca i glavnog javnog tužioca posebne nadležnosti i devet godina za javnog tužioca apelacionog javnog tužilaštva i javnog tužioca javnog tužilaštva posebne nadležnosti;

4) dvanaest godina za Vrhovnog javnog tužioca i jedanaest godina za javnog tužioca Vrhovnog javnog tužilaštva.

Ovo nas vodi do prve nelogičnosti, jer onaj ko odlučuje o izboru nosilaca najviših pravosudnih funkcija može imati manje radnog iskustva nego kandidati o čijem izboru odlučuje.

Još veći paradoks predstavlja činjenica da se za članove VSS i VST iz reda istaknutih pravnika zahteva 10, a za sudije Vrhovnog suda 12 godina radnog iskustva u pravnoj struci, što je pet, odnosno tri godine manje nego za sudije Ustavnog suda koje predlažu, odnosno biraju.

Najzad, uz pažljivo čitanje preostala dva uslova koje treba da ispune sudije Ustavnog suda, čini se da je uslov vezan za navršenih 40 godina života potpuno suvišan. Naime, Ustav propisuje da sudija Ustavnog suda mora imati 15 godina iskustva u pravnoj struci. Pretpostavka je, dakle, da kandidat pre sticanja tog iskustva mora završiti pravni fakultet, što se, u idealnim uslovima može desiti sa 22, a po pravilu sa navršene 23 godine života. Uz scenario koji podrazumeva momentalno zaposlenje u „pravnoj struci“, ovo bi značilo da se 15 godina iskustva stiže najranije sa navršenih 38 godina života. Nije najjasnije koji je motiv ustavotvorca da tridesetosmogodišnjaka proglasi „ustavnosudski maloletnim“, a spremnim da bude sudija Vrhovnog suda, dok je za članstvo u VSS-u i VST-u (i bez zakonom propisanih godina starosti) spreman već sa 33 godine.

Ustavne odredbe o imenovanju sudija Ustavnog suda samo su delimično razrađene Zakonom o Ustavnom sudu koji u čl. 11-13 predviđa da prilikom stupanja na dužnost sudije polažu zakletvu pred predsednikom Narodne skupštine, pri čemu se zaklinju da će se u svom radu pridržavati Ustava i zakona i da će svoju dužnost obavljati časno, savesno i nepristrasno.

Takođe, zakonom je predviđena dužnost predsednika Ustavnog suda da šest meseci pre isteka perioda od devet godina na koji je imenovan, odnosno izabran sudija Ustavnog suda, obavesti o tome ovlašćenog predlagača i Narodnu skupštinu.

2.4.2. Prestanak funkcije sudije Ustavnog suda

Kada je reč o prestanku funkcije sudije Ustavnog suda, oni su, najpre, definisani članom 174 Ustava, a potom detaljnije razrađeni odredbama Zakona o Ustavnom sudu.

Član 174 Ustava predviđa da sudiji Ustavnog suda dužnost prestaje istekom vremena na koje je izabran ili imenovan, na njegov zahtev, kad napuni zakonom propisane opšte uslove za starosnu penziju ili razrešenjem. O prestanku dužnosti sudije, na zahtev ovlašćenih predlagača za izbor, odnosno imenovanje za izbor sudije Ustavnog suda, odlučuje Narodna Skupština. Inicijativu za pokretanje postupka za razrešenje može da podnese Ustavni sud.

Prva situacija je jasno vezana za istek mandata.

U pogledu prestanka funkcije na zahtev sudije Ustavnog suda, član 13 Zakona o Ustavnom sudu predviđa da sudija Ustavnog suda podnosi zahtev da mu prestane dužnost pre isteka perioda na koji je izabran, odnosno imenovan, ovlašćenom predlagaču za izbor, odnosno imenovanje, Narodnoj skupštini i predsedniku Ustavnog suda. Ako Narodna skupština ne donese odluku o zahtevu u roku od tri meseca od dana podnošenja zahteva, sudiji Ustavnog suda dužnost prestaje po sili zakona istekom tog roka, a to se konstatuje rešenjem koje donosi predsednik Ustavnog suda. U slučaju smrti sudije Ustavnog suda predsednik Ustavnog suda o tome obaveštava ovlašćenog predlagača i Narodnu skupštinu.

Kada je reč o ispunjenju zakonom propisanih opštih uslova za starosnu penziju, članom 14 Zakona o Ustavnom sudu, propisano je da sudiji Ustavnog suda prestaje dužnost kad navrši 65 godina života i 45 godina staža osiguranja. O ispunjenju navedenih uslova, predsednik Ustavnog suda obaveštava ovlašćenog predlagača za izbor, odnosno imenovanje i Narodnu skupštinu najkasnije šest meseci pre ispunjenja uslova, nakon čega je ovlašćeni predlagač dužan da pokrene postupak za prestanak dužnosti sudije Ustavnog suda. Ako Narodna skupština ne donese odluku o prestanku dužnosti sudije Ustavnog suda koji je ispunio zakonske uslove, tom sudiji Ustavnog suda dužnost prestaje danom ispunjenja uslova, a to se konstatuje rešenjem koje donosi predsednik Ustavnog suda.

Kada je reč o razrešenju, član 174 Ustava predviđa da se sudija Ustavnog suda razrešava se ako povredi zabranu sukoba interesa, trajno izgubi radnu sposobnost za dužnost sudije Ustavnog suda, bude osuđen na kaznu zatvora ili za kažnjivo delo koje ga čini nedostojnim dužnosti sudije Ustavnog suda.

Situacija vezana za razlog za razrešenje, preciznije su uređene čl. 15-18 Zakona o Ustavnom sudu koji predviđa da se sudija Ustavnog suda razrešava ako:

- postane član političke stranke,
- povredi zabranu sukoba interesa,
- trajno izgubi radnu sposobnost za dužnost sudije Ustavnog suda što se utvrđuje se na osnovu stručnog nalaza i mišljenja ovlašćene zdravstvene ustanove,
- bude osuđen na kaznu zatvora ili za kažnjivo delo koje ga čini nedostojnim dužnosti sudije Ustavnog suda, pri čemu je nadležni sud, odnosno drugi državni organ dužan da dostavi ovlašćenom predlagraču za izbor, odnosno imenovanje sudije Ustavnog suda i Ustavnom sudu, pravnosnažnu odluku o osudi sudije Ustavnog suda na kaznu zatvora ili za drugo kažnjivo delo.

Ispunjenost uslova za razrešenje sudije Ustavnog suda utvrđuje Ustavni sud. Postupak za razrešenje pokreću ovlašćeni predlagrač za izbor, odnosno imenovanje sudija Ustavnog suda. Inicijativu za pokretanje postupka za razrešenje može da podnese Ustavni sud. Obrazložen predlog za podnošenje inicijative ovog člana, u pisanom obliku, mogu dati predsednik, radno telo ili najmanje troje sudija Suda. O ovom predlogu Sud odlučuje najkasnije u roku od 30 dana od dana podnošenja predloga. (član 19 Poslovnika)

Postupak za razrešenje sudije Ustavnog suda preciznije je uređen članom 18, koji predviđa da predsednik Suda zakazuje sednicu Suda za utvrđivanje ispunjenosti uslova za razrešenje sudije Suda, u roku od sedam dana od dana prijema zahteva ovlašćenog predlagrača za izbor, odnosno imenovanje sudije.

Ako je pokrenut postupak za razrešenje sudije koji je predsednik Suda, sednicu ovog člana zakazuje i njome rukovodi zamenik predsednika Suda. Za ovu sednicu zatražiće se pismeno izjašnjenje sudije Suda u odnosu na koga je pokrenut postupak razrešenja, a radi pribavljanja potrebne dokumentacije, podataka i obaveštenja od značaja za odlučivanje o ispunjenosti uslova za razrešenje sudije, Sud može obrazovati posebnu komisiju. Aktom o obrazovanju komisije utvrđuju se sastav, zadaci komisije i rokovi za njihovo izvršenje.

Sud ne može doneti odluku o ispunjenosti uslova za razrešenje pre nego što se sudiji Suda omogući izjašnjenje. Ukoliko se sudija ne izjasni u ostavljenom roku, Sud će nastaviti postupak. U donošenju odluke o ispunjenosti uslova za razrešenje sudije Suda ne učestvuje sudija u odnosu na koga je pokrenut postupak za razrešenje.

Odluka Suda o ispunjenosti uslova za razrešenje sudije Suda dostavlja se ovlašćenom predlagачu, Narodnoj skupštini i sudiji u odnosu na koga je pokrenut postupak za razrešenje.

U toku postupka za utvrđivanje ispunjenosti uslova za razrešenje, sudija Ustavnog suda može biti udaljen sa dužnosti. Odluka o udaljenju sudije Ustavnog suda donosi se na predlog predsednika Ustavnog suda, a odluka o udaljenju predsednika Ustavnog suda donosi se na predlog najmanje troje sudija Ustavnog suda. Odluku o udaljenju donosi Ustavni sud, većinom glasova svih sudija, u skladu sa Poslovníkom. (član 19 Zakona o US)

U donošenju odluke o udaljenju ne učestvuje sudija Suda čije je udaljenje predloženo. Ako Sud utvrdi da nisu ispunjeni uslovi za razrešenje sudije Suda, opozvaće odluku o udaljenju sudije. Ako Sud utvrdi da su ispunjeni uslovi za razrešenje sudije Suda, odluka o udaljenju sudije ostaje na snazi do donošenja odluke o razrešenju sudije. (član 20 Poslovníka)

U slučaju da sudiji Ustavnog suda prestane dužnost pre isteka roka na koji je izabran, odnosno imenovan, ovlašćeni predlagач predlaže dva kandidata za izbor, odnosno imenovanje. Predlog se dostavlja organu nadležnom za izbor, odnosno imenovanje u roku od tri meseca od dana obaveštavanja o prestanku dužnosti sudije Ustavnog suda. Ako je sudija Ustavnog suda kome je prestala dužnost bio sa teritorije autonomne pokrajine, kandidati za izbor, odnosno imenovanje moraju biti sa teritorije autonomne pokrajine. (član 20 Zakona o US)

2.5. Položaj sudija Ustavnog suda

2.5.1. Integritet sudija Ustavnog suda: sprečavanje sukoba interesa

I ustavne i zakonske odredbe predviđaju okvire integriteta sudija Ustavnog suda, pa tako član 173, stav 1 Ustava predviđa da sudija Ustavnog suda ne može vršiti drugu javnu ili profesionalnu funkciju niti posao, izuzev profesure na pravnom fakultetu u Republici Srbiji, u skladu sa zakonom. Identična odredba ponovljena je u članu 16, stav 1 Zakona o Ustavnom sudu, uz dalje preciziranje ovog ograničenja naredna dva stava istog člana Zakona, koji predviđaju da se javnom ili profesionalnom funkcijom ili poslom, u smislu ovog zakona, ne smatra se delovanje u kulturno-umetničkom, humanitarnom, sportskom ili drugom udruženju, bez naknade, dok se profesurom na pravnom fakultetu u smislu ovog zakona smatra se obavljanje nastave na fakultetu u zvanju redovnog ili vanrednog profesora.

Ipak, ovako definisanoj odredbi moglo bi se prigovoriti nekoliko stvari, pri čemu sve proističu iz sintagme „osim profesure na pravnom fakultetu u Republici Srbiji“.

Kao što je već rečeno, Zakon pod „profesurom“ podrazumeva „obavljanje nastave na fakultetu u zvanju redovnog ili vanrednog profesora“. Naime, ovakva odredba je u direktnoj koliziji sa zakonom koji primarno uređuje oblast visokog obrazovanja, odnosno Zakon o visokom obrazovanju⁵⁰ koji u članu 72 pravi podelu između nastavnog i nenastavnog osoblja, precizirajući da nastavno osoblje visokoškolske ustanove čine lica koja ostvaruju obrazovnu, naučnu, umetničku, istraživačku i inovacionu delatnost. Isti član Zakona potom pravi klasifikaciju nastavnog osoblja na tri kategorije: nastavnici, istraživači i saradnici. Članom 73 istog zakona, definisana su, potom, zvanja nastavnika visokoškolske ustanove: predavač, viši predavač, profesor strukovnih studija, docent, vanredni profesor i redovni profesor, pri čemu nastavnici u zvanju predavača, višeg predavača ili profesora strukovnih studija mogu da izvode nastavu samo na strukovnim studijama, dok nastavnici u zvanju docenta, vanrednog i redovnog profesora mogu da izvode nastavu na svim vrstama studija. Iz ovako definisanih odredaba, lako se zapaža čitav niz propusta koje je zakonodavac napravio u Zakonu o Ustavnom sudu:

⁵⁰ Zakon o visokom obrazovanju, "Službeni glasnik RS" br. 88/17, 73/18, 27/18 - dr. zakon, 67/19, 6/20 - dr. zakoni, 11/21 - autentično tumačenje, 67/21, 67/21 - dr. zakon i 76/23)

- a) Prva omaška je pojmovnog, odnosno terminološkog karaktera, budući da se, u skladu sa Zakonom o visokom obrazovanju, nastava „izvodi“ a ne „obavlja“. Ova zamerka je, ipak, najmanjeg značaja.
- b) Druga omaška tiče se uvođenja pojma „profesura“ koji Zakon o visokom obrazovanju uopšte ne poznaje, budući da govori o nastavnom osoblju, nakon čega, u okviru te kategorije, definiše zvanja nastavnog osoblja. Zakon pravi jasno razgraničenje između nastavnih zvanja u okviru isključivo strukovnih studija i onih koja dozvoljavaju izvođenje nastave na svim vrstama i stepenima studija, gde zakon smešta nastavnička zvanja docenta, vanrednog profesora i redovnog profesora. Dakle, Zakon o visokom obrazovanju, nigde u okviru kategorije nastavnika ne izdvaja „profesuru“ u koju bi smestilo vanredne i redovne profesore, iz čega sledi da su odredbe Zakona o Ustavnom sudu diskriminatornog karaktera i da neosnovano onemogućavaju nastavnike u zvanju docenta da se, istovremeno sa funkcijom sudije Ustavnog suda, bave izvođenjem nastave na bilo kom stepenu studija, po čemu ih je Zakon o visokom obrazovanju izjednačio sa vanrednim i redovnim profesorima. Čini se zaista nemoguće naći bilo kakvo racionalno objašnjenje koje bi nastavne obaveze docenta mogle biti percipirane kao posao koji je nespojiv sa funkcijom sudije Ustavnog suda.
- c) Treći problem u okviru ove sintagme tiče se sužavanja kruga univerzitetskih nastavnika čiji je posao spojiv sa ustavnosudskom funkcijom na pravne fakultete. Naime, apsolutno je nejasno u čemu je razlika između npr. profesora krivičnoprocesnog prava na nekom od pravnih fakulteta, fakulteta iz oblasti bezbednosti, kriminalistike, policijskih nauka, specijalne edukacije, itd. Radi se o istim nastavnim zvanjima i potpuno istoj sadržini posla. Čini se, takođe, da su ustavotvorac i zakonopisac u ovom slučaju (mada je i to optimistična pretpostavka) imali na umu samo Fakultete, odnosno visokoškolske ustanove čiji je osnivač Republika Srbija, ali ne i one koji su u privatnom vlasništvu. Ova pretpostavka dolazi usled činjenice da u okviru ove druge kategorije postoje fakulteti koji u svom nazivu, pored prava, imaju i biznis, ekonomiju, bezbednost, menadžment, javnu administraciju, itd, pri čemu isti nastavnici izvode nastavu na više akreditovanih nastavnih programa. Da paradoks bude još veći, takvi pravni fakulteti su često deo privatnih univerziteta, te se radni odnos zasniva, odnosno ugovor o radu potpisuje sa univerzitetom, koji pored studija ima prava može imati i studije kozmetologije, programiranja, novinarstva, psihologije ili već bilo čega što se vlasniku takve ustanove učini

profitabilnim i dobije akreditaciju Nacionalnog akreditacionog tela. Nije najjasnije kako bi, u tom slučaju, bilo moguće utvrditi (ne)spojivost ovih nastavnih aktivnosti sa ustavnosudskom funkcijom. Najzad, bolje i ne spominjati činjenicu da se u uslovima definisanim Zakonom o Ustavnom sudu i ne spominje reč „akreditovan“ jer bi tek ovo dovelo do otvaranja dodatnih spornih pitanja.

- d) Sledeći problem nalazi se i dalje u sferi „pravni fakulteta“, naime, zakon dozvoljava bavljenje „profesurama“ paralelno sa ustavnosudskom funkcijom, isključivo na pravnim fakultetima u Republici Srbiji. Ovde bi kao polaznu tačku bez sumnje trebalo uzeti mogućnost sudije Ustavnog suda da bude fizički prisutan na dva posla u radno vreme, kao i odredbama Zakona o radu u tom smislu. Kako odgovor na prvo pitanje leži u bazičnim zakonima fizike, te je jasno da sudija ne može u toku radnog vremena istovremeno biti prisutan i u prostorijama ustavnog suda i nekog pravnog fakulteta, jasno je da bi univerzitetske aktivnosti trebalo izvoditi van radnog vremena Ustavnog suda. Iako je očigledno da to u praksi nije slučaj, jer „profesura“ obuhvata i nastavu i ispite i konsultacije, itd, postavlja se pitanje u čemu je razlika da li će sudija Ustavnog suda, u toku radnog vremena ovog državnog organa, nastavu izvoditi u npr. Kosovskoj Mitrovici, Novom Pazaru ili Vranju, do kojih se od sedišta Ustavnog suda putuje po 4 ili 5 sati, samo da bi sudija/profesor stigao do radnog mesta, ali ne i započeo sa nastavnim aktivnostima ili će nastavu izvoditi npr. u Podgorici ili Banjaluci do kojih se stiže polučasovnim letom, što je manje vremena nego što većini Beograđana potrebno da u istom gradu stignu do svog radnog mesta.
- e) Najzad, zakon o Ustavnom sudu iz podjednako nejasnih razloga kao kada to čini sa profesorima svih fakulteta koji u svom nazivu nemaju pravo, pravi razliku između bavljenja naučnoistraživačkom i nastavnom delatnošću. U tom smislu, interesantno je sagledati relevantne odredbe Zakona o Ustavnom sudu, u kontekstu člana 46 Zakona o sprečavanju korupcije⁵¹, kao i člana 77 Zakona o nauci i istraživanjima⁵². Naime, Zakon o sprečavanju korupcije predviđa da javni funkcioner može da se bavi naučnoistraživačkim radom, nastavnom, kulturno-umetničkom,

⁵¹ Zakon o sprečavanju korupcije "Službeni glasnik RS" br. 35/2019, 88/2019, 11/2021 - autentično tumačenje, 94/2021 i 14/2022)

⁵² Zakon o nauci i istraživanjima, "Službeni glasnik RS" br. 49/19.

humanitarnom i sportskom delatnošću, bez saglasnosti Agencije, ako time ne ugrožava nepristrasno vršenje i ugled javne funkcije. Dakle, ako uporedno analiziramo spisak delatnosti koje su navedene kao dozvoljene po Zakonu o Ustavnom sudu i Zakonu o sprečavanju korupcije, jasno je da je jedina razlika upravo u tome što Zakon o Ustavnom sudu ne dozvoljava bavljenje kulturno-umetničkom, humanitarnom, sportskom delatnošću *uz naknadu* (već isključivo bez naknade), kao ni bavljenje naučnoistraživačkom delatnošću, iako član 46 Zakona o sprečavanju korupcije stavlja ove dve vrste delatnosti u istu ravan. Treba, naravno, imati na umu i činjenicu da član 46, stav 6 Zakona o sprečavanju korupcije predviđa i da se drugim zakonom ili propisom mogu propisati i drugi poslovi ili delatnosti koje javni funkcioner ne može da obavlja za vreme vršenja javne funkcije, što bez sumnje, jeste slučaj sa Zakonom o Ustavnom sudu. Ipak, ovde ne dovodimo u pitanje dozvoljenost, već opravdanost uslova propisanih u članu 16 tog zakona, naročito ako se uzme u obzir i sadržina ranije pomenute odredbe člana 77 Zakona o nauci i istraživanjima koja čak izjednačava nastavna i istraživačka/naučna zvanja, precizirajući da, „u obavljanju poslova naučnoistraživačke delatnosti, zvanja utvrđena zakonom kojim se uređuje oblast visokog obrazovanja odgovaraju zvanjima utvrđenim ovim zakonom, i to: zvanje saradnik u nastavi - zvanju istraživač - pripravnik; zvanje asistent - zvanju istraživač - saradnik; zvanje docent - zvanju naučni saradnik; zvanje vanredni profesor - zvanju viši naučni saradnik i zvanje redovni profesor - zvanju naučni savetnik.“ Ovakva odredba, bez svake sumnje, zasnovana je na sličnosti prirode i sadržine ovih poslova, a posebno na činjenici da je najveći deo uslova za izbor, odnosno napredovanje u viša nastavna zvanja zasnovan na objavljivanju monografija i naučnih radova, dakle, rezultata naučnoistraživačkog, a ne nastavnog rada.

- f) Pored svega navedenog, očigledno je da analizirana, nespretno formulisana sintagma „osim profesure na pravnom fakultetu u Republici Srbiji“, značajno limitira (ali ne i potpuno isključuje) primenu mehanizma predviđenog članom 46 Zakona o sprečavanju korupcije, a koji predviđa da, izuzev poslova, odnosno delatnosti iz stava 2. istog člana ovog zakona, Agencija može, na zahtev javnog funkcionera, da da saglasnost za obavljanje i drugih poslova, odnosno delatnosti. Uz zahtev javni funkcioner dostavlja pozitivno mišljenje organa koji ga je izabrao, postavio ili imenovao na javnu funkciju. O potpunom i urednom zahtevu Agencija je

dužna da odluči u roku od 15 dana od dana prijema zahteva. Ako utvrdi da se obavljanjem posla, odnosno delatnosti, ugrožava nepristrasno vršenje ili ugled javne funkcije, odnosno da predstavlja sukob interesa, Agencija određuje rok u kojem je javni funkcioner dužan da prestane sa obavljanjem tog posla, odnosno delatnosti. U slučaju da Agencija ne odluči u propisanom roku, smatra se da je dala saglasnost za obavljanje drugog posla ili delatnosti. U kontekstu pomenute sporne sintagme, čini se da član 16 Zakona o ustavnom sudu ne ostavlja prostora za tumačenje Agencije kada je reč o „dozvoljenom“ nastavnom zvanju, ali da prostor za interpretaciju postoji u pogledu vrste/prirode studija na kojima je sudija Ustavnog suda angažovan kao profesor, odnosno, da li se (pretežno) radi o pravnom fakultetu. Ovo bi se moglo primeniti i u odnosu na predavačku delatnost van univerziteta, npr. u okviru programa Pravosudne akademije. Isto važi i za bavljenje naučnoistraživačkim radom, budući da ono nije nužno preduslovljeno zasnivanjem radnog ili druge vrste ugovornog odnosa sa naučnoistraživačkom organizacijom (u daljem tekstu: NIO), već naučnoistraživački rad može biti vezan za članstvo u istraživačkim i/ili projektnim timovima pri nevladinim i međunarodnim organizacijama u zemlji ili inostranstvu, uz honorar ili *pro bono* (potpuno ili uz pružanje kompenzacije svih materijalnih troškova i/ili stvaranje/omogućavanje uslova za bavljenje naučnoistraživačkim radom koji podrazumevaju novčana ulaganja. Govorimo, dakle, o veoma brojnim modalitetima angažovanja koji bi mogli biti predmet tumačenja Agencije.

U slučaju sumnje u postojanje sukoba interesa, sudija Ustavnog suda može se obratiti Ustavnom sudu radi davanja mišljenja.

2.5.2. Materijalni položaj sudije Ustavnog suda

Prethodno analizirane odredbe o nespojivosti poslova i sukobu interesa, bez ikakve sumnje, treba sagledati zajedno sa garancijama materijalne nezavisnosti sudija Ustavnog suda, budući da i jedne i druge imaju za cilj da osiguraju integritet i otpornost sudija na nedozvoljene uticaje.

S tim u vezi, član 20a Zakona o Ustavnom sudu predviđa da plata sudije Ustavnog suda odgovara položaju i nadležnostima Ustavnog suda i odgovornosti sudije za obavljanje dužnosti i predstavlja jednu od garancija njegove nezavisnosti u zaštiti

ustavnosti i zakonitosti i ljudskih i manjinskih prava i sloboda. Zakon potom uređuje način obračuna plate predsednika i sudije Ustavnog suda, navodeći da se ona određuje na osnovu osnovne plate koja predstavlja vrednost u koju se ne uračunava procenat za vrednovanje minolog rada. Osnovica za obračun i isplatu plata predsednika i sudije Ustavnog suda utvrđuje se Zakonom o budžetu Republike Srbije.⁵³

Ista odredba Zakona prepoznaje i potrebu finansijske stimulacije sudija Ustavnog suda u situaciji povećanog opterećenja poslom nastalom usled postojanja upražnjenih sudijskih mesta, pa tako do njihove popune, plata predsednika i sudije Ustavnog suda se uvećava 10%, za svako nepopunjeno sudijsko mesto.

Zakon detaljno reguliše i finansijski položaj sudije Ustavnog suda koji je izabran, odnosno imenovan na dužnost iz reda profesora pravnog fakulteta, budući da se, kao što je ranije pojašnjeno, u tom slučaju ne radi o poslu koji je nespojiv sa funkcijom sudije Ustavnog suda. Zakon u ovom slučaju priznaje sudiji Ustavnog suda pravo na mesečnu naknadu u visini razlike između plate sudije Ustavnog suda, obračunate za puno radno vreme bez uvećanja po osnovu godina provedenih na radu, i plate koju ostvaruje na pravnom fakultetu, utvrđene u skladu sa propisima kojima se uređuje način obračuna sredstava za plate i koeficijenata za obračun i isplatu plata na fakultetima čija se delatnost finansira iz budžeta Republike Srbije.

Garancije materijalnog položaja sudije Ustavnog suda ne primenjuju se samo u odnosu na period vršenja funkcije, već i na period neposredno nakon isteka mandata, a sa ciljem obezbeđivanja neke vrste tranzicionog perioda do pronalaska novog profesionalnog angažmana. U tom smislu, član 21 Zakona o Ustavnom sudu predviđa da sudija Ustavnog suda kome je prestala dužnost ima pravo na naknadu plate u trajanju od šest meseci u visini plate sudije Ustavnog suda.

Pravo na naknadu plate prestaje pre proteka roka od šest meseci ako sudija kome je prestala funkcija zasnje radni odnos ili stekne pravo na penziju, a može biti produženo za još šest meseci ako u tih šest meseci stiče pravo na penziju.

Zakon, ipak, postavlja jasne granice ovog prava sa ciljem sprečavanja njegove zloupotrebe, predviđajući da sudija Ustavnog suda kome je dužnost prestala zbog ispunjenja uslova za starosnu penziju, odnosno koji je razrešen zbog članstva u političkoj stranci, povrede zabrane sukoba interesa, osude na kaznu zatvora ili za

⁵³ Koeficijent za obračun i isplatu plate predsednika Ustavnog suda iznosi 12,00, a sudije Ustavnog suda 10,50.

kažnjivo delo koje ga čini nedostojnim dužnosti sudije Ustavnog suda, nema pravo na naknadu plate u pomenutom, šestomesečnom „tranzicionom“ periodu.

Taj tranzicioni period, bez sumnje, nije podjednako izazovan za sve sudije Ustavnog suda, budući da zavisi od prethodne profesionalne pozicije/radnog mesta u momentu izbora na funkciju sudije Ustavnog suda.

Naime, sudija Ustavnog suda kome je prestala dužnost istekom vremena na koje je izabran ili imenovan, ima pravo da se u roku od tri meseca od dana prestanka dužnosti vrati na rad u državni i drugi organ ili pravno lice iz koga je izabran, odnosno imenovan za sudiju Ustavnog suda, na poslove koje je obavljao do izbora, odnosno imenovanja ili na druge poslove koji odgovaraju njegovom stepenu stručnosti i sposobnostima. (član 21 Zakona) Ovako definisana fleksibilnost odredbe omogućava rešavanje, u praksi, i onih situacija kada povratak na istovetnu poziciju nije moguć, što je po pravilu slučaj sa sudijama Ustavnog suda koji su u momentu izbora bili državni službenici na položaju.

Zakon prepoznaje i specifičnosti položaja sudije Ustavnog suda koji je izabran ili imenovan iz reda sudija ili nosilaca javnotužilačke funkcije, a kome miruje sudijska funkcija, odnosno funkcija javnog tužioca dok obavlja dužnost sudije Ustavnog suda. Takav sudija, odnosno nosilac javnotužilačke funkcije kome je prestala dužnost sudije Ustavnog suda istekom vremena na koje je izabran ili imenovan, nastavlja da obavlja sudijsku funkciju, odnosno funkciju javnog tužioca, u sudu, odnosno javnom tužilaštvu iz koga je izabran, odnosno imenovan na dužnost sudije Ustavnog suda. Budući da je za ovaj povratak potrebna i formalna odluka, odnosno rešenje pravosudnih saveta, Visoki savet sudstva, odnosno Visoki savet tužilaštva, dužni su da u roku od 30 dana od dana prestanka dužnosti sudije Ustavnog suda donesu rešenje kojim se sudija, odnosno nosilac javnotužilačke funkcije nastavlja sa obavljanjem pravosudne funkcije u sudu, odnosno javnom tužilaštvu.

Pomenuti princip se ne primenjuje na Vrhovnog javnog tužioca i glavne javne tužioce, u odnosu na koje, Visoki savet tužilaštva, u roku od 30 dana, donosi odluku o izboru na funkciju javnog tužioca u javnom tužilaštvu iz koga je bio izabran, odnosno imenovan na dužnost sudije Ustavnog suda.

2.5.3. Imunitet sudija ustavnog suda

Jedna od bazičnih garancija položaja sudija Ustavnog suda je i imunitet. Kada je reč o obimu imuniteta, Ustav je članom 173 izjednačio sudije Ustavnog suda sa

narodnim poslanicima, pri čemu o njihovom imunitetu odlučuje Ustavni sud. Ovo dalje znači da je za detaljnije sagledavanje obima i sadržine imuniteta sudija Ustavnog suda potrebno konsultovati član 103 Ustava koji predviđa da narodni poslanik ne može biti pozvan na krivičnu ili drugu odgovornost za izraženo mišljenje ili glasanje u vršenju svoje poslaničke funkcije.

Pored toga, narodni poslanik koji se pozvao na imunitet ne može biti pritvoren, niti se protiv njega može voditi krivični ili drugi postupak u kome se može izreći kazna zatvora, bez odobrenja Narodne skupštine. U slučaju sudije Ustavnog suda, odobrenje bi morao dati Ustavni sud. Isto važi i za odobrenje za određivanja pritvora sudiji Ustavnog suda koji je zatečen u izvršenju krivičnog dela za koje je propisana kazna zatvora u trajanju dužem od pet godina.

U krivičnom ili drugom postupku u kome je uspostavljen imunitet, ne teku rokovi propisani za taj postupak. Nepozivanje sudije Ustavnog suda na imunitet ne isključuje pravo ustavnog suda da uspostavi imunitet.

Poslovníkom o radu Ustavnog suda (član 5) precizirano je da zahtev za odobrenje za određivanja pritvora za sudiju Suda i zahtev za odobrenje za pokretanje krivičnog postupka ili drugog postupka u kome se može izreći kazna zatvora, nadležni organ podnosi predsedniku Suda. Odobrenje za određivanje pritvora, odnosno vođenje krivičnog ili drugog postupka u kome se može izreći kazna zatvora odnosi se samo na delo povodom kojeg je zahtev podnet.

Sud odlučuje o imunitetu sudije Suda na prvoj narednoj sednici od dana prijema zahteva za odlučivanje o imunitetu sudije, a sudija Suda o čijem se imunitetu raspravlja ne može učestvovati u glasanju.

U krivičnom ili drugom postupku u kome je uspostavljen imunitet sudije Suda, ne teku rokovi propisani za taj postupak.

2.6. Uređenje Ustavnog suda

Ustavni sudovi u Evropi imaju od devet do 16 sudija, u zavisnosti od države i njenog ustavnog uređenja.⁵⁴ Ovaj broj omogućava balansiranu raspodelu posla i donošenje odluka uz puno poštovanje različitih pristupa i mišljenja.

Na primer, Savezni ustavni sud Nemačke sastoji se od 16 sudija, koji su raspoređeni u dva veća sa po osam sudija. Francuski Ustavni savet ima devet članova koji odlučuju o ustavnosti zakona i izbornim sporovima. Italijanski Ustavni sud ima 15 sudija. Španski Ustavni sud ima 12 sudija, dok austrijski Ustavni sud ima 14 članova.⁵⁵

Uporednopravni modeli pokazuju da ustavni sudovi imaju značajnu stručnu podršku koja omogućava efikasan rad. Na primer, u Nemačkoj svaki sudija, Saveznog ustavnog suda ima mogućnost da angažuje do četiri službenika kao istraživače.⁵⁶ Ovaj model podrške značajno doprinosi efikasnosti rada ustavnog suda, jer istraživači pružaju sudijama detaljne pravne analize i pripremaju materijale neophodne za donošenje odluka. Ovo je posebno važno u sistemima koji se suočavaju sa velikim brojem predmeta koji zahtevaju kompleksnu pravnu analizu, poput Nemačke.

Navedeni primeri potvrđuju da ustavni sudovi funkcionišu sa relativno malim brojem sudija kako bi osigurali efikasnost u donošenju odluka, ali istovremeno imaju dovoljno članova da obezbede raznolikost i nezavisnost u radu.

U analizi uređenja Ustavnog suda Republike Srbije, posebna pažnja posvećena je poređenju sa rešenjima zastupljenim u evropskim pravnim sistemima, koja su poslužila kao referentni okvir za identifikovanje mogućih unapređenja u uređenju Ustavnog suda u Srbiji. Cilj ovakvog pristupa je bio da se analizom najboljih praksi evropskih država utvrde modeli koji bi mogli poslužiti za unapređenje efikasnosti rada Ustavnog suda Srbije.

Analizom je obuhvaćeno nekoliko ključnih aspekata, uključujući ulogu predsednika i zamenika predsednika Ustavnog suda, koji imaju centralnu ulogu u organizaciji rada,

⁵⁴ De Visser, M. (2014) *A Constitutional Review in Europe – A Comparative Analysis*, Hart Publishing.

⁵⁵ Više u: Evropska komisija za demokratiju putem prava (Venecijanska komisija), Sastav ustavnih sudova, CDL-STD(1997)020, decembar 1997.

⁵⁶ Više u: World Conference on Constitutional Justice (2014) Odgovor Saveznog ustavnog suda Nemačke https://www.venice.coe.int/WCCJ/Seoul/docs/Germany_CC_reply_questionnaire_3WCCJ-E.pdf

kao i funkcionisanje radnih tela, i uređenje stručnih službi Suda. Razmatranje ovih elemenata u kontekstu uporednopravnih iskustava omogućilo je dublje razumevanje prednosti i izazova postojećeg sistema, kao i mogućnosti za njegovo dalje unapređenje.

2.6.1. Predsednik i zamenik predsednika Ustavnog suda

2.6.1.1. Izbor predsednika Ustavnog suda

Radom Ustavnog suda rukovodi predsednik, koji ima ključnu ulogu u organizaciji rada i efikasnosti rada Suda.⁵⁷ Predsednik Ustavnog suda bira se tajnim glasanjem na predlog najmanje troje sudija, većinom glasova svih sudija Ustavnog suda.⁵⁸

Detaljno uređenje procesa izbora predsednika sadržano je u Poslovniku o radu Ustavnog suda.⁵⁹ Predloga kandidata za predsednika podnosi se u pisanom obliku, potpisan od strane sudija koji predlažu kandidata.⁶⁰ Ovaj predlog mora biti obrazložen, što znači da se pružaju razlozi zašto je predloženi kandidat pogodan za tu funkciju.

Nakon prijema predloga, Sud utvrđuje listu kandidata i formira Komisiju za sprovođenje glasanja. Komisija se sastoji od tri člana, predsednika Komisije i dva člana, i svi moraju biti sudije koje nisu kandidati za predsednika. Glasanje se sprovodi upotrebom glasačkih listića, a sudije glasaju za kandidate zaokruživanjem rednog broja ispred njihovog imena, a glasački listići se ubacuju u glasačku kutiju. Komisija potom utvrđuje rezultate glasanja i o tome sastavlja zapisnik. Zapisnik se predaje predsedniku Suda, koji objavljuje rezultate na sednici Suda.

Ako ni jedan kandidat ne dobije potrebnu većinu glasova, postupak izbora se ponavlja. U slučaju da je predložen samo jedan kandidat, a ne dobije većinu, ceo postupak izbora se ponavlja u postupku koji odredi Sud. Ako postoje dva kandidata, a ni jedan ne dobije potrebnu većinu u prvom krugu, glasanje se ponavlja za

⁵⁷ Više u: Vučić, O. (2013) Ustavno pravosuđe u Srbiji, *Nauka bezbednost policija*, Vol. 18, br. 3, str. 1-17.

⁵⁸ Član 23. Zakona o Ustavnom sudu.

⁵⁹ Službeni glasnik RS, broj 103/13.

⁶⁰ Član 10. Poslovnika o radu Ustavnog suda.

kandidata koji je dobio veći broj glasova. Ako je predloženo više od dva kandidata, u drugom krugu glasanja učestvuju dva kandidata sa najvećim brojem glasova iz prvog kruga.

Ponovljeno glasanje se obavlja najkasnije u roku od sedam dana. Ako ni u ponovljenom glasanju ni jedan kandidat ne dobije potrebnu većinu, ceo postupak izbora predsednika se ponavlja. Ukoliko predsednik ne bude izabran, funkciju predsednika privremeno preuzima zamenik predsednika, ako ni zamenik nije izabran, najstariji sudija preuzima tu ulogu.

Način izbora predsednika Ustavnog suda u skladu je sa rešenjem koji postoji u značajnom broju država. Generalno, postoje dva glavna modela izbora predsednika Ustavnog suda, koji se razlikuju u zavisnosti od države i njenog pravnog sistema: interni izbor predsednika i spoljno imenovanje.⁶¹

Interni izbor predsednika, je model za koji se odlučio srpski zakonodavac. U ovom modelu, same sudije Ustavnog suda biraju predsednika iz svojih redova. Za interni način izbora odlučile su se između ostali i Albanija, Bugarska, Hrvatska, Mađarska, Italija, Portugal i Rusija. Procedura obično zahteva apsolutnu većinu, ali u nekim slučajevima potrebna je dvotrećinska većina, kao što je to u Portugalu. Prema mišljenju Venecijanske komisije model u kojem predsednika ustavnog suda biraju same sudije je poželjan jer omogućava nezavisnost suda.⁶²

Model spoljnog imenovanja, podrazumeva da predsednika Ustavnog suda imenuje ili parlament (npr. Nemačka, Litvanija na predlog predsednika Republike, Poljska) ili šef države (npr. Austrija na predlog federalne Vlade, Španija na predlog Ustavnog suda, Francuska, Finska na predlog Saveta ministara).

U nekim zemljama, kao što su Jermenija ili Švedska, postoje specifične procedure ili hijerarhijski sistemi po kojima se predsednik automatski imenuje (prema godinama starosti). Postoje i specifični sistemi u nekim državama, kao što je u Belgiji, gde dva predsednika, po jedan iz svake lingvističke grupe (flamanski i valonski), naizmenično vrše funkciju predsednika svake godine.⁶³

⁶¹ Evropska komisija za demokratiju putem prava (Venecijanska komisija), Sastav ustavnih sudova, CDL-STD(1997)020, decembar 1997, str. 10.

⁶² Venecijanska komisija, CDL-AD(2008)029 Mišljenje o nacrtu zakona o izmenama i dopunama Zakona o ustavnom postupku i Zakona o Ustavnom sudu Kirgistana, para 8.

⁶³ Venecijanska komisija), Sastav ustavnih sudova, CDL-STD(1997)020, str. 10.

2.6.1.2. Mandat predsednika Ustavnog suda

Mandat predsednika Ustavnog suda Srbije je tri godine, s mogućnošću ponovnog izbora.⁶⁴ U uporednopravnim rešenjima mandat predsednika ustavnih sudova varira u dužini trajanja, od dve godine u Portugalu i Švajcarskoj, do pet godina u Gruziji, sedam godina u Slovačkoj ili čak devet godina u Francuskoj. U najvećem broju evropskih država mandat predsednika je isto tri godine kao u Srbiji (Albanija, Bugarska, Mađarska, Italija, Letonija, Rumunija, Rusija, Slovenija, Španija).⁶⁵

U nekim državama, predsednički mandat je iste dužine kao mandat sudije ustavnog suda, kao što je slučaj u Jermeniji, Austriji, Belgiji, Estoniji, Finskoj, Francuskoj, Litvaniji, Norveškoj i Slovačkoj. Na primer, u Finskoj predsednici najviših sudova ostaju na funkciji do penzije, dok u Austriji svi članovi, uključujući predsednika, obavljaju funkciju do sticanja uslova za penziju. U Norveškoj i na Malti, predsednik se imenuje doživotno, ali prestaje da obavlja funkciju po dostizanju zakonske starosne granice za penziju (70 godina).

2.6.1.3. Uloga predsednika Ustavnog suda

Predsednik Ustavnog suda ima važnu ulogu u organizaciji i predstavljanju Suda.⁶⁶ Predsednik saziva sednice, predlaže dnevni red, predsedava sednicama i usklađuje rad Ustavnog suda. Pored navedenog, predsednik se stara o sprovođenju akata Ustavnog suda i vrši druge nadležnosti utvrđene zakonom, Poslovníkom i drugim aktima Ustavnog suda. Istovremeno pored nadležnosti predsednika obavlja i redovne dužnosti sudije Ustavnog suda.

U uporednopravnim rešenjima predsednik Ustavnog suda često se smatra prvim među jednakima, što znači da predsedava sudom, ali ne uživa veća ovlašćenja od ostalih sudija (Albanija, Nemačka, Švajcarska). Međutim, postoje izuzeci u određenim situacijama. U Nemačkoj, predsednik ima važnu ulogu u ključnim pitanjima. U nekim zemljama, predsednik može imati odlučujući glas u slučaju nerešenog ishoda glasanja (Belgija, Francuska, Litvanija, Italija, Španija). Treba imati

⁶⁴ Član 23. Zakona o Ustavnom sudu.

⁶⁵ Evropska komisija za demokratiju putem prava (Venecijanska komisija), Sastav ustavnih sudova, CDL-STD(1997)020, decembar 1997, str. 10.

⁶⁶ Član 24 Zakona o Ustavnom sudu.

u vidu da prema mišljenju Venecijanske komisije, neke nadležnosti mogu omogućiti suviše jaku poziciju predsednika ustavnog suda. Venecijanska komisija se posebno izjašnjava o ovlašćenju predsednika Ustavnog suda da donosi Poslovnik o radu ustavnog suda i istakla je stav da ovo ovlašćenje treba da bude rezervisano za plenarnu sednici ustavnog suda.⁶⁷

U nekim zemljama, predsednik Ustavnog suda može imati upravljačke funkcije, kao što je dodeljivanje predmeta sudijama izvestiocima (Jermenija, Litvanija, Francuska, Italija, Rumunija) ili upravljanje disciplinskim postupcima protiv sudija (Češka, Slovačka, Španija). Predsednik takođe predstavlja Sud u unutrašnjim i spoljnim poslovima, koordinira administrativne aktivnosti i organizuje rad suda (Austrija, Finska, Švedska, Rumunija).⁶⁸

U nekim državama, predsednik obavlja određene poslove po službenoj dužnosti, kao što su savetodavna uloga ili zamena šefa države u specifičnim situacijama, kao što je slučaj na Islandu i Irskoj. U Portugalu, predsednik može predsedavati sastancima na kojima se odlučuje o izborima za predsednika države, dok u Španiji predsednik koordinira rad Vlade u određenim okolnostima.

2.6.1.4. Razrešenje predsednika Ustavnog suda

Postupak razrešenja predsednika Ustavnog suda Srbije je strogo formalizovan. Postupak se može pokrenuti isključivo na obrazloženi predlog najmanje troje sudija Ustavnog suda, što znači da predlog za razrešenje mora sadržati jasne razloge zbog kojih se traži razrešenje.⁶⁹ Navedena procedura sprečava zloupotrebu postupka i osigurava da se predlozi za razrešenje zasnivaju na ozbiljnim razlozima.

Nakon podnošenja predloga, postoji vremenski rok od 15 dana u okviru kog mora biti sproveden postupak razrešenja. Ovaj rok obezbeđuje brzo razrešenje eventualnih kriznih situacija i sprečava produžavanje procesa, čime bi mogla biti ugrožena stabilnost rada Suda.

⁶⁷ Venecijanska komisija, CDL-AD(2017)011 Mišljenje o nacrtu Ustavnog zakona o Ustavnom sudu Jermenije, para 52.

⁶⁸ Venecijanska komisija, Sastav ustavnih sudova, str.13.

⁶⁹ Član 14 Poslovnika o radu Ustavnog suda.

Odluka o razrešenju predsednika Suda donosi se većinom glasova svih sudija Ustavnog suda. Ovo znači da je potrebna podrška većine, što je ključno za legitimnost procesa i zaštitu prava svih strana uključenih u postupak.

Procedura razrešenja odgovara proceduri izbora predsednika Suda, i na nju se primenjuju iste odredbe Poslovnika o radu Ustavnog suda koje uređuju izbor predsednika. Ovaj mehanizam obezbeđuje pravičnost i jednake standarde u oba procesa.

2.6.1.5. Zamenik predsednika Ustavnog suda

Zamenik predsednika Ustavnog suda ima značajnu ulogu u osiguravanju kontinuiteta rada Suda. U slučaju odsustva ili sprečenosti predsednika, zamenik predsednika preuzima sve njegove dužnosti i obaveze, uključujući sazivanje sednica, predsedavanje istim, kao i organizovanje rada Suda.⁷⁰ Na ovaj način se obezbeđuje da procesi i postupci ne trpe zbog eventualnog odsustva predsednika.

Pored navedenih dužnosti, zamenik predsednika istovremeno obavlja i redovne zadatke sudije Ustavnog suda, čime aktivno učestvuje u procesima donošenja odluka Suda. Ovim rešenjem, se funkcionalne i administrativne dužnosti suda često prepliću sa standardnim sudijskim obavezama.

Odredbe koje se odnose na izbor i mandat predsednika suda primenjuju se i na izbor zamenika predsednika.⁷¹ Ovo podrazumeva da je i zamenik predsednika biran većinom glasova svih sudija Ustavnog suda, tajnim glasanjem, a da mandat traje tri godine, uz mogućnost ponovnog izbora.

2.6.2. Radna tela Ustavnog suda

Sud je ovlašćen da obrazuje različita radna tela radi podrške u obavljanju svojih funkcija.⁷² Ova radna tela mogu biti stalna ili povremena, u zavisnosti od potreba i

⁷⁰ Član 15. Poslovnika o radu Ustavnog suda

⁷¹ Član 16. Poslovnika o radu Ustavnog suda.

⁷² Član 43. Zakona o Ustavnom sudu.

zadataka koji su pred njima postavljeni. Povremena radna tela se formiraju kada postoji potreba za specifičnim zadacima koji su vremenski ograničeni. Osnovna struktura stalnih radnih tela uključuje stalne komisije, koje služe za obavljanje kontinuiranih aktivnosti koje podržavaju rad Suda u određenim oblastima. Stalne komisije Suda su:⁷³

1. Redakciona komisija, zadužena za pregled, uređivanje i usaglašavanje teksta pravnih akata i drugih dokumenata;⁷⁴
2. Komisija za praćenje ostvarivanja ustavnosti i zakonitosti, koja prati primenu i sprovođenje zakona i ustavnih odredbi, kao i procenu njihove usklađenosti sa Ustavom;⁷⁵
3. Komisija za organizaciona i finansijska pitanja, koja se bavi organizacionim i finansijskim aspektima rada Suda, uključujući upravljanje resursima i nadzor nad budžetom.⁷⁶

Svaka stalna komisija sastoji se od predsednika i tri člana. Članovi komisija, uključujući predsednika, biraju se iz reda sudija Suda na mandat od tri godine, nakon čega mogu ponovo biti izabrani za članove iste komisije.

U slučaju sprečenosti ili odsutnosti predsednika, komisiju vodi član po azbučnom redu prezimena. Ovo omogućava kontinuitet rada komisije u svim okolnostima.

Sekretare stalnih komisija imenuje Sud iz reda državnih službenika na položaju. Oni imaju zadatak da podržavaju administrativne i organizacione aspekte rada komisije, vode zapisnike sa sastanka, pripremaju dokumentaciju i osiguravaju da komisija efikasno obavlja svoje aktivnosti.

Organizacija stalnih komisija i drugih radnih tela Suda doprinosi njegovoj efikasnosti i funkcionalnosti. Uspostavljanjem javnih procedura i zadataka, komisije obezbeđuju specijalizovanu podršku Ustavnom sudu u njegovom radu, što je od suštinskog značaja za održavanje pravne sigurnosti.

Odbori za ustavne žalbe predstavljaju ključna radna tela Ustavnog suda, organizovani po oblastima prava radi efikasnije obrade velikog broja ustavnih žalbi koje Sud prima. Podela na odbore, kako je predviđena članom 37. Poslovnika o radu

⁷³ Član 33. Poslovnika o radu Ustavnog suda.

⁷⁴ Član 34. Poslovnika o radu Ustavnog suda.

⁷⁵ Član 35. Poslovnika o radu Ustavnog suda.

⁷⁶ Član 36. Poslovnika o radu Ustavnog suda.

Ustavnog suda, omogućava specijalizovano razmatranje ustavnih žalbi u različitim oblastima prava: građanskom, krivičnom i upravnom pravu.

Svaki odbor za ustavne žalbe sastoji se od predsednika, zamenika predsednika i jednog člana. Sudije Ustavnog suda biraju se za članove odbora na period od tri godine, sa mogućnošću ponovnog izbora. Ovaj vremenski okvir omogućava dovoljno vremena za usavršavanje u obradi specifičnih oblasti prava. Sekretari odbora za ustavne žalbe biraju se iz reda državnih službenika na položaju.

2.6.3. Stručna služba Ustavnog suda

Stručnu, tehničku i pravnu podršku u radu sudija i Ustavnog suda Srbije pruža Stručna služba. Radom stručne službe rukovodi sekretar.⁷⁷ Položaj i ovlašćenja sekretara i zamenika sekretara Ustavnog suda predstavljaju ključni element u organizaciji i funkcionisanju Ustavnog suda.

Sekretar se postavlja većinom glasova svih sudija na period od pet godina, sa mogućnošću ponovnog imenovanja. Ova procedura obezbeđuje demokratski izbor osobe koja će biti odgovorna za upravljanje Stručnom službom. Postavljanje zamenika sekretara se vrši na isti način.

Sekretar ima centralnu ulogu u upravljanju Stručnom službom Ustavnog suda, čime se direktno utiče na efikasnost i organizaciju administrativnog dela Suda. Odgovoran je za koordinaciju rada Stručne službe, obezbeđivanje uslova za rad i izvršavanje zaključaka Suda.⁷⁸

Sekretar organizuje i priprema sednice Suda i Velikog veća, osigurava izradu i distribuciju relevantnih materijala i izveštaja. Važna uloga je i priprema predloga budžeta, kadrovskog plana i praćenje izvršavanja plana rada Suda. Odgovornost za finansijsko poslovanje Suda i unapređenje uslova rada značajno doprinosi stabilnosti i efikasnosti Suda.

Saradnja sa predsednikom Suda ogleda se u podršci koju pruža predsedniku u organizaciji rada, čime se obezbeđuje operativnost i pravovremena priprema za

⁷⁷ Član 26. Zakona o Ustavnom sudu.

⁷⁸ Član 21. Poslovnika o radu Ustavnog suda.

odlučivanje suda. Ova saradnja je ključna i za sprovođenje strateških ciljeva i prioriteta Suda.

Zamenik sekretara je zadužen za zamenjivanje sekretara u slučajevima sprečenosti ili odsutnosti, čime se obezbeđuje nesmetano funkcionisanje Suda.⁷⁹ Osim toga, zamenik sekretara obavlja i zadatke utvrđene aktima Suda i nalogima predsednika ili sekretara, čime se doprinosi efikasnosti u obavljanju poslova.

Mehanizam za razrešenje sekretara i zamenika sekretara zahteva većinu glasova svih sudija. Inicijativu za razrešenje mogu pokrenuti predsednik, radno telo ili sudija Suda, što obezbeđuje postojanje odgovornosti.⁸⁰

O značaju pozicije sekretara ustavnog suda u uporednom pravu izjašnjavala se i Venecijanska komisija, koja je istakla da je potrebno utvrditi stroge kriterijume za izbor sekretara imajući u vidu značaj koji ima u organizaciji rada ustavnog suda.⁸¹ Posebno je značajno da ima pravničko obrazovanje i višegodišnje radno iskustvo.

U pogledu nadležnosti za izbor, odnosno imenovanje sekretara, Venecijanska komisija je istakla da je nužno da bude u nadležnosti ustavnog suda ili predsednika ustavnog suda.⁸² Ukoliko bi nadležnost za izbor sekretara imala vlada mogla bi da bude ugrožena nezavisnost ustavnog suda.

U stručnoj službi Suda obavljaju se poslovi stručne obrade predmeta iz nadležnosti Suda i drugi sa njima povezani poslovi, kao i pravni, finansijski, administrativni i drugi opšti poslovi za potrebe Suda. Ovi poslovi uključuju:

- Stručnu obradu predmeta koji se odnose na postupke za ocenjivanje ustavnosti i zakonitosti opštih akata;
- Postupke za ocenu ustavnosti zakona pre njegovog proglašenja;
- Odlučivanje o izbornim sporovima i zabrani rada političkih stranaka, sindikalnih organizacija, udruženja građana ili verskih zajednica;
- Analizu ustavnopravnih pitanja od značaja za odlučivanje Suda;
- Pripremu referata, nacrtu odluka, rešenja i zaključaka u ustavnosudskim predmetima;
- Organizaciju i obavljanje stručnih poslova za potrebe komisija, odbora i drugih radnih tela Suda;

⁷⁹ Član 22. Poslovnik o radu Ustavnog suda.

⁸⁰ Član 23. Poslovnik o radu Ustavnog suda.

⁸¹ Venecijanska komisija CDL-AD(2014)033 Mišljenje na nacrt Zakona o Ustavnom sudu Crne Gore, para 27-30.

⁸² Venecijanska komisija CDL-AD(2015)024 Mišljenje na nacrt Zakona o Ustavnom sudu Tunisa, para 36.

- Učešće u pripremi programa i planova rada Suda;
- Izradu stručnih analiza, izveštaja, predloga i mišljenja od značaja za rad Suda.

Organizacija Stručne službe Ustavnog suda je kompleksna i obuhvata širok spektar aktivnosti neophodnih za podršku ustavnosudskim procesima i administrativnom radu. Stručna služba Ustavnog suda organizovana je kroz više službi, koje su uređene Poslovníkom o radu Ustavnog suda i Pravilnikom o unutrašnjem uređenju i sistematizaciji radnih mesta u Stručnoj službi Ustavnog suda. Ove organizacione jedinice pružaju podršku sudu u ostvarivanju njegovih nadležnosti i funkcionišu u skladu sa specifičnim zadacima. Stručnu službu čine:⁸³

1. Služba za normativnu kontrolu i druge postupke;
2. Služba za postupke po ustavnim žalbama;
3. Služba za poslove sudske prakse;
4. Služba predsednika Ustavnog suda;
5. Služba za opšte i finansijske poslove;
6. Služba za informacione tehnologije.

Služba za normativnu kontrolu i druge postupke bavi se stručnom obradom predmeta koji se odnose na ocenu ustavnosti i zakonitosti opštih akata, postupaka rešavanja sukoba nadležnosti, odlučivanje o izbornim sporovima i slične aktivnosti. Dodatno, prati ustavnopravna pitanja, priprema materijale za komisije Ustavnog suda i učestvuje u pripremi programa i planova rada Suda.

Služba za postupke po ustavnim žalbama i žalbama obrađuje predmete ustavnih žalbi, uključujući i žalbe sudija i javnih tužilaca na odluku o prestanku funkcije, kao i protiv drugih odluka Visokog saveta tužilaštva i Visokog saveta sudstva. Ova Služba prati pitanja zaštite ljudskih prava, izrađuje nacрте odluka i daje podršku u pripremi sudskih stavova i drugih materijala od značaja za rad Suda.

Služba za poslove sudske prakse bavi se prikupljanjem i analizom domaće i strane sudske prakse, kao i praćenjem prakse Evropskog suda za ljudska prava. Takođe, obrađuje odluke pre njihovog objavljivanja i vodi evidenciju odluka Suda po pravnim pitanjima, kao i statističku i analitičku obradu podataka od značaja za rad Suda.

Služba predsednika Ustavnog suda pruža podršku predsedniku Suda u predstavljanju Suda, organizaciji rada, saradnji sa drugim državnim organima i međunarodnim

⁸³ Više u: Informator o radu Ustavnog suda, dostupno na: <https://informator.poverenik.rs/informator?org=qBsQGm7bo5QyN5b8c&ch=B7e85r4rMtMRMyzb7&code=>, pristupljeno 18. novembra 2024. godine.

institucijama. Takođe se bavi protokolarnim aktivnostima, pripremom savetovanja i konsultacijama i postupcima po urgencijama i predstavkama građana upućenim u vezi sa radom i postupanjem Suda.

Služba za opšte i finansijske poslove obuhvata finansijsko-materijalne i kadrovske poslove, uključujući upravljanje budžetom, javne nabavke, i administrativno-tehničke zadatke kao što su tehnička podrška na sednicama Suda i poslovi pisarnice. Ova služba odgovora i za pravne, finansijske i opšte poslove koji nisu direktno vezani za odluke Suda.

Služba za informacione tehnologije bavi se održavanjem informacionog sistema Suda, obezbeđuje funkcionalnost softvera i hardvera, štiti podatke i organizuje obuku zaposlenih u oblasti informacionih tehnologija. Takođe, odgovara za sigurnost podata i održavanje internet prezentacije Suda.

Po potrebi, u ovim službama mogu biti obrazovane uže organizacione jedinice, u skladu sa aktima Ustavnog suda, kako bi se osigurala specijalizovana podrška u različitim pravnim i administrativnim oblastima.

2.7. Kadrovski kapaciteti Ustavnog suda

Kadrovski kapaciteti Ustavnog suda obuhvataju sudije, pravnike koji pružaju stručnu podršku sudijama i radu na predmetima, administrativne radnike i nameštenike koji obavljaju prateće pomoćno-tehničke poslove, kao što su poslovi vozača i daktilografa.⁸⁴

2.7.1. Rad sa manjim brojem sudija

U poslednjih pet godina, Ustavni sud Srbije radi u nepotpunom sastavu, što utiče na efikasnost i organizaciju rada Suda. Broj sudija u Sudu je varirao tokom godina, što je dodatno doprinelo izazovima u rešavanju velikog broja predmeta.

Tako je 31.12.2023. godine Ustavni sud imao samo 11 sudija, što je značajno manje u odnosu na predviđeni puni sastav od 15 sudija. Prethodne 2022. godinine, Sud je imao 12 sudija, što je takođe manje od punog kapaciteta. U 2021. godini, Sud je postupao sa 13 sudija, kao i 2020. godine, kada su takođe dva mesta ostala upražnjena. Od jula 2019. godine, kada je dvojici sudija prestala dužnost, Sud nije uspeo da popuni sva upražnjena mesta i nastavio je da radi sa manjim brojem sudija.

Imajući u vidu proces izbora sudija Ustavnog suda, jasno je da popunjavanje upražnjenih mesta ne zavisi od angažovanja Ustavnog suda, već drugih predlagača i Narodne skupštine. Izazovi sa popunjavanjem upražnjenih mesta postoje i u drugim državama, koje su pokušale da to prevaziđu zakonskim rešenjima.

U Nemačkoj ne dolazi do situacije da postoje upražnjena mesta u Ustavnom sudu, jer je ovo pitanje rešeno odredbom člana 4. stav 4. Zakona o Saveznom ustavnom sudu,⁸⁵ prema kojoj sudije ostaju na svojoj dužnosti sve dok se ne imenuje novi član na njihovo mesto. Ovaj mehanizam obezbeđuje kontinuitet u radu suda i sprečava eventualne zastoje u njegovom funkcionisanju.

Zakonsko rešenje koje postoji u Nemačkoj u skladu je sa mišljenjem Venecijanske komisije iz juna 2016. godine, koje se odnosi na predložene izmene Zakona o

⁸⁴ Član 2 stav 3 Zakona o državnim službenicima, Službeni glasnik RS, br.79/2005, 81/2005, 83/2005, 64/2007, 116/2008, 104/2009, 99/2014, 94/2017, 157/2020 i 142/2022.

⁸⁵ *Bundesverfassungsgerichtsgesetz* – BVerfGG, 12. mart 1951.

Ustavnom sudu Gruzije. U navedenom mišljenju, Venecijanska komisija preporučuje da sudije koje ispunjavaju uslove za penziju ostanu na svojoj funkciji dok novi sudija ne bude izabran.⁸⁶ Venecijanska komisija se više puta izjašnjavala o ovom pitanju, ističući važnost stabilnosti i kontinuiteta rada ustavnih sudova.⁸⁷

Nepotpun sastav Suda ima ozbiljne posledice na njegovu efikasnost. Pošto se više od 99 procenata predmeta⁸⁸ koji se razmatraju pred Ustavnim sudom odnosi na ustavne žalbe, svaki sudija je preopterećen velikim brojem predmeta, što rezultira dužim trajanjem postupka. Nedostatak punog broja sudija dodatno usporava donošenje odluka, što utiče na dostupnost pravde i ostvarivanje prava građana na delotvornu pravnu zaštitu.

Rad u nepotpunom sastavu takođe usložnjava organizaciju rada samog Suda, jer manjak sudija može dovesti do kašnjenja u zakazivanju sednica i produžavanja procesa internih procesa. Time se značajno umanjuje efikasnost, što je prepoznato i u izveštajima Evropske komisije o napretku Srbije. Tako se u Izveštaju Evropske komisije za 2023. godinu navodi da uprkos preporukama Venecijanske komisije za reformu Ustavnog suda, nije došlo do značajnih koraka u pogledu uvođenja kvalifikovane većine i mehanizma za prevazilaženje prepreka u izboru sudija Ustavnog suda u Narodnoj skupštini.⁸⁹

2.7.2. Uloga Stručne službe

U kontekstu manjeg broja sudija, Stručna služba igra važnu ulogu u pružanju podrške sudijama, posebno u istraživanju pravnih pitanja i pripremi predmeta. Kako bi se utvrdilo na koji način Stručna služba može dodatno doprineti prevazilaženju izazova rada u nepotpunom kapacitetu, potrebno je detaljno analizirati njenu strukturu, uključujući nivo kadrovske popunjenosti, kvalifikacije i specijalizacije zaposlenih, ali

⁸⁶ CDL-PI(2016)005, Georgia – Preliminary Opinion on the Amendments to the organic Law on the Constitutional Court and to the Law on Constitutional Legal Proceedings (endorsed as CDL-AD(2016)017), para 18.

⁸⁷ Ovaj stav Venecijanska komisija je istakla i u sledećim mišljenjima CDL-AD(2006)016, para 21; CDL-AD(2008)030, para 25.

⁸⁸ Izveštaj o napretku Srbije za 2023. godine, Evropska komisija, str. 28.

⁸⁹ *Idem*.

i efikasnosti internih procedura, kapacitet za istraživanje i analizu i potencijal za uvođenje digitalizacije i automatizacije.⁹⁰

Kadrovski plan Ustavnog suda predstavlja dokument koji obezbeđuje adekvatno upravljanje ljudskim resursima u skladu sa potrebama i nadležnostima Suda. Kadrovski plan donosi predsednik Ustavnog suda na osnovu predloga koji je pripremio Sekretar tokom procesa pripreme predloga budžeta Ustavnog suda.⁹¹ Uključivanje kadrovske plana u budžetski proces omogućava integrisano planiranje finansijskih i ljudskih resursa, što je ključno za obezbeđivanje optimalne funkcionalnosti Suda.

Sekretar ima centralnu ulogu u procesu izrade kadrovske plana, analizirajući trenutne kapacitete i utvrđujući potrebe za dodatnim resursima. Ovo uključuje procenu broja zaposlenih, njihovih kompetencija i stručnosti, kao i procenu potreba za dodatnim obukama i specijalizacijom zaposlenih. Predlog kadrovske plana koji priprema Sekretar suda mora biti usaglašen sa prioritetima Ustavnog suda.

Priprema kadrovske plana tokom budžetskog procesa omogućava povezivanje kadrovskih potreba sa raspoloživim finansijskim sredstvima, čime se obezbeđuje racionalno upravljanje resursima. Ovaj pristup takođe omogućava transparentnost u upravljanju kadrovima i finansijama.

Pored osnovnog zadatka obezbeđivanja dovoljnog broja kvalifikovanih kadrova, kadrovski plan mora uzeti u obzir i potrebu za kontinuiranom edukacijom i profesionalnim razvojem zaposlenih. U uslovima brzih pravnih i tehnoloških promene, od vitalnog je značaja da zaposleni u Stručnoj službi budu obučeni da koriste moderne IKT alate, upravljaju složenim pravnim pitanjima i obezbede efikasnu podršku sudijama.

Integracija kadrovske plana sa budžetskim procesom takođe omogućava dugoročno planiranje kadrovskih resursa, uključujući planiranje penzionisanja, zapošljavanja novih kadrova i omogućavanje karijernog razvoja u Ustavnom sudu. Ovakav pristup obezbeđuje održivost i stabilnost institucije, čime se doprinosi njenom efikasnom funkcionisanju.

Sistematizacija radnih mesta u Stručnoj službi Ustavnog suda, utvrđena Pravilnikom o unutrašnjem uređenju i sistematizaciji radnih mesta, predviđa 161 radno mesto.

⁹⁰ Matic Boskovic, M., (2020) Court statistics – a tool for management and strategic planning, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, br. 3, str. 81-96.

⁹¹ Član 27d Zakona o Ustavnom sudu.

Ova struktura bi trebalo da predstavlja optimalan okvir za obezbeđenje efikasnosti rada i sprovođenje nadležnosti Suda. Pravilnikom su precizno utvrđeni opisi poslova koje obavljaju državni službenici i nameštenici, kao i uslovi za njihovo obavljanje i broj izvršilaca.

Međutim, stanje u praksi je značajno odstupa od planiranog. Od predviđanih 161 radnog mesta, popunjeno je samo 98, što ukazuje na nivo popunjenosti od svega 60 procenata. Manjak kadra može ozbiljno uticati na efikasnost rada Stručne službe i otežati sprovođenje zadataka.

Ovakva situacija ukazuje na ozbiljan kadrovski deficit koji može negativno uticati na kapacitet Stručne službe da efikasno obrađuje predmete, pruža pravnu podršku, obavlja administrativne poslove i ispunjava druge obaveze u skladu sa nadležnostima Ustavnog suda. Nedostatak kadra može dovesti do povećanog radnog opterećenja zaposlenih, što može uticati na kvalitet obrade predmeta i produžiti robove potrebne za rešavanje.

Kadrovska popunjenost od 60 procenata takođe ukazuje na potrebu za preispitivanjem strategije zapošljavanja, unapređenje radnih uslova i pronalaženje drugih stimulativnih mera koje bi omogućile privlačenje kvalifikovanih kadrova, što je ključno za očuvanje efikasnosti i integriteta rada Stručne službe Ustavnog suda.

Dodatnu zabrinutost izaziva činjenica da je niska stopa popunjenosti radnih mesta u Stručnoj službi Ustavnog suda prisutna još od 2018. godine. Ovaj dugoročni kadrovski deficit ne samo da kontinuirano otežava organizaciju rada, već i dodatno usložnjava svakodnevne procese, jer se zadaci raspoređuju na ograničeni broj zaposlenih, što povećava njihovo radno opterećenje i može negativno uticati na kvalitet i pravovremenost rada.

2.7.3. Struktura zaposlenih u Stručnoj službi

Iako broj sudija u Ustavnom sudu odgovara uporednopravnim rešenjima, kapaciteti su često ograničeni u odnosu na broj i strukturu zaposlenih u Stručnoj službi Ustavnog suda.

Na osnovu podataka dobijenih od Ustavnog suda Srbije analizirana je struktura zaposlenih u Stručnoj službi, kako bi se bolje razumeo njen doprinos radu. Na osnovu podataka može se uočiti da viši savetnici čine najveću grupu zaposlenih sa 37 sistematizovanih pozicija. Njihov broj pokazuje da se prilikom procene potrebnih

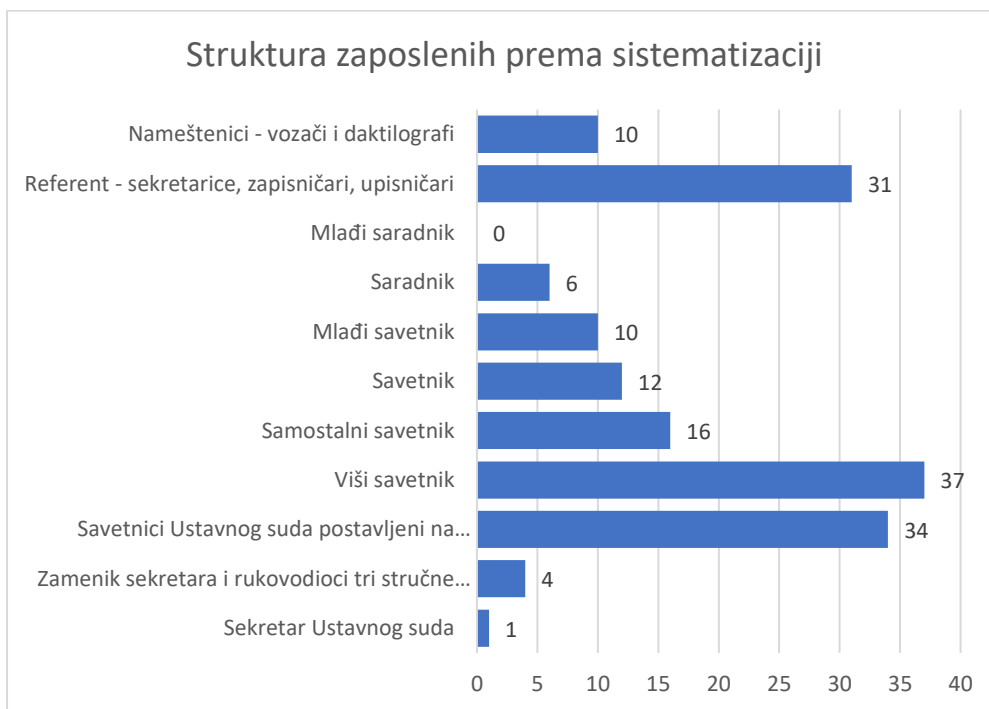
radnih mesta vodilo računa o potrebi za visokokvalifikovanim osobljem. Ovaj zaključak potvrđuje i činjenica da sledeću najzastupljeniju kategoriju čine savetnici Ustavnog suda postavljeni na petogodišnji položaj sa mogućnošću ponovnog reizbora. Obe grupe predstavljaju značajnu podršku u obavljanju stručnih poslova.

U kategoriji mlađih saradnika nema ni jedno sistematizovano radno mesto, dok u kategoriji saradnika ima samo 6 sistematizovanih radnih mesta. Ovo ukazuje na nedostatak ulaganja i planiranja mladih kadrova, što može dovesti do dugoročnih problema u upravljanju ljudskim resursima i stvaranja novi stručnjaka.

Na poziciji referenta sistematizovano je 31 radno mesto, dok je na poziciji nameštenika sistematizovano 10 radnih mesta. Ove pozicije obezbeđuju administrativnu podršku i neophodne logistiku, ali je potrebno detaljno analizirati da li se ovaj resurs koristi na optimalan način.

U pogledu upravljačkih funkcija, sistematizovane su pozicije Sekretara Ustavnog suda, zamenika sekretara i rukovodilaca tri stručne službe, što obezbeđuje stručno upravljanje i koordinaciju rada.

Grafikon 1: Struktura zaposlenih prema vrsti posla koji obavljaju

Analiza odnosa broja sistematizovanih i broja popunjenih radnih mesta u Ustavnom sudu ukazuje na ozbiljne izazove u obezbeđivanju kadrovskih resursa neophodnih za efikasno funkcionisanje.

Grafikon ilustruje nedovoljnu popunjenost pozicija u ključnim kategorijama. U kategoriji mlađih savetnika, popunjeno je samo 1 od 10 sistematizovanih mesta, što predstavlja alarmantan nedostatak u podmlađivanju kadrova. Kod savetnika je situacija još više zabrinjavajuća jer je svih 12 sistematizovanih pozicija upražnjeno, što otežava rad na složenim predmetima i prebacuje sav teret posla na samostalne savetnike i više savetnike.

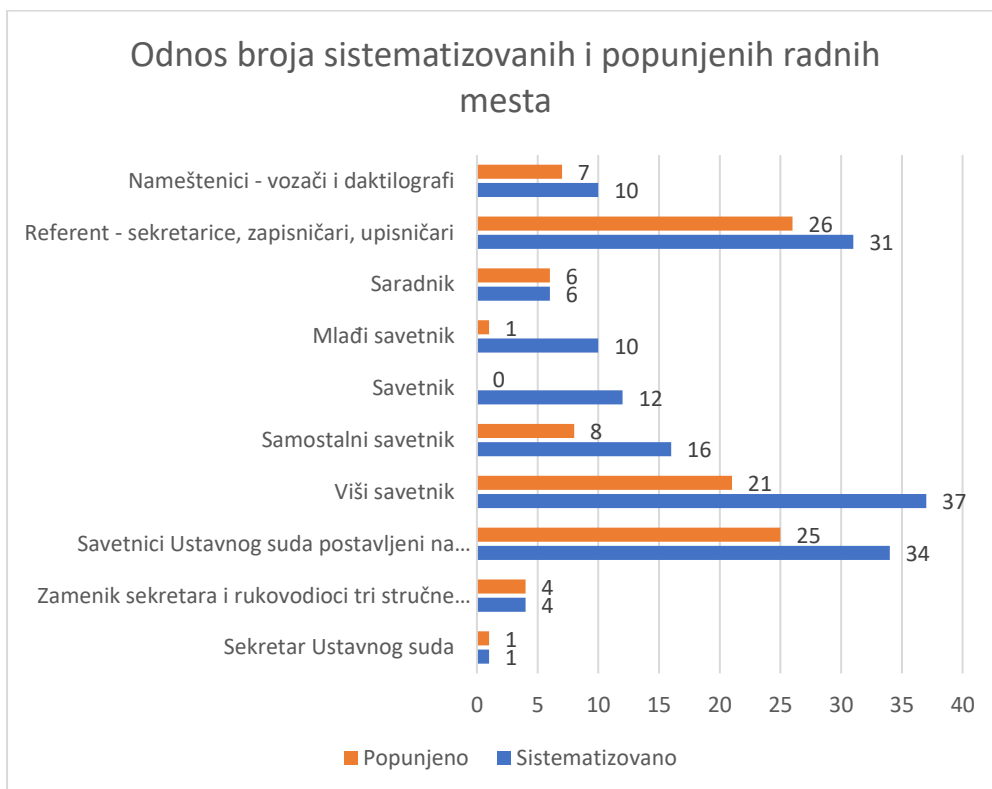
Samostalni savetnici i viši savetnici, koji su ključni za podršku sudijama u radu na predmetima popunjeni su u procentu od 50% i 57%, što dodatno povećava opterećenje postojećih kadrova, dovodi do neravnomerne raspodele posla i dužine trajanja radnih procesa.

Popunjenost referentskih pozicija, 26 od 31, i nameštenika 7 od 10 pozicija, je relativno bolja u odnosu na stručne resurse, ali nedovoljna za punu podršku sudskim i administrativnim poslovima. Nepotpuna popunjenost u ovim kategorijama može dovesti do kašnjenja u administrativnim zadacima.

Sekretar Ustavnog suda, zamenik sekretara i rukovodioci tri stručne službe su pozicije koje su u potpunosti popunjene, što obezbeđuje nesmetano rukovođenje, ali ne nadoknađuje nedostatke u stručnim i administrativnim kategorijama zaposlenih.

U pogledu kategorije savetnika Ustavnog suda postavljenog na petogodišnji položaj sa mogućnošću ponovnog reizbora, popunjeno je 25 od 34 radna mesta. Ipak, preostalih 9 upražnjenih pozicija predstavlja izazov za rad.

Grafikon 2: Planirani broj i popunjenost radnih mesta

Analiza rodne strukture zaposlenih u Ustavnom sudu je važna za razumevanje rodne ravnoteže i potencijalnih izazova u ravnopravnom zastupanju žena i muškaraca na različitim pozicijama.

Podaci dobijeni od Ustavnog suda pokazuju da je veća zastupljenost žena u administrativnim i savetničkim ulogama. U kategorijama referenata (sekretarice, zapisničari i upisničari) žene dominiraju sa 22 žene od 26 pozicija. Ovo ukazuje na rodnu raspodelu gde su žene značajno zastupljene u administrativnim ulogama.

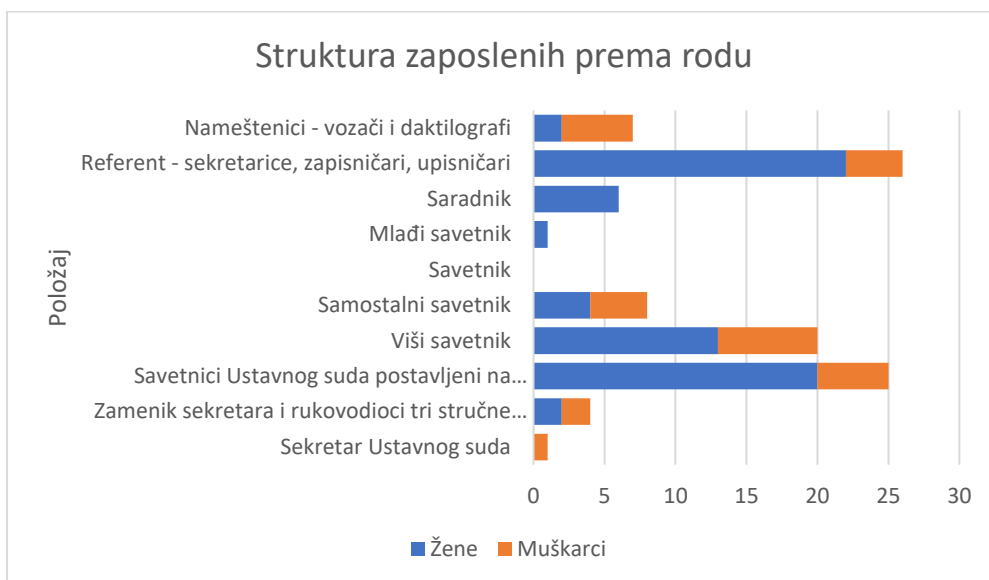
Slično, u kategoriji viših savetnika, žene čine većinu sa 13 pozicija u odnosu na 7 pozicija koje popunjavaju muškarci. U kategoriji nameštenika (vozači i daktilografi), muškarci dominiraju sa više od 80% zastupljenosti.

Kod rukovodećih pozicija broj žena je nešto manji u poređenju sa muškarcima. Tako od 5 rukovodećih pozicija (sekretar, zamenik sekretara i rukovodioci tri stručne službe), na 3 pozicije su muškarci, a na dve žene. Iako je razlika na rukovodećim pozicijama mala, može da ukaže na potencijalni rodni disbalans.

U određenim pozicijama primećuje se odsustvo muškaraca. Tako u kategoriji saradnika, od 6 pozicija, svih 6 su žene, kao i kod mlađih savetnika, što ukazuje na nedovoljnu zainteresovanost muškaraca za ove pozicije.

Podaci pokazuju da, iako postoje kategorije u kojima je postignuta relativna ravnoteža, i dalje postoji značajni rodni disbalans u nekim kategorijama pozicija. Primenom strategije koja podstiče jednake mogućnosti, Ustavni sud može poboljšati rodnu ravnotežu.

Grafikon 3: Rodna struktura po grupama položaja

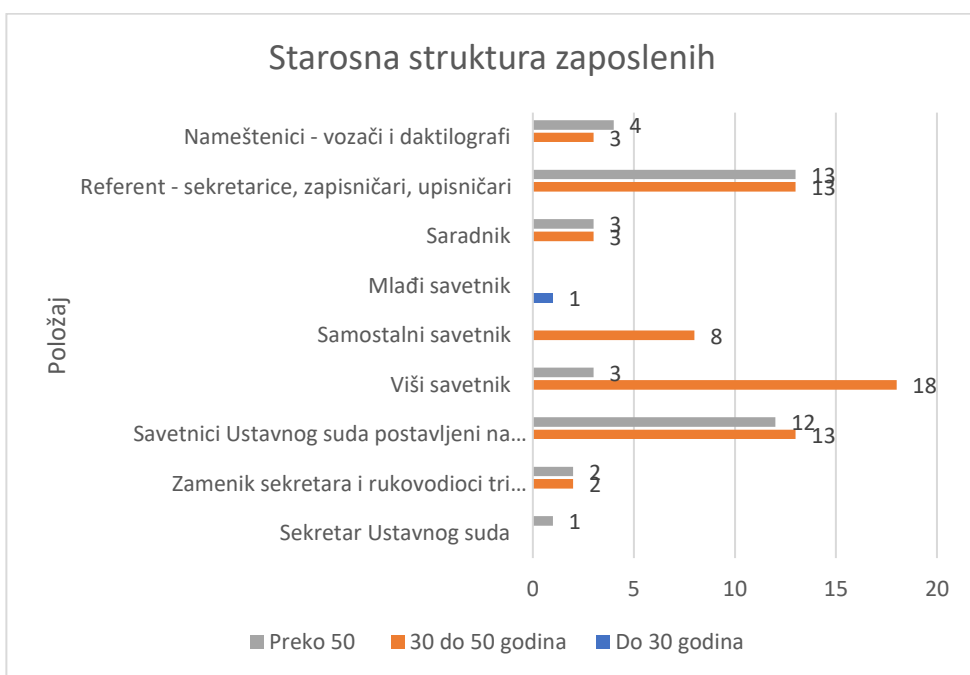
Analiza starosne strukture je ključna za razumevanje dinamike kadrova, održivosti sistema i utvrđivanje potreba za podmlađivanjem. Podaci u grafikonu prikazuju starosnu strukturu zaposlenih u Ustavnom sudu prema različitim pozicijama, što omogućava uvid u demografski profil zaposlenih.

U skoro svim kategorijama zaposlenih dominiraju zaposleni starosti između 30 i 50 godina, što ukazuje na relativno stabilan i iskusen kadar. Ova starosna kategorija je posebno zastupljena na pozicijama viših savetnika (18) i savetnika Ustavnog suda postavljenih na petogodišnji položaj (13). Kategorija mlađih zaposlenih, do 30 godina je minimalno zastupljena. Na primer, u kategoriji mladih savetnika prisutan je samo jedan zaposleni mlađi od 30 godina, dok u drugim kategorijama nema ni jednog mlađeg zaposlenog. Ovo ukazuje na nedostatak novih kadrova koji bi mogli obezbediti dugoročnu održivost sistema.

Kategorije kao što su savetnici Ustavnog suda postavljeni na petogodišnji položaj i viši savetnici takođe imaju značajan broj zaposlenih starijih od 50 godina. Ovo je posebno značajno zbog iskustva, ali može predstavljati izazov u pogledu potrebe za podmlađivanjem kadra i velikog odliva kadrova prilikom ispunjenja uslova za starosnu penziju.

Potrebno je razmotriti mogućnost za smanjenje opterećenja srednje starosne grupe kroz angažovanje novih kadrova i popunjavanjem pozicija mlađeg savetnika i savetnika, kao i uvođenjem tehnoloških rešenja.

Grafikon 4: Starosna struktura po grupama položaja

2.7.4. Uporednopravna rešenja u organizaciji stručne podrške

Analiza uporednopravnih rešenja u organizaciji stručne podrške omogućava utvrđivanje najbolje prakse koja doprinosi efikasnijem radu sudova. Na primer, angažovanje istraživača asistenata iz pravosuđa ili akademske zajednice, kao što se praktikuje u Saveznom ustavnom sudu Nemačke, može doprineti bržem i temeljnijem rešavanju složenih pravnih pitanja.

Uporednopravna rešenja nude uvid u različite modele podrške sudijama kroz stručne službe. Poređenjem se mogu uočiti različiti pristupi u pogledu broja zaposlenih, strukture službe, nivoa specijalizacije osoblja i vrste zadataka koji se poveravaju zaposlenima, čime sud dobija smernice za prilagođavanje svojih resursa.

Praksa drugih država može poslužiti kao osnova za prilagođavanje specifičnim potrebama nacionalnog pravnog sistema. Na primer, organizacija stručne službe može se uskladiti sa obimom predmeta i prirodom predmeta koje Ustavni sud razmatra, kako bi se optimalno iskoristili resursi i stručni kadrovi.

Uporedna analiza može ukazati na efikasnije korišćenje finansijskih i kadrovskih resursa. Na primer, rešenja koja omogućavaju sudovima veću samostalnost u zapošljavanju i upravljanju budžetom, kao što je praksa u Ustavnom sudu Italije, mogu se primeniti radi efikasnijeg upravljanja stručnom i administrativnom podrškom.

Primena dobrih praksi iz drugih evropskih država može doprineti jačanju pravne sigurnosti i zaštiti prava građana. Efikasnija organizacija stručne službe omogućava sudu da brže i temeljnije donosi odluke, što vodi ka jačanju poverenja građana u pravosudni sistem.

Iskustva drugih država predstavljaju dragocen izvor inspiracije i smernica za unapređenje organizacije Stručne službe Ustavnog suda. Ona omogućava identifikaciju i primenu inovativnih i uspešnih pristupa, prilagođenih nacionalnom kontekstu i specifičnim potrebama suda, što doprinosi boljem funkcionisanju i efikasnijem ostvarivanjem pravde.

Da bi se olakšao rad sudija, Savezni ustavni sud Nemačke ima gotovo 250 zaposlenih, što značajno doprinosi efikasnosti rada. Svaki sudija ima mogućnost da angažuje do četiri službenika kao istraživače asistente (sudijske pomoćnike), koji se biraju prema kriterijumima koje definiše sudija.⁹² Većina ovih asistenata dolazi iz redova sudija ili javnih tužilaca koji rade u različitim oblastima pravosuđa, uključujući građanske, krivične, upravne, socijalne, finansijske sudove ili sudove za rad.⁹³

⁹² Više o ulozi sudijskih pomoćnika u: Massing, O. (2016) Legal Assistants at the German Federal Constitutional Court – A „Black Box“ of Research? In: Rogowski, R., Gawron, T. (eds.) *Constitutional Courts in Comparison: The US Supreme Court and the German Federal Constitutional Court*, Berghahn Books, str. 180-187.

⁹³ Više: World Conference on Constitutional Justice (2014) Odgovor Saveznog ustavnog suda Nemačke https://www.venice.coe.int/WCCJ/Seoul/docs/Germany_CC_reply_questionnaire_3WCCJ-E.pdf

Pravne stručnjake obično delegiraju pokrajine u kojima rade, i to na period od približno tri godine. Pored sudija i tužilaca, istraživači asistenti mogu doći i iz akademske sfere, s univerziteta, kao i iz savezne ili državne administracije. Ovakav sistem pruža nemačkom Saveznom ustavnom sudu pristup širokom spektru pravnih znanja i iskustava, što omogućava kvalitetnu pravnu analizu i donošenje pravovremenih odluka. Raznolikost izvora iz kojih dolaze istraživači asistenti doprinosi visokom nivou stručnosti u radu Suda i osigurava da sudije imaju podršku u složenim pravnim pitanjima, čime se obezbeđuje i kvalitet u rešavanju predmeta.

Sličan pristup postoji i u Italiji. Ustavni sud Italije ima administrativnu kancelariju koja je u potpunosti prilagođena potrebama Suda.⁹⁴ Najvažnije organizacione jedinice čine Kancelarija za evidenciju, Istraživačka služba i biblioteka, Odeljenje za računovodstvo, nabavke i ugovore, i Odeljenje za ljudske resurse.

Kancelarija za evidenciju pomaže predsedniku Suda u raspodeli predmeta sudijama, što omogućava pravičnu i efikasnu raspodelu predmeta i poslova, uzimajući u obzir složenost predmeta i dostupnost sudija.

Istraživačka služba omogućava sudijama pristup pravnim analizama i materijalima koji su neophodni za razmatranje i odlučivanje o predmetima.

Biblioteka Suda sadrži bogatu zbirku pravne literature i dokumenata koji podržavaju rad Suda i omogućavaju sveobuhvatnu pravnu podršku.

Odeljenja za računovodstvo, nabavke i ugovore upravljaju finansijskim aspektima rada Suda, kao i procesima nabavke i zaključivanja ugovora.

Odeljenje za ljudske resurse nadležno je za zapošljavanje, ocenjivanje i usavršavanje službenika Suda. Pored zapošljavanja, odeljenje je zaduženo za nadzor i podršku osoblju, osiguravajući time stručnost i profesionalni razvoj zaposlenih.

Celokupnu upravu Ustavnog suda Italije vodi generalni sekretar, koji je direktno odgovoran za nadzor i koordinaciju svih administrativnih poslova. Pozicija generalnog sekretara nije deo uobičajene karijerne službe, već ga biraju sudije Suda iz redova visokih magistrata, direktora javne uprave ili drugih istaknutih stručnjaka. Uloga generalnog sekretara je od ključnog značaja za osiguranje da svi aspekti sudske administracije funkcionišu u skladu sa potrebama i zadacima Suda.

⁹⁴ Više o Ustavnom sudu Italije:

https://www.cortecostituzionale.it/documenti/download/pdf/The_Italian_Constitutional_Court.pdf

U pogledu podrške sudijama u radu, značajno je rešenje da svaki sudija Ustavnog suda u Italiji može izabrati do tri lična asistenta, najčešće iz redova sudija opšte nadležnosti ili naučnih istraživača, čija je glavna uloga priprema istraživanja i dokumenata vezanih za predmete koji će se razmatrati. Pored istraživača, svaki sudija ima i administrativno osoblje za sekretarske i logističke poslove, što im omogućava da se fokusiraju na sudijski rad.

Ustavni sud Italije zapošljava oko 300 stalnih službenika i uživa punu autonomiju u određivanju pravnih i ekonomskih uslova zapošljavanja svog osoblja. Ova samostalnost uključuje mogućnost donošenja odluka o svim zahtevima u vezi sa radnim odnosima zaposlenih, čime je Sud nezavisan od drugih državnih organa u upravljanju ljudskim resursima i finansijskim pitanjima.

Venecijanska komisija takođe dosledno naglašava značaj uravnoteženog pristupa u radu ustavnih sudova, posebno kada je reč o individualnom pristupu ustavnoj pravdi i upravljanju opterećenjem suda. Venecijanska komisija preporučuje da svaki sudija ustavnog suda ima adekvatnu podršku u vidu kvalifikovanih pomoćnika, savetnika.⁹⁵

Broj savetnika trebalo bi da se odredi u odnosu na broj predmeta koje sud ima u radi, što osigurava da se radno opterećenje ravnomerno raspodeli i da sudije imaju dovoljno resursa za detaljnu analizu i rešavanje predmeta. Ovaj pristup ne samo da unapređuje efikasnost suda, već doprinosi kvalitetu odluka jer sudije imaju više vremena i resursa da se posvete složenim pitanjima.

2.7.5. Unapređenje kadrovskih kapaciteta Ustavnog suda

Podaci o kadrovskim kapacitetima Ustavnog suda Srbije i analiza uporednopravnih rešenja pokazuju da je efikasnost ustavnog suda ne zavisi samo od broja sudija, već i od podrške koju dobijaju od stručne službe. Ustavni sud se suočava sa nekoliko ključnih izazova koji se odnose na kadrovsku strukturu, popunjenost radnih mesta i izazovi u pogledu starosne strukture.

Stoga je u narednom periodu neophodno raditi na jačanju kadrovskih, organizacionih i tehnoloških kapaciteta Stručne službe kako bi se obezbedila potpuna podrška sudijama i povećala ukupna efikasnost rada Suda.

⁹⁵ Venecijanska komisija, CDL-AD(2010)039rev Studija o individualnom pristupu ustavnoj pravdi, para 11, 224, 225, 227.

Prvi korak u rešavanju postojećih izazova je popunjavanje upražnjenih radnih mesta kako bi se smanjilo opterećenje na postojećim zaposlenim.

Potrebno je ojačati kategorije poput mlađih savetnika i savetnika, koje su najugroženije i sa veoma visokom upražnjenošću radnih mesta.

Dominacija zaposlenih srednje starosne dobi, ukazuje i na potencijalno visok stepen opterećenja i na potrebu za diversifikacijom starosne strukture i podmlađivanjem kadrova.

Takođe, potrebno je smanjiti pritisak na administrativno osoblje, jer nedovoljna popunjenost administrativnih pozicija usporava podršku radu sudija, što se može delimično prevazići automatizacijom rutinskih zadataka korišćenjem IKT rešenja.

Pored mera koje se odnose na ljudske resurse, potrebno je planirati i uvođenje sistema za upravljanje predmetima i digitalnoj platformi za pravnu analizu koja može smanjiti administrativno opterećenje.

Veliki broj zemalja pored automatizacije počinje da primenjuju i veštačku inteligenciju u pravosuđu, što otvara nove mogućnosti za optimizaciju rada pravosuđa. Iskustva različitih zemalja pokazuju da veštačka inteligencija može da se koristi na različite načine, kao što su analiza predmeta, pravno istraživanje, obrada dokumenata, klasifikacija predmeta, i raspodela predmeta na osnovu unapred definisanih kriterijuma.⁹⁶

Veštačka inteligencija može značajno doprineti analizi pravnih dokumenata i prošlih presuda, identifikujući obrasce i pružajući uvide koji mogu biti korisni za aktuelne slučajeve.⁹⁷ Alati veštačke inteligencije pružaju podršku u pravnim istraživanjima kroz obradu velike količine pravnih dokumenata, sudske prakse i propisa, čime pomažu pravnicima i sudijama da efikasnije utvrde relevantne obrasce, čime se smanjuju ljudske greške i štedi vreme.⁹⁸

Ustavni sud Republike Srbije bi trebalo da razmotri kako iskustva drugih zemalja koje koriste veštačku inteligenciju u pravosuđu može da podrži rad Suda i unapredi efikasnost postupanja.

⁹⁶ Matić Bošković, M. (2024) Impact of Artificial Intelligence on Practicing Judicial Profession, Sociološki pregled, Vol. LVIII, No. 3, str. 481-499.

⁹⁷ Bouchagiar, G., (2024) *Is Europe prepared for Risk Assessment Technologies in criminal justice? Lessons from the US experience*, New Journal of European Criminal Law, Vol. 15, No. 1, p. 72-98.

⁹⁸ Forrest, K., (2021) *When Machines Can be Judge, Jury and Executioner: Justice in the Age of Artificial Intelligence*, World Scientific Publishing Company.

2.8. Organizacija rada

Prema Poslovniku o radu, Ustavni sud Srbije organizuje rad kroz sednice Suda, koje uključuju sednicu Velikog veća, sednicu Malog veća i sednicu radnih tela Suda. Na osnovu prethodno pribavljenog mišljenja sednice Suda, predsednik Suda godišnjim rasporedom određuje sudije koje će činiti Veliko i Malo veće, imenuje predsednika Malog veća, kao i sudije koji ih zamenjuju u slučaju odsustva.

Odlučivanje Ustavnog suda odvija se na sednicama Suda, Velikog veća ili Malog veća, zavisno od prirode predmeta. Pored toga, radi razjašnjenja u pojedinim predmetima, Sud može održavati pripremne i konsultativne sastanke i druge posebne sednice u skladu sa Poslovníkom.

Elektronski informacioni sistem Suda automatski dodeljuje sudije izvestioce za svaki ustavnosudski predmet, prema algoritmu i utvrđenim kriterijumima nezavisnosti, nepristrasnosti i ravnomerne raspodele predmeta, čime se osigurava standard nezavisnosti pravosuđa.⁹⁹

U skladu sa Zakonom, predsednik Suda može imenovati jednog ili više sudija koizvestilaca. Po predlogu predsednika, sudija može biti oslobođen određenih predmeta zbog posebnog angažovanja na drugom predmetu.

Sekretar Suda određuje obrađivača predmeta u skladu sa vrstom postupka i karakterom osporenog akta. Pisarnica, po pravilu u roku od tri dana, u elektronskom obliku dostavlja podatke o novoprimljenim predmetima, dodeljenim sudijama izvestiocima i obrađivačima predmeta, na uvid predsedniku, sudijama Ustavnog suda, sekretaru i njegovom zameniku, radi informisanja.

Spajanje ili razdvajanje zahteva u već oformljenim predmetima vrši se na predlog sudije izvestioca.

⁹⁹ Matić Bošković, M. (2020) Court of Justice role in establishment of EU judicial standards, EU and comparative law issues and challenges series (ECLIC), Vol 4, str. 329-351.

Ipak, izuzetno, predsednik Suda može promeniti sudiju izvestioca ako je sudija izvestilac odsutan duže vremena ili postoje drugi opravdani razlozi. Ova odredba obezbeđuje kontinuitet u radu i pravovremenost u odlučivanju.

2.8.1. Rad u većima i sednica Ustavnog suda

Ustavni sud Republike Srbije svoj rad zasniva na složenoj strukturi odlučivanja.¹⁰⁰ Ova podela ima za cilj efikasno razmatranje različitih vrsta pravnih pitanja u skladu sa njihovom složenošću i važnosti. Iako ima autora koji dovode u pitanje usklađenost rada u većima sa Ustavnim odredbama, uvođenje ustavne žalbe i veliki broj predmeta nametnuli su potrebu za praktičnim pristupom i rešenjima.¹⁰¹

Sednica Ustavnog suda, koja uključuje sve sudije, predstavlja najviši organ odlučivanja unutar Suda. Njene ključne nadležnosti uključuju donošenje opštih akata, koji predstavljaju osnovu za funkcionisanje Suda, kao i odlučivanje o najznačajnijim pitanjima iz člana 45. Zakona o Ustavnom sudu, uključujući utvrđivanje neustavnosti ili nezakovitosti opštih akata, pokretanje postupaka za utvrđivanje neustavnosti opštih akata po sopstvenoj inicijativi, donošenje pojedinačnih akata kada nije drugačije predviđeno Zakonom ili Poslovníkom, kao i rešavanje slučajeva kada Veliko veće ne postigne jednoglasnost u odlučivanju. Odluke se donose većinom glasova svih sudija.

Veliko veće se sastoji od predsednika Ustavnog suda i sedam sudija. Nadležnost Velikog veća obuhvata odlučivanje u pitanjima definisanim u članu 45. Zakona o Ustavnom sudu,¹⁰² donošenje rešenja o specifičnim pravnim pitanjima iz člana 46.

¹⁰⁰ Član 42a, 42b, 42v Zakona o Ustavnom sudu.

¹⁰¹ Više u: Manojlović S. (2013) Ustavna žalba u Republici Srbiji – normativni i praktični izazovi, Harmonius, Vol. 2, br. 1, str. 137-156.

¹⁰² Određuje način otklanjanja posledica koje su nastale usled primene opšteg akta koji nije u saglasnosti s Ustavom ili zakonom; odlučuje o izbornim sporovima za koje zakonom nije određena nadležnost sudova; odlučuje o ustavnoj žalbi; odlučuje o žalbi organa autonomne pokrajine, odnosno jedinice lokalne samouprave u postupku ako se pojedinačnim aktom ili radnjom državnog organa ili organa jedinice lokalne samouprave onemogućava vršenje nadležnosti autonomne pokrajine, odnosno jedinice lokalne samouprave; odlučuje u postupku po žalbi Ustavnom sudu sudije ili predsednika suda, koja isključuje pravo na podnošenje ustavne žalbe, protiv odluke Narodne skupštine ili Visokog saveta sudstva o prestanu funkcije sudije ili predsednika suda ili protiv druge odluke Visokog saveta sudstva; odlučuje u postupku po žalbi Ustavnom sudu nosioca javnotužilačke funkcije, koja isključuje pravo na podnošenje ustavne žalbe, protiv odluke Narodne skupštine ili Visokog saveta tužilaštva o prestanu javnotužilačke funkcije ili protiv druge odluke Visokog saveta tužilaštva.

Zakona,¹⁰³ i razmatranje pitanja koja nisu rešena jednoglasno u Malom veću. Odluke Velikog veća donose se jednoglasno, a u slučaju da se ne postigne jednoglasnost, predmet se prenosi na sednicu Ustavnog suda.

Predsednik Suda godišnjim rasporedom poslova određuje sastav dva postojeća Velika veća. Ovaj način rada omogućava fleksibilnost i ravnomernu raspodelu poslova među sudijama.

Malo veće se sastoji od troje sudija, od kojih je jedan predsednik veća. Glavne nadležnosti Malog veća uključuju donošenje rešenja o odbacivanju ustavne žalbe ako nisu ispunjene procesne pretpostavke,¹⁰⁴ i usvajanje zaključaka iz člana 47. Zakona.¹⁰⁵ Kao i u Velikom veću, odluke i zaključci Malog veća maju biti jednoglasno doneti. U slučaju da nije moguće postići jednoglasnost, predmet se prenosi na Veliko veće. Broj Malih veća određuje se većinom glasova svih sudija. Trenutno, Ustavni

¹⁰³ Pokreće postupak za utvrđivanje neustavnosti, nezakonitosti ili nesaglasnosti sa opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava i potvrđenim međunarodnim ugovorom; rešava o sukobu nadležnosti između državnih i drugih organa, u skladu a Ustavom; obustavlja izvršenje pojedinačnog akta, odnosno radnje i ukida meru obustave ili odbacuje zahtev za obustavu izvršenja pojedinačnog akta ili radnje; odlaže stupanje na snagu odluke organa autonomne pokrajine; odbacuje inicijativu za pokretanje postupka za ocenu ustavnosti ili zakonitosti u slučaju iz člana 53. stav 2. ovog zakona; određuje način izvršenja odluke ili rešenja Ustavnog suda; obustavlja postupak u slučajevima iz čl. 57, 88, i 97. ovog zakona; odbacuje zahtev za ocenjivanje ustavnosti ili zakonitosti opšteg akata o kome je već odlučivao, a iz novih navoda, razloga i podnetih dokaza ne proizlazi da ima osnova za ponovno odlučivanje.

¹⁰⁴ Člana 46. tačka 9) Zakona o Ustavnom sudu.

¹⁰⁵ Odbacuje zaključkom inicijativu za pokretanje postupka za ocenu ustavnosti ili zakonitosti opšteg akata, predlog ili drugi zahtev kojim se pokreće postupak pred Ustavnim sudom, izuzev ustavne žalbe, zbog nenadležnosti; odbacuje predlog za utvrđivanje neustavnosti ili nezakonitosti opšteg akta i inicijativu za pokretanje postupka za ocenu ustavnosti ili zakonitosti koji nisu podneti u roku; odbacuje žalbu Ustavnom sudu sudije, predsednika suda ili nosioca javnotužilačke funkcije, koja isključuje pravo na podnošenje ustavne žalbe, ako nije podneta u zakonom propisanom roku; odbacuje inicijativu za pokretanje postupka za ocenu ustavnosti ili zakonitosti opšteg akta, predlog ili drugi zahtev kojim se pokreće postupak pred Ustavnim sudom, izuzev ustavne žalbe, koji je nerazumljiv ili nepotpun, odnosno koji sadrži druge nedostatke koji onemogućavaju postupanje Ustavnog suda; odbacuje anonimnu inicijativu za pokretanje postupka za ocenu ustavnosti ili zakonitosti opšteg akta, predlog ili drugi zahtev kojim se pokreće postupak pred Ustavnim sudom izuzev ustavne žalbe; odbacuje inicijativu za pokretanje postupka za ocenu ustavnosti ili zakonitosti opšteg akta, predlog ili drugi zahtev kojim se pokreće postupak pred Ustavnim sudom, izuzev ustavne žalbe, koji predstavlja zloupotrebu prava; odbacuje inicijativu za pokretanje postupka za ocenu ustavnosti ili zakonitosti i predlog za utvrđivanje neustavnosti ili nezakonitosti opšteg akta čiji je donosilac pravno prestao da postoji; odlučuje o zahtevu donosioca osporenog opšteg akta da se zastane sa postupkom; obustavlja postupak kada je povučen predlog za utvrđivanje neustavnosti ili nezakonitosti opšteg akta, odnosno kada inicijator odustane od inicijative za pokretanje postupka za ocenu ustavnosti ili zakonitosti; obustavlja postupak i u drugim slučajevima, izuzev postupka po ustavnoj žalbi, zbog povlačenja ili odustanka ovlašćenog predlagača, odnosno podnosioca od podnetog zahteva ili zbog prestanka drugih procesnih pretpostavki za vođenje postupka.

sud ima pet Malih veća, a njihov sastav utvrđuje predsednik Suda godišnjim rasporedom poslova.

Izveštaji o radu Ustavnog suda u periodu 2013-2023 godina ukazuju na značajan obim posla, sa velikim brojem sednica Ustavnog suda, velikih veća i malih veća. Veliki broj sednica svake godine ukazuje na intenzivan rad Suda i odražava opterećenje Suda i njegovu sposobnost da se nosi sa rastućim brojem predmeta.

U 2022. godini, na primer, održano je ukupno 16 sednica Ustavnog suda, 30 sednica velikih veća i 142 sednice malih veća, kao i 109 sednica stalnih radnih tela.¹⁰⁶ Ovi podaci ilustruju značajnu opterećenost Ustavnog suda, a struktura sednica pokazuje koliko je važno efikasno organizovanje kroz različite forme rada. Ne sme se zanemariti činjenica da je za svaku sednicu Ustavnog suda, velikog ili malog veća potreban značajan pripremni posao, koji zahteva angažovanje kako Stručne službe, tako i sudija.

2.8.2. Izdvojeno mišljenje

Pravo na izdvojeno mišljenje, kako je uređeno Poslovníkom o radu Ustavnog suda, predstavlja važan mehanizam za afirmaciju samostalnosti i nezavisnosti sudija.¹⁰⁷ Izdvojeno mišljenje omogućava sudijama da izraze neslaganje sa većinskim mišljenjem, bilo u pogledu izreke, dela izreke, ili obrazloženja oduke, čime se obezbeđuje kritičko sagledavanje procesa odlučivanja. Sudija koji želi da izrazi neslaganje sa odlukom Suda dužan je da svoje izdvojeno mišljenje najavi usmeno odmah nakon donošenja odluke na sednici. U roku od sedam dana od prijema odluke u njenom konačkom tekstu, sudija je dužan da dostavi predsedniku Suda pismeno obrazloženje svog izdvojenog mišljenja.

Odluka Suda ne može biti otpremljena na objavljivanje pre isteka roka za dostavu pismenog izdvojenog mišljenja. Izdvojeno mišljenje se objavljuje uz odluku u istom broju biltena odluka Suda, obezbeđujući kontekst i uvid u raznolikost pravnih stavova.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Ustavni sud Srbije 2006-2023, str. 385.

¹⁰⁷ Član 60. Poslovníka o radu Ustavnog suda.

¹⁰⁸ Jović, B., Institut izdvojenog mišljenja u praksi prvog 'novog' saziva Ustavnog suda Srbije, Pravni život, Beograd, br. 12/2017, tom IV, str. 699–718.

Međutim, postoji pravni izazov u tome što ovaj institut nije uređen Zakonom o Ustavnom sudu, već je uređenje prepušteno podzakonskom aktu. Ova činjenica otvara mogućnost da svaki novi saziv Ustavnog suda izmeni uređenje prava na izdvojeno mišljenje, čime se umanjuje predvidivost ovog instituta.¹⁰⁹

2.8.3. Uporednopravni modeli organizacije rada ustavnog suda i mišljenja Venecijanske komisije

Analiza uporednopravnih modela organizacije rada ustavnog suda u pogledu odlučivanja je od izuzetne važnosti za unapređenje efikasnosti i brzine odlučivanja, kao i obezbeđivanja kvaliteta odlučivanja, i prilagođavanja organizacije specifičnostima nacionalnog konteksta.

Istraživanje modela iz različitih pravnih sistema omogućava identifikaciju procedura i struktura koje povećavaju efikasnost odlučivanja. Na primer, neki sudovi rade u većima koja čini manji broj sudija, što omogućava brže razmatranje manje složenih pitanja, dok se važnija pitanja odlučuju u plenumu.

Uporednopravne analize otkrivaju različite pristupe koji doprinose očuvanju nezavisnosti suda. Na primer, austrijski Ustavni sud donosi sve odluke u plenumu kako bi se osigurao pluralizam i nezavisnost, jer u procesu učestvuju sve sudije, što umanjuje rizik od dominacije jednog stava ili neprimerenog uticaja.¹¹⁰

Upoznavanje sa rešenjima za koja su se odlučile druge države omogućava razumevanje kako su različiti sudovi organizovani u skladu sa specifičnim potrebama svog pravnog sistema. Na primer, sudovi koji se sastaju u ograničenim vremenskim intervalima, kao austrijski, prilagođeni su potrebama zemlje u kojoj sudije ustavnog suda ne obavljaju samo sudijsku funkciju. Ovo može biti primenljivo u zemljama koje imaju ograničene resurse ili specifične kadrovske uslove.

Uporedni modeli često pokazuju da različite organizacione strukture mogu doprineti većoj fleksibilnosti u radu suda. Na primer, ustavni sudovi koji rade u specijalizovanim većima za različite pravne oblasti omogućavaju bolje

¹⁰⁹ Beljanski, S., Pajvančić, M. (2021) Normativna kontrola ustavnosti kao osnovna (?) nadležnost Ustavnog suda Srbije (2009-2019), Beograd.

¹¹⁰ Houlooubek, M., Wagrandl, U. (2023) A Model for the World: The Austrian Constitutional Court Turns 100, *ICL Journal*, Vol. 17, br. 3, str. 251-276, dostupno na: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/icl-2023-0029/html>

prilagođavanje različitim tipovima predmeta i stručnosti sudija, što je značajno u zemljama sa visokim obimom predmeta.

Uvid u različite modele omogućava i razvoj standarda i procedura koje mogu pomoći u unapređenju rada i transparentnosti suda. Na primer, automatski sistem dodele predmeta, kao u Austriji, obezbeđuje ravnomernu raspodelu rada i smanjuju rizik od pristrasnosti u dodeli predmeta.

2.8.3.1. Odlučivanje u plenumu

Ustavni sud Austrije može se smatrati glomaznom institucijom, jer uvek deluje kao jedinstveno telo. Odluke donosi celokupna plenarna sednica od 14 članova, što zahteva vreme za razmatranje svakog predmeta.¹¹¹ Uprkos ovom organizacionom izazovu, Sud godišnje rešava između 5.000 i 6.000 predmeta, sa prosečnim vremenom rešavanja od četiri do pet meseci.¹¹² Ova efikasnost rezultat je nekoliko faktora, uključujući specifičan način odlučivanja i organizaciju plenarnih sednica, koji omogućavaju očuvanje brzine bez narušavanja kvaliteta.

Istorijski gledano, plenarni model odlučivanja u Austriji usvojen je kao rešenje neophodno za očuvanje nezavisnosti suda. Kada je raspravljano o uspostavljanju ustavnog pravosuđa, došlo je do dogovora da Parlament i izvršna vlast dele pravo imenovanja sudija. Međutim, da bi se izbeglo da Sud bude podeljen na dva veća, po jedno imenovano od svake grane vlasti, usaglašeno je da Sud uvek mora delovati kao jedinstveno telo. Ova odredba omogućava pluralizam, čuva nezavisnost, i obezbeđuje raznovrsnost mišljenja, jer bi manji paneli mogli dovesti do ograničenih stavova.

Ustavni sud Austrije, za razliku od drugih, ne funkcioniše stalno, već se sastaje četiri puta godišnje, tokom sesija koje traju po nekoliko nedelja.¹¹³ Ova organizacija takođe proističe iz istorijskog konteksta. U vreme kada je Ustavni sud osnovan, Sud je okupljao sudije iz različitih delova carstva, a transport je bio sporiji, što je otežavalo da sudije budu stalno prisutne u Beču. Iako je brzina transporta danas značajno

¹¹¹ Venecijanska komisija, *Compilation of Venice Commission Opinions, Reports and Studies on Constitutional Justice*, CDL-PI(2020)004 (2020), str. 42-44.

¹¹² Videti godišnje izveštaje o radu Saveznog ustavnog suda Austrije: *Verfassungsgerichtshof, Tätigkeitsbericht für das Jahr 2022 (2023)* 7ff, 84ff.

¹¹³ Zellenberg, U. (2003) Art 148 B-VG. In: Karl Korinek, Michael Holoubek (eds.) *Österreichisches Bundesverfassungsrecht. Kommentar*, Verlag Österreich.

povećana, sistem četiri godišnje sednice je zadržan, što omogućava sudijama da se fokusiraju isključivo na sudijske obaveze tokom intenzivnog perioda zasedanja.

Plenarna sednica od 14 sudija zahteva vreme za formiranje grupne dinamike, gde svaki sudija ima priliku da iznese mišljenje i doprinese razmatranju pravnih pitanja. Rad na predmetima zahteva koncentraciju, a pritisak završetka svake sednice motiviše grupu da postigne odluku. Ovakav format sesija, u kom je rad koncentrisan na tri nedelje, omogućava sudijama da se potpuno posvete razmatranju složenih pitanja.

Sličnu organizaciju rada ima i Ustavni sud Italije koji uvek odlučuje na plenarnoj sednici svih 15 sudija ili minimum 11, ako su neka mesta upražnjena.¹¹⁴ Izuzetak od ovog pravila čini samo razmatranje predmeta koje su pokrenuli zaposleni u Sudu, i kada se odlučuje u veću od tri sudije, koje su prethodno izabrane za takve predmete. Odlučivanje u plenarnoj sednici doprinosi razvoju koherentne sudske prakse. Ovakva organizacija rada omogućava jedinstvenost u pristupu i pravnim stavovima, doprinoseći doslednosti i transparentnosti u odlučivanju, što je ključno za integritet rada Ustavnog suda.

2.8.3.2. Odlučivanje u većima

Venecijanska komisija se u velikom broju svojih mišljenja izjašnjava o izazovima koje bi organizacija rada ustavnog suda u više veća mogla doneti. Prema stavovima Venecijanske komisije podela na dva i više veća može dovesti do nedoslednosti u tumačenju pravnih normi i načela, jer bi svaka grupa sudija mogla da razvija svoje stavove i tumačenja, što bi stvorilo pravnu nesigurnost i neujednačene sudske prakse.

Navedeni izazovi mogli bi da se prevaziđu uvođenjem nadzorne uloge plenarne sednice suda, koja bi funkcionisala kao kontrolni mehanizam koji bi rešavao sukobe i ujednačavao pravne stavove različitih veća.¹¹⁵ Na ovaj način bi se očuvao pluralizam, ali i koherentnost u odlučivanju. Međutim, Venecijanska komisija je u mišljenju o imenovanju sudija u Ustavni sud Slovačke, iznela stav da mehanizam koji

¹¹⁴ Više na:

https://www.cortecostituzionale.it/jsp/consulta/istituzioni/come_nascono_le_corti_EN.do

¹¹⁵ Venecijanska komisija, CDL-AD(2004)024 Mišljenje na nacrt amandmana na Ustav u delu koji se odnosi na Ustavni sud Turske, para 13.

postoji u Slovačkoj da se različita pravna mišljenja ujednačavaju na plenarnoj sednici, nije dovoljan, jer ne obezbeđuje da se pitanja od velikog ustavnog značaja uvek razmatraju na plenarnoj sednici.¹¹⁶

Venecijanska komisija je preporučila da veće može preneti slučaj na odlučivanje plenarnoj sednici ako proceni da se radi o pitanju od velikog ustavnog značaja. Na ovaj način bi se prema mišljenju Venecijanske komisije osigurano da se složeni i značajni ustavni predmeti razmatraju na plenarnoj sednici, što je naročito važno za odluke koje mogu imati značajan uticaj na ustavni poredak ili koje zahtevaju jedinstveno tumačenje Ustava. Takođe, plenarna sednica bi trebalo da ima mogućnost da odbije zahtev za preuzimanje predmeta ako smatra da nije neophodno. Ovakav pristup omogućava fleksibilnost i sprečava preopterećenje plenarne sednice.¹¹⁷

Pitanje koja veća bi trebalo da rešavaju određene predmete moglo bi postati problematično, jer bi bilo neophodno utvrditi objektivne kriterijume za raspodelu predmeta. Prema mišljenju Venecijanske komisije, bez jasne procedure i objektivnih kriterijuma, postoji rizik od pristrasnosti ili neravnomerne raspodele posla između veća.¹¹⁸ Predmeti bi trebalo da se raspodeljuju na osnovu objektivnih, unapred utvrđenih kriterijuma kako bi se osigurala nepristrasnost i nezavisnost suda. Ovo se može postići kroz sistem automatske raspodele predmeta, kao što je kompjuterizovani sistem, koji bi ravnomerno raspoređivao slučajeve bez mogućnosti uticaja spoljnih ili unutrašnjih interesa.

Ukoliko se ustavni sud odluči da radi u većima, prema mišljenju Venecijanske komisije važno je da se u svakom veću obezbedi raznovrstan sastav sudija sa različitim pravnim specijalizacijama. Ukoliko je potrebno da se uputi član iz jednog veća u drugo, u slučaju da se veće nije sastalo zbog pravne ili činjenične nemogućnosti, upućivanje sudija u drugo veće trebalo bi da se vrši korišćenjem unapred pripremljene liste, kako bi se osigurala nepristrasnost i transparentnost u rasporedu.¹¹⁹ Takođe, Venecijanska komisija zastupa mišljenje da radu u većima

¹¹⁶ Venecijanska komisija, CDL-AD(2017)001 Mišljenje na pitanje o izboru sudija u Ustavni sud Republike Slovačke, para 40.

¹¹⁷ *Idem.* para 42.

¹¹⁸ Venecijanska komisija, CDL-AD(2010)004 Izveštaj o nepristrasnosti pravosuđa, Deo I: nezavisnost sudija.

¹¹⁹ Venecijanska komisija, CDL-AD(2011)040 Mišljenje o zakonu o osnivanju i pravilima postupka Ustavnog suda Turske, para 29 i 104.

može doprineti efikasnosti rada ustavnog suda, ukoliko bi veća odlučivala o manje složenim predmetima.¹²⁰

U slučajevima kada je potrebna hitna odluka, Venecijanska komisija preporučuje upotrebu alternativnih metoda, kao što su video ili telefonske konferencije, umesto formiranja privremenih veća.¹²¹ Na ovaj način se sprečava politizacija i osigurava da se svaki sudija uključi u postupak bez narušavanja integriteta suda.

Mora se imati u vidu i da zahtev da ustavni sud uvek odlučuje na plenarnoj sednici može otežati rad suda. Ali uvođenje mogućnosti da sud na plenarnoj sednici odluči u hitnom ili skraćenom postupku ako utvrdi da predmet nije suštinski značajan, može otkloniti izazove u funkcionisanju. Venecijanska komisija preporučuje da se ovakva rešenja predvide kako bi se eliminisala mogućnost uticaja spoljnih faktora.¹²²

2.8.3.3. Sudije izvestioci

Značajnu ulogu u organizaciji rada ustavnih sudova u uporednim rešenjima imaju sudije izvestioci. Predsednik Ustavnog suda Italije imenuje jednog od sudija za izvestioca u svakom predmetu, pri čemu se obično izuzima sam predsednik. Izvestilac se imenuje po principu rotacije za različite predmete, što omogućava ravnomernu raspodelu rada i raznovrsnost u raspravljanju predmeta.

Pri izboru izvestioca, predsednik nema unapred utvrđene kriterijume, ali se teži ravnomernoj raspodeli posla i uzima se u obzir složenost i priroda predmeta. U praksi, predsednik često dodeljuje predmete sudijama koji već imaju iskustva u sličnim oblastima ili poseduju specifičnu obuku i specijalizaciju (na primer, u krivičnom pravu, poreskom pravu, upravnom pravu i drugim oblastima). Međutim, zbog interdisciplinarnosti ustavnih pitanja, sudije se redovno susreću sa temama iz različitih oblasti prava, što zahteva od svih sudija da u određenoj meri budu upoznati sa različitim oblastima prava.

¹²⁰ Venecijanska komisija, CDL-AD(2010)010 Mišljenje na nacrt amandmana na Ustav Crne Gore, kao i nacrt amandmana na Zakon o sudovima, Zakon o državnom tužilaštvu i Zakon o Sudskom Savetu Crne Gore, para 25.

¹²¹ Venecijanska komisija, CDL-AD(2009)014 Mišljenje o Zakonu o Visokom ustavnom sudu nacionalnih vlasti Palestine, para 17.

¹²² Venecijanska komisija, CDL-AD(2016)026 Mišljenje o Aktu o Ustavnom sudu Poljske, para 34 i 36.

Izbor izvestioca je ključan jer taj sudija, nakon detaljnog ispitivanja svih aspekata predmeta, predlaže način na koji će pitanje biti formulirano i rešeno. Iako mišljenje izvestioca ne obavezuje Sud, ono služi kao osnova za raspravu. U pripremi predmeta, sudija izvestilac ima podršku pomoćnog osoblja koje priprema istraživački paket sa pravnim analizama, relevantnim presedanima, mišljenjima drugih sudija i akademskim člancima. Ovaj materijal se deli svim sudijama, omogućavajući svakom sudiji da se detaljno pripremi za raspravu.

U složenijim i važnijim slučajevima, istraživanje može biti prošireno i na zakonodavstvo i sudsku praksu drugih zemalja, posebno onih sa sličnim pravnim sistemima, kao i na odluke međunarodnih sudova.

Savezni ustavni sud Nemačke predstavlja primer institucije koja je razvila visok stepen specijalizacije, što je ključna karakteristika njegovog efikasnog funkcionisanja. Ova specijalizacija omogućava sudijama da se usredsrede na određene oblasti prava, obezbeđujući ekspertizu u okviru svojih oblasti specijalizacije. Svaki od 16 sudija zadužen je za određene oblasti prava, što obezbeđuje sistematičnost u radu Suda.¹²³

Na početku svakog mandata, Savezni ustavni sud Nemačke usvaja zvaničan raspored, koji predstavlja osnov za raspodelu pravnih oblasti i predmeta određenim sudijama. Ovaj plan, osim što obezbeđuje ravnomernu raspodelu posla i predmeta, uzima u obzir interese i stručnost sudija, čime se povećava kvalitet odlučivanja. Predsednik i potpredsednik suda igraju značajnu ulogu u ovom procesu, određujući sudije izvestioce za pojedine predmete. Takođe, Savezni ustavni sud odlučuje u dva veća od po osam sudija.

Venecijanska komisija se izjašnjavala i o važnosti sudija izvestilaca u radu ustavnih sudova, posebno u pogledu njihove uloge u Ustavnom sudu Turske.¹²⁴ U Ustavnom sudu Turske, sudije izvestioci imaju glavnu ulogu u procesu donošenja odluka. Sudije izvestioci su zaduženi za detaljnu analizu predmeta, izradu izveštaja i predloga odluka koji služe kao osnov za raspravu i odlučivanje pred Ustavnim sudom. Sudije izvestioci se biraju iz redova iskusnih pravnika, što uključuje sudije sa najmanje pet godina iskustva, profesore prava, istraživače ili pomoćnike izvestioca sa petogodišnjim iskustvom iako sudije izvestioci u Ustavnom sudu Turske uživaju

¹²³ Rogowski, R., Gawron, T. (2016) *Constitutional Courts in Comparison: The US Supreme Court and the German Federal Constitutional Court*, Berghahn Books, str. 8.

¹²⁴ Venecijanska komisija, CDL-AD(2011)040 Mišljenje na Zakon o osnivanju i postupku pred Ustavnim sudom Turske, para 39.

određene garancije, kao što je sudski imunitet, administrativno su podređeni predsedniku suda, što može potencijalno uticati na njihovu nezavisnost.

Imajući navedeno u vidu, Venecijanska komisija je preporučila dodatne mere za jačanje nezavisnosti izvestilaca, kao što je ograničavanje uticaja i uspostavljanje transparentnih procedura za dodelu predmeta izvestiocima. Jedna od ključnih preporuka Venecijanske komisije je uvođenje automatskog sistema raspodele predmeta sudijama izvestiocima. Ovaj sistem bi trebalo da osigura ravnomernu i objektivnu raspodelu predmeta, čime bi se umanjio rizik od pristrasnosti ili manipulacije. Venecijanska komisija je posebno istakla da opravdani izuzeci od automatske raspodele, moraju biti dokumentovani u spisu predmeta kako bi se osigurala transparentnost i evidencija o svim odlukama koje odstupaju od redovne prakse. Automatski sistem raspodele predmeta, zajedno sa adekvatnim garancijama za nezavisnost sudija izvestilaca, unapređuje efikasnost suda, sprečava moguće zloupotrebe i unapređuje poverenje u rad ustavnog suda.¹²⁵

2.8.3.4. Automatska dodela predmeta

Stavovi Venecijanske komisije o uvođenju automatskog sistema za dodelu predmeta sudijama pokazuju konzistentnu podršku ovom pristupu kao sredstvu za jačanje nezavisnosti, nepristrasnosti i efikasnosti rada ustavnih sudova. U različitim mišljenjima, Venecijanska komisija je istakla kao ključne aspekte smanjenje diskrecionih ovlašćenja predsednika suda, uravnoteženu raspodelu predmeta, transparentnost sistem i usaglašenost sa unapred utvrđenim kriterijumima.

Uvođenje automatskog sistema dodele predmeta isključuje rizik od potencijalne pristrasnosti ili manipulacije u dodeli predmeta. Umesto da predsednik suda vrši raspodelu predmeta, sistem dodele funkcioniše na osnovu objektivnih kriterijuma.

U mišljenju na izmene Organskog zakona o Ustavnom sudu Gruzije i Zakona o postupku pred Ustavnim sudom, Venecijanska komisija je ocenila kao dobro rešenje uvođenje automatskog sistema, ističući da povećava nezavisnost sudija, jer eliminiše diskreciono pravo predsednika suda.¹²⁶ Venecijanska komisija je naglasila da automatski sistem ne mora biti potpuno nasumičan, već da bi trebalo da uzme u

¹²⁵ *Idem.* para 104.

¹²⁶ Venecijanska komisija, CDL-AD(2016)017 Mišljenje na izmene Organskog zakona o Ustavnom sudu Gruzije i Zakona o postupku pred Ustavnim sudom, para 35.

obzir obim posla svakog sudije, specijalizaciju i složenost predmeta.¹²⁷ Na ovaj način se omogućava ravnomerna raspodela posla i izbegava preopterećenost ili nedovoljan angažman određenih sudija.

Venecijanska komisija je preporučila da automatski sistem bude predviđen zakonom ili sudskim poslovníkom kako bi se osiguralo da se primenjuje u praksi i da se zaštiti od proizvoljnih promena. Za organizaciju rada ustavnog suda značajno je da se postupak rada uredi poslovníkom o radu ustavnog suda, koji bi trebalo da usvoji ustavni sud apsolutnom većinom glasova svih sudija.¹²⁸

2.8.3.5. Izdvojena mišljenja

Venecijanska komisija se izjašnjava i o izdvojenim mišljenjima sudija ustavnih sudova i ukazala na činjenicu da izdvojena mišljenja imaju brojne prednosti. Izdvojena mišljenja podstiču javnu i akademsku raspravu i tako utiču na kvalitet sudske prakse.¹²⁹ Izdvojena mišljenja pružaju mogućnost sudijama da slobodno izraze svoje stavove, što dugoročno jača nezavisnost sudija i pravosuđa u celini. Iako neslaganje u stavovima među sudijama može ugroziti autoritet presude, dugoročno doprinosi jačanju legitimiteta suda kroz otvorenost i transparentnost.¹³⁰

Sudije koje izdvajaju mišljenje moraju detaljno da obrazlože svoje stavove, što zahteva i od zastupnika većinskog stava da unaprede svoju argumentaciju.¹³¹ Prema mišljenju Venecijanske komisije izdvojena mišljenja treba tretirati kao integralni deo presude i objavljivati ih uz samu odluku, po pravilu, a ne samo na zahtev sudija.¹³²

Takođe, Venecijanska komisija smatra da je potrebno objaviti izdvojeno mišljenje i kada ono predstavlja kritiku ustavnog suda i kada je u suprotnosti sa etičkim pravilima.¹³³ Tako se u slučaju Rumunije, Venecijanska komisija izjasnila da je

¹²⁷ Venecijanska komisija, CDL-AD(2017)011 Mišljenje o nacrtu Ustavnog zakona o Ustavnom sudu Jermenije, para 66.

¹²⁸ Venecijanska komisija, CDL-AD(2017)011 Mišljenje o nacrtu Ustavnog zakona o Ustavnom sudu Jermenije, para 57.

¹²⁹ Venecijanska komisija, CDL-AD(2009)042 Mišljenje o Nacrtu izmena i dopuna zakona o Ustavnom sudu Letonije, para 20-21.

¹³⁰ Venecijanska komisija, CDL-AD(2018)030 Izveštaj o izdvojenim mišljenjima ustavnih sudova, para 20.

¹³¹ *Idem*, para. 30-32.

¹³² Venecijanska komisija, CDL-AD(2011)018 Mišljenje na nacrt Ustavnog zakona o Ustavnom veću Vrhovnog suda Kirgistan, para 51.

¹³³ Venecijanska komisija, CDL-AD(2018)030 Izveštaj o izdvojenim mišljenjima ustavnih sudova, para 20.

¹³³ *Idem*, para. 46

problematično rešenje da predsednik Ustavnog suda spreči objavljivanje izdvojenog mišljenja kada predstavlja kritiku Suda, ili se može smatrati osuđujućim.

Objavljivanje broja glasova za i protiv može pružiti uvid u stabilnost presude i doprineti transparentnosti i razumevanju javnosti. Sudije treba da imaju pravo da formulišu izdvojena mišljenja bez straha od sankcija, ali uz poštovanje profesionalne etike. Venecijanska komisija je formulisala i opšte preporuke za države članice kako da uredi pitanje izdvojenih mišljenja.¹³⁴

Razmatranje uporednih modela i mišljenja Venecijanske komisije pokazuje da je potrebno pažljivo urediti način organizacije i rada ustavnog suda, kako bi se izbegle negativne posledice podele sudija na veća. Plenarne sednice, sistem automatske dodele predmeta, pravedna raspodela sudija i mehanizmi za hitne situacije ključni su elementi za očuvanje koherentnosti, pluralizma i efikasnosti u radu suda.

¹³⁴ *Idem*, para 61. Preporuke za izdvojena mišljenja su: 1. izdvojena mišljenja treba tretirati kao pravo sudije, a ne kao obavezu. Ovo znači da sudija koji se ne slaže sa većinskim mišljenjem ima mogućnost da iznese svoje stavove, ali nije primoran da to učini u svakom slučaju. Na ovaj način se poštuje lična nezavisnost sudija i izbegava nepotrebno opterećenje; 2. legitimnost suda se jača samo ako izdvojena mišljenja ostaju lojalna instituciji. Ova mišljenja ne bi trebalo da služe kao sredstvo za diskreditaciju većinskog mišljenja, već kao konstruktivna alternativa. Umesto da kritikuju većinu, treba da doprinesu pravnoj debati predlažući drugačija rešenja; 3. izdvojena mišljenja treba koristiti samo kada je neophodno, nakon što su iscrpljeni svi napori da se postigne konsenzus većinom. Ovaj pristup obezbeđuje da neslaganje ima težinu i značaj, umesto da se koristi rutinski ili bez dovoljnog razmatranja; 4. Važno je da većina ima priliku da reaguje na izdvojeno mišljenje pre nego što se objavi konačna presuda. Ovo omogućava sudu da dopuni svoje obrazloženje ako je potrebno, čine se poboljšava kvalitet presude i održava kolegijalna atmosfera u sudu. Ukoliko većina promeni svoje mišljenje, sudija koji je izneo izdvojeno mišljenje ima pravo da ga revidira; 5. kodeks ponašanja sudija treba da sadrži smernice za izražavanje izdvojenih mišljenja, ne da ograničava njihov sadržaj, već da osigura da ona ne ugrožavaju institucionalni integritet suda. U slučaju da izdvojeno mišljenje krši etičke standarde, treba da bude objavljeno uz obrazloženje, bez obzira na eventualne disciplinske postupke. 6. izdvojena mišljenja treba da budu integralni deo presude i moraju se objaviti istovremeno sa većinskim mišljenjem, bez obzira na zahteve sudija koji ih formulišu. Ova praksa obezbeđuje transparentnost i potpunu informaciju za javnost i učesnike u postupku.

2.9. Finansijska samostalnost

Za efikasnost rada Ustavnog suda, pored kadrovskih kapaciteta, značajna su i finansijska sredstva. Finansijska nezavisnost omogućava ustavnom sudu da zapošljava i zadrži stručan kadar, unapređuje tehnološke resurse, organizuje obuke za svoje zaposlene i osigura efikasnost rada.¹³⁵

Finansijska nezavisnost predstavlja ključni element institucionalne nezavisnosti ustavnog suda. Venecijanska komisija ističe da ustavni sud mora biti u potpunosti nezavistan od izvršne i zakonodavne vlasti.¹³⁶ Bez ove vrste nezavisnosti, ustavni sud bio bi izložen potencijalnom uticaju drugih grana vlasti, posebno izvršne vlasti, što bi moglo da ugrozi slobodno odlučivanje na osnovu Ustava i zakona, bez političkih ili drugih spoljnih pritisaka. Izvršna vlast bi mogla da koristi kontrolu nad finansijama kao sredstvo uticaja na rad suda. Obezbeđenjem sopstvenog budžeta institucionalna autonomija je garantovana. Ukoliko bi sud bio finansijski zavisn od Vlade, postojao bi rizik da izvršna vlast pokuša da ograniči ili odloži finansiranje u slučajevima kada se ne slaže sa odlukama ustavnog suda.

Nezavisnost pravosuđa, uključujući finansijsku nezavisnost sudova, jedan je od osnovnih standarda koji su prepoznati u međunarodnim dokumenta i standardima Venecijanske komisije. Finansijska nezavisnost Ustavnog suda nije samo tehničko pitanje budžetskog planiranja, već suštinski element zaštite vladavine prava.

Članovi 28, 28a i 28b Zakona o Ustavnom sudu uređuju finansijsku nezavisnost i upravljanje budžetom Ustavnog suda, što je od ključnog značaja za obezbeđivanje njegove institucionalne nezavisnosti. Navedenim članovima detaljno se uređuju procedure pripreme, usvajanja i izvršenja budžeta Ustavnog suda, kao i mehanizam kontrole izvršenja.

Prema članu 28. Zakona, sredstva za rad Ustavnog suda obezbeđuju se iz budžeta Republike Srbije, ali isključivo na predlog Ustavnog suda. Ovakvo rešenje obezbeđuje autonomiju suda u planiranju svojih finansija, čime se sprečava eventualni uticaj izvršne ili zakonodavne vlasti na njegovo funkcionisanje. Važno je naglasiti da Vlada ne može da obustavi, odloži ili ograniči izvršenje budžeta Ustavnog suda bez

¹³⁵ Više o nezavisnosti u: Matić Bošković, M., Kostić, J. (2021) New EU Enlargement Strategy Towards the Western Balkans and Its Impact on Rule of Law. *Slovak Yearbook of European Union Law*, 1, 37-58.

¹³⁶ CDL-AD(2016)025 Zajedničko mišljenje o nacrtu zakona o amandmanima na Ustav Kirgistana, para 47-48.

saglasnosti njegovog predsednika, što dodatno jača poziciju suda kao nezavisnog organa.

Član 28a bliže definiše proceduru pripreme i utvrđivanja predloga budžeta. Sekretar Ustavnog suda je odgovoran za pripremu predloga budžeta, koji zatim razmatra radno telo Ustavnog suda nadležno za finansijska pitanja, Komisija za organizaciona i finansijska pitanja. Ova Komisija zadužena je za niz ključnih aktivnosti, uključujući izradu nacрта godišnjeg budžeta, izveštaja o izvršenju budžeta i plana javnih nabavki.

Predlog budžeta se nakon razmatranja dostavlja Ministarstvu finansija radi dobijanja mišljenja. Ukoliko ministarstvo ima primedbe, organizuju se konsultacije sa predsednikom Suda i nadležnim radnim telima radi postizanja saglasnosti. Ako saglasnost nije moguća, Ustavni sud ipak utvrđuje konačni predlog budžeta većinom glasova svih sudija, a ministarstvo i Vlada imaju obavezu da ovaj predlog bez izmena uključe u nacrt zakona o budžetu i dostave ga Narodnoj skupštini. U slučaju neslaganja, Vlada je dužna da u obrazloženju predloga zakona o budžetu navede razloge zbog kojih smatra da predlog budžeta Ustavnog suda nije prihvatljiv.

Kontrola izvršenja budžeta, prema članu 28b, sprovodi se u skladu sa opštim propisima o budžetskom sistemu, računovodstvu i reviziji. Ustavni sud je dužan da obezbedi internu kontrolu budžetskog izvršenja, što se reguliše Poslovníkom Suda. Ovakva kontrola obezbeđuje transparentnost i odgovornost u upravljanju sredstvima, istovremeno osiguravajući da Ustavni sud ostane finansijski i institucionalno nezavisan.

Zakonski okvir jasno odražava načelo nezavisnosti Ustavnog suda i njegovu zaštićenost od potencijalnih pritisaka drugih grana vlasti. Finansijska samostalnost omogućava Sudu da se posveti svojoj osnovnoj funkciji zaštite ustavnosti i zakonitosti, bez ugrožavanja institucionalnog integriteta.¹³⁷

2.6.4.1. Upporedni modeli finansijske samostalnosti

Ustavni sud Republike Češke uređen je članovima 83-89. Ustava,¹³⁸ kao nezavisna institucija koja nije podređena nijednom drugom organu i koja samostalno obavlja

¹³⁷ Više o finansijskoj samostalnosti u: Matić Bošković, M. (2017) Tužilački saveti i garancija tužilačke autonomije u državama Zapadnog Balkana. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*. Vol. 65, br. 1, str. 169-186.

¹³⁸ Usvojen 16. decembra 1992, izmenjen 347/1997, 300/2000, 448/2001, 395/2001, 515/2002.

svoja ovlašćenja. Ustavni sud uživa isti nivo nezavisnosti kao i Predstavnički dom i Senat. Budžet Ustavnog suda je zaseban i nezavisan od budžeta Ministarstva pravde, koje upravlja finansijskim resursima sudova opšte nadležnosti.¹³⁹ Ustavni sud priprema sopstveni predlog budžeta, koji razmatra Odbor za ustavno pravo Predstavničkog doma i Ministarstvo finansija. Nakon toga, budžet Ustavnog suda prolazi kroz proces odobravanja u Predstavničkom domu, kao deo državnog budžeta. Ustavni sud samostalno upravlja svojim budžetom u skladu sa važećim budžetskim propisima, što dodatno osigurava njegovu finansijsku i operativnu samostalnost.

Prema članu 2, stav 2. Ustavnog zakona o Ustavnom sudu¹⁴⁰ i članu 11, tačka 6) i član 13. Poslovnika o radu Ustavnog suda,¹⁴¹ budžet Ustavnog suda Republike Hrvatske je deo državnog budžeta koji svake godine usvaja Hrvatski sabor na predlog Vlade.¹⁴² Vlada priprema predlog godišnjeg budžeta Ustavnog suda na osnovu predloga koji utvrđuje sam Ustavni sud na plenarnoj sednici svih sudija. Ustavni zakon garantuje da „Ustavni sud samostalno raspoređuje sredstva, utvrđena u državnom budžetu, u skladu sa svojim godišnjim budžetom i zakonom radi obavljanja svoje delatnosti“.

Ustavni sud se tretira kao korisnik budžetskih sredstava i podleže svim relevantnim zakonima i podzakonskim aktima Vlade i Ministarstva finansija, uključujući i interne instrukcije Državne riznice (Trezora). Iako je godišnju budžet Ustavnog suda odobren u okviru državnog budžeta, nije zaštićen od potencijalnih intervencija izvršne vlasti tokom budžetske godine.

U skladu sa članom 110. Ustava,¹⁴³ Savezni parlament u Nemačkoj odlučuje o budžetu savezne države. Ustav ne predviđa poseban aranžman za budžet Saveznog ustavnog suda.¹⁴⁴ Na početku rada Saveznog ustavnog suda, u periodu od 1951. do 1953. godine, budžetska sredstva za ovaj sud bila su deo budžeta Saveznog ministarstva pravde, što je značilo da je Savezni ustavni sud mogao da predstavi i obrazloži svoje finansijske potrebe samo Ministarstvu pravde, a ne direktno Ministarstvu finansija i Parlamentarnom odboru za budžet. Savezni ustavni sud nije mogao da upravlja samostalno sredstvima, niti da odlučuje o popunjavanju radnih mesta u upravi suda.

¹³⁹ Više u: <https://www.confueconstco.org/reports/rep-xv/CEHIA%20eng.pdf>

¹⁴⁰ Narodne novine Republike Hrvatske, br. 99/1999, 29/2002.

¹⁴¹ Narodne novine Republike Hrvatske, br. 2/2015.

¹⁴² Više u: <https://www.confueconstco.org/reports/rep-xv/CROATIA%20eng.pdf>

¹⁴³ Izmenjen i dopunjen Ustav od 19. Decembra 2022. Godine, Savezni službeni list I p. 2478.

¹⁴⁴ Više u: <https://www.confueconstco.org/reports/rep-xv/GERMANIA%20eng.pdf>

Ovo početno uređenje je brzo odbačeno kao nekompatibilno sa načelom podele vlasti i pravnim statusom suda kao ustavnog organa, pa je od 1953. godine Savezni ustavni sud dobio zaseban budžet u okviru saveznog budžeta. Ovo je omogućilo sudu da samostalno utvrđuje svoje budžetske potrebe i pregovara sa Saveznim ministarstvom finansija. Iako ministarstvo nije obavezno da prihvati sve predloge Saveznog ustavnog suda, član 28. stav 3. Zakona o saveznom budžetu predviđa da svako odstupanje od predloga bude prosleđeno nadležnim organima na konačno odlučivanje.

Zakon o saveznom budžetu predviđa da, ako Ministarstvo finansija ne usvoji određene predloge Saveznog ustavnog suda, Donjeg ili Gornjeg doma Parlamenta ili drugih ustavnih organa, Vlada mora da obavesti Parlament. Tako je obezbeđeno da Savezni ustavni sud Nemačke može predstaviti svoje predloge budžeta u neizmenjenom obliku nadležnom organu na konačno odlučivanje. Kada budžet bude odobren, Savezni ustavni sud ima samostalnost u upravljanju sredstvima dodeljenim za njegovo funkcionisanje. Korišćenje budžeta podleže reviziji Savezne revizorske institucije, koja proverava usklađenost sa propisima, ekonomičnost i ispravnost upotrebe sredstava.

Ustavni sud Italije je organ Ustavnog ranga, što znači da je uređen Ustavom. Ovakvo uređenje garantuje Ustavnom sudu značajnu autonomiju i zaštitu od spoljašnjeg uticaja u pogledu organizacije i funkcija, osim u meri u kojoj Ustav to direktno određuje. Ustav predviđa da se zakonom uređuju struktura i funkcionisanje suda, ali ne omogućava definisanje njegovog rada od strane zakonodavca. Ustavni sud takođe ima svoj nezavisan budžet, kojim upravlja samostalno i bez spoljašnjeg nadzora, uključujući kontrolu i reviziju.¹⁴⁵

Ustavni sud Italije nije podložan kontroli Revizorskog suda.¹⁴⁶ U predmetu br. 129 iz 1981. godine Ustavni sud je zauzeo stav da Revizorski sud ne može da kontroliše budžet Predsedništva Republike ni oba doma Parlamenta.¹⁴⁷ Obrazloženje Ustavnog suda je da revizorska kontrola Predsedništva Republike i oba doma Parlamenta, nije u nadležnosti Revizorskog suda, s obzirom na autonomiju koju uživaju najviši ustavni organi. Iako se predmet nije odnosi neposredno na Ustavni sud, ratio odlučivanja proširen je i na Ustavni sud, tako da samostalnost institucija ustavnog ranga, poput Ustavnog suda, podrazumeva i izuzeće od nadležnosti Revizorskog suda za sprovođenje revizije trošenja budžetskih sredstava. Na ovaj način je osigurano da

¹⁴⁵ Više u: <https://www.confueconstco.org/reports/rep-xv/ITALIA%20eng.pdf>

¹⁴⁶ Član 103. stav 2. Ustava Republike Italije.

¹⁴⁷ Presuda je dostupna na: <https://giurcost.org/decisioni/1981/0129s-81.html>

ove institucije mogu samostalno raspolagati svojim sredstvima, što je u praksi potvrđeno kao ustavni princip. Ustavni sud Italije tako ima institucionalnu i finansijsku nezavisnost, što mu omogućava da efikasno obavlja svoje nadležnosti bez spoljnog uticaja, u skladu sa načelima podele vlasti i nezavisnosti pravosuđa.¹⁴⁸

U Letoniji je budžet Ustavnog suda uključen u posebno poglavlje državnog budžeta, u skladu sa članom 66. Ustava.¹⁴⁹ Kabinet ministara svake godine dostavlja nacrt državnog budžeta Parlamentu koji odobrava prihode i rashode države pre početka finansijske godine. Proces planiranja, odobravanja i izvršenja državnog budžeta uređen je Zakonom o budžetu i finansijskom upravljanju, koji takođe predviđa da Ustavni sud ima pravo da samostalno priprema svoj budžetski zahtev u okviru odobrenih limita (odeljak 37 Zakona). Što se tiče upravljanja budžetom, preraspodela sredstava unutar programa i potprograma Ustavnog suda zahteva saglasnost ministra finansija, koji zatim obaveštava Parlament. U presudi iz 2010. godine predmet br. 2009-11-1, Ustavni sud je naglasio da načelo podele vlasti sprečava izvršnu vlast da utiče na pitanja kao što su finansiranje, broj sudija i osoblja suda, naknade, kao i druga pitanja koja direktno utiču na funkcionisanje suda. Zakonodavac ima pravo da ne prihvati mišljenje pravosuđa, ali mora ga uzeti u obzir s poštovanjem i razumevanjem prilikom donošenja odluka koje se tiču funkcionisanja sudova.¹⁵⁰

Uloga i ovlašćenja Ustavnog suda Slovenije uređena su Zakonom o Ustavnom sudu, gde se u članu 1. Zakona izričito navodi da je Ustavni sud nadležan za zaštitu ustavnosti, zakonitosti i osnovnih prava i sloboda, i da deluje kao samostalan i nezavisan organ.¹⁵¹ Sredstva za rad Ustavnog suda određuje Narodna skupština, ali isključivo na predlog samog Suda. Ova sredstva čine sastavni deo budžeta Republike Slovenije, a Ustavni sud je direktni budžetski korisnik. Ustavni sud ima potpunu kontrolu nad upotrebom dodeljenih sredstava. Iako je Sud samostalan u donošenju odluka o korišćenju budžetskih sredstava, njegova potrošnja podleže kontroli Revizorskog suda, što obezbeđuje transparentnost i odgovornost u upravljanju javnim sredstvima.

¹⁴⁸ Matić Bošković, M., Nenadić, S. (2018) Evropski standardi u oblasti pravosuđa. *Strani pravni život*, Vol. 62, br. 1, str. 39-56.

¹⁴⁹ Više u: <https://www.confueconstco.org/reports/rep-xv/LETONIA%20eng.pdf>

¹⁵⁰ Presuda od 18. januara 2010. godine, predmet br. 2009-11-01, para 24. Videti: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/en/press-release/judicial-remuneration-freeze-do-not-comply-with-the-satversme/>

¹⁵¹ Više u: <https://www.confueconstco.org/reports/rep-xv/SLOVENIA%20eng.pdf>

Za razliku od navedenih primera u kojima se insistira na finansijskoj samostalnosti ustavnog suda, u Norveškoj, Vrhovni sud, koji ima ulogu i Ustavnog suda, ne određuje svoj budžet samostalno.¹⁵² Umesto toga, Vrhovni sud podnosi svoj predlog budžeta Nacionalnoj sudskoj upravi, koja je nezavisni organ nadležan za upravljanje pravosuđem. Nacionalna sudska uprava priprema nacrt budžeta za sve sudove i dostavlja ga Ministarstvu pravde. Ministarstvo, na osnovu ovog predloga, sastavlja okvirni budžet i podnosi ga Parlamentu na odobrenje kao deo ukupnog državnog budžeta. Važno je napomenuti da je budžet Vrhovnog suda odvojeno od budžeta nižih sudova i razmatra se posebno, čime se obezbeđuje njegova nezavisnost u okviru sudskog sistema.

Analiza uporednih rešenja potvrđuje da većina ustavnih sudova uživa značajnu finansijsku nezavisnost u vidu postojanja nezavisnog budžeta.¹⁵³ Ovakav model finansiranja omogućava ustavnim sudovima da samostalno planiraju, upravljaju i raspoložu finansijskim sredstvima neophodnim za njihovo funkcionisanje, bez direktnog uticaja izvršne vlasti.

Finansijska nezavisnost ustavnih sudova je ključna komponenta njihove institucionalne nezavisnosti, jer se na taj način osigurava da sudovi mogu slobodno obavljati svoje funkcije.¹⁵⁴ Nezavisan budžet predstavlja garant da sud može da deluje u skladu sa ulogom čuvara ustavnosti, zaštitnika ljudskih prava i sloboda, bez rizika od finansijskog uskraćivanja.¹⁵⁵

¹⁵² Više u: <https://www.confueconstco.org/reports/rep-xv/NORVEGIA%20eng.pdf>

¹⁵³ Više u: Budžet ustavnog suda, odlučujući faktor njegove nezavisnosti (2005) Ustavni sud Bosne i Hercegovine.

¹⁵⁴ Matić Bošković, M., Kostić, J. (2024) The Role of the EU in the Justice System Reforms. *Revista Electronica Iberoamericana*. Vol. 18, br. 2, str. 220-240.

¹⁵⁵ Matić Bošković, M. (2021) The Perception of Justice in Western Balkans Countries. *Regional Law Review*. str. 25-37.

2.10. Postupak pred Ustavnim sudom po Ustavnoj žalbi

Kao što je već pomenuto u Glavi 2.2, u okviru široke nadležnosti Ustavnog suda u Republici Srbiji, za predmet ove analize od ključnog značaja je postupak po ustavnoj žalbi.

2.10.1. Dozvoljenost i titulari prava na ustavnu žalbu

Zakon o Ustavnom sudu u članu 82 predviđa da se ustavna žalba može izjaviti protiv pojedinačnog akta ili radnje državnog organa ili organizacije kojoj je povereno javno ovlašćenje, a kojima se povređuju ili uskraćuju ljudska ili manjinska prava i slobode zajemčene Ustavom, ako su iscrpljena ili nisu predviđena druga pravna sredstva ili je zakonom isključeno pravo na njihovu sudsku zaštitu. Dakle, ovom odredbom su precizirani sledeći uslovi za izjavljivanje ustavne žalbe:

- Da je ustavna žalba usmerena protiv **pojedinačnog akta ili radnje** državnog organa ili organizacije kojoj je povereno **javno ovlašćenje**: ne može se, dakle, ustavnom žalbom napadati opšti akt, niti akt ili radnja organizacije koja nije vršilac javnih ovlašćenja.
- Da je spornim aktom ili radnjom povređeno ili uskraćeno ljudsko ili manjinsko pravo i sloboda zajemčena Ustavom;
- Da su iscrpljena ili nisu predviđena druga pravna sredstva ili je zakonom isključeno pravo na njihovu sudsku zaštitu.

Ipak, kada je reč o poslednjem uslovu koji se odnosi na prethodno iscrpljivanje ili nepostojanje pravnih lekova, istom odredbom Ustava predviđen je izuzetak koji garantuje da se ustavna žalba može se izjaviti i ako nisu iscrpljena pravna sredstva, ako je podnosiocu ustavne žalbe povređeno pravo na suđenje u razumnom roku u stečajnim i izvršnim postupcima koji se vode radi namirenja priznatih ili utvrđenih potraživanja u kojima je stečajni, odnosno izvršni dužnik preduzeće sa većinskim društvenim ili državnim kapitalom.

Po osnovu člana 83 Zakona o Ustavnom sudu, titular prava na ustavnu žalbu je svako lice koje smatra da mu je pojedinačnim aktom ili radnjom državnog organa ili organizacije kojoj je povereno javno ovlašćenje povređeno ili uskraćeno ljudsko ili manjinsko pravo i sloboda zajemčena Ustavom. Titular prava na ustavnu žalbu može ovo pravno sredstvo izjaviti sam, ili to, na osnovu njegovog pismenog ovlašćenja,

može učiniti drugo fizičko lice, odnosno državni ili drugi organ nadležan za praćenje i ostvarivanje ljudskih i manjinskih prava i sloboda.

Istim zakonom je definisan i rok za izjavljivanje ustavne žalbe, pa se ona može izjaviti u roku od 30 dana od dana dostavljanja pojedinačnog akta, odnosno od dana preduzimanja radnje kojom se povređuje ili uskraćuje ljudsko ili manjinsko pravo i sloboda zajemčena Ustavom.

Licu koje iz opravdanih razloga propusti rok za podnošenje¹⁵⁶ ustavne žalbe, Ustavni sud će dozvoliti povraćaj u pređašnje stanje ako to lice u roku od 15 dana od dana prestanka razloga koji je izazvao propuštanje, podnese predlog za povraćaj u pređašnje stanje i ako istovremeno sa ovim predlogom podnese i ustavnu žalbu. Posle isteka tri meseca od dana propuštanja ne može se tražiti povraćaj u pređašnje stanje. (član 84 Zakona)

Kao što Simović ispravno konstatuje, premda je konstitucionalizovana tek 2006. godine, kada je ustavna žalba stekla već bogatu uporednopravnu praksu čak i u državama sličnog društveno-političkog nasleđa, primena ustavne žalbe u Srbiji otkriva sve uobičajene slabosti ovog pravnog sredstva, koje su bar delom mogle biti izbegnute promišljenijim institucionalnim dizajniranjem. Kako pozitivnopravnim rešenjima u Srbiji nije predviđen adekvatan prethodni selekcionni mehanizam podnetih ustavnih žalbi koji bi doprinosio rasterećivanju rada Ustavnog suda i omogućio delotvorniju zaštitu ustavom zajemčenih ljudskih prava. Izuzetno ekstenzivno postavljena mogućnost za podnošenje ustavne žalbe problematizovala je odnos između Ustavnog suda i redovnog pravosuđa.¹⁵⁷

2.10.2. Sadržina i elementi ustavne žalbe

Zakon u članu 85 predviđa i obavezne elemente ustavne žalbe, koje bismo mogli svrstati u nekoliko grupa, i to:

¹⁵⁶ Interesantno je da ustavopisac u ovoj odredbi ostavlja terminološku nedoslednost po kojoj se ustavna žalba „čas izjavljuje“, „čas podnosi“.

¹⁵⁷ Simović, D. (2019) Institucionalna fizionomija ustavne žalbe u Republici Srbiji u svetlosti uporednopravnih rešenja, In: *Ustavna žalba u pravnom sistemu Srbije* (Šarčević E, & Simović, D, eds), pp. 9-10, Fondacija Centar za javno pravo, Sarajevo.

- a) Podaci o podnosiocu: ime i prezime, jedinstveni matični broj građana, prebivalište ili boravište, odnosno naziv i sedište podnosioca ustavne žalbe, ime i prezime njegovog punomoćnika;
- b) Podaci o aktu protiv koga je izjavljena ustavna žalba: broj i datum akta i naziv organa koji ga je doneo;
- c) Naznaka ljudskog ili manjinskog prava ili slobode zajemčene Ustavom za koje se tvrdi da je povređeno, sa oznakom odredbe Ustava kojom se to pravo, odnosno sloboda jemči;
- d) Razlozi žalbe, odnosno opis u čemu se sastoji povreda ili uskraćivanje;
- e) Opredeljen zahtev o kome Ustavni sud treba da odluči, uz isticanje visine i osnova naknade materijalne ili nematerijalne štete, kada se naknada zahteva;
- f) Potpis podnosioca ustavne žalbe, odnosno lica kome je izdato specijalno punomoćje za podnošenje ustavne žalbe.

Zakon, takođe, predviđa i listu priloga koje je potrebno podneti uz ustavnu žalbu, navodeći ovde pre svega, prepis osporenog pojedinačnog akta, dokaze da su iscrpljena pravna sredstva, dokaze o visini materijalne štete, kao i druge dokaze od značaja za odlučivanje.

Ustavna žalba upućuje se Ustavnom sudu predajom preko pošte ili neposredno Ustavnom sudu i moraju biti potpisani. Ustavna žalba se smatra podnetom onog dana kada je predata Ustavnom sudu, osim kada je upućena preko pošte preporučeno, kada se dan predaje pošti smatra danom predaje Ustavnom sudu. (član 32 Zakona)

Za razliku od krivičnog postupka u kome je moguće isticanje imovinskopravnog zahteva i u toku krivičnog postupka, u postupku po ustavnoj žalbi zahtev za naknadu štete može biti postavljen samo istovremeno sa podnošenjem ustavne žalbe.

2.10.3. Dejstvo ustavne žalbe

Ustavna žalba, po pravilu, nema suspenzivno dejstvo i ne sprečava primenu pojedinačnog akta ili radnje protiv koga je izjavljena. Ipak, na predlog podnosioca ustavne žalbe, Ustavni sud može odložiti izvršenje pojedinačnog akta ili radnje ako bi izvršenje prouzrokovalo nenadoknadivu štetu podnosiocu, a odlaganje nije

suprotno javnom interesu, niti bi se odlaganjem nanela veća šteta trećem licu. (član 86 Zakona)

Članom 87 Zakona o Ustavnom sudu uređeno je i dejstvo ustavne žalbe na treća lica, pa se tako predviđa da ako je pojedinačnim aktom ili radnjom povređeno ili uskraćeno Ustavom zajemčeno ljudsko ili manjinsko pravo i sloboda više lica, a samo neki od njih su podneli ustavnu žalbu, odluka Ustavnog suda odnosi se i na lica koja nisu podnela ustavnu žalbu, ako se nalaze u istoj pravnoj situaciji.

2.10.4. Prethodni postupak

U postupku pred Ustavnim sudom određuje se jedan sudija izvestilac, u skladu sa Poslovníkom. Izuzetno, kada to složenost ustavnopravnih pitanja zahteva, predsednik Ustavnog suda može odrediti jednog ili više sudija koji će zajedno sa sudijom izvestiocem sprovesti postupak i pripremiti zajednički predlog akta o kome odlučuje Ustavni sud. (član 35 Zakona)

Radnje u prethodnom postupku preduzima sudija izvestilac, odnosno Stručna služba i tom prilikom se ispituje urednost i dopuštenost podnesaka kojima se inicira ili pokreće postupak pred Ustavnim sudom, dostavljaju akti o pokretanju postupka, odnosno inicijative na odgovor i mišljenje, prikupljaju potrebni podaci, obaveštenja i dokazi u cilju provere navoda iz inicijative za pokretanje postupka za ocenu ustavnosti ili zakonitosti. U prethodnom postupku se preduzimaju i druge procesne radnje od značaja za odlučivanje Ustavnog suda. (član 35a Zakona)

Poslovníkom o radu Ustavnog suda (čl. 37-38) uređen je rad odbora za ustavne žalbe, kao stalnih radnih tela Ustavnog suda.

Odbori za ustavne žalbe Suda su:

- 1) Odbor za ustavne žalbe iz oblasti građanskog prava;
- 2) Odbor za ustavne žalbe iz oblasti krivičnog prava;
- 3) Odbor za ustavne žalbe iz oblasti upravnog prava.

Sud može obrazovati i druge odbore za ustavne žalbe, a po potrebi i dva odbora za istu pravnu oblast.

Odbori za ustavne žalbe imaju predsednika i dva člana, od kojih je jedan zamenik predsednika odbora. Predsednik i članovi odbora za ustavne žalbe biraju se iz reda sudija Suda na vreme od tri godine i po isteku tog vremena mogu biti ponovo birani

za članove istog odbora. U slučaju sprečenosti ili odsutnosti, predsednika odbora zamenjuje zamenik predsednika, a odsutnog člana zamenjuje član drugog odbora prema rasporedu koji se utvrđuje godišnjim planom rada. Sekretari odbora za ustavne žalbe određuju se iz reda državnih službenika na položaju. (član 37 Poslovnika)

Odbor za ustavne žalbe razmatra predlog odluke sudije izvestioca sačinjen u predmetu po ustavnoj žalbi i daje mišljenje o predlogu. Poslovnik predviđa i da, izuzetno od ovog pravila, predlog odluke u tipskom predmetu dostavlja se, uz službenu belešku da odluka ispunjava uslove za odlučivanje bez pribavljanja mišljenja odbora i označenje odluke Suda na koju se poziva, odgovarajućem veću Suda na odlučivanje. (član 38 Poslovnika)

Članom 36 Zakona o Ustavnom sudu uređeno je postupanje Ustavnog suda u slučaju nepostojanja procesnih pretpostavki za vođenje postupka po ustavnoj žalbi, pa će tako Ustavni sud **rešenjem odbaciti podnesak** kojim se inicira ili pokreće postupak pred Ustavnim sudom:

- 1) kad utvrdi da Ustavni sud nije nadležan za odlučivanje;
- 2) ako podnesak nije podnet u određenom roku;
- 3) ako je podnesak anoniman;
- 4) kad u ostavljenom roku podnosilac nije otklonio nedostatke koji onemogućavaju postupanje;
- 5) kad utvrdi da je podnesak očigledno neosnovan;
- 6) ako utvrdi da se podneskom zloupotrebljava pravo;
- 7) kad ne postoje druge pretpostavke za vođenje postupka i odlučivanje, utvrđene zakonom. (član 38 Poslovnika)

Kad Ustavni sud utvrdi da nije nadležan za odlučivanje, može podnesak kojim se pokreće postupak, ustupiti nadležnom organu.

U postupku ispitivanja postojanja procesnih pretpostavki, Ustavni sud odlučuje u Malom veću. Ako se ne postigne jednoglasnost članova Malog veća, rešenje, odnosno zaključak donosi Veliko veće. (član 42v Zakona)

Kada je **ustavna žalba kojom se pokreće postupak pred Ustavnim sudom, nerazumljiva, nepotpuna, ne sadrže podatke neophodne za vođenje postupka ili**

imaju druge nedostatke koji onemogućavaju postupanje u predmetu, sudija izvestilac će od podnosioca zatražiti da, u roku od 15 dana, otkloni nedostatke i upozoriće ga na posledice propuštanja utvrđene Zakonom.

Ako nedostatak bude otklonjen u ostavljenom roku, kao dan podnošenja akta smatra se dan kada je akt prvi put bio podnet Sudu. (član 45 Poslovnika)

Ako su **ispunjene procesne pretpostavke za pokretanje, odnosno vođenje postupka**, sudija izvestilac će, nakon prethodnog ispitivanja podneska, akt kojim se pokreće postupak, odnosno inicijativu dostaviti na odgovor ili mišljenje donosiocu osporenog akta i odrediti rok za davanje odgovora, odnosno mišljenja. Na zahtev donosioca osporenog akta, sudija izvestilac može da produži rok za dostavljanje odgovora, odnosno mišljenja, ako za to postoje opravdani razlozi. Ako odgovor, odnosno mišljenje ne bude dostavljeno u ostavljenom roku, sudija izvestilac može nastaviti postupak. (član 46 Poslovnika)

Posle ispitivanja ustavne žalbe, prijema odgovora, odnosno mišljenja donosioca osporenog akta ili isteka roka za njihovo dostavljanje, kao i prikupljanja potrebnih podataka, obaveštenja i dokumenata od značaja za odlučivanje Suda, sudija izvestilac priprema predlog odluke i dostavlja ga predsedniku Suda, odnosno predsedniku odgovarajućeg veća.

Predlog odluke, po pravilu, sadrži:

- ime podnosioca;
- dan prijema zahteva;
- sadržinu zahteva;
- sadržinu osporenog pojedinačnog akta ili radnje;
- utvrđeno činjenično i pravno stanje u predmetu;
- obradu ustavnopravnog pitanja;
- stručna i druga mišljenja ukoliko su u toku postupka pribavljena i predlog za odlučivanje.

Uz predlog odluke prilaže se:

- podnesak kojim se pokreće postupak;
- odgovor, odnosno mišljenje donosioca osporenog akta;
- osporeni pojedinačni akt;
- druga pribavljena dokumentacija od značaja za odlučivanje i odredbe akata u odnosu na koje se vrši ocena.

Predlog odluke ne može se dati na uvid javnosti pre nego što o predlogu bude odlučeno na sednici. (član 47 Poslovnika)

2.10.5. Odlučivanje Ustavnog suda o ustavnoj žalbi

Ustavni sud odlučuje o pitanjima iz svoje nadležnosti na sednici Ustavnog suda, sednici Velikog veća ili sednici Malog veća, ali može, radi razjašnjenja stvari u predmetu, održavati i pripremne sednice, konsultativne sastanke i druge sednice, u skladu sa Poslovníkom. (član 42 Zakona)

Ipak, u postupku po ustavnoj žalbi Ustavni sud odlučuje na sednici Velikog veća, koje čine predsednik Ustavnog suda i sedam sudija. (član 42b, stav1, tačka 1 Zakona) Na sednici Velikog veća odluke, odnosno rešenja donose se jednoglasno. Ako se ne postigne jednoglasnost članova Velikog veća, odluku, odnosno rešenje donosi sednica Ustavnog suda.

Ustavni sud ima dva Velika veća. Predsednik Ustavnog suda određuje sastav Velikog veća godišnjim rasporedom poslova Ustavnog suda.

Ustavni zakon je u članu 29, stav 1, tačka 9 definisao da su učesnici u postupku po ustavnoj žalbi podnosilac ustavne žalbe, kao i državni organ, odnosno organizacija kojoj su poverena javna ovlašćenja protiv čijeg je pojedinačnog akta ili radnje izjavljena ustavna žalba, kao i da u postupku pred Ustavnim sudom mogu učestvovati i druga lica koja Ustavni sud pozove.

U postupku pred Ustavnim sudom organ ili organizaciju predstavljaju njihovi ovlašćeni predstavnici, a u postupku mogu učestvovati i lica koja na osnovu specijalnog punomoćja ovlaste učesnici u postupku. (član 30 Zakona)

Učesnik u postupku može u toku postupka odustati od predloga, zahteva, žalbe, odnosno inicijative. (član 31 Zakona)

Predsednik Ustavnog suda, koji je istovremeno i predsednik Velikog veća, zakazuje i rukovodi sednicom tog veća. Takođe sednicu Malog veća zakazuje i njome rukovodi predsednik tog veća. Način rada i odlučivanja na sednici Ustavnog suda i sednicama Velikog i Malog veća bliže se uređuje Poslovníkom, (član 42g Zakona) koji u čl. 54-68 precizira način sprovođenja pojedinih procesnih radnji.

Tako je članom 54 Poslovnika predviđeno da se poziv za sednicu, zajedno sa predlogom dnevnog reda, odgovarajućim predlogom odluke, ustavnosudskom

dokumentacijom i ostalim radnim materijalima, dostavlja se sudijama Suda koji su članovi postupajućeg veća u elektronskom obliku, najkasnije pet dana pre održavanja sednice. Poziv sa prilogima dostavlja se i sekretaru Suda i državnim službenicima koji obavljaju poslove iz nadležnosti Suda, a rok za dostavljanje može biti kraći u postupku odlučivanja o ustavnoj žalbi koja zahteva hitno postupanje Suda.

Predsednik otvara sednicu veća i utvrđuje da li je prisutan potreban broj sudija za rad i odlučivanje. Sudija Suda koji je sprečen da prisustvuje sednici može o predloženom **dnevnom redu** i predmetu o kome se odlučuje dati pismeno mišljenje koje će biti pročitano na sednici. Svaki član veća ima pravo da predloži izmenu dnevnog reda koji je predložen u pozivu za sednicu, uz usmeno obrazloženje predloga, o čemu veće odlučuje većinom glasova svih sudija.

O obrazloženom predlogu člana veća da se iz predloženog dnevnog reda izostavi predmet u kome je sudija izvestilac, ne veća se i ne glasa, nego se zapisnički utvrđuje da je predmet izostavljen iz dnevnog reda na predlog sudije izvestioca i određuje rok u kojem će se predmet ponovo dostaviti radi odlučivanja.

Dnevni red je usvojen kada se za njega izjasni većina članova veća. (član 55 Poslovnika)

Po usvajanju dnevnog reda, predsednik daje **reč sudiji izvestiocu** u predmetu da, ako smatra da je potrebno, obrazloži predlog odluke o kome se odlučuje. Tom prilikom sudija izvestilac može dopuniti, odnosno izmeniti predlog odluke. Predsednik veća ima pravo da upozori sudiju na dužinu usmenog izlaganja o predmetu. (član 56 Poslovnika)

Nakon izlaganja sudije izvestioca, predsednik Suda otvara **većanje** o predlogu odluke sudije izvestioca, pri čemu sudija Suda koji je učestvovao u donošenju akta, odnosno u preduzimanju radnje o kojoj se u postupku pred Sudom odlučuje, ne učestvuje u većanju o predlogu odluke sudije izvestioca.

Po završetku većanja, predsednik utvrđuje predloge koji su izneti u toku većanja i poziva sudiju izvestioca da se o njima izjasni. Predlog koji sudija izvestilac prihvati smatra se sastavnim delom predloga odluke. (član 57 Poslovnika)

Glasanje se, po pravilu, obavlja o predlogu sudije izvestioca u celini. Na predlog sudije izvestioca glasanje se može obaviti i pojedinačno o svim predloženim tačkama u izreci odluke, odnosno o svakoj osporenoj odredbi iz izreke. Kada se predlog odluke sudije izvestioca ne usvoji, pristupa se izradi novog predloga odluke. Sud, na

obrazložen predlog sudije izvestioca, može odrediti drugog sudiju izvestioca za izradu predloga odluke. (čl. 59 i 64 Poslovnika)

Po završetku većanja Sud odlučuje glasanjem „za“ ili „protiv“ korišćenjem elektronskog sistema glasanja, a ukoliko nije moguće koristiti sistem, glasanje o svakom predlogu vrši se dizanjem ruke „za“ ili „protiv“ predloga. Veće donosi odluke većinom glasova svih članova (član 58)

Sudija koji se protivi izreci, delu izreke, ili obrazloženju odluke Suda, ima pravo na izdvojeno mišljenje zasnovano na argumentima koje je izneo u toku većanja o predloženoj odluci. Izdvojeno mišljenje sudija je dužan da usmeno najavi na sednici nakon donošenja odluke i da, u roku od sedam dana od dana prijema odluke čiji je tekst utvrđen od strane Redakcione komisije, dostavi predsedniku Suda pismeno obrazloženje izdvojenog mišljenja koje se sa odlukom (samo kada se i ona objavljuje) objavljuje u „Službenom glasniku Republike Srbije“ i biltenu odluka Suda. Do dostavljanja pismeno obrazloženog izdvojenog mišljenja, a najkasnije do isteka roka od sedam dana, odluka se ne otprema na objavljivanje.

Ako izdvojeno mišljenje nije dostavljeno u roku od sedam dana, odluka se otprema, a naknadno dostavljeno izdvojeno mišljenje prilaže se ustavnosudskom predmetu i čini njegov sastavni deo. Sve navedeno se primenjuje i na zajedničko izdvojeno mišljenje više sudija. (član 60 Poslovnika)

Na sednici Ustavnog suda, kao i na sednici Velikog i Malog veća vodi se zapisnik. Način rada i odlučivanja na sednici Ustavnog suda i sednicama Velikog i Malog veća bliže se uređuje Poslovníkom. (član 42g Zakona)

Poslovník u članu 65 predviđa da zapisnik sa sednice Velikog veća predstavlja tonski snimak, ili drugi odgovarajući zapis o njenom toku i ishodu, ali uređuje i sadržinu pisanog izvoda zapisnika koji sadrži naročito: datum i vreme održavanja sednice; imena sudija i ime zapisničara, a po potrebi i drugih lica koja prisustvuju sednici; predmet većanja i glasanja; izreku odluke Suda; rezultat glasanja. Idenična je sadržina zapisnika sa sednice Malog veća.

Kada odluka nije doneta jednoglasno na sedni Velikog veća ili nije doneta na sednici Malog veća, u zapisnik se unosi ime i prezime sudije sa naznakom da li je glasao „za“ ili „protiv“. Nacrt izvoda zapisnika sa sednice Velikog veća priprema zapisničar, a zapisnike sa sednica Malog veća sekretar tog veća i usvajaju se, po pravilu, na narednoj sednici veća, a potpisuju ih predsednik Suda za izvod iz zapisnika velikog veća a predsednik veća za zapisnik sa sednice Malog veća. O predmetu o kome je

odlučeno na sednici veća sačinjava se poseban zapisnik, koji potpisuje obrađivač predmeta. Zapisnik se ulaže u predmet. (član 66-67 Poslovnika)

2.10.6. Odluke Ustavnog suda u postupku po ustavnoj žalbi

Zakonom su u čl. 88-89 uređene i odluke Ustavnog suda u postupku po Ustavnoj žalbi, pa će tako, Ustavni sud rešenjem **obustaviti postupak**:

- a) ako je ustavna žalba povučena;
- b) ako organ koji je doneo osporeni pojedinačni akt poništi, ukine ili izmeni taj akt u skladu sa zahtevom iz ustavne žalbe ili ako je prestala radnja koja je prouzrokovala povredu ili uskraćivanje zajemčenog Ustavom prava i sloboda, uz saglasnost podnosioca ustavne žalbe;
- c) ako prestanu druge procesne pretpostavke za vođenje postupka.

Ustavni sud će **odbiti** Ustavnu žalbu kada utvrdi da je neosnovana, a doneće odluku kojom se ustavna žalba **usvaja** kada utvrdi da je osporenim pojedinačnim aktom ili radnjom povređeno ili uskraćeno ljudsko ili manjinsko pravo i sloboda zajemčena Ustavom.

Odlukom kojom se usvaja ustavna žalba, Ustavni sud može:

- poništiti pojedinačni akt,
- zabraniti dalje vršenje radnje ili
- odrediti preduzimanje druge mere ili radnje kojom se otklanjaju štetne posledice utvrđene povrede ili uskraćivanja zajemčenih prava i sloboda i odrediti način pravičnog zadovoljenja podnosioca.

Od posebnog značaja je ovlašćenje Ustavnog suda da poništi osporeni pojedinačni akt, i to u odnosu na sudske odluke. Naime, na inicijativu građanskog odeljenja Vrhovnog kasacionog suda i Visokog saveta sudstva, 2011. godine došlo je do promene normativnog okvira ustavne žalbe i to tako što su izmenama Zakona o Ustavnom sudu, sudske odluke izuzete od poništavanja. Posle ove zakonske izmene institucionalne fizionomije ustavne žalbe, Ustavni sud je nastavio da postupa po ustavnim žalbama koje za svoj predmet imaju sudske odluke, ali njihovo usvajanje nije vodilo poništavanju sudskih odluka, već isključivo konstatovanju povreda ustavnih prava i nalaganju nadležnim sudovima ponovno odlučivanje. 12. jula 2012.

godine Ustavni sud je pokrenuo postupak kontrole ustavnosti Zakona o Ustavnom sudu, a već krajem 2012. godine, doneo odluku kojom je “ocenio da izuzimanje akata sudske vlasti od primene mere poništaja narušava ustavni princip opšte i jednake podložnosti akata javne vlasti ustavnosudskoj kontroli, kao i da ne postoji ustavni osnov za zakonsko propisivanje različitih ovlašćenja Ustavnog suda, odnosno različitog dejstva odluka Ustavnog suda donetih radi zaštite Ustavom zajemčenih prava i sloboda, pa ni za ustanovljenje onih razlika koje bi se temeljile na vrsti osporenih akata, zavisno od pripadnosti donosioca osporenog akta kojoj od grana vlasti. Stoga, ocenjujući da se izuzimanje sudskih odluka od mogućih poništaja ne temelji na kakvom ustavnopravno zasnovanom osnovu i razlogu, Sud je utvrdio nesaglasnost osporene odredbe Zakona u navedenom delu sa Ustavom”. Posle ove odluke, Ustavni sud je nastavio sa poništavanjem sudskih odluka.¹⁵⁸

Odlukom kojom se usvaja ustavna žalba Ustavni sud će odlučiti i o zahtevu podnosioca ustavne žalbe za naknadu materijalne, odnosno nematerijalne štete, kada je takav zahtev postavljen s tim što Ustavni sud, kada je zahtev usvojen, određuje u odluci organ koji je obavezan da isplati naknadu materijalne ili nematerijalne štete i određuje rok od četiri meseca od dana dostavljanja odluke tom organu u kome on dobrovoljno može da plati naknadu štete. Postupak za prinudno izvršenje naknade materijalne, odnosno nematerijalne štete može početi tek ako naknada materijalne, odnosno nematerijalne štete ne bude dobrovoljno plaćena u roku od četiri meseca od dana dostavljanja odluke.

Odluke sadrže: uvod, izreku i obrazloženje, s tim što obrazloženje rešenja o odbacivanju ustavne žalbe može sadržati samo pravni osnov za donošenje. U skladu sa članom 86 Poslovnika:

- **Uvod** sadrži naziv Suda, odnosno naziv Suda i naziv veća, ime predsednika, odnosno sudije koji je predsedavao sednicom, imena sudija Suda koji su učestvovali u donošenju odluke po azbučnom redu prezimena, ustavni osnov za donošenje odluke, datum održavanja sednice Suda, odnosno sednice veća, i druge podatke zavisno od vrste i predmeta postupka.
- **Izreka** sadrži odluku Suda, naziv osporenog akta i donosioca akta, datum donošenja i podatke o objavljivanju akta, kao i druge podatke u zavisnosti od vrste i predmeta postupka.

¹⁵⁸ Simović, D. (2019) Institucionalna fizionomija ustavne žalbe u Republici Srbiji u svetlosti uporednopravnih rešenja, In: *Ustavna žalba u pravnom sistemu Srbije* (Šarčević E, & Simović, D, eds), pp. 19-20, Fondacija Centar za javno pravo, Sarajevo.

- **Obrazloženje** sadrži zahtev i navode iz podneska kojim je, ili na osnovu koga je pokrenut postupak, navode iz odgovora donosioca osporenog akta, odredbe osporenog akta, pravne propise na kojima se zasniva odluka Suda, razloge za odluku sadržanu u izreci, kao i druge elemente zavisno od predmeta postupka i vrste odluke.

Redakciona komisija utvrđuje **konačan tekst odluke**, nakon što se tekst odluke koji je predložio sudija izvestilac dostavi Komisiji najkasnije u roku od 15 dana od dana održavanja sednice na kojoj je odlučeno o predmetu. Predsednik Redakcione komisije potpisom potvrđuje konačan tekst odluke utvrđen na sednici Redakcione komisije i dostavlja ga na potpis predsedniku Suda. (član 90 Poslovnika)

Izvornik odluke donete na sednici Suda potpisuje predsednik Suda, a izvornik odluke donete na sednici veća potpisuje predsednik veća. U odsustvu predsednika Suda, odnosno predsednika veća koji je predsedavao sednicom, izvornik odluke potpisuje zamjenik predsednika Suda. (član 90 Poslovnika)

Odluka Ustavnog suda kojom je uvažena ustavna žalba ima **pravno dejstvo** od dana dostavljanja učesnicima u postupku.

Odluke Ustavnog suda po ustavnoj žalbi se, za razliku od drugih odluka ovog organa, po pravilu **ne objavljuju** u "Službenom glasniku Republike Srbije". U "Službenom glasniku Republike Srbije" može se objaviti odluka po ustavnoj žalbi, kao i rešenja koja su od šireg značaja za zaštitu ustavnosti i zakonitosti. (član 49 Zakona)

Članom 92. Poslovnika predviđeno je da se učesnicima u postupku **dostavlja** pismeni otpравak odluke, rešenja i zaključka, koji overava obrađivač predmeta, odnosno ovlašćeni državni službenik, po pravilu, u roku od 30 dana od dana donošenja. Odluka Suda kojom je utvrđeno pravo na naknadu nematerijalne ili materijalne štete dostavlja se i organu nadležnom za isplatu.

Ako se odluka, rešenje, odnosno zaključak Suda iz bilo kog razloga ne može dostaviti učesnicima u postupku, dostavljanje se vrši isticanjem na oglasnoj tabli Suda. U tom slučaju, dostavljanje se smatra izvršenim osmog dana od dana isticanja odluke, rešenja ili zaključka na oglasnoj tabli Suda.

Kada je reč o **izvršenju odluka Ustavnog suda**, članom 104 Zakona o Ustavnom sudu predviđena je obaveza državnih i drugih organa, organizacija kojima su poverena javna ovlašćenja, političkih stranka, sindikalnih organizacija, udruženja građana ili verskih zajednica da, u okviru svojih prava i dužnosti, izvršavaju odluke i rešenja

Ustavnog suda. U slučaju potrebe, izvršenje odluke i rešenja Ustavnog suda obezbediće Vlada, na način koji je utvrđen posebnim rešenjem Ustavnog suda.

Zakon je u članu 110 propisao i kaznene odredbe koje predviđaju da će se novčanom kaznom od 50.000 do 1.000.000 dinara kazniti se za prekršaj organizacija, odnosno drugo pravno lice:

1) ako u roku ne dostavi Ustavnom sudu osporeni opšti akt i potrebnu dokumentaciju i pruži podatke i obaveštenja od značaja za vođenje postupka i odlučivanje (što je obaveza propisana članom 34. stav 1);

2) ako ne dostavi Ustavnom sudu potrebne podatke i obaveštenja od značaja za vođenje postupka i odlučivanje (što je obaveza propisana članom 34. stav 2).

Za isti prekršaj predviđena je i odgovornost preduzetnika koji će se kazniti novčanom kaznom od 20.000 do 500.000 dinara; odgovornog lica u organizaciji, odnosno drugom pravnom licu koje će se kazniti novčanom kaznom do 50.000 dinara, kao i odgovornog lica u državnom i drugom organu, koje će se kazniti novčanom kaznom do 50.000 dinara.

Efikasno i efektivno izvršenje odluka Ustavnog suda predstavlja preduslov delotvornosti ustavne žalbe kao pravnog sredstva u praksi. Ipak, kako konstatuje Simović, u samoj praksi i dalje postoji svojevrsna tenzija u pogledu spremnosti redovnog pravosuđa da sprovodi odluke Ustavnog suda. „Zabeleženi su primeri da pri ponovnom odlučivanju Vrhovni kasacioni sud nije uvažavao stanovište Ustavnog suda kojim je obrazloženo poništenje pravnosnažne sudske odluke. Tako je nastajala praksa “ping-pong odluka” koje su neposredna posledica nespremnosti redovnog pravosuđa da, posle poništavanja sudskih odluka, postupi u skladu sa pravnim rezonovanjem Ustavnog suda, jer se iznova donosi odluka koja je istovetna već poništenoj odluci.“ Isti autor zapaža da se, da bi takvih slučajeva bilo što manje, ustalila se praksa prema kojoj Ustavni sud samo izuzetno poništava sudske odluke, ipak Simović smatra da i dalje postoji dilema da li je opravdano institucionalno rešenje koje dopušta Ustavnom sudu da preispituje ustavnost pravosnažnih sudskih odluka.¹⁵⁹

¹⁵⁹ Simović, D. (2019) Institucionalna fizionomija ustavne žalbe u Republici Srbiji u svetlosti uporednopravnih rešenja, In: *Ustavna žalba u pravnom sistemu Srbije* (Šarčević E, & Simović, D, eds), p.20, Fondacija Centar za javno pravo, Sarajevo.

3. REZULTATI KVANTITATIVNE ANALIZE

Efikasnost i efektivnost normativnog i institucionalnog mehanizma ustavnosudske zaštite u praksi autori ove monografije testirali su putem empirijskog istraživanja sprovedenog 2023. i 2024. godine o čemu je bilo reči u Delu 1.

Rezultati kvantitativne analize biće prezentovani u okviru tri tematske celine:

- Prva celina odnosi se nalaze istraživanja koji se odnose na podatke o analiziranim predmetima (broj i struktura predmeta, broj i struktura prava na čiju je povredu ukazao podnosilac, akti odnosno radnje organa kojima je učinjena navodna povreda, kao i identifikacija organa koji su, po navodu podnosioca, povredili ustavna prava);
- Druga celina uključuje nalaze koji se odnose na podatke o podnosiocima ustavne žalbe (broj i pravni subjektivitet);
- Treća celina obuhvata nalaze o samom toku i ishodu postupka pred Ustavnim sudom, uključujući ključne izazove, trajanje postupka, kao i vrstu i strukturu odluka Suda.

3.1. Podaci o predmetu

3.1.1. Broj i struktura predmeta

Kao što je ranije pojašnjeno, analizom je obuhvaćeno ukupno 280 predmeta po ustavnim žalbama koje su se odnosile na povredu ili ugrožavanje ljudskih prava iz oblasti kaznenog prava, preciznije, ustavna prava eksplicitno navedena u okviru Glave 1.2. ove monografije, obuhvatajući predmete o kojima je Ustavni sud odlučivao u periodu od 2018. do 2022. godine.

Analiza je pokazala je da je većina odluka doneta u materiji krivičnog prava, dok je značajno manji broj odluka donet u prekršajnoj materiji. U posmatranom petogodišnjem periodu ukupno je doneto 246 odluka (oko 88%) u krivičnoj materiji, a 34 (12%) u prekršajnoj.

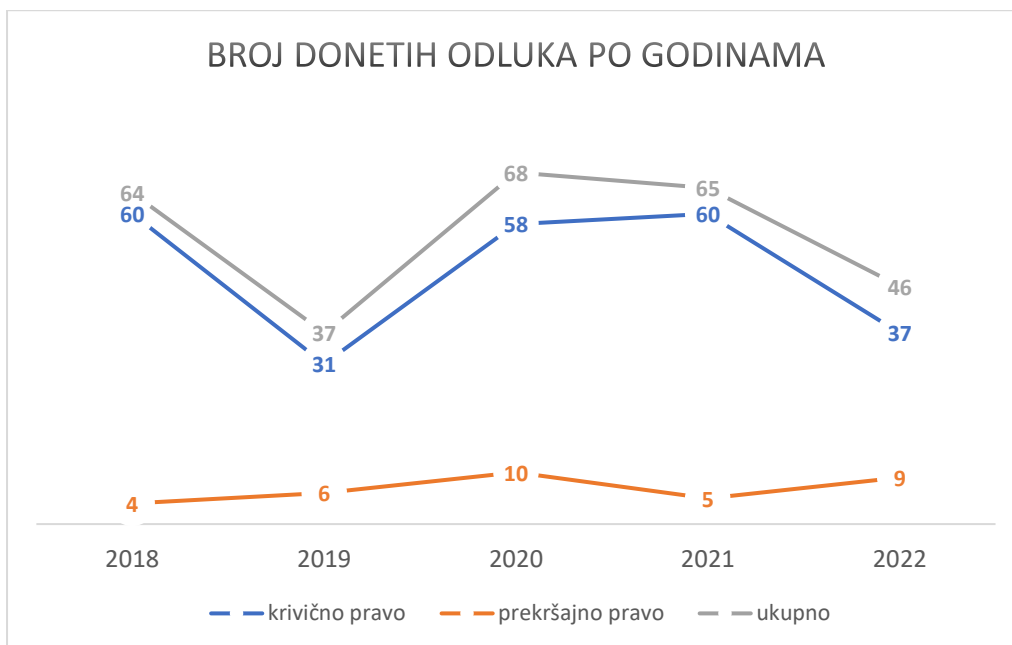
Tabela 1. Materija i godina donošenja odluke

	2018	2019	2020	2021	2022	Ukupno
Krivično pravo	60	31	58	60	37	246
Prekršaji	4	6	10	5	9	34
Ukupno	64	37	68	65	46	280

Primetno je da u 2019. godini dolazi do naglog pada broja donetih odluka u krivičnoj materiji. Međutim, ukoliko se posmatra ukupan broj rešenih predmeta po ustavnim žalbama, 2019. godina se ne razlikuje značajno od ostatka posmatranog perioda, tako je verovatno struktura primljenih predmeta uticala na broj donetih odluka u krivičnoj materiji.

Takođe, potrebno je imati u vidu da je 2019. godine istekao mandat šestorici sudija, i Ustavni sud je veći deo godine radio u krnjem sastavu od samo 13 sudija, što je sigurno uticalo na dinamiku rada i efikasnost Ustavnog suda tokom 2019. godine.

Grafikon 5: Broj donetih odluka po materiji i godinama

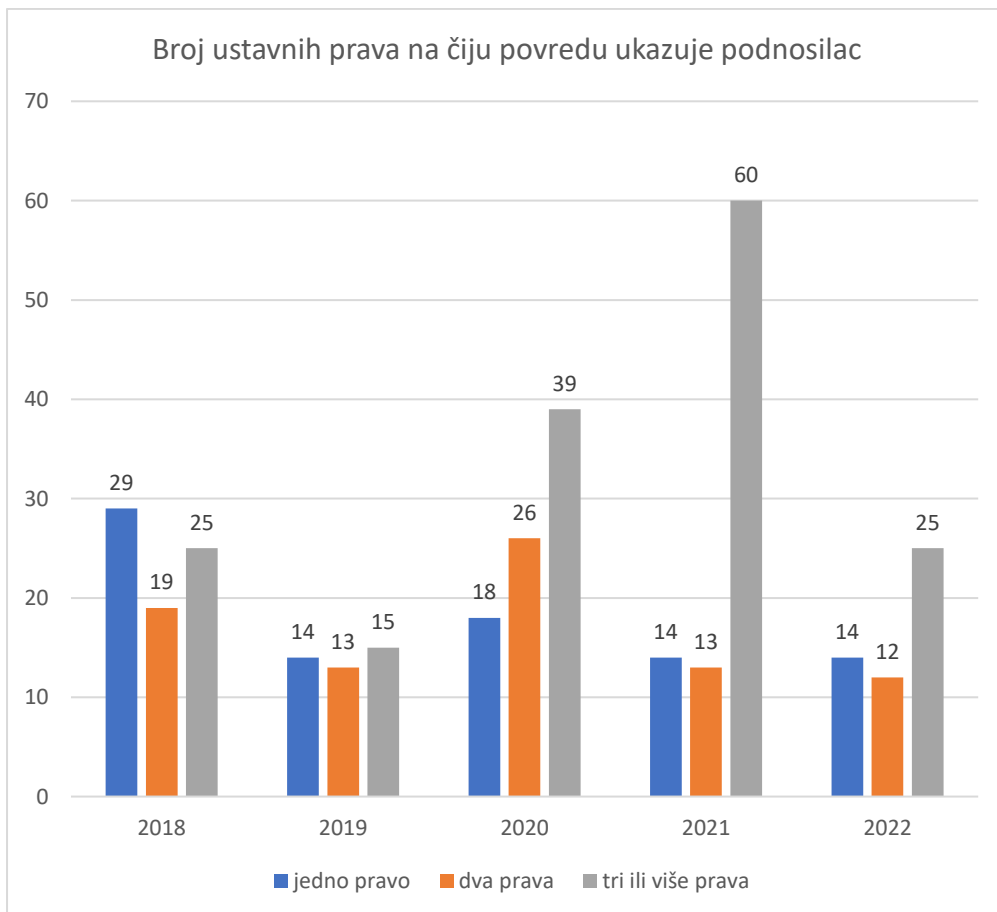
3.1.2. Broj ustavnih prava na čiju povredu je ukazao podnosilac

Interesantno je da je, iako predominantno, broj ustavnih žalbi u kojima se ukazuje na povredu dva ili više prava nejednako zastupljeno po godinama.

Tako je broj ustavnih žalbi u kojima podnosilac ukazuje na povredu jednog prava relativno stabilan i iznosi 14 žalbi po godini u posmatranom periodu, osim u 2018. godini, kada ih je bilo 29, dok broj ustavnih žalbi u kojima podnosilac ukazuje na povredu tri ili više prava značajno varira po godinama.

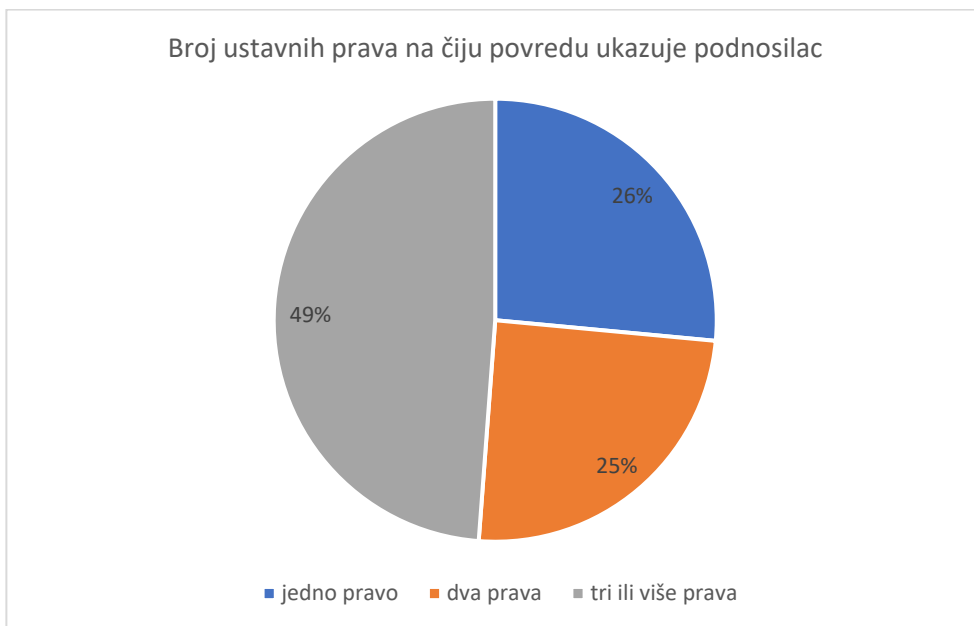
Najmanje ustavnih žalbi u kojima podnosilac ukazuje na povredu tri ili više prava bilo je u 2019. godini (15), a najviše u 2021. godini (60).

Grafikon 6: Broj ustavnih prava na čiju povredu ukazuje podnosilac, po godinama

Nije neuobičajena praksa da podnosilac ukazuje na povredu više prava. Iz tog razloga i Evropski sud za ljudska prava prilikom prikazivanja rezultata svog rada prikazuje podatke o utvrđenim povredama po pravima, odnosno određenom članu Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

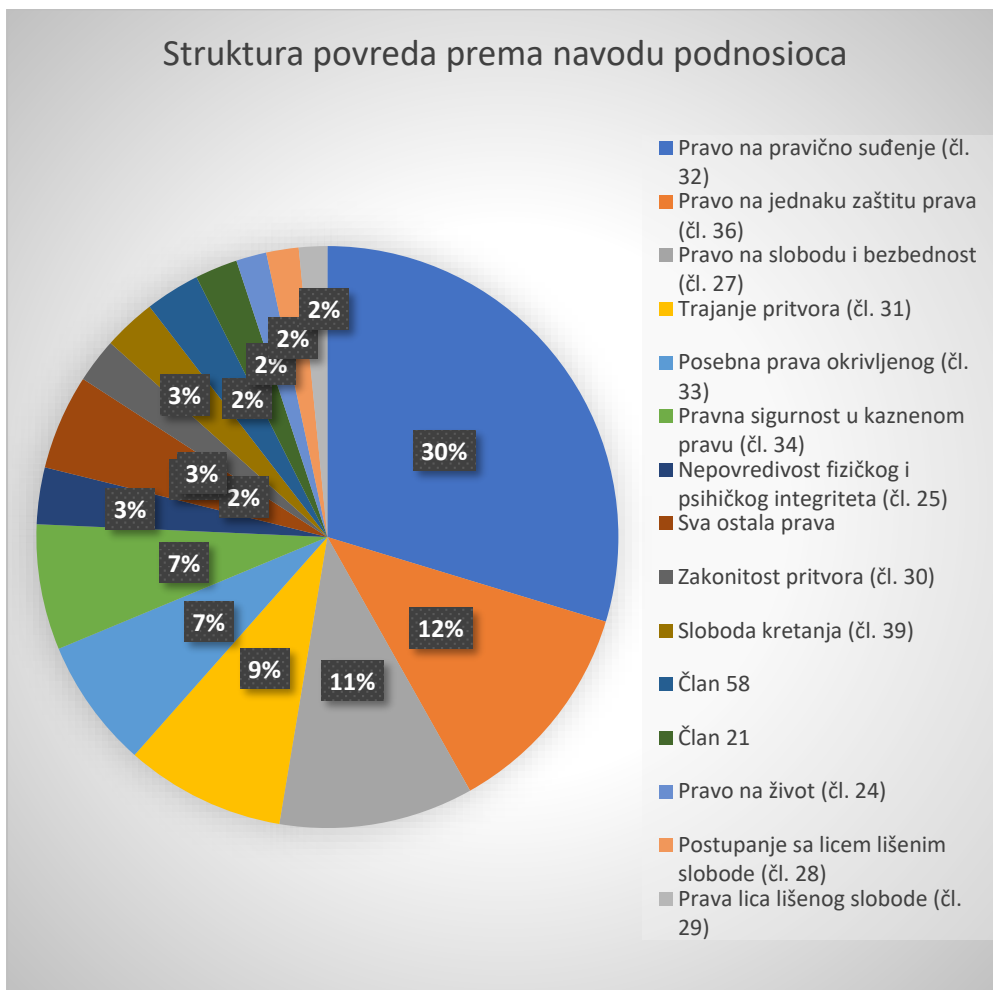
Grafikon 7: Broj ustavnih prava na čiju povredu ukazuje podnosilac u periodu 2018–2022.

3.1.3. Pravo na čiju je povredu ukazao podnosilac

Kada je reč o pravu na čiju povredu ukazuje podnosilac, u skoro trećini predmeta podnosioci su ukazivali na povredu prava na pravično suđenje (30%), odnosno povredu člana 32 Ustava Republike Srbije. Član 32 obuhvata pravo na nezavisan, nepristrastan i zakonom ustanovljen sud, pravično suđenje u razumnom roku, javnu raspravu u kojoj se odlučuje o osnovanosti sumnje i optužbama. Pored navedenog, pravo na pravično suđenje, kako je predviđeno Ustavom Republike Srbije obuhvata i pravo na besplatnog prevodioca, ukoliko lice ne govori ili ne razume jezik koji je u službenoj upotrebi u sudu, kao i pravo na besplatnog tumača ako je slep, gluv ili nem. Iako, pravo na pravično suđenje uključuje javnost, odredbama Ustava predviđeno je da ona može biti isključena tokom čitavog postupka koji se vodi pred sudom ili u delu postupka, a radi zaštite određenih interesa (nacionalne bezbednosti, javnog reda i morala, zaštite maloletnika i privatnosti učesnika u postupku).

Grafikon 8: Zastupljenost prava na čiju se povredu žalio podnosilac 2018–2022.

Na povredu prava na pravično suđenje ukazuju i građani država članica Saveta Evrope. Među tri najčešća prava čiju povredu je utvrdio Evropski sud za ljudska prava spada i povreda prava na pravično suđenje.¹⁶⁰

Značajan broj ustavnih žalbi podnet je i zbog povrede prava na slobodu i bezbednost iz člana 27 Ustava Republike Srbije.

U čak 11% podnosilac se žalio na povredu ovog prava. I kod povrede ovog prava, Evropski sud za ljudska prava je utvrdio povredu u najvećem broju slučajeva. I pravo na slobodu i bezbednost, u Ustavu Republike Srbije obuhvata nekoliko elemenata na

¹⁶⁰ Videti: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/annual_report_2022_eng-2

čiji povredu podnosilac može da ukaže. Ustav Republike Srbije predviđa samo određena ograničenja prava na slobodu, kao što je lišenje slobode iz razloga i u postupku koji je predviđen zakonom. Lice lišeno slobode se mora odmah obavestiti o razlozima lišenja slobode i optužbi koja mu se stavlja na teret, na jeziku koji razume. Takođe, Ustavom Republike Srbije se garantuje da lice lišeno slobode ima pravo da bez odlaganja o svom lišenju slobode odmah obavesti lice po svom izboru. Svako ko je lišen slobode ima pravo žalbe sudu, dok kaznu koja obuhvata lišenje slobode može izreći samo sud.

U 12% predmeta podnosioci su ukazali na povredu prava na jednaku zaštitu prava iz člana 36 Ustava Republike Srbije, kojim se jemči jednaka zaštita prava pred sudovima i drugim državnim organima, imaojcima javnih ovlašćenja i organima autonomne pokrajine i jedinica lokalne samouprave. Takođe, ovom odredbom Ustava garantuje se i pravo na pravno sredstvo protiv odluke kojom se odlučuje o njegovom pravu, obavezi ili na zakonom regulisanom interesu.

Tabela 2. Ustavno pravo na čiju povredu ukazuje podnosilac

		2018	2019	2020	2021	2022	Ukupno
Pravo na život (član 24. Ustava)		0	0	11	2	2	15
Nepovredivost fizičkog i psihičkog integriteta (član 25. Ustava)		0	0	10	12	6	28
Zabrana ropstva, položaja sličnog ropstvu i prinudnog rada (član 26. Ustava)		0	0	0	1	0	1
Pravo na slobodu i bezbednost (član 27. Ustava)		12	8	24	39	13	96
Postupanje s licem lišenim slobode (član 28. Ustava)		3	1	1	9	2	16
Prava lica lišenog slobode bez odluke suda (član 29. Ustava)		1	2	4	6	1	14
Zakonitost pritvora (član 30. Ustava)		5	3	7	3	4	22
Trajanje pritvora (član 31. Ustava)		22	11	22	11	13	79
Pravo na pravično suđenje	St. 1 -Pravično suđenje	43	23	49	69	35	219
	St. 1 -Suđenje u razumnom roku	39	15	29	13	10	106

(član 32. Ustava)	Stav 2	2	1	0	18	0	21
	Stav 3	1	0	0	0	0	1
	Ukupno	85	39	78	100	45	347
	Član 32. kao celina	62	33	59	73	37	264
Posebna prava okrivljenog (član 33. Ustava)	Stav 1	2	3	7	22	5	39
	Stav 2	3	4	3	18	4	32
	Stav 3	2	2	2	1	3	10
	Stav 4	1	2	2	1	4	10
	Stav 5	4	4	6	18	4	36
	Stav 6	9	2	5	5	5	26
	Stav 7	1	1	2	1	3	8
	Stav 8	2	1	2	2	3	10
	Ukupno	24	19	29	68	31	171
	Član 33. kao celina	11	8	12	26	7	64
Pravna sigurnost u kaznenom pravu (član 34. Ustava)	Načelo zakonitosti	6	7	2	3	7	25
	<i>Ne bis in idem</i>	7	6	5	4	0	22
	Pretpostavka nevinosti	2	8	8	7	4	29
	Ukupno	15	21	15	14	11	76
	Član 34. kao celina	12	15	13	11	11	62
Pravo na rehabilitaciju i naknadu štete (član 35. Ustava)		0	0	1	0	0	1
Pravo na jednaku zaštitu prava i pravno sredstvo (član 36. Ustava)	Stav 1	7	13	12	22	14	68
	Stav 2	11	9	19	28	15	82
	Ukupno	18	22	31	50	29	150
	Član 36. kao celina	17	13	25	36	17	108
Sloboda kretanja (član 39. Ustava)		3	2	5	15	1	26
Nepovredivost stana (član 40. Ustava)		0	0	0	1	0	1

Pravo na pravnu pomoć (član 67. Ustava)	0	1	1	0	1	3
Član 18. Ustava	0	1	0	0	0	1
Član 19. Ustava	0	1	0	1	0	2
Član 20. Ustava	0	1	0	3	0	4
Član 21. Ustava	3	2	5	8	3	21
Član 22. Ustava	0	0	1	1	3	5
Član 23. Ustava	2	1	0	2	2	7
Član 41. Ustava	0	3	0	0	1	4
Član 42. Ustava	1	1	0	0	1	3
Član 51. Ustava	1	0	0	0	0	1
Član 53. Ustava	1	0	0	0	0	1
Član 58. Ustava	5	4	8	4	6	27
Član 60. Ustava	2	1	0	5	1	9
Član 64. Ustava	0	0	1	0	1	2
Član 75. Ustava	0	0	0	1	0	1
Član 76. Ustava	0	0	0	1	0	1
Ukupno prava	163	112	210	271	133	888

3.1.4. Elementi prava na pravično suđenje na čiju je povredu ukazao podnosilac

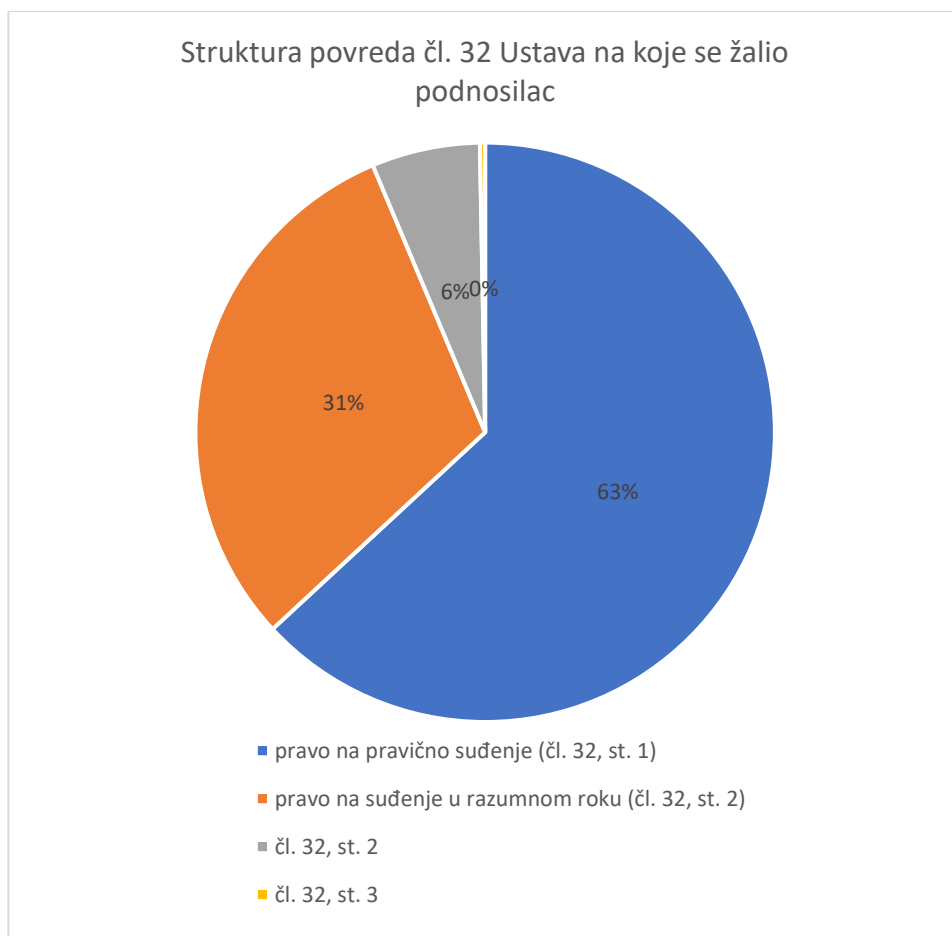
Prema prikupljenim podacima, od ukupnog broja povreda prava na pravično suđenje jednu trećinu čini ukazivanje na povredu prava na suđenje u razumnom roku.

Imajući u vidu ranije pomenute izazove sa kojima se, u oblasti efikasnosti, suočava pravosuđe u Srbiji, nije iznenađujuće što je značajan broj povreda na koje ukazuju podnosioci baš suđenje u razumnom roku. Kako smo ranije pojasnili u Glavi 2.2. u prethodnih desetak godina uloženi su značajni naponi usmereni na unapređenje efikasnosti sudskih postupaka i time efektivnije ostvarivanje prava na suđenje u razumnom roku.

Ipak, reč je o dugotrajnom procesu čiji rezultati ne mogu biti vidljivi u periodu od samo nekoliko godina, naročito ako se ima u vidu period koji protekne pre nego što predmet „završi“ pred Ustavnim sudom gde podnosilac ukazuje na povredu prava na suđenje u razumnom roku.

U odnosu na predmete pred Ustavnim sudom koji se odnose na povredu ovog prava, efekti će biti vidljivi tek nekoliko godina nakon što se efekat preduzetih mera reflektuje na trajanje postupaka pred redovnim sudovima.

Grafikon 9: Povreda prava na pravično suđenje

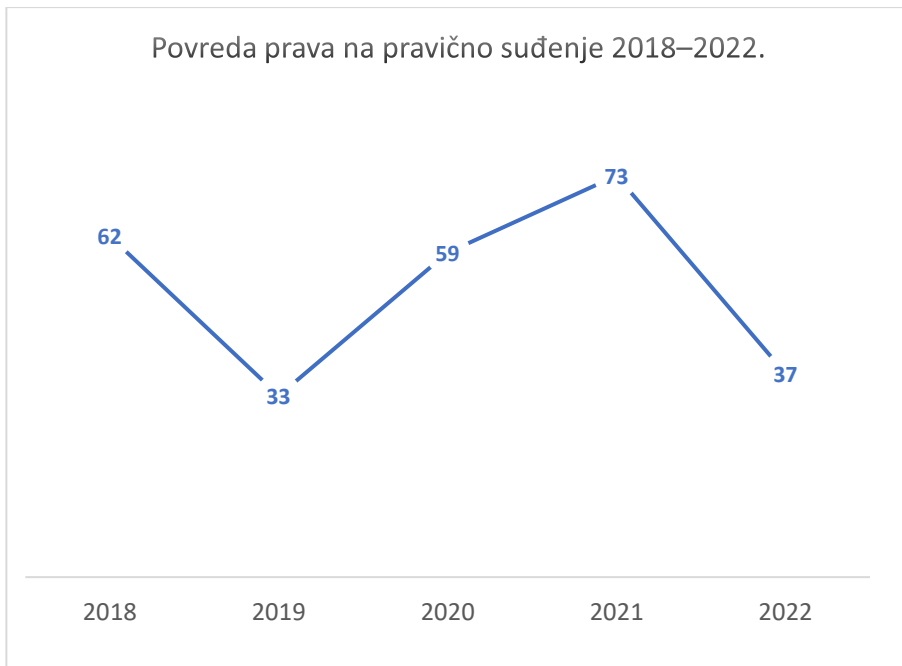

Značajno je istaći da broj predmeta u kojima su lica ukazala na povredu prava na suđenje u razumnom roku značajno opada u 2021. i 2022. godini, i smanjuje se sa 29 u 2020. na 10 u 2022. godini.

Slična situacija je i sa povredom prava na pravično suđenje, odnosno člana 32 stava 1 Ustava Republike Srbije, koji se odnosi na pravo lica da o njegovima pravima i obavezama javno odlučuje nezavisan, nepristrastan i na zakonu osnovan sud, gde takođe dolazi do smanjenja u 2021. i 2022. godini.

Ne može se sa sigurnošću reći da će se opadajući trend zadržati jer se značajno smanjenje povrede prava na pravično suđenje vidi i u 2019. godini, nakon čega dolazi do povećanja u 2020. godini.

Grafikon 10: Povreda prava na pravično suđenje (po godinama)

3.1.5. Povrede posebnih prava okrivljenog na koje je ukazao podnositelj

Kao što je pojašnjeno u Poglavlju 2, član 33 Ustava garantuje posebna prava okrivljenog koja obuhvataju više različitih prava. To su pravo okrivljenog da bude obavješten o delu za koje se tereti, o razlozima optužbe, kao i o prikupljenim dokazima. Ustav posebno navodi da okrivljeni ima pravo da bude obavješten u najkraćem roku i na jeziku koji razume, ali Ustav ne pominje pravo na besplatnog prevodioca ili tumača, kao što je to garantovano Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

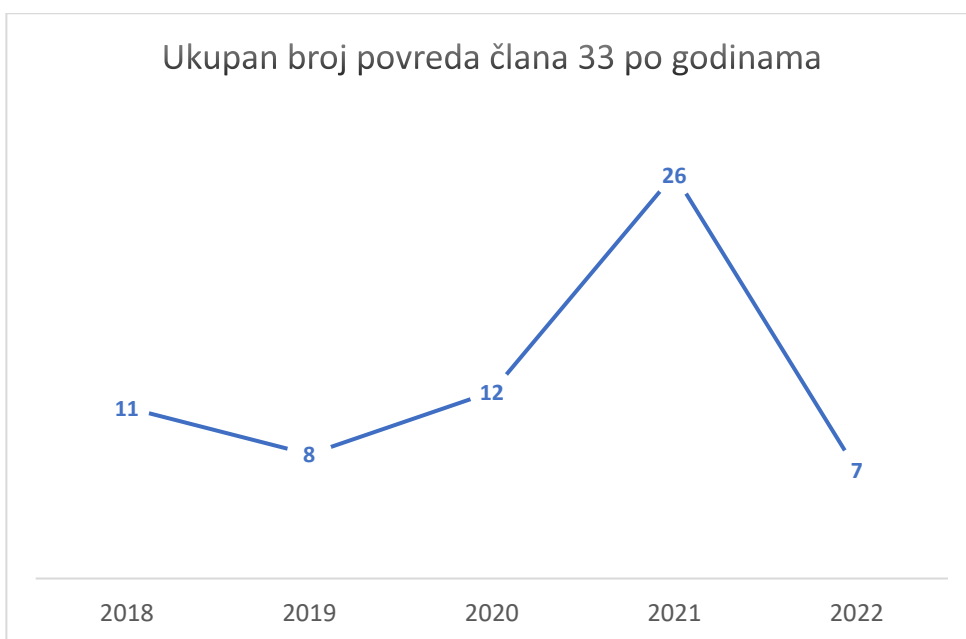
Član 33 Ustava garantuje i pravo okrivljenog na odbranu, uključujući pravo okrivljenog da izabere branioca, pravo na besplatnog branioca ukoliko to zahteva interes pravičnosti, a okrivljeni ne može da snosi troškove branioca, pravo da nesmetano komunicira sa svojim braniocem i pravo na primereno vreme da pripremi odbranu.

U skladu sa Ustavom, okrivljeni ima pravo na suđenje bez odugovlačenja, što predstavlja konkretizaciju prava na suđenje u razumnom roku. Okrivljeni ima pravo

da odbije da dâ iskaz protiv sebe ili protiv njemu bliskih lica, kao i pravo da odbije da prizna krivicu. Pored toga, okrivljeni ima pravo da iznosi dokaze u svoju korist, da ispituje svedoke optužbe, kao i da zahteva da se u njegovom prisustvu ispituju i svedoci optužbe i svedoci odbrane. Ustav izričito zabranjuje kažnjavanje ukoliko okrivljenom nije omogućeno da bude saslušan kao i da se brani.

I kod povrede posebnih prava okrivljenog može se primetiti konstantan trend rasta broja povreda u periodu od 2019. do 2021. godine, ali u 2022. godini dolazi do značajnog pada, sa 26 na 7 povreda na koje se žalio podnosilac.

Grafikon 11: Ukupan broj povreda posebnih prava po godinama

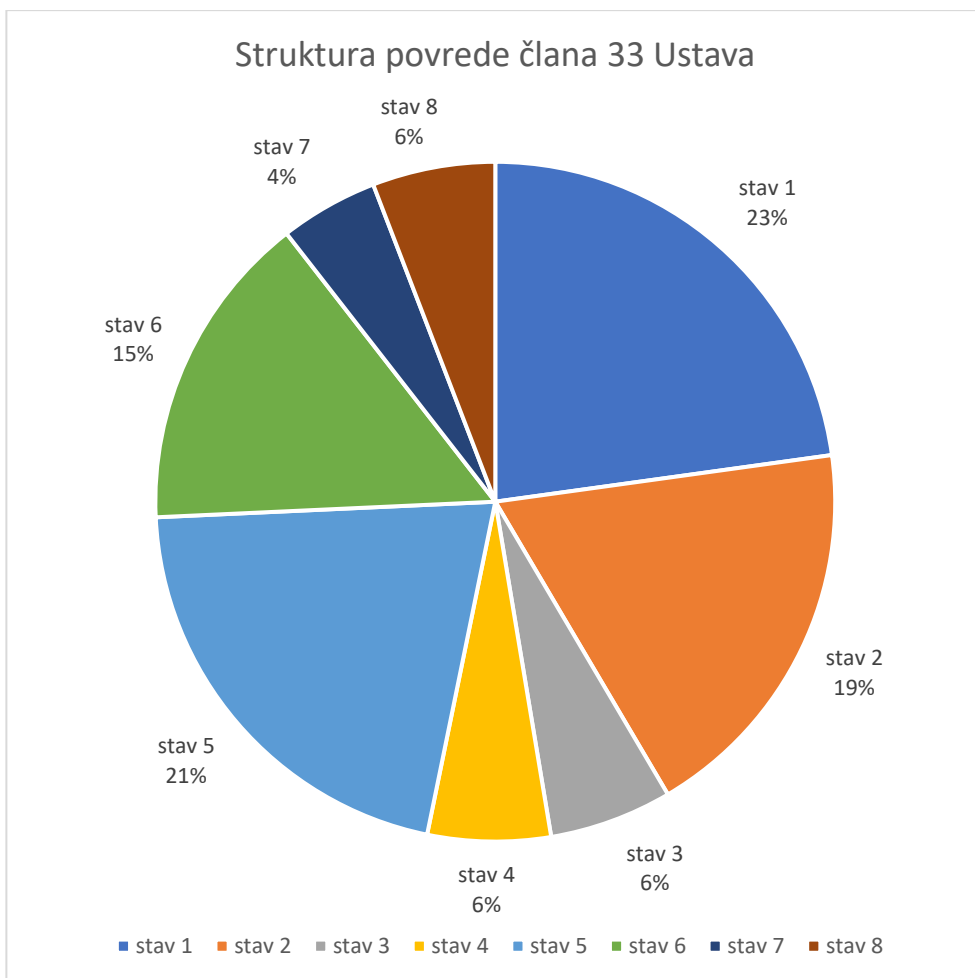
Kada je u pitanju struktura povreda posebnih prava okrivljenog iz člana 33 Ustava, podaci prikazani na Grafikonu 8 pokazuju da skoro četvrtinu povreda čini povreda prava da lice bude obavešteno na jeziku koji razume o prirodi i razlozima dela za koje se tereti, kao i dokazima prikupljenim protiv njega.

Drugu najzastupljeniju kategoriju (21%) čini povreda prava da lice samo ili preko branioca iznosi dokaze u svoju korist, ispituje svedoke optužbe i da zahteva da se svedoci optužbe i odbrane ispituju u njegovom prisustvu.

Pravo na odbranu i pravo na branioca je zastupljeno u 19% predmeta, dok je pravo da se licu sudi bez odugovlačenja zastupljeno u 15% predmeta.

Kada su pitanju ostala posebna prava okrivljenih, zastupljena su u znatno manjem broju slučajeva i sva zajedno čine manje od jedne četvrtine ukupnih povreda.

Grafikon 12: Struktura povreda posebnih prava okrivljenog

3.1.6. Povrede prava usmerenih na zaštitu pravne sigurnosti na koje je ukazao podnosilac

Ustav garantuje više posebnih načela u cilju osiguranja pravne sigurnosti u kaznenom pravu. To su načelo legaliteta, zabrane retroaktivnosti, pretpostavke nevinosti, *ne bis in idem* i odstupanje od zastarelosti krivičnog gonjenja i izvršenja

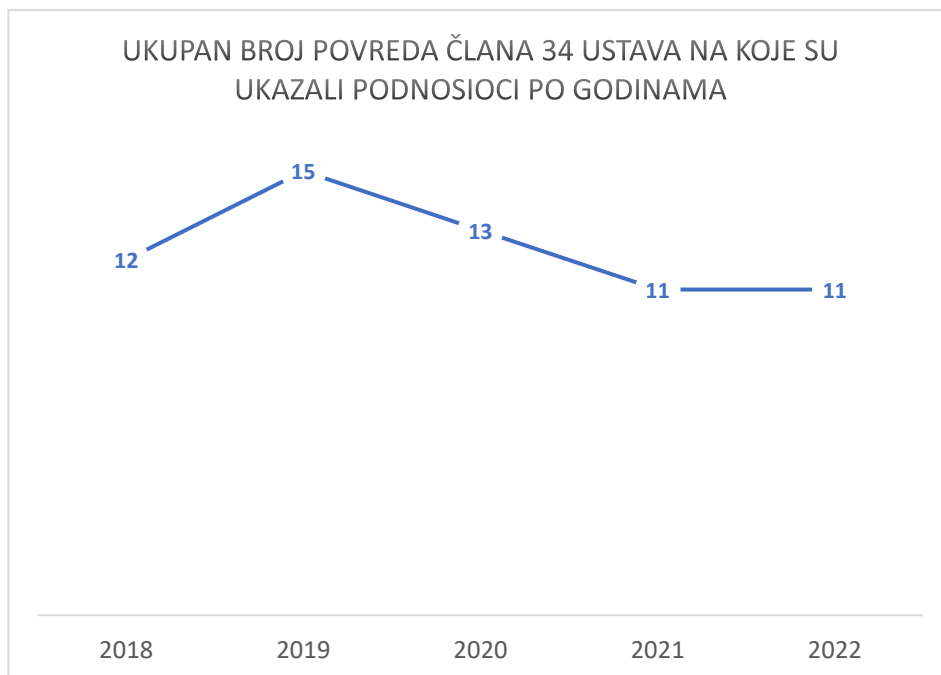
krivičnih sankcija za određena krivična dela (ratni zločini, genocid i zločin protiv čovečnosti).

Podaci Ustavnog suda pokazuju da relativno mali broj podnosilaca ukazuje na njihovu povredu.

Broj podnetih ustavnih žalbi zbog povreda pravne sigurnosti u kaznenom pravu opada u periodu od 2019. do 2021. godine, ali sve ukupno broj povreda ovog prava na koje su ukazali podnosioci se ne menja previše u posmatranom periodu.

U 2019. godini ukazano je na najviše povreda pravne sigurnosti (15), a najmanje ih je bilo u 2021. i 2022. godini (11).

Grafikon 13: Ukupan broj povreda člana 34 Ustava na koje su ukazali podnosioci u periodu 2018–2022.

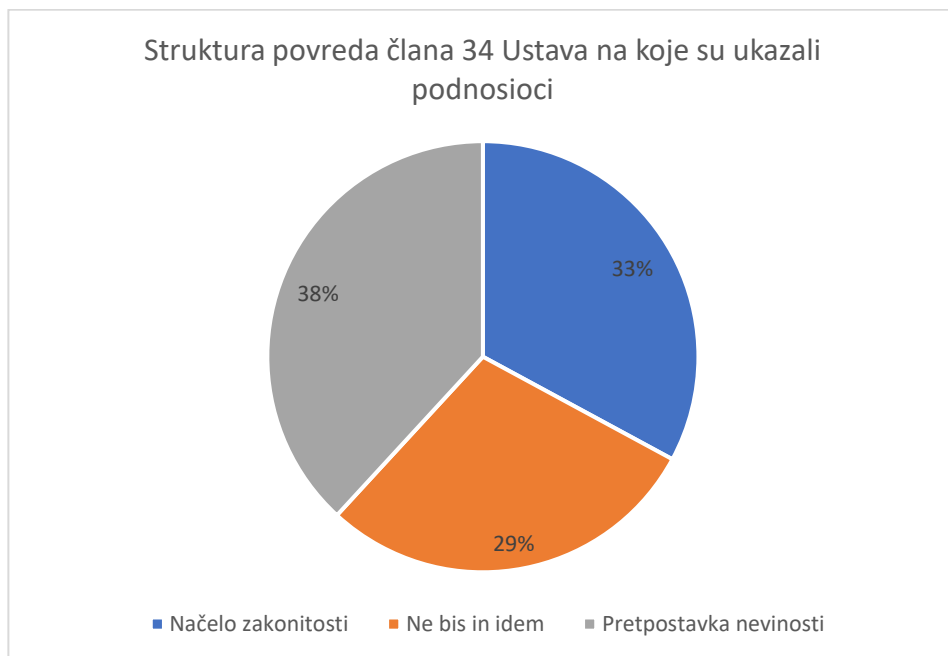

Kada je reč o strukturi povreda člana 34 Ustava Republike Srbije na koje su ukazali podnosioci, proizlazi da su povrede tri načela skoro jednako zastupljene.

U 38% podnosioci su ukazivali na povredu pretpostavke nevinosti, u 33% na povredu načela zakonitosti, dok su u 29% ukazivali na povredu načela *ne bis in idem*.

Ne iznenađuje činjenica da su najzastupljenije povrede na koje su podnosioci ukazivali povrede pretpostavke nevinosti. Evropski sud za ljudska prava je još 2006. godine u predmetu *Matijašević protiv Srbije* (predstavka 23037/04) utvrdio povredu pretpostavke nevinosti u slučaju kada je domaći sud produžio pritvor na osnovu argumentacije da je podnosilac predstavke izvršio krivično delo zbog kojeg je lišen slobode.

Grafikon 14: Struktura povreda člana 34 Ustava na koje su ukazali podnosioci

Iako se godinama u stručnoj i naučnoj javnosti ukazuje i na uticaj sprege medija, politike i neadekvatnih mehanizama obezbeđivanja javnosti (ali i odsustva iste) u odnosu na postupanje organa krivičnog postupka, čini se da je situacija u ovoj oblasti sve lošija, ali i da ne postoji volja da se rešavanju ovog problema pristupi sistemski, odnosno u sadejstvu staranja o procesnoj disciplini u samom postupku, ali i korektivno delovanje disciplinskih organa Visokog saveta sudstva i Visokog saveta tužilaštva, samoregulatornih tela za medije, ali i mehanizama unutrašnje kontrole Ministarstva unutrašnjih poslova.

3.1.7. Pravo na pravno sredstvo

Među ustavnim garancijama pravne sigurnosti u kaznenom pravu i garancije prava na jednaku zaštitu prava je i pravo na pravno sredstvo.

Ustav Republike Srbije garantuje članom 36 svakom licu jednaku zaštitu prava koje se ostvaruje pred sudovima, drugim državnim organima, nosiocima javnih ovlašćenja, organima autonomne pokrajine i organima jedinica lokalne samouprave. Zaštita pred drugim državnim organima uključuje i zaštitu pred Ustavnim sudom kao i zaštitu prava koju pruža Zaštitnik građana.

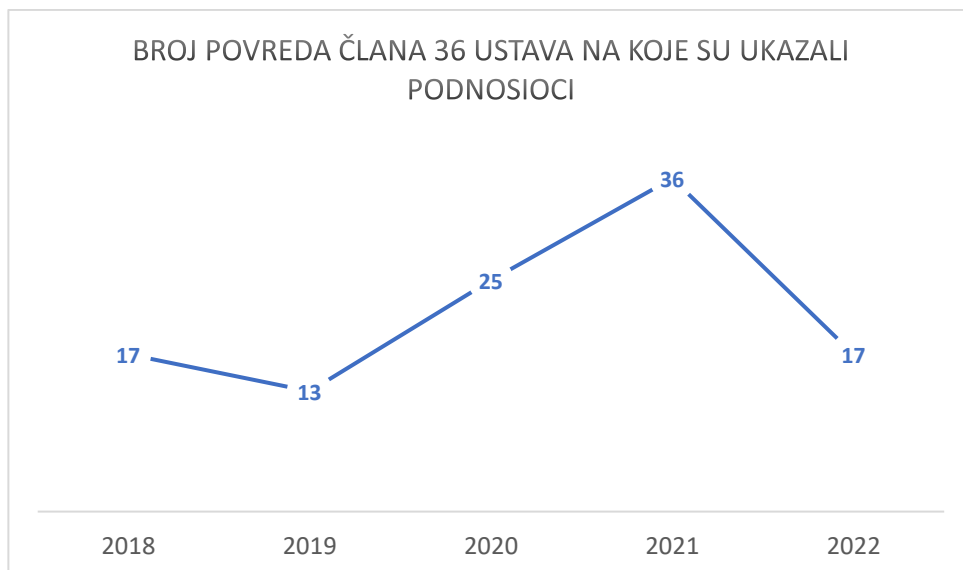
Pravo na žalbu ili drugo pravno sredstvo protiv odluke kojom se rešava o nečijem pravu, obavezi ili na zakonu zasnovanom interesu garantuje se svakome. Ustavna žalba se kao posebno pravno sredstvo za zaštitu prava i sloboda pred Ustavnim sudom uređuje članom 170 Ustava Republike Srbije.

Kada je reč o kretanju broja povreda na koje su ukazali podnosioci u periodu od 2018. do 2022. godine, primetne su značajne oscilacije po godinama.

U periodu od 2019. do 2021. godine skoro se utrostručio broj predmeta u kojima su podnosioci ukazivali na povredu člana 36 Ustava RS, sa 13 predmeta u 2019. na 36 u 2021. godini.

U 2022. godini ponovo dolazi do pada broja predmeta u kojima se ukazuje na povredu prava na jednaku zaštitu prava i prava na pravno sredstvo. Tako je broj predmeta u 2022. godini bio dvostruko manji u odnosu na 2021. godinu.

Grafikon 15: Broj povreda člana 36 Ustava na koje su ukazali podnosioci 2018–2022.

3.1.8. Ustavne žalbe protiv akta ili radnje državnog organa

Povod za izjavljivanje ustavne žalbe može biti akt organa javne vlasti kojim se odlučuje o pravima i obavezama pojedinca. Povod za izjavljivanje ustavne žalbe u ovim slučajevima je pisana odluka organa javne vlasti, kojim je neko pravo povređeno ili uskraćeno. Drugi oblik povrede može nastati radnjom, odnosno postupanjem organa javne vlasti.

Tabela 3: Da li je ustavna žalba podneta protiv akata ili/i radnji državnog organa

	2018	2019	2020	2021	2022	Ukupno
Akta državnog organa	52	33	64	76	40	257
Radnje državnog organa	41	17	40	24	20	143

Analiza podataka u ustavnim žalbama u periodu od 2018. do 2022. godine pokazuje da je skoro dve trećine ustavnih žalbi izjavljeno protiv akta državnog organa, dok je tek malo više od jedne trećine izjavljeno protiv radnje državnog organa.

Grafikon 16: Da li je žalba izjavljena protiv akta ili radnje državnog organa?

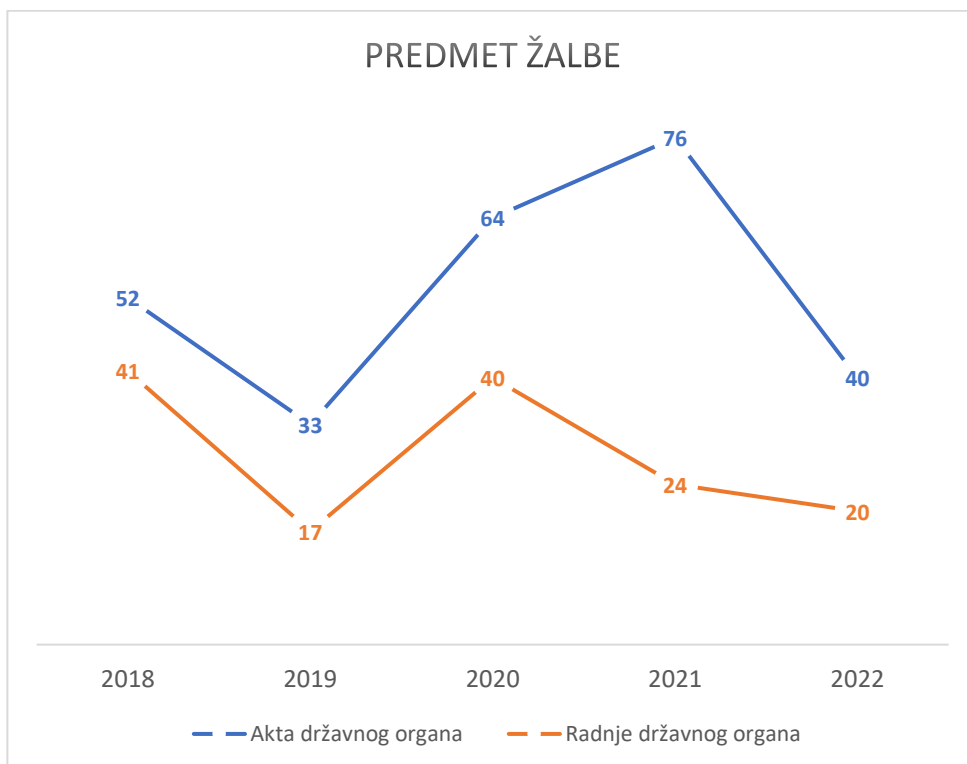
U posmatranom periodu može se primetiti oscilirajući trend u broju ustavnih žalbi protiv akta i radnje državnog organa.

Nakon pada izjavljenih ustavnih žalbi protiv akta državnog organa u 2019. godini, primećuje se rast do 2021. godine, kada se broj izjavljenih žalbi više nego udvostručio, sa 33 u 2019. godini na 76 u 2021. godini. Međutim, u 2022. godini dolazi do značajnog pada broja izjavljenih ustavnih žalbi protiv akta državnog organa. Kada su u pitanju ustavne žalbe izjavljene protiv radnje državnog organa, trend kretanja je nešto drugačiji i menja se iz godine u godinu.

U 2019. godini dolazi do značajnog pada izjavljenih ustavnih žalbi protiv akta državnog organa, da bi se taj broj više nego udvostručio u 2020. godini, ali već od 2021. godine beleži se pad.

Jedan od razloga za rast broja ustavnih žalbi izjavljenih protiv akta državnog organa u 2020. godini može biti i pandemija oboljenja COVID-19 i uvođenje restriktivnih mera.

Grafikon 17: Da li je žalba izjavljena protiv akta ili radnje državnog organa? (trend u periodu 2018–2022. godine)

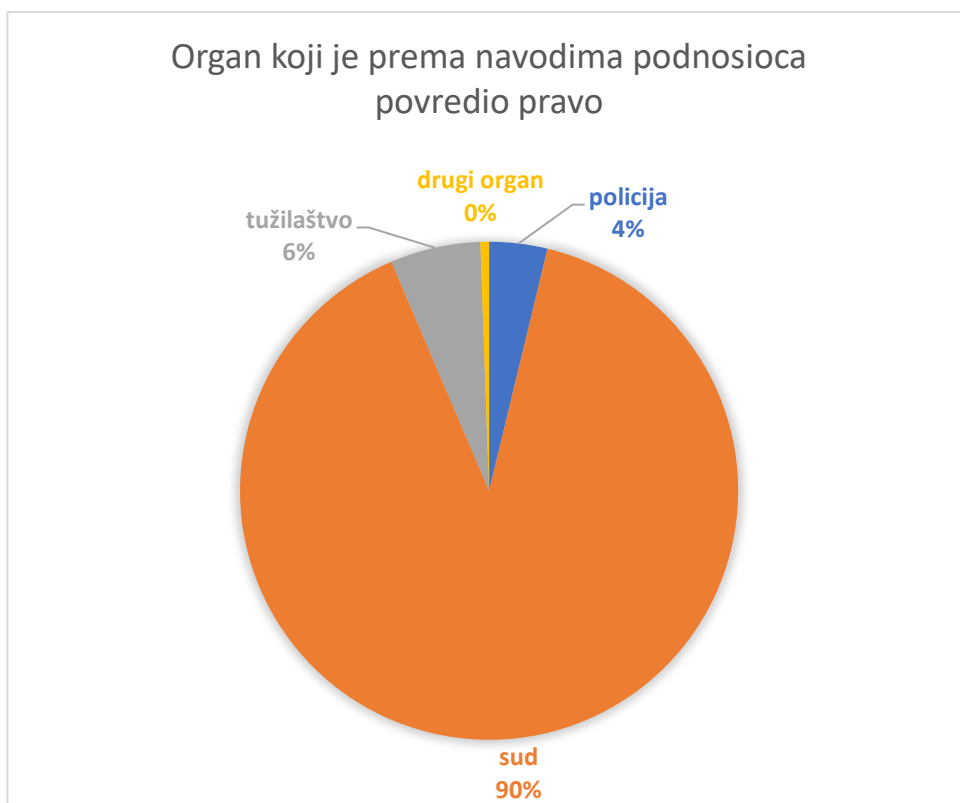

3.1.9. Organ za koji se tvrdi da je povredio pravo građana

Kao što je ranije pomenuto, Zakon o Ustavnom sudu u članu 82 predviđa da se ustavna žalba može izjaviti protiv pojedinačnog akta ili radnje državnog organa ili organizacije kojoj je povereno javno ovlašćenje, a kojima se povređuju ili uskraćuju ljudska ili manjinska prava i slobode zajemčene Ustavom.

Kada je reč o organu za koji se, u posmatranom uzorku, tvrdi da je povredio neko od ustavnih prava obuhvaćenih analizom, rezultati analize pokazuju da se predominantno radi o navodnim povredama ustavnih prava od strane sudova. Naime, podnosioci su u čak 90% ustavnih žalbi naveli da se radi o sudu, dok se u 6% predmeta radilo o tužilaštvu, a u 4% je to bila policija.

Grafikon 18: Organ koji je prema navodima podnosioca povredio pravo

S obzirom na to da su istraživanjem obuhvaćene povrede iz oblasti krivičnog prava, ne iznenađuje činjenica što se u posmatranom periodu pojavljuju samo ova tri organa.

Kazneno-popravni zavod se pojavljuje samo u jednom predmetu u posmatranom petogodišnjem periodu. Isto važi i za gradsku upravu kao organ lokalne samouprave, kao i za medicinsku ustanovu (Odeljenje za toksikologiju).

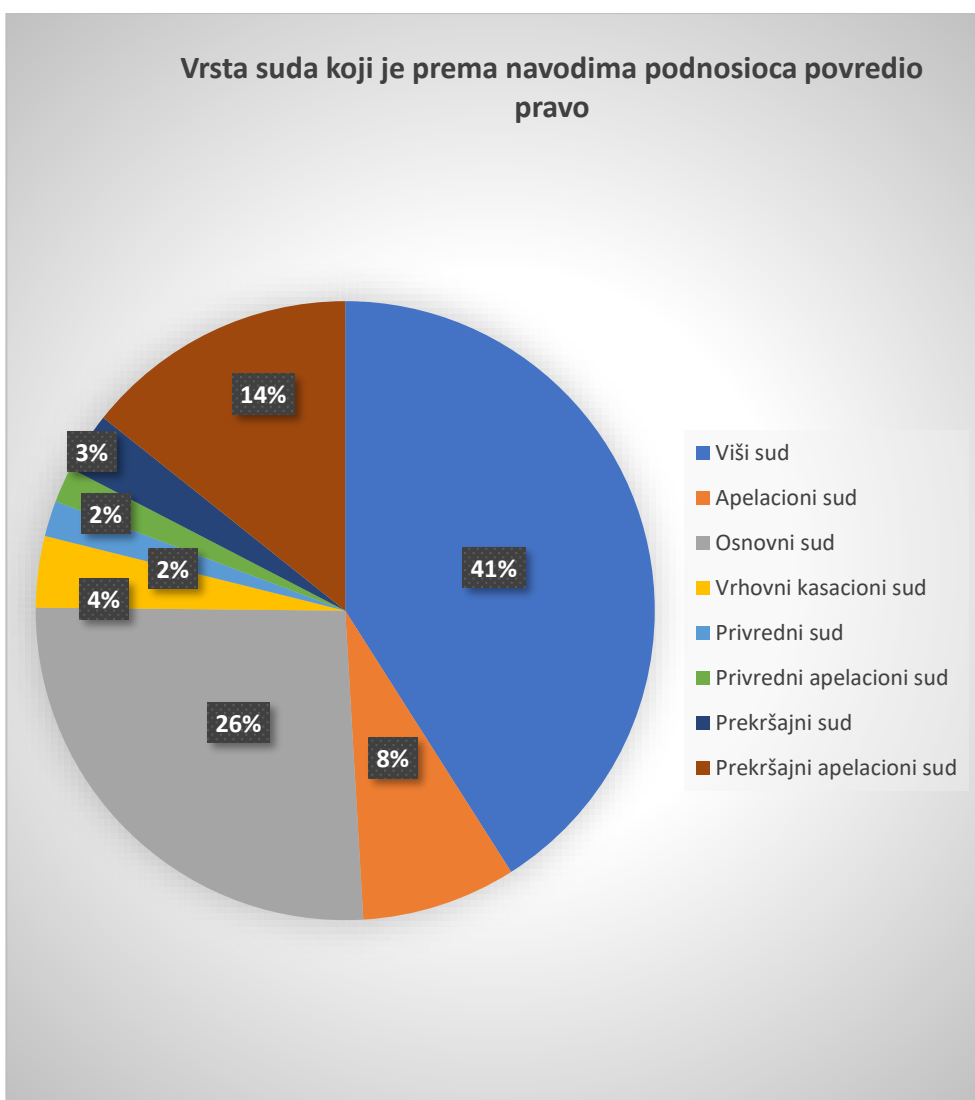
Tabela 4: Organ za koji se tvrdi da je povredio pravo

		2018	2019	2020	2021	2022	Ukupno
Policija		1	2	3	12	2	20
Sud	Viši sud	38	19	35	48	26	166
	Apelacioni sud	37	13	35	35	20	140
	Osnovni sud	17	13	25	6	12	73
	Privredni sud	3	2	-	-	-	5
	Privredni apelacioni sud	3	-	-	-	-	3
	Vrhovni Kasacioni sud	1	2	4	5	1	13
	Prekršajni sud	1	2	8	15	3	29
	Prekršajni apelacioni sud	3	6	11	19	8	47
	Ukupno	103	57	118	128	70	476
Drugi organ	Tužilaštvo	-	-	15	12	4	31
	Kazneno popravni zavod	1	-	-	-	-	1
	Odeljenje za toksikologiju	-	-	1	-	-	1
	Gradska uprava	-	-	1	-	-	1
	Ukupno	1	-	17	12	4	34

3.1.10. Sud koji je povredio pravo prema navodima podnosioca

U odnosu na vrstu suda protiv čije odluke je izjavljena ustavna žalba, dominiraju viši sudovi sa udelom od 41%, potom osnovni sa 26%, prekršajni apelacioni sa 14%, apelacioni sa 8%, dok su ostali sudovi zastupljeni u manjim procentima.

Grafikon 19: Organi koji su prema navodima podnosioca povredili pravo

U pogledu područja suda za koji se tvrdi da je povredio pravo, najveći broj žalbi izjavljen je na akte sudova koji se nalaze u sedištim apelacionih sudova – Beograd, gde je u posmatranom periodu izjavljeno 207 ustavnih žalbi, Niš, gde su izjavljene 63 ustavne žalbe, Novi Sad, sa 62 ustavne žalbe, i Kragujevac, sa 16 ustavnih žalbi.

Tabela 5: Područje suda za koji se tvrdi da je povredio pravo (po apelacijama i godinama)

	BG	KG	NI	NS	RS
2018	64	11	11	16	1
2019	20	12	4	20	2
2020	59	6	18	26	4
2021	59	2	34	33	5
2022	26	14	10	19	1
Ukupno	228	45	77	114	13

Ostala područja sudova za koje se tvrdi da su povredili pravo zastupljena su u znatno manjem broju predmeta, osim suda u Subotici, gde je izjavljeno 19 ustavnih žalbi. Ovakva raspodela područja sudova za koje se tvrdi da su povredili pravo odgovara i obimu posla koje ovi sudovi imaju u radu, tako da je bilo očekivano da je na njihove akte izjavljen i najveći broj ustavnih žalbi. Pored toga, u Beogradu, Nišu, Novom Sadu i Kragujevcu se nalazi više sudova različitih instanci i nadležnosti (osnovni, viši, apelacioni, privredni, prekršajni).

Tabela 6: Područje suda za koji se tvrdi da je povredio pravo

	2018.	2019.	2020.	2021.	2022	Ukupno
BG	60	18	48	57	24	207
RS	1	2	4	5	1	13
ČA	1	-	-	-	-	1
JA	1	3	-	-	4	8
KG	4	3	3	1	5	16
AR	-	-	-	1	1	2
KŠ	2	1	1	-	-	4
KI	-	-	-	-	1	1
KV	-	3	-	-	1	4
LE	-	1	4	-	1	5
LA	-	-	1	-	-	1
NI	11	3	11	33	5	63
NP	-	-	2	-	2	4
NS	8	13	16	18	7	62

PA	-	-	7	-	1	8
PI	-	-	2	-	2	4
PK	-	-	1	-	-	1
SD	-	-	2	2	-	4
ST	-	4	2	1	1	8
SM	2	-	1	2	1	6
SC	-	-	-	-	1	1
SO	2	-	1	2	-	5
SU	3	1	4	6	5	19
UE	1	1	-	-	1	3
VA	1	-	-	-	1	2
VR	3	2	1	-	-	6
ZA	-	-	-	1	1	2
ŠA	1	-	-	-	1	2
IC	2	-	-	-	-	2
GM	-	1	-	-	-	1
ZR	-	2	2	4	3	11

Ako bismo apsolutne brojeve prikazane u tabelama 5 i 6 prikazali u formi procentualne zastupljenosti, podaci bi pokazali da se, po navodima podnosioca, 49% povreda desilo na području beogradske apelacije, 24% na području novosadske apelacije, 17% na području niške apelacije i 10% na području kragujevačke apelacije.

Iz navedenih podataka, jasno je da ovakva zastupljenost, odnosno teritorijalna alokacija povreda (prema navodima podnosioca) ne odgovara udelu, odnosno teritorijalnoj raspodeli predmeta po područjima apelacija.

Ovo dakle, može ukazivati ili na nesrazmernu učestalost povreda u odnosu na broj predmeta po apelacijama ili na nejednaku informisanost građana (ili druge faktore) koji utiču na njihovu odluku da se (ne)obrate Ustavnom sudu zbog povrede nekog od posmatranih ustavnih prava.

Odgovor na ovo pitanje zahtevao bi fokusiranu, dubinsku analizu situacije po apelacijama koja, istina prevazilazi zadati metodološki okvir naše analize, ali je bez sumnje smatramo neophodnom za adekvatnu interpretaciju dobijenih nalaza.

Naime, ukoliko bi takva analiza pokazala da je informisanost građana na područjima sve četiri apelacije ujednačena, to bi značilo da postoji ozbiljan, sistemski problem u funkcionisanju sudova na područjima onih apelacija sa kojih dolazi najveći broj ustavnih žalbi. Korekcija ovakvog stanja zahtevala bi dugotrajan i mukotrpan rad na

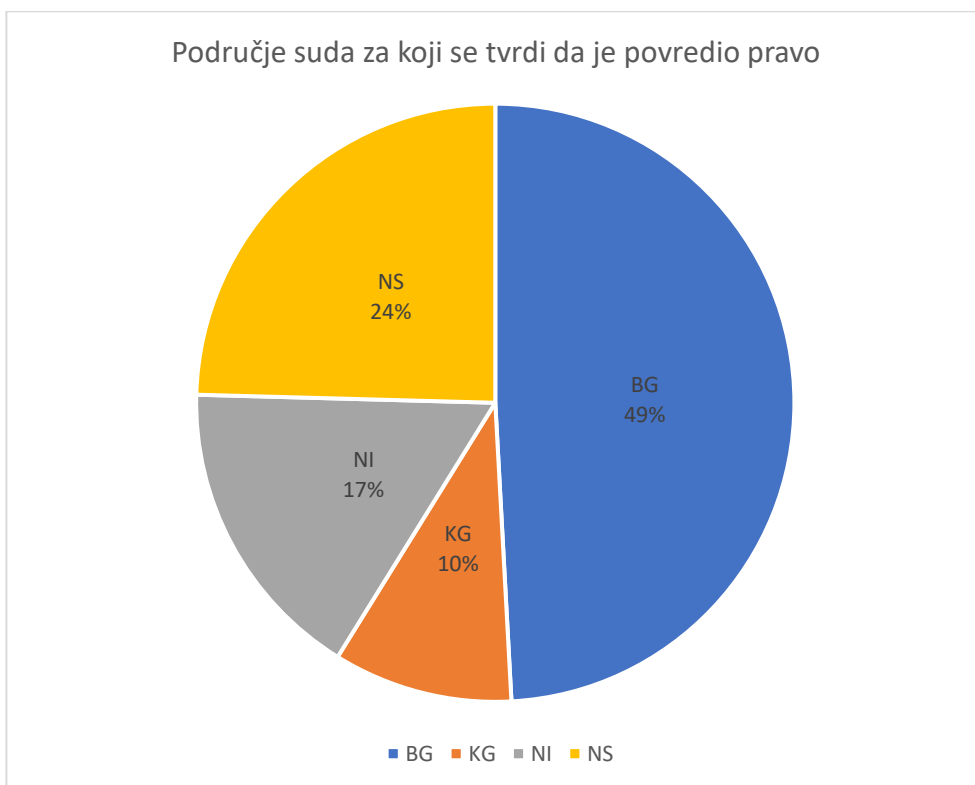
više nivoa, uključujući organizacione mere, edukaciju, ali i primenu mehanizama disciplinske odgovornosti.

Suprotno, ukoliko bi istraživanje pokazalo postojanje značajnih razlika u nivou informisanosti građana, postojeće razlike bi mogle biti otklonjene sprovođenjem ciljanih kampanja podizanja svesti građana o mehanizmima ustavnosudske zaštite.

Najzad, delimični odgovori na gore postavljana pitanja mogu se dobiti i poređenjem podataka o geografskoj alokaciji navodnih povreda, na osnovu ustavnih žalbi, sa podacima o teritorijalnoj alokaciji povreda koje je u svojim odlukama utvrdio Ustavni sud, o čemu će biti više reči u Glavi 3.3.

Ipak, ovo poređenje ne može rasvetliti ranije iznete dileme u potpunosti.

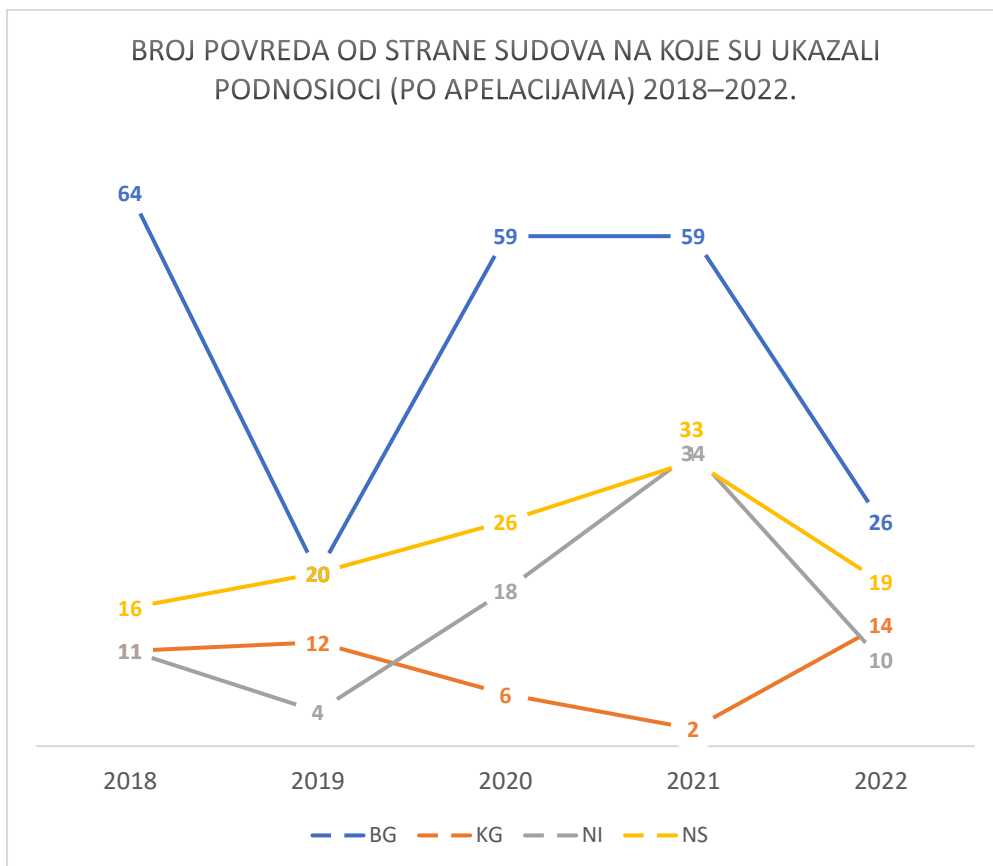
Grafikon 20: Područje suda za koji se tvrdi da je povredio pravo (po apelacijama) 2018–2022.

Broj povreda od strane sudova na koje su ukazali podnosioci varira značajno po godinama i području apelacija, osim na području novosadske apelacije, gde je broj povreda relativno stabilan u poređenju sa drugim.

U beogradskoj, kragujevačkoj i niškoj apelaciji, beleže se naizmenično po godinama značajni padovi i rast broja povreda na koje su ukazali podnosioci.

Grafikon 21: Broj povreda od strane sudova na koje su ukazali podnosioci (po apelacijama) 2018–2022.

3.1.11. Zahtev za naknadu štete

Podnosilac u ustavnoj žalbi ističe visinu i osnov naknade materijalne ili nematerijalne štete. Ukoliko zahteva materijalnu štetu, podnosilac mora da priloži i dokaz o visini materijalne štete.

Ustavni sud u odluci kojom se usvaja ustavna žalba odlučuje i o zahtevu podnosioca ustavne žalbe za naknadu materijalne ili nematerijalne štete, kada je takav zahtev postavljen.

Tabela 7: Zahtev za naknadom štete

	2018	2019	2020	2021	2022	Ukupno
Materijalna šteta	3	2	3	2	1	11
Nematerijalna šteta	49	18	48	55	30	200
Nije zahtevana naknada štete	22	22	33	34	21	132

U jednoj trećini izjavljenih žalbi nije zahtevana naknada štete, dok je u dve trećine zahtevana.

Od ukupnog broja zahteva za naknadom štete u 99% je zahtevana naknada nematerijalne štete, dok je u samo 11 slučajeva zahtevana naknada materijalne štete.

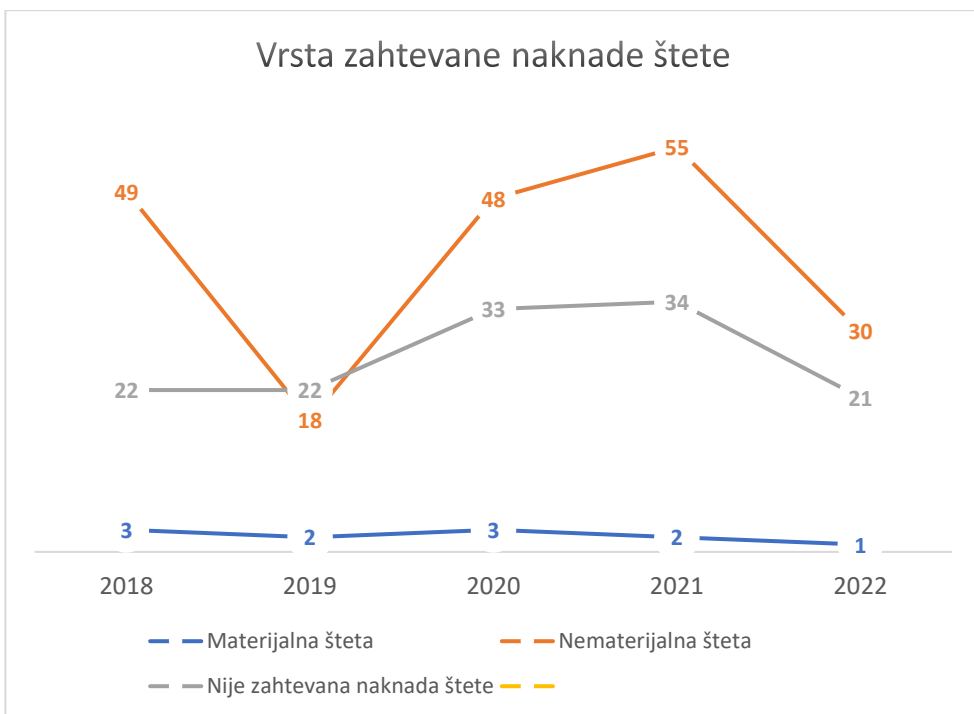
Grafikon 22: Struktura zahteva za naknadu štete

Kretanje broja zahteva za naknadu štete razlikuje se od godine do godine. Dok je broj zahteva za naknadu materijalne štete stabilan tokom godina, broj zahteva za naknadu nematerijalne štete varira od godine do godine.

Varijacija u trendu je u skladu sa brojem i kretanjem ustavnih žalbi i broja povreda na koje su podnosioci ukazali, odnosno opadajući trend u 2019. godini, pa rastući trend do 2021. godine, nakon koje ponovo dolazi do pada.

Grafikon 23: Vrsta zahtevane naknade štete zbog povrede ustavnih prava 2018–2022.

3.2. Podaci o podnosiocu

Zakonom o Ustavnom sudu uređeno je ko može biti podnosilac ustavne žalbe u Republici Srbiji, čime se obezbeđuje pristup pravdi za sva lica koja smatraju da su im Ustavom zagantovana prava povređena. Ustavnu žalbu može podneti svako fizičko ili pravno lice koje smatra da mu je pojedinačnim aktom ili radnjom državnog organa, ili organizacije kojoj je povereno javno ovlašćenje, povređeno ili uskraćeno neko od Ustavom garantovanih ljudskih ili manjinskih prava i sloboda.¹⁶¹ Ovo rešenje obezbeđuje da svaka osoba ima pristup mehanizmu zaštite ustavnih prava.¹⁶²

Zakon predviđa mogućnost da ustavnu žalbu u ime podnosioca izjavi drugo fizičko lice, pod uslovom da je za to dobilo pismeno ovlašćenje. Ustavnu žalbu može podneti i državni organ ili druga organizacija koja je nadležna za praćenje i zaštitu ljudskih i manjinskih prava i sloboda, što je posebno važno u slučajevima kada su povrede prava strukturne ili kada postoji potreba za institucionalnom intervencijom radi zaštite širih društvenih interesa.

Uređenje ustavne žalbe u Srbiji usklađeno je sa evropskim standardima, što potvrđuju i stavovi Venecijanske komisije. Venecijanska komisija je istakla mišljenje da i fizička i pravna lica bi trebalo da imaju pravo da se obrate ustavnom sudu u slučajevima kada su njihova ustavna prava ugrožena.¹⁶³ Ovo je posebno važno za zaštitu ljudskih prava u slučajevima gde sudovi opšte nadležnosti nemaju mehanizme za razmatranje zaštite ljudskih prava.¹⁶⁴

Venecijanska komisija preporučuje da ovo pravo ne bude ograničeno samo na građane države u pitanju, već da se proširi na sve pojedince koji se nalaze teritoriji i u nadležnosti neke države, kao što su stranci ili lica bez državljanstva.

Pravna lica takođe treba da imaju pravo pristupa ustavnom sudu kada je ugroženo njihovo poslovanje ili prava koja su zaštićena ustavom. Ovo je naročito važno za zaštitu poslovne klime, slobode udruživanje i drugih prava koje se odnose na pravna lica.

¹⁶¹ Vučić, O. (2013) Ustavno pravosuđe u Srbiji, *Nauka bezbednost policija*, Vol. 18, br. 3, str. 11.

¹⁶² Član 83. Zakona o Ustavnom sudu.

¹⁶³ Venecijanska komisija, CDL-AD(2008)029 Mišljenje o nacrtu zakona o izmenama i dopunama Zakona o ustavnom postupku i Zakona o Ustavnom sudu Kirgistana, para 22-23.

¹⁶⁴ Ustavna žalba postoji u velikom broju država: Albanija, Austrija, Azerbejdžan, Belgija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Hrvatska, Gruzija, Kipar, Letonija, Lihtenštajn, Malta, Nemačka, Poljska, Severna Makedonija, Slovačka, Slovenija, Španija, Švajcarska. Više u CDL-AD(2010=039rev, str. 23.

3.2.1. Broj podnosilaca

Kada je reč o broju podnosilaca ustavnih žalbi, u najvećem broju slučajeva samo je jedan podnosilac ustavne žalbe. **U 88% svih podnetih ustavnih žalbi, podnosilac je jedno lice**, što ukazuje na to da se radi o zaštiti individualnih prava i odražavaju individualne zahteve za zaštitu osnovnih prava i sloboda.

S druge strane, u samo sedam procenata slučajeva, ustavnu žalbu podnose dva lica, što može ukazivati na kršenja prava u kojima su dva pojedinca bila direktno pogođena istim kršenjem. Ova kategorija obično podrazumeva zajedničke interese ili pravne radnje u kojima su obe strane u istoj situaciji

U pet procenata slučajeva, ustavne žalbe podnosi tri ili više lica. Ove žalbe često odražavaju kolektivne interese, gde više podnosilaca zajednički pokušava da zaštiti svoja prava u vezi sa istim pitanjem ili sporom.

Ova struktura podnosilaca ustavnih žalbi ukazuje da su pravni problemi sa kojima se građani susreću uglavnom individualizovani, ali postoji značajan broj slučajeva u kojima više lica zajednički traži zaštitu svojih prava, što može ukazivati na potencijalne sistemske probleme.

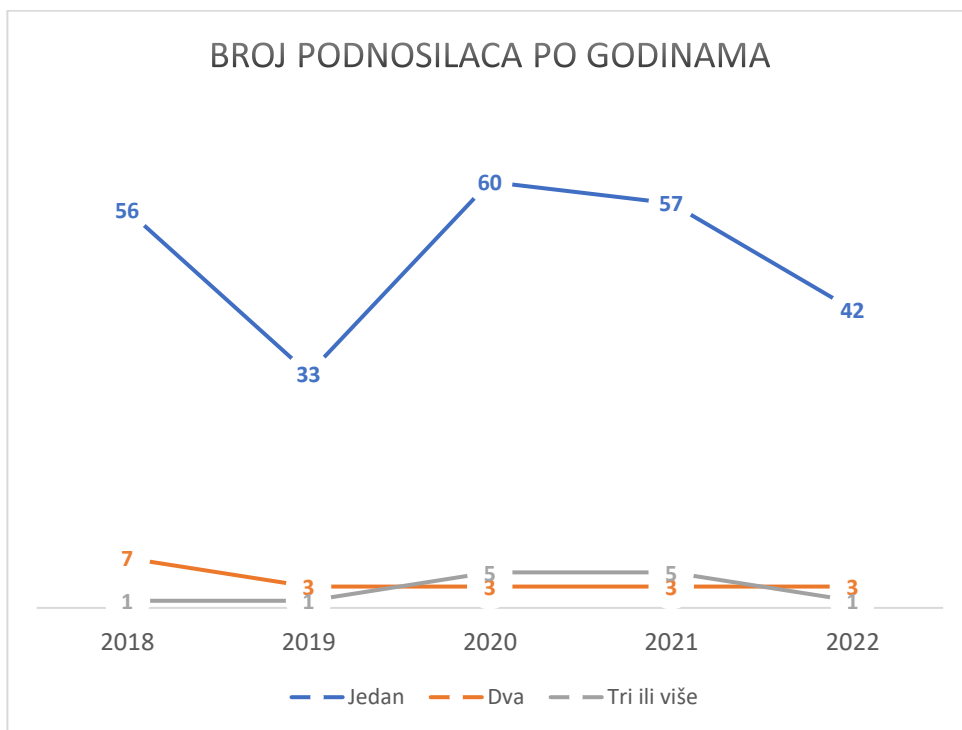
Tabela 8: Broj podnosilaca

	2018	2019	2020	2021	2022	Ukupno
Jedan	56	33	60	57	42	248
Dva	7	3	3	3	3	19
Tri ili više	1	1	5	5	1	13

Broj podnosilaca ustavne žalbe po godinama prati ukupan trend broja izjavljenih ustavnih žalbi, ali pokazuje značajne varijacije u zavisnosti od broja podnosilaca. Kod žalbi sa jednim podnosiocem primećen je opadajući trend u 2019. godini, što može ukazivati na smanjenje broja individualnih zahteva za zaštitu ustavnih prava u tom periodu. Međutim, u 2020. godini došlo je do ponovnog rasta broja podnosilaca, što bi moglo biti posledica određenih društvenih ili pravnih okolnosti, kao što su povrede prava usled pandemije COVID-19. U 2021. i 2022. godini ponovo se beleži pad broja žalbi sa jednim podnosiocem.

Kod žalbi sa dva, tri ili više podnosilaca, ove varijacije su manje izražene, uglavnom zbog toga što su ti slučajevi ređi i broje manji broj podnosilaca u odnosu na pojedinačne žalbe. Iako postoje određene oscilacije u broju podnosilaca, one su u manjoj meri uticale na ukupan broj prijavi pred Ustavnim sudom.

Grafikon 24: Broj podnosilaca ustavne žalbe po godinama u periodu 2018–2022.

3.2.2. Pravni subjektivitet podnosioca

U pogledu **pravnog subjektiviteta podnosioca** ustavne žalbe, analiza pokazuje da je u značajnoj većini slučajeva, čak 97%, podnosilac ustavne žalbe fizičko lice. Ovaj podatak je u skladu sa očekivanjima, s obzirom na to da se većina ustavnih žalbi odnosi na individualna prava građana, kao što je pravo na pravično suđenje.

Sa druge strane, u 3% slučajeva, podnosilac ustavne žalbe je ovlašćeno lice iz pravnog lica. Ovo ukazuje na to da pravna lica retko koriste ovaj pravni mehanizam, iako imaju mogućnost da pokrenu ustavnu žalbu ukoliko smatraju da je povređeno njihovo pravo. Ovaj manji procenat može biti posledica manjeg obima sporova u kojima se pravna lica smatraju oštećenim na način koji bi opravdao podnošenje ustavne žalbe.

Tabela 9: Vrsta prvog podnosioca

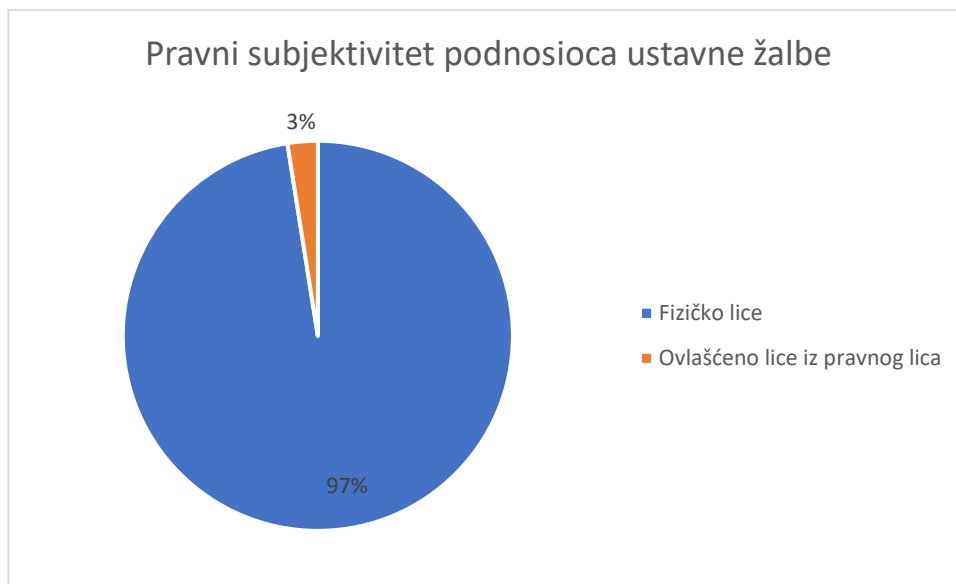
	2018	2019	2020	2021	2022	Ukupno
Fizičko lice	63	36	64	64	46	273
Ovlašćeno lice pravnog lica	1	1	4	1	0	7

Analiza podatka o pravnom subjektivitetu podnosioca ustavne žalbe po godinama, pokazuje da su fizička lica dominantni podnosioci ustavnih žalbi, sa konstantno većim brojem podnetnih žalbi u odnosu na ovlašćena lica iz pravnih lica.

Od ukupno 280 podnosilaca u periodu 2018. do 2022. godine, 273 podnosilaca su bila fizička lica dok je samo 7 podnosilaca bilo ovlašćenih lica iz pravnog lica. Ovaj disbalans se pokazuje kao konstantan, s tim da broj žalbi koje podnose ovlašćena lica iz pravnog lica varira minimalno tokom čitavog perioda. Najveći broj ovlašćenih lica podneo je žalbe 2020. godine (4), što je najviši broj za ovu kategoriju tokom analiziranog perioda. Suprotno tome, u 2022. godini, nije bilo ni jedna žalbe podnete od strane ovlašćenog lica.

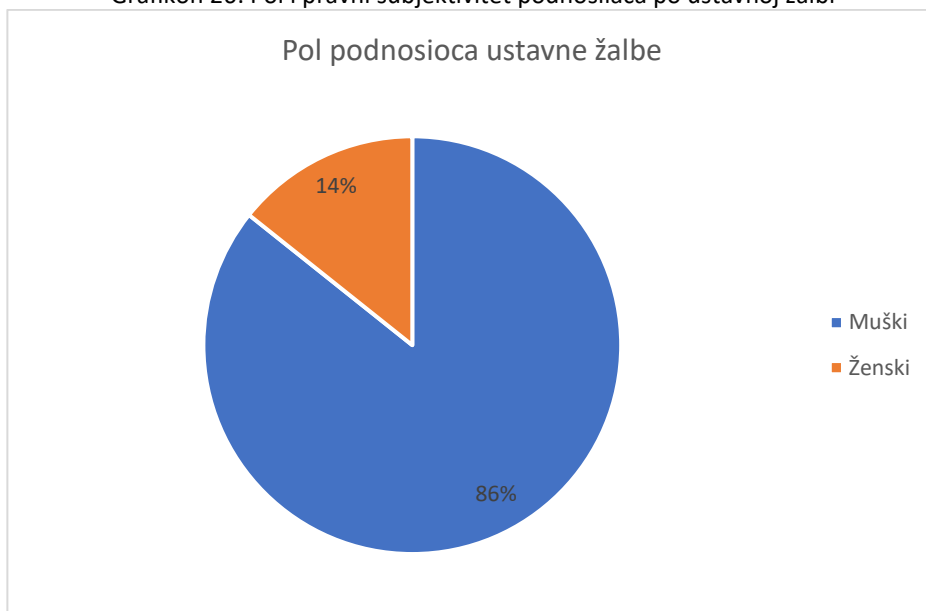
Ovaj trend može ukazivati na to da pojedinci, fizička lica, verovatnije koriste ustavne žalbe kao pravni mehanizam za zaštitu svojih prava, dok pravna lica ređe pristupaju ovoj vrsti zaštite.

Grafikon 25: Pravni subjektivitet podnosioca ustavne žalbe

Kada je reč o **polu podnosioca**, analiza pokazuje da su muškarci znatno zastupljeniji, sa učešćem od 86%, dok žene čine 14% podnosilaca. Ova razlika je u skladu sa generalno većom zastupljenošću muškaraca među učiniocima krivičnih dela, što potvrđuju i podaci Republičkog zavoda za statistiku, prema kojima žene čine 10% od ukupnog broja osuđenih lica.

Grafikon 26: Pol i pravni subjektivitet podnosilaca po ustavnoj žalbi

Međutim, značajno je napomenuti da zastupljenost žena kao podnosilaca ustavne žalbe premašuje njihovu zastupljenost među osuđenim licima. Ovaj podatak može ukazivati na to da žene, uprkos manjoj zastupljenosti među osuđenima možda češće pribegavaju korišćenju mehanizma ustavne žalbe kako bi zaštitile svoja prava. To može biti povezano sa specifičnim okolnostima koje žene doživljavaju u pravosudnom sistemu ili sa njihovim većim osećajem povreda prava u određenim slučajevima.

Veća zastupljenost žena među podnosiocima ustavnih žalbi, u odnosu na njihovu zastupljenost među osuđenim licima, može se delom objasniti činjenicom da su žene često oštećene u krivičnom postupku, i da se kao oštećene i obraćaju Ustavnom sudu. U takvim slučajevima, žene kao oštećene u krivičnom postupku mogu koristiti ustavnu žalbu kao mehanizam zaštite svojih prava.

Tabela 10: Pol prvog podnosioca

	2018	2019	2020	2021	2022	Ukupno
Muški	55	34	55	51	39	234
Ženski	8	2	9	13	7	39

Analizirajući trendove po godinama o podnosiocima ustavnih žalbi prema polu za period od 2018. do 2022. godine, primetna je stalna dominacija muškaraca kao podnosilaca ustavnih žalbi u odnosu na žene.

Tokom svih godina analiziranog perioda, muškarci čine većinu podnosilaca žalbi, ali postoje varijacije u procentualnom učešću žena. Dok muškarci ostaju dominantni podnosioci ustavnih žalbi, uočava se postepeni porast učešća žena, posebno u 2021. godine, kada žene učestvuju sa 20% podnetih ustavnih žalbi u odnosu na 6% u 2019. godini.

Ove promene mogu biti povezane sa rastućim brojem žena koje podnose žalbe kao oštećene u krivičnim postupcima.

3.3. Postupak

3.3.1. Izazovi u postupcima ustavnih žalbi

Već duže vreme, ekspertski izveštaji i izveštaji Evropske komisije o napretku Srbije ukazuje na problem velikog broja predmeta pred Ustavnim sudom Srbije. Ključni izazov je što preko 99% predmeta predstavljaju ustavne žalbe, dok broj nerešenih predmeta raste iz godine u godinu. Ova situacija dodatno opterećuje Sud, koji se nalazi pod velikim pritiskom da obezbedi pravovremeno i kvalitetno rešavanje predmeta.

Prema mišljenju Venecijanske komisije uvođenje ustavne žalbe u pravni sistem predstavlja značajan korak ka jačanju zaštite ljudskih prava i unapređenju pristupa

ustavnoj pravdi, ali i značajno povećava obim predmeta kojima se ustavni sud bavi.¹⁶⁵ Na ovaj način ustavni sud, umesto isključivo apstraktne kontrole ustavnosti zakona, dobija nadležnost za direktnu zaštitu individualnih ustavnih prava. Takođe, prema mišljenju Venecijanske komisije, na ovaj način se omogućava rešavanje pitanja ljudskih prava na nacionalnom nivou, čime se smanjuje opterećenje Evropskog suda za ljudska prava.¹⁶⁶

Međutim, i Venecijanska komisija prepoznaje izazove sa kojima se države i ustavni sudovi susreću kada postoji mogućnost ustavne žalbe. U kratkom periodu od uvođenja ustavne žalbe većinu predmeta ustavnog suda čini ova vrsta predmeta, ponekad i više od 90% kao što je slučaj u Srbiji.¹⁶⁷ Očigledno je da ovakva situacija može dovesti do preopterećenja suda i smanjene efikasnosti.

Kako bi se prevazišao izazov preopterećenosti ustavni sudovi često koriste filtere kao što su rokovi za podnošenje žalbe ili obavezno pravno zastupanje, kao i uvođenje mogućnosti odlučivanja u većima, umesto na plenarnim sednicama.¹⁶⁸ Kao jedno od rešenja za unapređenje efikasnosti, Venecijanska komisija preporučuje povećanje broja pravnih savetnika, odnosno sudijskih saradnika koji pomažu sudijama u radu.

Iako je usvajanje Zakona o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku¹⁶⁹ 2015. godine imalo za cilj smanjenje broja ustavnih žalbi i ubrzanje postupaka pred Ustavnim sudom, do sada nije došlo do željenih rezultata. Broj podnetih ustavnih žalbi i dalje raste, što dodatno opterećuje rad i efikasnost Suda. Povećanje broja žalbi ukazuje na to da mere predviđene Zakonom još nisu u potpunosti ispunile svoju svrhu.

Jedan od mogućih razloga za ovu situaciju je to što je potrebno vreme da reforme ostvare efekte u praksi. Očekivanja su bila da će nove zakonske mere ubrzati postupke pred redovnim sudovima i doneti značajno poboljšanje u pogledu smanjenja broja žalbi, ali je verovatno da će za puno dejstvo novih propisa biti potreban duži vremenski period. Posledica je da Sud i dalje radi pod velikim opterećenjem, što produžava trajanje postupaka i smanjuje efikasnost rešavanja predmeta.

¹⁶⁵ Venecijanska komisija, CLD-AD(2009)024, Mišljenje na Nacrt zakona za izmenu Ustava koji predstavlja predsednik Ukrajine, para 102.

¹⁶⁶ Venecijanska komisija, CLD-AD(2010)039rev, Studija o individualnom pristupu ustavnoj pravdi, para 3.

¹⁶⁷ Venecijanska komisija, CDL-AD(2018)012 Amicus Curiae sažetak za Ustavni sud Gruzije o efektima odluka ustavnog suda na konačne odluke u građanskim i upravnim predmetima, para 28-29.

¹⁶⁸ *Idem*.

¹⁶⁹ Službeni glasnik RS, br. 40/2015, 92/2023.

Dodatni problem koji utiče na rad Ustavnog suda jeste nedostatak sudija. Ustavni sud već duže vreme, od 2019. godine, postupa sa samo 13 sudija, a od 2023. godine sa svega 11 sudija, što značajno umanjuje njegovu operativnost i efikasnost. Nedovoljan broj sudija komplikuje proces donošenja odluka i produžava trajanje postupaka, što otežava pružanje pravne zaštite građanima u razumnom roku.

Ova situacija ukazuje na potrebu za hitnom reakcijom i povećanjem kapaciteta Suda kako bi se obezbedilo pravovremeno rešavanje predmeta. Nedostatak sudija dodatno pogoršava stanje u trenutku kada je broj ustavnih žalbi u porastu, te je neophodno povećati kadrovske resurse i organizaciju rada kako bi Sud mogao adekvatno odgovoriti na izazove i obezbediti efikasnu pravnu zaštitu za sve građane.

Republika Srbija je uvela ustavnu žalbu kao uslov obraćanja građana Republike Srbije Evropskom sudu za ljudska prava.¹⁷⁰ Evropski sud za ljudska prava je u predmetu *Vinčić i drugi protiv Srbije* ocenio da se ustavna žalba u načelu može smatrati delotvornim pravnim sredstvom u skladu sa članom 35. stav 1. Evropske konvencije o ljudskim pravima.¹⁷¹ Nakon ove presude, podnosioci predstavki Evropskom sudu za ljudska prava moraju dokazati da su iscrpeli sve raspoložive pravne lekove u Srbiji, uključujući i ustavnu žalbu, što je podstaklo građane da više koriste ovaj instrument. Presuda je stavila dodatnu odgovornost na Ustavni sud da obezbedi brz i efikasan postupak po ustavnim žalbama, kako bi se ovaj mehanizam pokazao delotvornim u praksi.

Uvođenje ustavne žalbe kao uslova za obraćanje Evropskom sudu za ljudska prava imalo je značajan uticaj na broj predstavki koje se podnose Evropskom sudu za ljudska prava protiv Srbije. Efekti su uočljivi kroz analizu promena u broju nerešenih predstavki protiv Srbije u periodu između 2011. i 2024. godine. Prema statističkim podacima Srbija je u periodu od 2011. do 2013. godine bila jedna od zemalja sa najvećim brojem predstavki pred Evropskim sudom za ljudska prava, odmah iza znatno većih zemalja kao što su Rusija, Italija i Ukrajina.¹⁷² U 2011. godini Srbija je imala 6.752 nerešene predstave pre Evropskim sudom za ljudska prava. Do 2013. godine taj broj je porastao na 12.569 predmeta, što je činilo 11,3% ukupnog broja nerešenih predmeta pred Evropskim sudom za ljudska prava. U 2024. godini broj

¹⁷⁰ Presudom Evropskog suda za ljudska prava u predmetu *Vinčić i drugi protiv Srbije* (broj predstavke 44698/07 i dr.) od 1. decembra 2009. godine, para 51, ustavna žalba je priznata kao delotvorno pravno sredstvo čije je iscrpljivanje uslov izjavljivanje predstavke Evropskom sudu za ljudska prava.

¹⁷¹ Milutinović, Lj., Krstić I., Čučković, B. (2016) Kvalitativna studija o uticaju presuda Evropskog suda za ljudska prava na jurisprudenciju sudova u Republici Srbiji, Savet Evrope, str. 73.

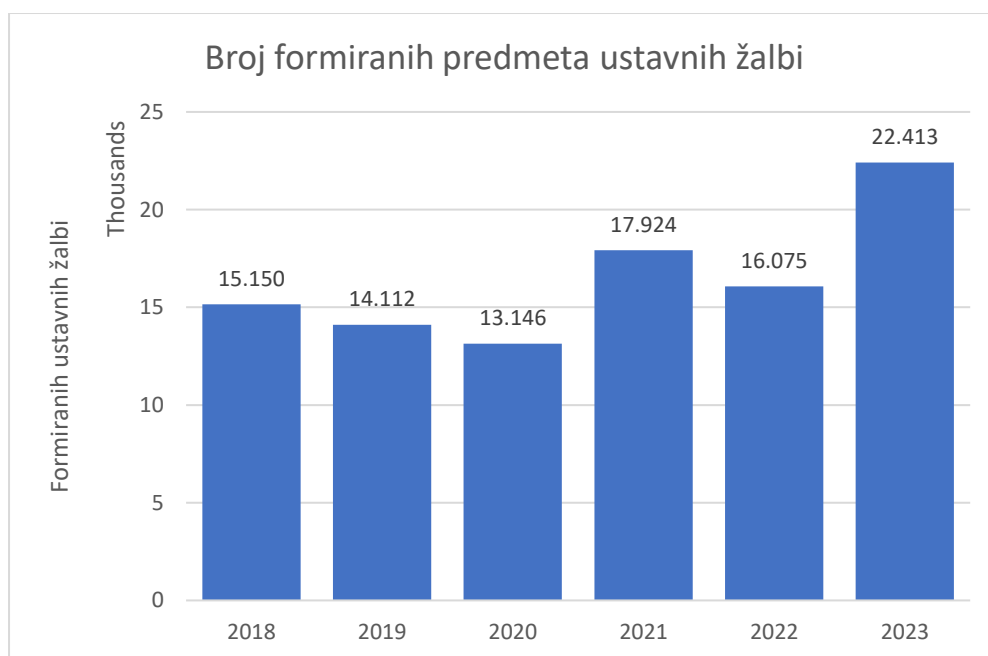
¹⁷² Svetska Banka, (2014) Funkcionalna analiza pravosuđa Srbije, Multidonatorski poverenički fond za podršku sektoru pravosuđa u Srbiji, str. 138.

nerešenih predstavlki protiv Srbije pred Evropskim sudom za ljudska prava značajno je opao, na samo 852 predmeta. Smanjenje broja predstavlki ukazuje na to da ustavna žalba funkcioniše kao efikasan filter, osiguravajući da se većina sporova rešava na nacionalnom nivou.

Smanjenje broja predstavlki protiv Srbije pred Evropskim sudom za ljudska prava, donelo je pozitivne efekte za Evropski sud, ali je istovremeno prenelo znatan pritisak na Ustavni sud Srbije, koji sada prima značajno veći broj ustavnih žalbi godišnje.

Od uvođenja zahteva za iscrpljivanje i ustavne žalbe pre obraćanja Evropskom sudu za ljudska prava, broj ovih predmeta beleži konstantan rast. U periodu od 2018. do 2023. godine broj ustavnih žalbi porastao je za 50 procenata. Prema najnovijim podacima, Ustavni sud Srbije primi godišnje preko 20.000 ustavnih žalbi,¹⁷³ što predstavlja izazov za kapacitete ove institucije.

Grafikon 27: Broj formiranih predmeta ustavnih žalbi u periodu 2018-2023.

Sa ovim izazovom susrele su se i druge evropske države koje imaju institut ustavne žalbe. Iako su ustavne žalbe ocenjene kao uspešna reforma koja je omogućila ustavnim sudovima da donesu neke od najznačajnijih odluka, u stručnim krugovima

¹⁷³ Prema podacima iz Pregleda rada Ustavnog suda u 2018, 2019, 2020, 2021, 2022. i 2023. godini.

se vodi diskusija kako obezbediti da navedeni mehanizam bude efikasan.¹⁷⁴ U sličnoj situaciji nalazi se i Evropski sud za ljudska prava koji se suočio sa dramatičnim rastom broja predmeta koji je kulminirao sa oko 120.000 nerešenih predstavki u 2010. godini u poređenju sa 68.450 u 2023. godini.¹⁷⁵

Ova eksplozija u broju predmeta otežala je rad suda i zahtevala reforme kako bi se obezbedio efikasan rad suda. U tom kontekstu, donet je Protokol broj 14 uz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima, koji je uneo niz mera za poboljšanje procesa rada Suda. Protokol je omogućio Evropskom sudu da efikasnije filtrira i obrađuje predstave, smanjujući broj neosnovanih ili neprihvatljivih prijava koje bi inače zagušile sistem.

Venecijanska komisija ističe značaj uvođenja pojedinačnih ustavnih žalbi kao mehanizma za efikasno rešavanje kršenja ljudskih prava na nacionalnom nivou, ali i kao ključni element za ostvarenje zahteva iz člana 35. stav 1. Evropske konvencije o ljudskim pravima kojim se zahteva iscrpljivanje delotvornih nacionalnih pravnih lekova pre podnošenja predstave Evropskom sudu za ljudska prava. U mnogim pravnim sistemima ustavna žalba je poslednje pravno sredstvo na nacionalnom nivou.¹⁷⁶ Tako je uvođenje ustavne žalbe u Turskoj 2010. godine značajno doprinelo smanjenju broja predmeta protiv Turske pred Evropskim sudom za ljudska prava.¹⁷⁷

Prilikom uvođenja ustavne žalbe države treba da obezbede ispunjenje kriterijuma delotvornosti iz člana 13. Evropske konvencije o ljudskim pravima, što je veoma kompleksno pitanje. Tako ustavna žalba može biti delotvorno pravno sredstvo za kršenje nekih prava iz Evropske konvencije o ljudskim pravima, dok prema praksi Evropskog suda za ljudska prava, ustavna žalba ne predstavlja delotvorno pravno sredstvo za neka druga prava. Takav je slučaj povredom prava na suđenjem u razumnom roku, gde zbog dužine trajanja postupaka pred ustavnim sudom, ustavna žalba ne predstavlja delotvorno pravno sredstvo.¹⁷⁸

Venecijanska komisija u Izveštaju o delotvornosti nacionalnih pravnih lekova u pogledu dužine trajanja postupka, razmatrala je delotvornost ustavnih žalbi.¹⁷⁹ U

¹⁷⁴ Visser, de M. (2014) *Constitutional Review in Europe – A Comparative Analysis*, Hart Publishing, str. 155.

¹⁷⁵ ECHR, *Analysis of Statistics - 2023*, January 2024.

¹⁷⁶ Venecijanska komisija, CDL-AD(2010)039rev, para 82.

¹⁷⁷ Venecijanska komisija, CDL-AD(2004)024, *Mišljenje o nacrtu ustavnih amandmana u pogledu Ustavnog suda Turske*.

¹⁷⁸ Venecijanska komisija, CDL-AD(2010)039rev, para 88.

¹⁷⁹ Venecijanska komisija, CDL-AD(2006)036rev, usvojeno na 69. Plenarnoj sednici Venecijanske komisije, Venecija, 15-16. decembar 2006.

Izveštaju je istaknuto da države koje nameravaju da uvedu ustavne žalbe, moraju da obezbede da postupak pred ustavnim sudom ne utiče na prekomerno produžavanje ukupne dužine postupka. Kako bi to postigli ustavni sudovi moraju imati dovoljno kapaciteta i resursa da efikasno obrađuju ustavne žalbe.

3.3.2. Trajanje postupka po ustavnoj žalbi

Posledica velikog broja predmeta, posebno ustavnih žalbi, znatno utiče na trajanje postupka pred Ustavnim sudom. Dve trećine predmeta rešava se u roku dužem od tri godine od dana prijema inicijalnog akta. To znači da skoro polovina postupaka traje od tri do pet godina, a čak 12 procenta predmeta zahteva više od pet godina za rešavanje. U manjem broju slučajeva, u 39% predmeta, postupci traju od jedne do tri godine, što i dalje ukazuje na probleme u efikasnosti rada Suda, naročito u kontekstu sve većeg priliva predmeta.

Tabela 11: Trajanje postupka od datuma prijema inicijalnog akta

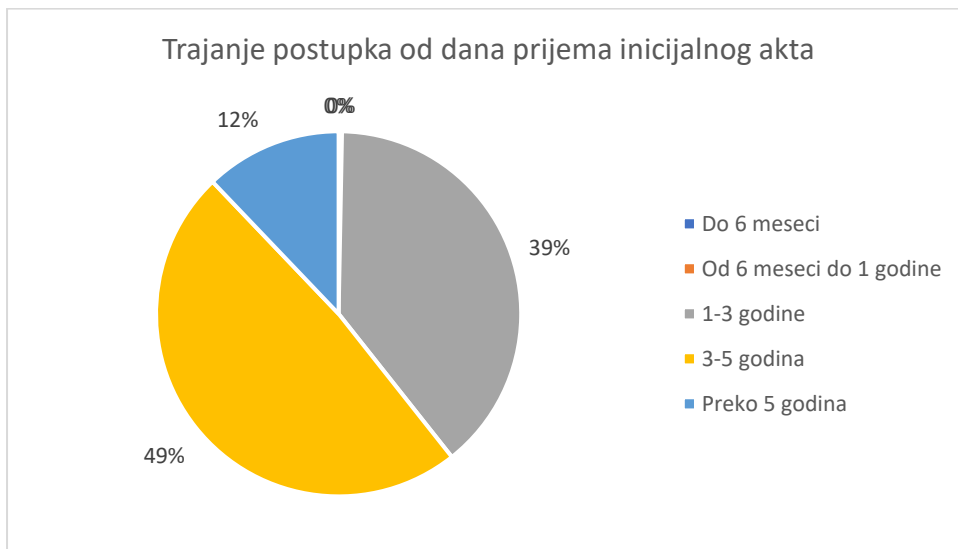
	2018	2019	2020	2021	2022	Ukupno
Do 6 meseci	0	0	0	0	0	0
Od 6 meseci do 1 godine	0	0	1	0	0	1
1-3 godine	49	23	36	17	7	132
3-5 godina	24	17	41	47	35	164
Preko 5 godina	-	2	5	25	9	41

Ova dugotrajnost postupaka pred Ustavnim sudom pokreće ozbiljna pitanja u pogledu prava građana na delotvornu pravnu zaštitu. Produženo trajanje postupaka može dovesti do pravne nesigurnosti i nepoverenja u pravosudni sistem, posebno u slučajevima koji zahtevaju hitno i efikasno rešavanje.

Pored toga, ovako dugi postupci mogu narušiti pravo građana na suđenje u razumnom roku, što je jedno od osnovnih prava garantovanih međunarodnim konvencijama.

Postavlja se pitanje kako unaprediti efikasnost Ustavnog suda kako bi se skratilo trajanje postupaka, uz očuvanje kvaliteta odluka i pravičnosti suđenja.

Grafikon 28: Trajanje postupka od dana prijema inicijalnog akta

Zabrinjavajuće je što analiza podataka o trajanju postupka pred Ustavnim sudom pokazuje tendenciju produžavanja trajanja iz godine u godinu. Dok se u 2018. i 2019. godini većina predmeta rešavala u periodu od jedne do tri godine od dana prijema inicijalnog akta, situacija se pogoršala u 2021. i 2022. godini, kada je za rešavanje većine predmeta bilo potrebno od tri do pet godina. Još alarmantnije je povećanje broje predmeta koji traju duže od pet godina, što ukazuje na ozbiljan problem u efikasnosti.

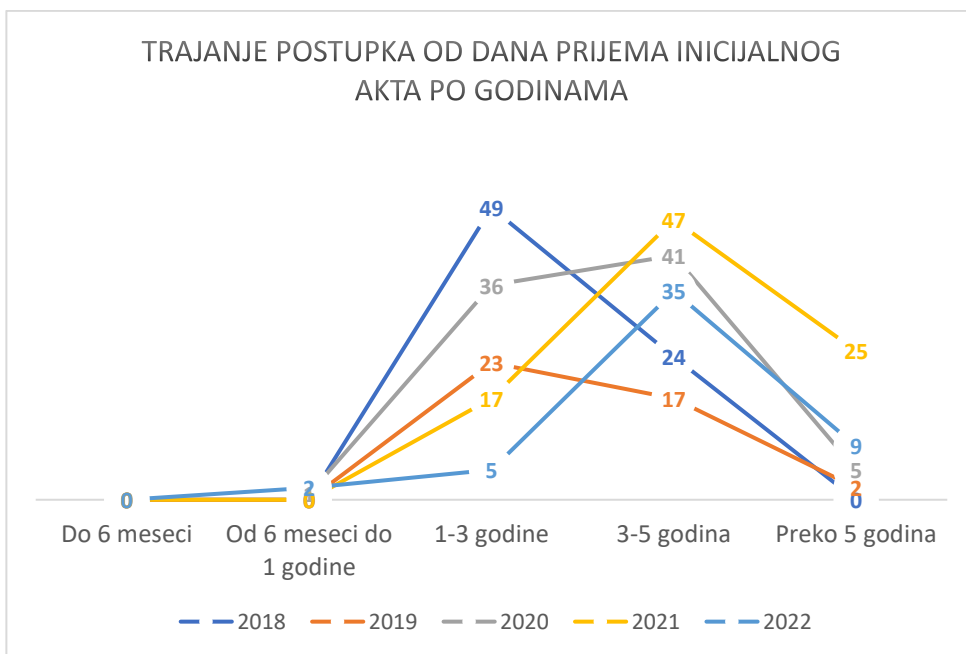
Ova tendencija ka produžavanju postupaka može značajno ugroziti pravnu sigurnost i pristup građana pravdi, s obzirom na to da dugotrajni postupci obeshrabruju građane i podnosiocce ustavnih žalbi. Takođe, produženo trajanje može dodatno opteretiti rad Ustavnog suda i umanjiti mogućnost da se predmeti blagovremeno rešavaju.

Na trajanje postupka značajno će uticati i povećanje broja primljenih ustavni žalbi koje se mogu pripisati uticaju izmena zakonodavstva koje su stupile na snagu 4. novembra 2023. godine. Usvajanjem Zakona o izmenama i dopunama Zakona o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku i Zakona o izmeni i dopuni Zakona o Ustavnom sudu, stvoreni su uslovi za dodatno opterećenje Ustavnog suda.

Na osnovu člana 16. Zakona o izmenama i dopunama Zakona o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku, Ustavnom sudu je ustupljeno 7.544 nerešenih predmeta iz sudova opšte i posebne nadležnosti, koji su proistekli iz primene Zakona o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku. Ovaj značajan broj ustupljenih predmeta

doprineo je povećanju ukupnog broja novoformiranih predmeta ustavnih žalbi u 2023. godini. Ova situacija pokazuje značajan pritisak na kapacitete Ustavnog suda, kao posledica zakonskih izmena. Navedene izmene Zakona nisu praćene povećanjem resursa Ustavnog suda, što će uticati na dužinu trajanja postupaka pred Ustavnim sudom.

Grafikon 29: Trajanje postupka od dana prijema inicijalnog akta (po godinama)

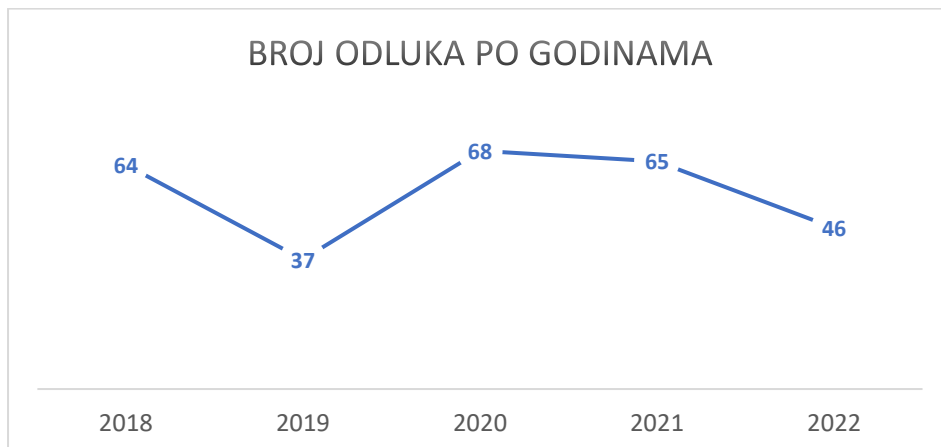

3.3.3. Broj odluka po ustavnoj žalbi

Prema odredbama Zakona o Ustavnom sudu, Ustavni sud odlučuje o pitanjima iz svoje nadležnosti na sednici Ustavnog suda, sednici Velikog veća ili sednici Malog veća. U pogledu donosioca odluke, u skladu sa članom 45. tačka 9) Zakona, Ustavni sud donosi odluke o ustavnoj žalbi na sednici Velikog veća, koje čine predsednik Ustavnog suda i sedam sudija.

U posmatranom periodu najveći broj odluka Ustavni sud je doneo u 2020. godini, kada je doneto 68 odluka, dok je najmanje odluka doneto u 2019. godini (37). Ovaj trend broja donetih odluka po godinama prati i trend broja primljenih predmeta, gde je u 2019. godini takođe došlo do smanjenja broja novoprimljenih predmeta.

Grafikon 30: Broj odluka Velikog veća po godinama

Ovaj pad u 2019. godini može se objasniti smanjenim prilivom novih predmeta, jer i u sudovima opšte nadležnosti primetno je da kada se smanjuje pritisak novih predmeta, dolazi do smanjenja i u broju rešenih predmeta. Kontinuirano praćenje ovih trendova i analiza kapaciteta Ustavnog suda mogli bi pomoći u pronalaženju odgovarajućih rešenja za unapređenje efikasnosti u narednim godinama.

3.3.4. Vrsta odluke po ustavnoj žalbi

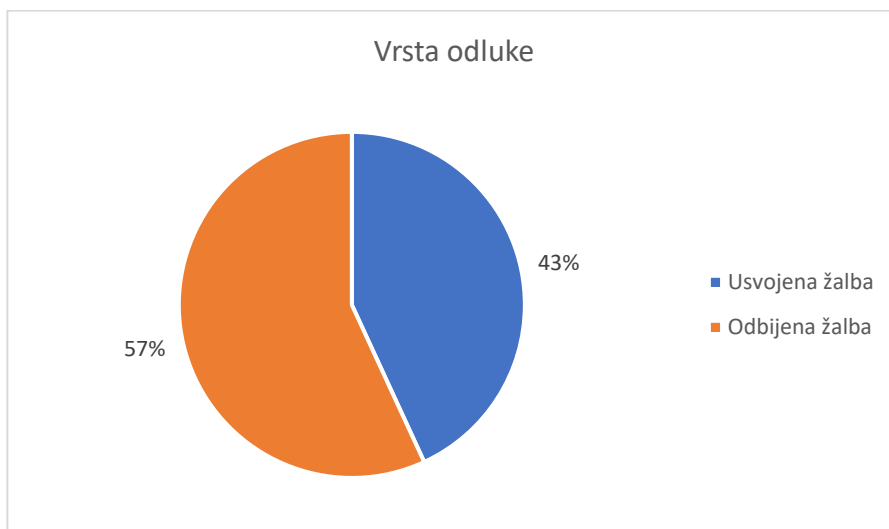
Ustavni sud može da odluči da se ustavna žalba usvaja kao osnovana ili odbija kao neosnovana. U pogledu vrste odluke, u ukupnom periodu od 2018. do 2022. godine, u 57% predmeta Ustavni sud je odbio ustavnu žalbu, dok je u 43% predmeta žalba usvojena.

Navedeni podaci ukazuju na relativno visok procenat usvojenih žalbi, što može odražavati značajnu ulogu Ustavnog suda u zaštiti prava građana i ispravljanju nepravilnosti u postupcima nižih sudova ili drugih državnih organa. Međutim, veći procenat odbijenih žalbi sugeriše i da značajan broj podnosilaca ne uspeva da ispuni kriterijume za uspešnu zaštitu svojih prava.

Tabela 12: Vrsta odluke po godinama

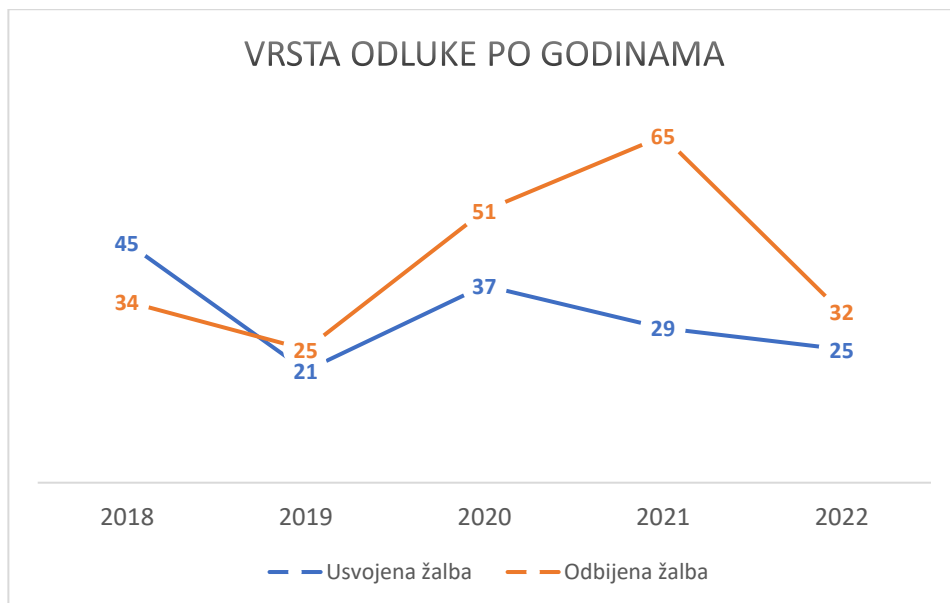
	2018	2019	2020	2021	2022	Ukupno
Usvojena žalba	45	21	37	29	25	157
Odbijena žalba	34	25	51	65	32	207

Grafikon 31: Vrsta odluke Ustavnog suda po ustavnoj žalbi 2018-2022

Broj usvojenih i odbijenih žalbi po godinama ne prati isti trend. Tako je najveći broj usvojenih žalbi u 2020. godini, dok je najveći broj odbijenih žalbi u 2021. godini. Kod obe vrste odluka dolazi do pada broja u 2022. godini.

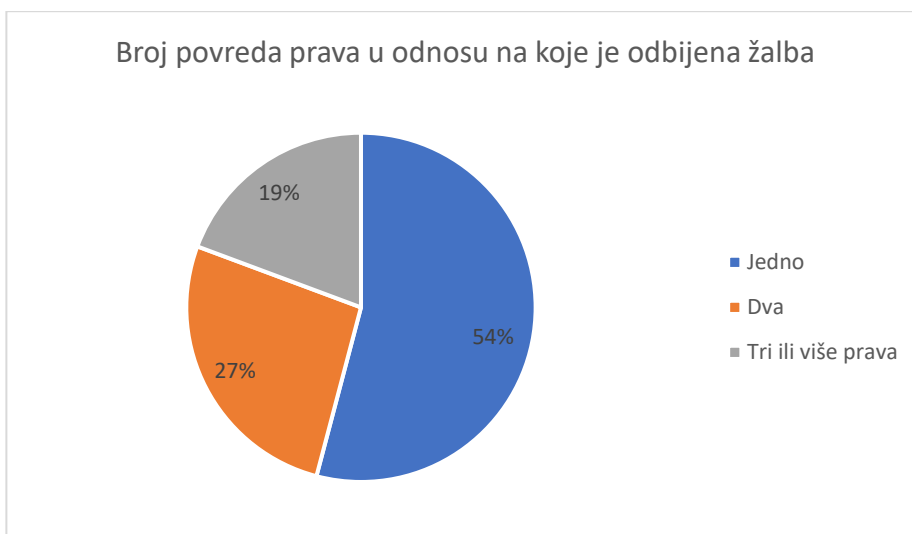
Grafikon 32: Struktura ukupnog broja odluka po ustavnoj žalbi donetih u periodu 2018–2022. po godinama

3.3.5. Podaci o odlukama kojima su odbijene ustavne žalbe

Analiza broja povreda prava u predmetima u kojima je ustavna žalba odbijena pokazuje da je u 54% slučajeva odbijen zahtev za jedno pravo, u 27% za dva prava, a u 19% za tri ili više prava. Navedeni podaci ukazuju da se u većini slučajeva žalbe odbijaju u odnosu na povredu jednog prava, što je u suprotnosti sa tendencijom podnosilaca da u svojim žalbama češće ukazuju na povredu dva ili više prava.

Grafikon 33: Broj ustavnih prava u odnosu na koja je odbijena ustavna žalba (po predmetu)

Ovo pokazuje da su građani, kao i njihovi pravni zastupnici, skloni da uključe više prava u žalbama, iako za to možda nema uvek osnova. Moguće je da ova praska odražava nastojanje da se poveća verovatnoća uspeha žalbe, ali podaci potvrđuju da Ustavni sud najčešće utvrđuje povredu samo jednog prava, ili uopšte ne nalazi povrede, u većini slučajeva. Ovo može ukazivati na potrebu za većom pravnom preciznošću u formulisanju ustavnih žalbi.

Tabela 13: Broj povreda prava u pogledu kojih je zahtev odbijen

	2018	2019	2020	2021	2022	Ukupno
Jedno	21	16	33	26	16	112
Dva	5	7	12	23	8	55
Tri ili više prava	8	2	6	16	8	40

Analiza podataka o ustavnim pravima prema članovima Ustava u periodu od 2018. do 2022. godine pokazuje značajne promene u trendovima broja slučajeva i vrsta prava u pogledu kojih je zahtev odbijen.

Pravo na život je relativno retko zastupljeno u odlukama kojima su odbijene ustavne žalbe, sa ukupno 8 slučajeva. Najviše odluka je zabeleženo 2020. godine (4 odluke). Nepovredivost fizičkog i psihičkog integriteta je zastupljeno u ukupno 13 odluka kojima su odbijene ustavne žalbe, od čega je najveći broj zabeležen u 2021. godini (7 slučajeva). Pravo na slobodu i bezbednost je značajno zastupljeno u analiziranom periodu, sa ukupno 35 odluka u kojima je odbijena ustavna žalba, od kojih je u 2021. godini bilo 12 slučajeva.

Među odbijenim ustavnim žalbama dominiraju one koje se odnose na trajanje pritvora, sa ukupno 59 slučajeva, pravo na pravično suđenje sa ukupno 129 odbijenih slučajeva i posebna prava okrivljenog sa 42 slučaja. Zastupljenost prava na pravično suđenje u odbijenim zahtevima ne čudi, s obzirom da one preovlađuju kod podnetih ustavnih žalbi, tako da je za očekivati da će se pojaviti u značajnom udelu i kod odbijenih zahteva.

U okviru prava na pravično suđenje, najviše odbijenih ustavnih žalbi zabeleženo je 2021. godine (40). Od ukupno 129 odbijenih ustavnih žalbi zbog povrede prava na pravično suđenje, samo 26 se odnosi na suđenje u razumnom roku. Relativno mala zastupljenost prava na suđenje u razumnom roku u odbijenim ustavnim žalbama verovatno se može objasniti time što su standardi za suđenje razumnom roku jasno definisani i dobro razvijeni, kako kroz praksu Evropskog suda za ljudska prava, tako i kroz praksu Ustavnog suda.

Razvijena praksa doprinosi većoj pravnoj sigurnosti, pa se građani i njihovi pravni zastupnici obraćaju Ustavnom sudu uglavnom kada smatraju da su ovi standardi povređeni.

Tabela 14: Ustavno pravo u pogledu kojih je zahtev odbijen

	2018	2019	2020	2021	2022	Ukupno
Pravo na život (član 24. Ustava)	-	-	4	2	2	8
Nepovredivost fizičkog i psihičkog integriteta (član 25. Ustava)	-	-	3	7	3	13
Zabrana ropstva, položaja sličnog ropstvu i	-	-	-	-	-	-

prinudnog rada (član 26. Ustava)							
Pravo na slobodu i bezbednost (član 27. Ustava)		8	2	6	12	7	35
Postupanje s licem lišenim slobode (član 28. Ustava)		-	-	-	1	-	1
Prava lica lišenog slobode bez odluke suda (član 29. Ustava)		-	-	-	1	-	1
Zakonitost pritvora (član 30. Ustava)		3	1	1	2	1	8
Trajanje pritvora (član 31. Ustava)		16	9	16	7	11	59
Pravo na pravično suđenje (član 32. Ustava)	Stav 1 - Pravično suđenje	17	9	14	36	13	89
	Stav 1 - Suđenje u razumnom roku	8	3	8	4	3	26
	Stav 2	-	-	-	-	14	14
	Ukupno	25	12	22	40	30	129
	Član 32. kao celina	22	11	22	40	16	111
j) Posebna prava okrivljenog (član 33. Ustava)	Stav 1	-	1	3	17	2	23
	Stav 2	-	1	-	15	2	18
	Stav 3	-	-	-	1	2	3
	Stav 4	-	1	-	1	2	4
	Stav 5	1	2	-	15	2	20
	Stav 6	2	-	-	1	2	5
	Stav 7	-	-	-	1	2	3
	stav 8	-	-	-	1	2	3
	Ukupno	3	5	3	42	16	69
	Član 33. kao celina	3	2	3	17	2	27
k) Pravna sigurnost u kaznenom pravu (član 34. Ustava)	Načelo zakonitosti	-	-	1	1	3	5
	<i>Ne bis in idem</i>	2	3	2	2	-	9
	Pretpostavka nevinosti	-	1	2	2	1	6
	Ukupno	2	4	5	5	4	20

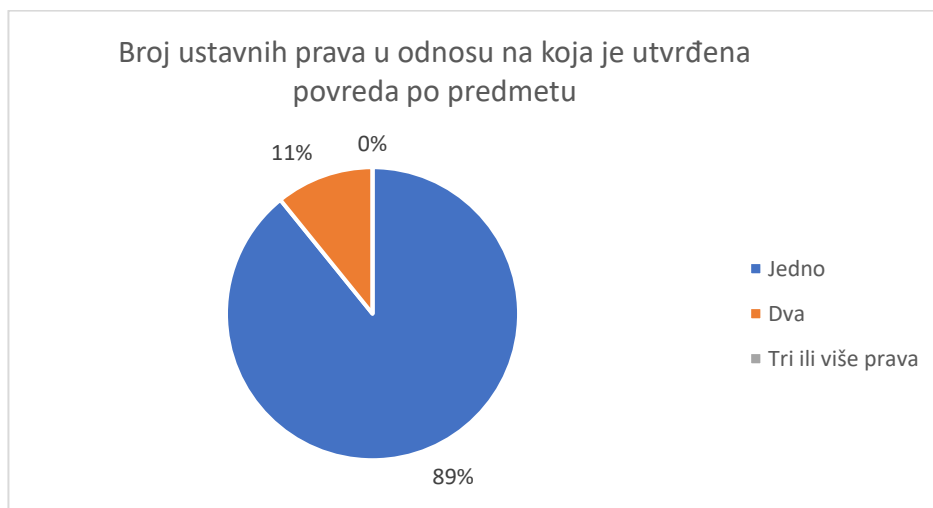
	Član 34. kao celina	2	4	5	5	4	20
l) Pravo na rehabilitaciju i naknadu štete (član 35. Ustava)		-	-	-	-	-	-
m) Pravo na jednaku zaštitu prava i pravno sredstvo (član 36. Ustava)	Stav 1	3	2	3	8	4	20
	Stav 2	1	1	4	8	5	19
	Ukupno	4	3	7	16	9	39
	Član 36. kao celina	4	2	6	12	5	29
n) Sloboda kretanja (član 39. Ustava)		1	2	4	15	1	23
o) Nepovredivost stana (član 40. Ustava)		-	-	-	-	-	-
p) Pravo na pravnu pomoć (član 67. Ustava)		-	-	-	-	-	-
Član 20. Ustava		-	-	-	1	-	1
Član 22. Ustava		-	-	-	1	-	1
Član 23. Ustava		-	-	-	1	-	1
Član 41. Ustava		-	2	-	-	-	2
Član 58. Ustava		1	3	3	3	4	14
Član 60. Ustava		-	1	-	2	-	3
Član 79. Ustava		-	-	-	1	-	1
Ukupno prava		60	39	73	130	56	358

3.3.6. Broj i struktura utvrđenih povreda prava

U pogledu broja ustavnih prava čija je povreda utvrđena, predominantne su povrede jednog prava, koje čine 89% slučajeva. U 11% slučajeva, Ustavni sud je utvrdio povreda dva prava.

Zanimljivo je da u posmatranom periodu nije bio nijednog slučaja u kojem je Ustavni sud utvrdio povedu tri ili više prava.

Grafikon 34: Broj ustavnih prava u odnosu na koja je utvrđena povreda (po predmetu)

Kada je u pitanju povreda dva prava, najveći broj odluka u kojima je utvrđena povreda zabeležen je u 2020. godini. Te godine, od ukupno 17 odluka u kojima je utvrđena povreda dva prava tokom celog posmatranog perioda, doneto je čak 12 odluka. Ovaj podatak sugerise da su u 2020. godini slučajevi bili kompleksniji u smislu kršenja ustavnih prava.

Tabela 15: Broj ustavnih prava čija je povreda utvrđena

	2018	2019	2020	2021	2022	Ukupno
Jedno	44	21	25	27	23	140
Dva	1	0	12	2	2	17
Tri ili više prava	0	0	0	0	0	0

Podaci pokazuju da je u najvećem broju slučajeva Ustavni sud Republike Srbije utvrdio povredu prava na pravično suđenje, koja čini 58% svih donetih odluka o utvrđenim povredama u posmatranom periodu.

Od svih odluka koje čini povredu prava na pravično suđenje, čak dve trećine se odnosi na pravo na suđenje u razumnom roku, što ukazuje na hronični problem dužine trajanja postupaka.

Ovakva struktura utvrđenih povreda ne iznenađuje, s obzirom na to da je najveći broj ustavnih žalbi izjavljen zbog povrede prava na pravično suđenje.

Međutim, zanimljivo je primetiti razliku između strukture izjavljenih žalbi i utvrđenih povreda. Iako pravo na pravično suđenje čini 30% ukupnog broja podnetih žalbi, njegova zastupljenost kod utvrđenih povreda je dvostruko veća, što može ukazivati na to da su upravo žalbe koje se odnose na ovo pravo dobro obrazložene, kao i da su standardi koji se odnose na suđenje u razumnom roku najjasniji i najrazvijeniji. To potvrđuju i same odluke Ustavnog suda u kojima se Ustavni sud obrazlažući svoje odluke poziva na presude Evropskog suda za ljudska prava.¹⁸⁰

U 11% donetih odluka Ustavni sud je utvrdio povredu prava na slobodu i bezbednost. Ovi slučajevi najčešće uključuju neosnovana lišenja slobode ili nezakonita pritvaranja.

Ovi podaci ukazuju na izazove u obezbeđivanju usklađenosti sa zakonskim standardima i procesnim garancijama prilikom ograničavanja ličnih sloboda, što je od ključne važnosti za očuvanje vladavine prava.

Pravo na jednaku zaštitu prava i pristup pravnim sredstvima potvrđeno je u 6% utvrđenih odluka. I ovde se javlja značajna disproporcija između broja žalbi i utvrđenih povreda. Udeo podnetih žalbi koje se odnose na ovo pravo dvostruko je veći od broja odluka u kojima je povreda potvrđena.

Ova razlika može sugerisati da se mnoge žalbe podnose zbog percepcije nejednakog tretmana ili ograničenog pristupa pravnim sredstvima, ali ne uspevaju da dokažu formalnu povredu prava pred Ustavnim sudom.

Analizirani podaci naglašavaju nekoliko ključnih problema u pravnom sistemu Srbije. Pravo na suđenje u razumnom roku ostaje najveći izazov, što ukazuje na potrebu za efikasnijim upravljanjem sudskim postupcima i rešavanjem starih predmeta. Povreda prava na slobodu i bezbednost naglašava potrebu za strožom kontrolom zakonitosti pritvaranja i lišenja slobode.

Razlika između broja podnetih žalbi i utvrđenih povreda sugerise da postoji problem u percepciji građana u pogledu pristupa pravdi i jednakosti pred zakonom, što može ukazati na manjak poverenja u pravni sistem ili neadekvatan institucionalni odgovor na njihove zahteve.

¹⁸⁰ Više u: Milutinović, Lj., Krstić I., Čučković, B. (2016) Kvalitativna studija o uticaju presuda Evropskog suda za ljudska prava na jurisprudenciju sudova u Republici Srbiji, Savet Evrope, str. 64-68; Beširević, V., Marinković, T. (2012) Serbia in „a Europe of Rights“: The Effects of the Constitutional Dialogue between the Serbian and European Judges, *European Review of Public Law*, Vol. 24, No. 1, str. 401-430.

Grafikon 35: Struktura utvrđenih povreda

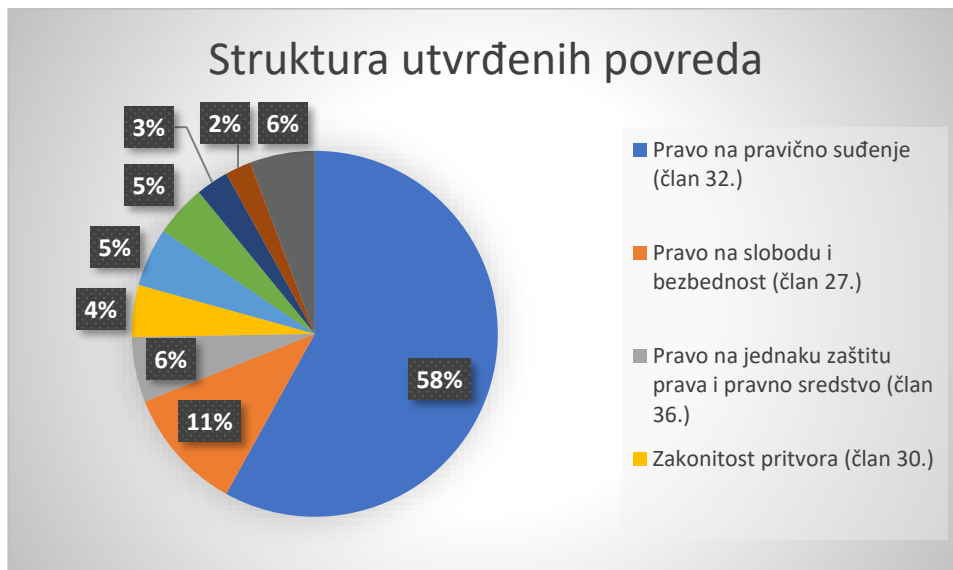

Tabela pruža uvid u ustavna prava čije je povrede Ustavni sud Republike Srbije utvrdio u periodu od 2018. do 2022. godine. Podaci pokazuju na značajne razlike u učestalosti i vrsti povreda, ali i na ključna pravna pitanja u kojima je pravna nesigurnost posebno izražena.

Najveći broj povreda odnosi se na pravo na pravično suđenje, čija povreda je utvrđena u 101 predmetu. Unutar ovog prava, povrede prava na suđenje u razumnom roku posebno su zastupljene, sa ukupno 67 slučajeva.

Ovaj trend ukazuje na strukturne probleme pravosuđa, uključujući dugo trajanje postupaka i nedostatak efikasnosti, koji direktno utiču na ostvarivanje prava građana. Pitanje suđenja u razumnom roku posebno je važno s obzirom na to da duži sudski procesi umanjuju poverenje građana u pravni sistem i narušavaju vladavinu prava.

Srbija se suočava sa značajnim izazovima u vezi sa pravom na suđenje u razumnom roku, što je jedno od osnovnih prava garantovanih Evropskom konvencijom o ljudskim pravima. Evropski sud za ljudska prava je u više predmeta utvrdio da je Srbija prekršila član 6. Evropske konvencije o ljudskim pravima, koji garantuje pravo na pravično suđenje, uključujući i pravo na suđenje u razumnom roku. Problemi u

vezi sa dužinom trajanja sudskih postupaka u Srbiji učestalo su predmet predstavljeni pred Evropskim sudom za ljudska prava.¹⁸¹

U postupcima pred domaćim sudovima građani se često suočavaju s dugotrajnim suđenjima zbog zagušenosti sudskog sistema, nedostatka kadrovskih i organizacionih kapaciteta i odlaganja ročišta. U velikom broju slučajeva Evropski sud za ljudska prava je ocenio da Srbija nije obezbedila efikasan mehanizam za ubrzanje postupaka ili adekvatnu naknadu štete za prekomerno trajanje postupaka.¹⁸²

Pravo na slobodu i bezbednost zauzima drugo mesto sa 19 utvrđenih povreda. Ostala prava, poput zakonitosti pritvora, prava na jednaku zaštitu prava i pravno sredstvo, i pravo na život, imaju manje zabeleženih povreda, ali su i dalje zastupljeni u značajnoj meri.

U pogledu opravdanosti trajanja pritvora Ustavni sud naglašava da se mora razmatrati u konkretnom kontekstu svakog pojedinačnog slučaja i u svojim odlukama se poziva na praksu Evropskog suda za ljudska prava. U odluci UŽ-4940/2010 od 31. marta 2011. godine navodi se da *„postojanje osnovane sumnje samo po sebi nije dovoljno. Stoga, kada se pritvor više puta produžava, nadležni sudovi su prilikom donošenja odluke o pritvoru, u slučaju kada utvrde da i dalje postoje razlozi za produženje ove mere, dužni da posebno obrazlože razloge za pritvor u svakom pojedinačnom slučaju. Ti razlozi moraju biti relevantni i dovoljni, odnosno ne smeju biti proizvoljni.“*

Uočava se i da su povrede nekih prava vrlo retko utvrđivane, kao što pravo na rehabilitaciju i naknadu štete i sloboda kretanja, gde nije utvrđena ni jedna povreda u posmatranom periodu. Ovi podaci ukazuju na razlike u vrsti ustavnih prava koja su bila predmet kršenja i sudskih odluka.

U vezi sa trajanjem pritvora, primećuje se da je Ustavni sud utvrdio povredu ovog prava u relativno malom broju slučajeva, svega 9 odluka, dok je u znatno većem broju odluka, čak 59, odbio zahtev za utvrđivanje povrede. Ovaj disbalans može ukazivati na to da su standardi za utvrđivanje povrede prava na trajanje pritvora nedovoljno definisani u našoj pravnoj teoriji i praksi.¹⁸³ To potvrđuje i izdvojeno

¹⁸¹ Paunović, M., Carić, S. (2007) Evropski sud za ljudska prava – nadležnosti i postupak, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.

¹⁸² Filatova, et al. (2014) Application of reasonable time standards in Serbia, Council of Europe.

¹⁸³ Više u: Bejatović, S. (ur.) 2019. Pritvor i druge mere obezbeđenja prisustva okrivljenog u krivičnom postupku – Međunarodni pravni standardi, regionalna zakonodavstva i primena, Misija OEBS u Srbiji.

mišljenje u odnosu na odluku Ustavnog suda Republike Srbije 595/2014,¹⁸⁴ kao i odluke Evropskog suda za ljudska prava.

U predmetu *Romić i drugi protiv Srbije*, predstavka broj 43674/16, Evropski sud za ljudska prava ukazao je na prekomernu dužinu trajanja pritvora, što je dovelo do utvrđivanja povrede člana 5. Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama. Evropski sud za ljudska prava se složio sa Ustavnim sudom da je prvih godinu dana i dva meseca pritvora bilo opravdano zbog uznemirenja javnosti, što je moglo da ugrozi vođenje postupka, ali je utvrdio da, nakon tog perioda, navedeni razlog više nije bio dovoljan za produženje pritvora. U ovom slučaju, podnosioci predstavke, bili su u pritvoru tri godine i šest meseci, što je Evropski sud za ljudska prava ocenio kao prekomerno trajanje pritvora. Pored toga, Evropski sud za ljudska prava utvrdio je i povredu člana 5. stav 4. Konvencije, jer je period od preko dve godine koji je Ustavnom sudu bio potreban da odluči o ustavnoj žalbi podnosioca bio predugačak i nije zadovoljavao standard razumnog roka.

Odluka Evropskog suda za ljudska prava ističe važnost brzog i efikasnost postupanja pravosudnih organa u slučajevima pritvora, kao i potrebu za dosuđivanjem adekvatne naknade u slučaju utvrđene povrede prava.

Tabela 16: Ustavno pravo čija je povreda utvrđena

	2018	2019	2020	2021	2022	Ukupno
Pravo na život (član 24. Ustava)	-		5	-	-	5
Nepovredivost fizičkog i psihičkog integriteta (član 25. Ustava)	-	-	-	-	1	1
Zabrana ropstva, položaja sličnog ropstvu i prinudnog rada (član 26. Ustava)	-	-	-	1	-	1
Pravo na slobodu i bezbednost (član 27. Ustava)	3	1	7	6	2	19
Postupanje s licem lišenim slobode (član 28. Ustava)	-	-	-	-	-	-
Prava lica lišenog slobode bez odluke suda (član 29. Ustava)	-	1	3	-	-	4
Zakonitost pritvora (član 30. Ustava)	-	1	6	-	1	8

¹⁸⁴ Šurlan, T. (2018) Pravo na ličnu slobodu: Izdvojeno mišljenje u odnosu na odluku Ustavnog suda Republike Srbije 595/2014, *NBP Žurnal za kriminalistiku i pravo*, Vol. 18, No. 1, str. 89-100.

Trajanje pritvora (član 31. Ustava)		3	-	3	3	-	9
Pravo na pravično suđenje (član 32. Ustava)	Stav 1- Pravično suđenje	2	6	7	10	9	34
	Stav 1- Suđenje u razumnom roku	29	11	13	8	6	67
	Ukupno	31	17	20	18	15	101
Posebna prava okrivljenog (član 33. Ustava)	Stav 5	-	-	-	1	-	1
Pravna sigurnost u kaznenom pravu (član 34. Ustava)	Načelo zakonitosti	3	-	-	-	1	4
	<i>Ne bis in idem</i>	2	1	1	-	-	4
	Ukupno	5	1	1	-	1	8
Pravo na rehabilitaciju i naknadu štete (član 35. Ustava)		-	-	-	-	-	0
Pravo na jednaku zaštitu prava i pravno sredstvo (član 36. Ustava)	Stav 2	2	-	3	2	3	10
Sloboda kretanja (član 39. Ustava)		-	-	-	-	-	0
Nepovredivost stana (član 40. Ustava)		-	-	-	-	-	0
Pravo na pravnu pomoć (član 67. Ustava)		-	-	-	-	-	0
Član 58. Ustava		2	-	-	-	-	2
Član 64. Ustava		-	-	1	-	1	2
Član 42. Ustava		-	-	-	-	1	1
Član 22. Ustava		-	-	-	-	1	1
Član 21. Ustava		-	-	-	-	1	1
Ukupno prava		46	21	49	31	27	174

3.3.7. Organ koji je povredio pravo

Analiza broja povreda ustavnih prava prema organima koji su ih izazvali, pokazuje da su sudovi bili ti koji su najčešće povredili neko od Ustavom zagarantovanih prava, sa ukupno 161 zabeleženim slučajem u periodu od 2018. do 2022. godine. Najveći broj povreda prava prouzrokovali su viši sudovi sa 66 slučaja, dok su osnovni sudovi bili odgovori za 42 slučaja. Prekršajni apelacioni sud je u 23 predmeta povredio pravo, a apelacioni sudovi u 13 slučajeva. Privredni i Vrhovni sud imali su znatno manji broj povreda.

Policija je bila odgovorna za ukupno 14 povreda, dok su tužilaštva zabeležila samo dva slučaja u kojima je utvrđena povreda.

Tabela 17: Organ koji je povredio pravo

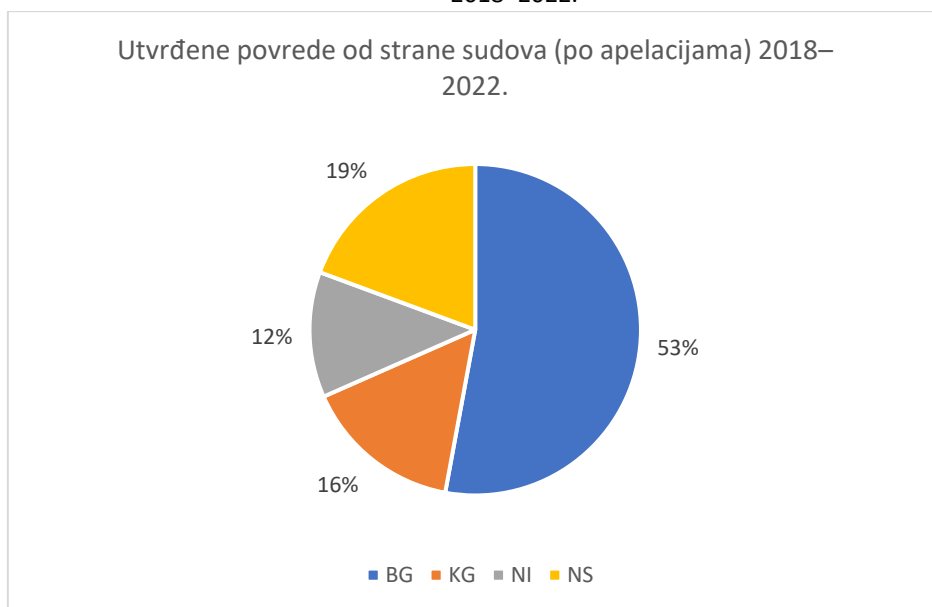
		2018	2019	2020	2021	2022	Ukupno
Policija		1	1	3	7	2	14
Sud	Viši sud	20	8	13	17	8	66
	Apelacioni sud	6	1	4	-	2	13
	Osnovni sud	13	8	13	3	5	42
	Vrhovni kasacioni sud	1	1	2	2	-	6
	Privredni sud	3	-	-	-	-	3
	Privredni apelacioni sud	3	-	-	-	-	3
	Prekršajni sud	1	-	2	-	2	5
	Prekršajni apelacioni sud	3	3	6	4	7	23
	Sudovi ukupno	50	21	40	26	24	161
	Drugi organ	Tužilaštvo	-	-	1	-	1
Ukupno		-	-	1	-	1	2

Kao i kod broja povreda od strane sudova na koje su ukazali podnosioci, i kod broja utvrđenih povreda dominira područje beogradske apelacije, na kome je u periodu

od 2018. do 2022. godine utvrđeno više od polovine ukupno utvrđenih povreda. Na području beogradske apelacije u petogodišnjem periodu utvrđene su ukupno 82 povrede, u poređenju sa 24 u Kragujevcu, 19 u Nišu i 30 u Novom Sadu.

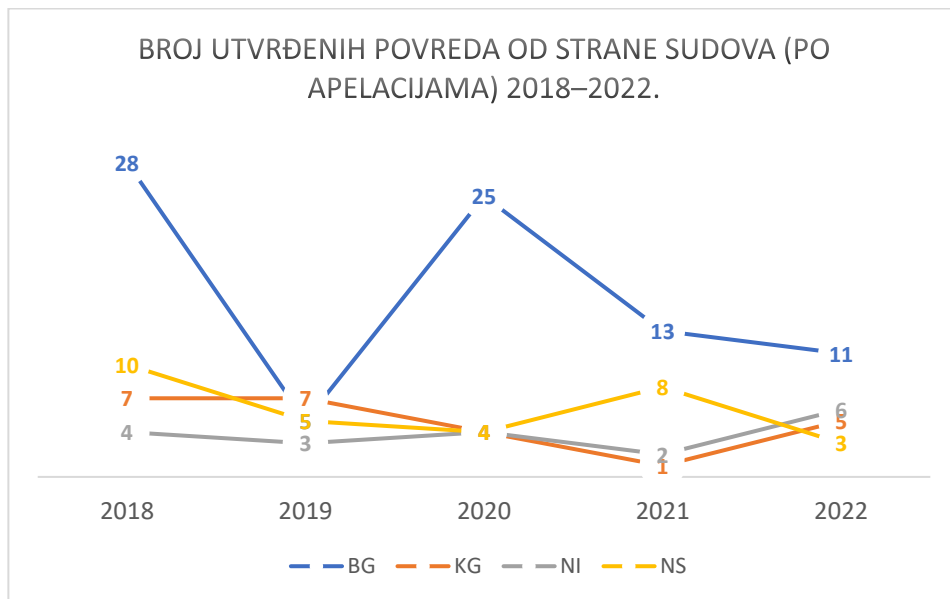
Iako je broj utvrđenih povreda od strane sudova najveći za područje beogradske apelacije, koja čini 53% ukupno utvrđenih povreda, udeo ostalih apelacija se razlikuje u odnosu na njihov udeo u broju povreda na koje su ukazali podnosioci. Tako je broj povreda na koje su ukazali podnosioci u niškoj apelaciji bio zastupljen sa 17%, dok je udeo broja utvrđenih povreda 12%. Za područje novosadske apelacije udeo povreda na koje su ukazali podnosioci iznosi 24%, dok je udeo broja utvrđenih povreda 19%. Udeo povreda na koje su ukazali podnosioci za područje kragujevačke apelacije iznosi 10%, dok je procenat utvrđenih povreda značajno viši u odnosu na ukupni broj utvrđenih povreda i iznosi 16%.

Grafikon 36: Ukupan broj utvrđenih povreda od strane sudova (po apelacijama) 2018–2022.

U pogledu trendova kretanja broja utvrđenih povreda od strane sudova po područjima apelacija, mogu se uočiti značajna odstupanja i varijacije kako između područja apelacija, tako i po godinama. U periodu od 2018. do 2022. godine, najveći broj povreda ustavnih prava zabeležen je na području sudova u beogradskoj apelaciji, sa ukupno 82 slučaja. Slede područja sudova u novosadskoj apelaciji sa 30 slučajeva, kragujevačkoj sa 24, i niškoj sa 19 slučajeva. Najmanji broj povreda evidentiran je za sudove republičkog ranga, svega 6 slučajeva.

Grafikon 37: Broj utvrđenih povreda od strane sudova (po apelacijama) 2018–2022.

Na području beogradske apelacije uočava se naizmenično pad i rast broja utvrđenih povreda po godinama. Za razliku od područja drugih apelacija koja u pogledu broja utvrđenih povreda po godinama prate trend broja povreda na koje su ukazali podnosioci, područje beogradske apelacije odstupa od trenda broja povreda na koje su ukazali podnosioci po godinama.

Tabela 18: Sud na čijem području je izvršena povreda (po apelacijama i godinama)

	BG	KG	NI	NS	RS
2018	28	7	4	10	1
2019	5	7	3	5	1
2020	25	4	4	4	2
2021	13	1	2	8	2
2022	11	5	6	3	-
Ukupno	82	24	19	30	6

Kada su u pitanju sudovi na čijem području je izvršena povreda, najveći broj povreda je utvrđen u sudovima koji se nalaze u sedištim apelacija (Beograd, Novi Sad, Niš i Kragujevac), dok su u ostalim područjima ti brojevi značajno manji i izdvajaju se samo Subotica (6 povreda), Vranje (5), Stara Pazova (5), Novi Pazar (4) i Pančevo (4).

Tabela 19: Sud na čijem području je izvršena povreda (po godinama)

	2018.	2019.	2020.	2021.	2022	Ukupno
BG	23	5	21	12	9	70
RS	1	1	2	2	-	6
JA	1	1	-	-	1	3
KG	2	2	2	1	2	9
KŠ	1	1	-	-	-	2
KV	-	3	-	-	-	3
LE	-	1	-	-	1	2
NI	4	2	3	2	2	13
NP	-	-	2	-	2	4
NS	4	1	3	3	1	12
PA	-	-	4	-	-	4
PI	-	-	-	-	2	2
PK	-	-	1	-	-	1
SD	-	-	1	1	-	2
ST	-	4	-	-	1	5
SM	1	-	1	1	-	3
SC	-	-	-	-	1	1
SO	1	-	-	1	-	2
SU	3	-	-	3	-	6
UE	1	-	-	-	-	1
VA	-	-	-	-	1	1
VR	5	-	-	-	-	5
ŠA	1	-	-	-	-	1
IC	2	-	-	-	-	2
ZR	-	-	-	-	1	1

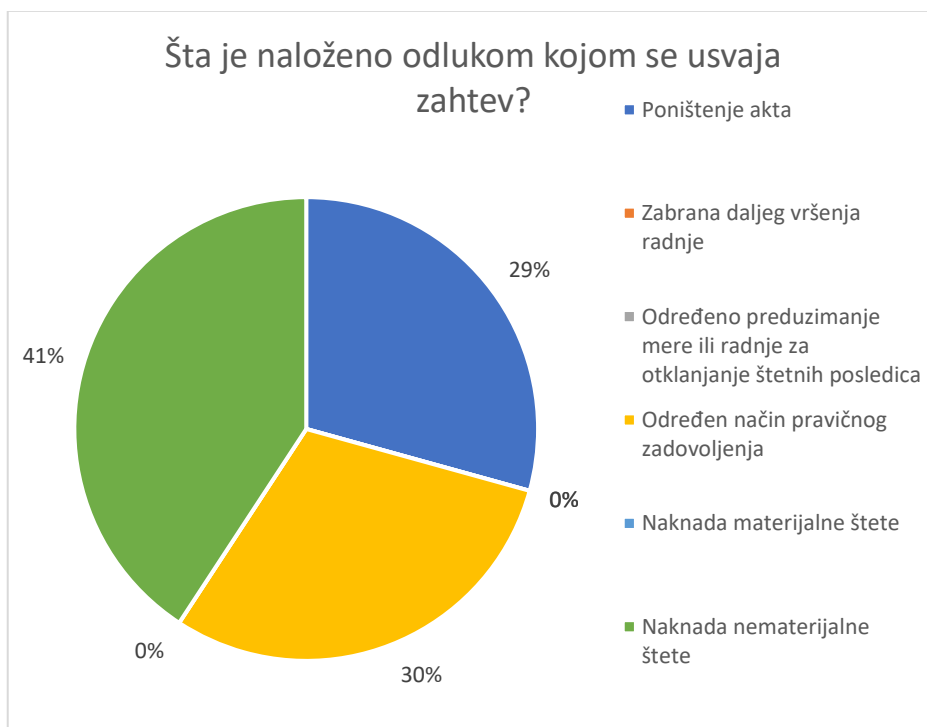
3.3.8. Šta je naloženo odlukom kojom se usvaja zahtev?

Kada Ustavni sud utvrdi da je osporenim pojedinačnim aktom ili radnjom povređeno ili uskraćeno ljudsko ili manjinsko pravo i sloboda zajemčena Ustavom, može da poništi pojedinačni akt, zabrani dalje vršenje radnje ili odredi preduzimanje druge mere ili radnje kojom se otklanjaju štetne posledice utvrđene povrede ili

uskraćivanja zajemčenih prava i sloboda, i odredi način pravičnog zadovoljenja podnosioca.¹⁸⁵

Venecijanska komisija prepoznaje kao prednosti ustavne žalbe, ovlašćenja ustavnog suda da poništi pojedinačni akt, zabrani dalje vršenje radnje ili naloži vraćanje u prethodno stanje, kao i da naloži organu koji je povredio pravo da preduzme mere kako bi ispravio posledice povrede ili obezbedio da se takva kršenja na ponavljaju u budućnosti.¹⁸⁶

Grafikon 38: Šta je naloženo odlukom kojom se usvaja zahtev?

Analizirani podaci pokazuju da je u posmatranom periodu Ustavni sud u približno istom broju predmeta odlučivao o poništavanju pojedinačnog akta, jer upravo takva odluka dovodi do ponavljanja postupka ili mogućnosti ponovnog preispitivanja odluke zbog koje se podnosilac obratio Ustavnom sudu.

¹⁸⁵ Član 89 Zakona o Ustavnom sudu.

¹⁸⁶ Venecijanska komisija, CDL-AD(2018)012 Amicus Curiae sažetak za Ustavni sud Gruzije o efektima odluka ustavnog suda na konačne odluke u građanskim i upravnim predmetima, para 28.

Ustavni sud je u 46 predmeta odlučio o poništavanju pojedinačnog akta, a u 45 predmeta o određenom načinu pravičnog zadovoljenja. Pravično zadovoljenje je najčešće ostvarivano putem konstatovanja povrede, u 33 slučaja, ili objavljivanjem presude u Službenom glasniku, u 12 slučajeva. Kada je reč o odluci o naknadi nematerijalne štete, Ustavni sud je u 64 odluke naložio isplatu nematerijalne štete. Zabrana daljeg vršenja radnje i preduzimanje mere otklanjanja posledica nisu bile korišćene, budući da nema slučajeva u kojima je Ustavni sud odredio takve postupke u posmatranom periodu. Takođe, Ustavni sud ni u jednom predmetu nije odredio isplatu materijalne štete.

Ustavni sud u odluci u kojoj je utvrđena povreda prava, određuje organ koji je u obavezi da isplati materijalnu ili nematerijalnu štetu, ukoliko je podnosilac ustavne žalbe postavio takav zahtev. Takođe, Zakonom o Ustavnom sudu određuje se rok od četiri meseca od dana dostavljanja odluke da dobrovoljno plati naknadu štete. Ukoliko organ ne isplati naknadu u roku od četiri meseca, može započeti postupak za prinudno izvršenje. Ova procedura pruža mogućnost za dobrovoljno ispunjenje obaveze, ali unosi i pravnu sigurnost određivanjem roka.

Tabela 20: Šta je određeno odlukom kojom se usvaja zahtev

		2018	2019	2020	2021	2022	Ukupno
Poništenje akta		10	7	9	10	10	46
Zabrana daljeg vršenja radnje		0	0	0	0	0	0
Određeno preduzimanje mere ili radnje za otklanjanje štetnih posledica		0	0	0	0	0	0
Određen način pravičnog zadovoljenja	Objavljivanjem u Sl. gl.	3	1	4	3	1	12
	Samim konstatovanjem povrede	7	4	12	5	7	33
	Ukupno	10	5	16	8	8	45
Naknada materijalne štete		0	0	0	0	0	0
Naknada nematerijalne štete		25	9	12	11	7	64

3.3.9. Naknada štete zbog povrede prava

Visina dosuđene nematerijalne štete može značajno varirati u zavisnosti od konkretnih okolnosti svakog slučaja, kao i od sudske prakse. Analizirani su iznosi koje je Ustavni sud odredio u posmatranom periodu i grupisani su u pet kategorija: do 500 evra, od 500 do 1.000 evra, od 1.000 do 3.000, od 3.000 do 5.000 i preko 5.000

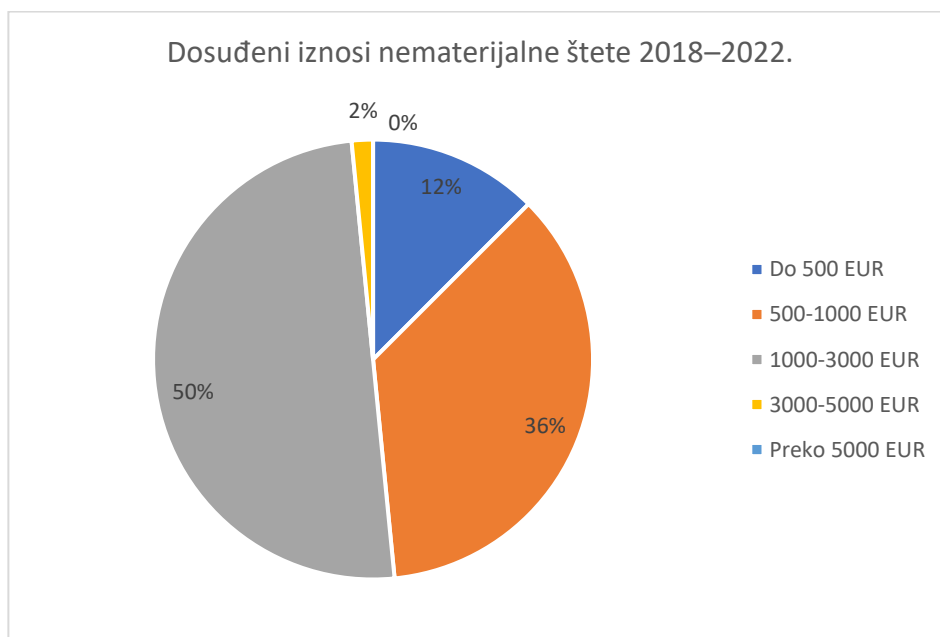
evra. Ova klasifikacija može biti korisna jer pruža okvir za razumevanje visina naknade nematerijalne štete i prakse Ustavnog suda.

Tabela 21: Iznos dosuđene nematerijalne štete

Iznos	2018	2019	2020	2021	2022	Ukupno
Do 500 EUR	4	-	2	-	2	8
500-1000 EUR	11	2	4	2	4	23
1000-3000 EUR	10	7	6	8	1	32
3000-5000 EUR	-	-	-	1	-	1
Preko 5000 EUR	-	-	-	-	-	-

U pogledu visine dosuđene nematerijalne štete, Ustavni sud je u polovini odluka odredio iznos u vrednosti od 1.000 do 3.000 evra u dinarskoj protivvrednosti. U 36% odluka Ustavni sud je dosudio isplatu nematerijalne štete u iznosu od 500 do 1.000 evra, a u 12% odluka u iznosu do 500 evra. Samo u jednoj odluci Ustavni sud je odlučio da naknada nematerijalne štete iznosi između 3.000 i 5.000 evra. U posmatranom periodu ni u jednoj od odluka Ustavni sud nije dosudio isplatu nematerijalne štete u iznosu većem od 5.000 evra.

Grafikon 39: Dosuđeni iznosi nematerijalne štete u periodu 2018–2022.

Čini se da su iznosi dosuđene nematerijalne štete koje dosuđuje Ustavni sud često niži od standarda koje je utvrdio Evropski sud za ljudska prava. Presude Evropskog suda za ljudska prava, koje se odnose kako na Srbiju tako i na druge zemlje, ukazuju na potrebu za doslednijim usklađivanjem domaće sudske prakse sa evropskim standardima.

U presudi *Apičela protiv Italije* iz 2006. godine¹⁸⁷ Evropski sud za ljudska prava utvrdio smernice za izračunavanje naknade visine nematerijalne štete u slučajevima povrede prava na suđenje u razumnom roku. Evropski sud za ljudska prava je kao opštu smernicu utvrdio da podnosioci predstavke treba da dobiju između 1.000 i 1.500 evra na ime nadoknade za svaku godinu odlaganja donošenja odluke od strane domaćih sudova, odnosno dvostruki iznos u predmetima koji zahtevaju posebnu hitnost.

U predmetu *Savić i drugi protiv Srbije* iz 2016. godine,¹⁸⁸ Evropski sud za ljudska prava dao je svoju ocenu isplaćenih naknada u Srbiji i navodi da „iznosi koji su dosuđeni podnosiocima ne mogu da budu smatrani dovoljnim, odnosno ne predstavljaju odgovarajuće obeštećenje za pretrpljene povrede“. Ovakav stav Evropski sud za ljudska prava potvrdio je i u presudama *Ković i drugi protiv Srbije* iz aprila 2017,¹⁸⁹ *Momčilović protiv Srbije* iz decembra 2017. godine,¹⁹⁰ *Hrustić i drugi protiv Srbije*¹⁹¹ iz januara 2018. godine,¹⁹² *Stanivuković i drugi protiv Srbije* iz 2018. godine.¹⁹³

Za razumevanje visine naknade nematerijalne štete i stava Evropskog suda za ljudska prava, mora se imati u vidu i kritika da Evropski sud dosuđuje suviše niske naknade nematerijalne štete, koje mogu delovati odvratajuće na oštećene i žrtve, posebno imajući u vidu troškove koje oštećeni mogu imati u obraćanju Evropskom sudu.¹⁹⁴

Navedeni primeri ukazuju na sistemski problem, gde sudovi u Srbiji ne dodeljuju odgovarajuće iznose za naknadu nematerijalne štete u skladu sa praksom Evropskog suda za ljudska prava. Ovakva praksa može dovesti do gubitka poverenja građana u pravni sistem, jer žrtve povrede prava ne dobijaju pravičnu kompenzaciju, kao i

¹⁸⁷ Predstavka br. 64890/01, odluka od 29. mart 2006. godine.

¹⁸⁸ Predstavka br. 22080/09; 56465/13; 73656/14; 75791/14; 626/15; 629/15; 634/15 i 1906/15, odluka od 5. aprila 2016. godine.

¹⁸⁹ Predstavka br. 39611/08, odluka od 4. aprila 2017.

¹⁹⁰ Predstavka br. 16254/08, odluka od 5. decembra 2017. godine.

¹⁹¹ Predstavka br. 8647/16, odluka od 9. januara 20118. godine.

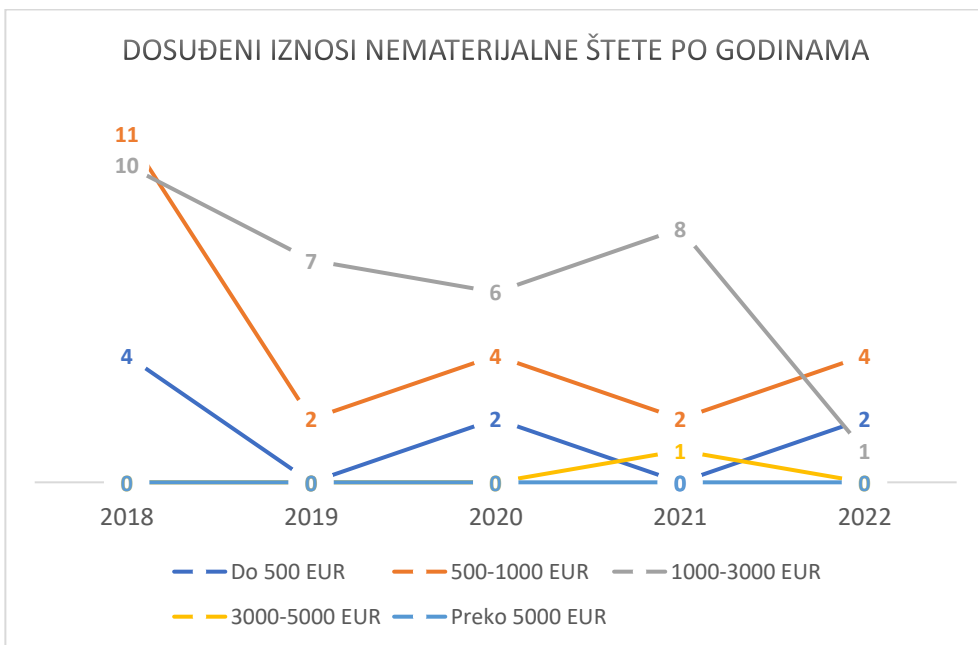
¹⁹² Više u: Manojlović Andrić, K., Milutinović, Lj., Andrejević, S., Rodić, V., Kršikapa, M., Bajić, M. (2018) *Kriterijumi za ocenu povrede prava na suđenje u razumnom roku*, Savet Evrope.

¹⁹³ Predstavka br. 10921/16, odluka od 27. novembra 2018. godine.

¹⁹⁴ Fikfak, V. (2018) Changing State Behaviour: Damages before the European Court of Human Rights, *European Journal of International Law*, Vol. 29, Issue 4, str. 1091–1125.

dodatnog opterećenja za državu, jer nedovoljni iznosi naknade često dovode do podnošenja predstavi Evropskom sudu za ljudska prava, što za posledicu ima dodatne finansijske obaveze prema oštećenima.

Grafikon 40: Iznos dosuđene nematerijalne štete po godinama

3.3.10. Naknada troškova postupka pred Ustavnim sudom

Kada se radi o naknadi troškova postupka pred Ustavnim sudom, rezultati istraživanja pokazuju da u 75% slučajeva naknada troškova nije zahtevana, dok je u svih 25% slučajeva u kojima je zahtevana, zahtev za naknadu troškova odbijen.

Tabela 22: Odluka o zahtevu naknadu troškova postupka pred Ustavnim sudom

	2018	2019	2020	2021	2022	Ukupno
Usvojen zahtev	0	0	0	0	0	0
Odbijen zahtev	16	13	24	17	16	86
Nije zahtevana naknada troškova	57	29	59	72	35	252

Grafikon 41: Odluka o zahtevu za naknadu troškova postupka pred Ustavnim sudom

Ovakvi rezultati istraživanja su u skladu sa stavom Ustavnog suda Srbije da ne priznaje troškove angažovanja punomoćnika nastale pred tim sudom. Naime, u odluci Ustavnog suda broj UŽ-633/2011 od 8. maja 2013. godine Ustavni sud je ukazao da nema uslova za određivanje tražene naknade troškova jer je članom 83. stavom 1. Zakona o Ustavnom sudu propisano da svako lice može izjaviti ustavnu žalbu, što znači da tu radnju ne mora da preduzima preko punomoćnika, kao i da se u skladu sa odredbom člana 44. Poslovnika o radu Ustavnog suda ne odbacuju podnesci kojima se pokreće postupak pred Ustavnim sudom i kada ne sadrže neophodne podatke za vođenje postupka, čime se pojednostavljuje pristup pravdi.

Ustavni sud je u odluci istakao i da je na stranici Ustavnog suda dostupan obrazac ustavne žalbe, kao i pisano uputstvo za popunjavanje obrasca, što Sud smatra adekvatnom formom pravne pomoći građanima. Obrazac je dizajniran da pruži osnovnu strukturu za podnošenje žalbe i da pomogne građanima da formulišu svoje zahteve.

Iako je dostupnost obrasca značajan korak ka poboljšanju pristupa pravdi, postavlja se pitanje da li je ovakav pristup dovoljan, posebno za neuke stranke. Objavljivanje obrasca i uputstva samo po sebi ne garantuje da će građani uspeti da ga pravilno popune i podnesu. Za efikasan pristup pravdi, posebno za socijalno ugrožene i

ranjive grupe, neophodno je uvesti dodatne mere koje će obezbediti da svaka stranka može na odgovarajući način da se obrati Ustavnom sudu.¹⁹⁵

Međutim, potrebno je imati u vidu da je članom 6. stavom 2. Zakona o Ustavnom sudu propisano da učesnici u postupku pred Ustavnim sudom snose svoje troškove ako Ustavni sud ne odredi drugačije, iz čega proizlazi da Zakonom nije isključena mogućnost dosuđivanja troškova pred Ustavnim sudom u svakom pojedinačnom slučaju. Ova odredba znači da se u određenim slučajevima, u zavisnosti od okolnosti konkretnog postupka, troškovi mogu priznati, što otvara prostor za buduće promene u praksi.

Pitanje naknade troškova pred ustavnim sudovima analizirano je i u praksi Evropskog suda za ljudska prava, koji je zauze drugačiji stav u o odnosu na Ustavni sud Srbiji. U predmetu *Bibić protiv Hrvatske*¹⁹⁶ iz januara 2014. godine Evropski sud za ljudska prava je ocenio da angažovanje advokata u postupcima pred ustavnim sudovima nije neopravdano, jer se u tim postupcima odlučuje o složenim pitanjima koja se tiču zaštite osnovnih prava i sloboda.

Prema mišljenju Evropskog suda za ljudska prava, pitanja o kojima odlučuje ustavni sud teže su razumljiva za lica koja nemaju pravno obrazovanje i iskustvo i stoga Sud smatra da troškovi zastupanja pred Ustavnim sudom nisu bili neopravdani i podržao je pravo podnosioca da angažuje pravnog zastupnika. Prema ovoj presudi odbijanje zahteva za naknadu troškova pravnog zastupanja može predstavljati povredu prava na pristup pravdi, jer se time otežava građanima da efikasno zastupaju svoja prava pred ustavnim sudovima.¹⁹⁷

Slično stanovište zastupa i Venecijanska komisija u svojim mišljenjima. Tako je u Mišljenju na nacrt o izmenama i dopunama Ustavnog zakona o Ustavnom veću

¹⁹⁵ Više o pristupu pravdi: Matić Bošković, M. (2022) *Access to Justice and Unequal Treatment*. In: Yearbook. No. 5, Human rights protection: from childhood to the right to a dignified old age : human rights and institutions. Provincial Protector of Citizens - Ombudsman ; Institute of Criminological and Sociological Research, Novi Sad; Belgrade, str. 139-152.

¹⁹⁶ Predstavka broj 1620/10, odluka od 28. januara 2014, para 31. Sličan stav Evropski sud za ljudska prava izrazio je i u predmetu *Pham Hoang protiv Francuske*, od 25. septembra 1992. godine. Takođe, Evropski sud za ljudska prava analizirao je i visinu advokatskih troškova u predmetu *Bibić protiv Hrvatske* i ocenio da su troškovi sa Advokatskom tarifom tako da nisu previsoku.

¹⁹⁷ Međutim, treba imati u vidu podatke o učešću advokata u podnošenju ustavnim žalbi Saveznom ustavnom sudu Nemačke. Iako je udeo predmeta u kojima građani angažuju advokate za podnošenje ustavnih žalbi porastao sa 19% u 1955. godini na više od 50% u 1995. godine, podaci pokazuju da učešće advokata ne povećava značajno šanse za uspeh ustavnih žalbi. Više u: Rogowski, R., Gawron, T. (2016) str. 102.

Vrhovnog suda Kirgistana¹⁹⁸ Venecijanska komisija ukazala na važnost obezbeđivanja pravne pomoći i zastupanja u postupcima pred Ustavnim sudom zbog složenosti ustavnopravnih pitanja. Prema mišljenju Venecijanske komisije složenost ustavnopravnih pitanja koja se razmatraju pred Ustavnim sudom, odnosno Ustavnim većem Vrhovnog suda, čini pravnu pomoć neophodnom za zaštitu prava i interesa stranaka. Postupci često uključuju stručne aspekte koji zahtevaju razumevanje ustavnog prava. Venecijanska komisija je u navedenom mišljenju zaključila i da reforma koja omogućava zastupanje pred Ustavnim sudom ne samo advokatima, već i drugim licima bez formalne pravne obuke nije adekvatna. Iako ovakva reforma teoretski omogućava veću dostupnost pravde, Venecijanska komisija je naglasila da rizik od nekvalifikovanog zastupanja može umanjiti kvalitet zaštite prava stranaka. S toga, Venecijanska komisija preporučuje da pravo zastupanja pred Ustavnim sudom bude ograničeno na advokate kako bi se obezbedilo stručno zastupanje stranaka.

Venecijanska komisija naglašava važnost pristupačnosti i pravičnosti u postupcima koji se vode pred ustavnim sudom. Mora se imati u vidu da Venecijanska komisija pristup ustavnom sudu tretira kao osnovno ljudsko pravo koje mora biti dostupno svima, bez obzira na njihovu materijalnu situaciju, posebno kada je u pitanju zaštita ljudskih prava.¹⁹⁹ Postupak podnošenja žalbi treba da bude što jednostavniji, uz izbegavanje administrativnih i finansijskih barijera koje mogu odvratiti građane od traženja pravde.

Sudske takse, ukoliko postoje, moraju biti relativno niske kako bi se osiguralo da finansijska situacija ne bude prepreka pristupu pravdi. Visoke takse mogu obeshrabiliti pojedince, naročito one u nepovoljnom materijalnom položaju, da se obrate ustavnom sudu, što je u suprotnosti sa osnovnim načelima jednakosti i pravičnosti.²⁰⁰

U skladu sa stavovima iznetim u Studiji o individualnom pristupu ustavnom pravosuđu Venecijanska komisija je ukazala da bi ustavni sud trebalo da ima mehanizam za oslobađanje od sudskih taksi za osobe koje su materijalno ugrožene. Ovaj mehanizam treba da se primeni kada je zahtev osnovan i kada se podnosiocima inče može uskratiti pravo na ustavnu pravdu. Venecijanska komisija preporučuje da se podnosiocima zahteva, u zavisnosti od njihove finansijske situacije, pruži

¹⁹⁸ Venecijanska komisija, CDL-AD(2014)020, Mišljenje o nacrtu izmena i dopunama Ustavnog zakona o Ustavnom veću Vrhovnog suda Kirgistana, para 26.

¹⁹⁹ *Idem*, para 45.

²⁰⁰ Venecijanska komisija, CDL-AD(2010)039rev, Studija o individualnom pristupu ustavnom pravosuđu, para 113.

besplatna pravna pomoć.²⁰¹ Ova mera bi osigurala da materijalni status podnosioca zahteva ne ograničava njihovo pravo na pravično suđenje i pristup pravdi. U slučajevima kada postoji veliki broj sličnih zahteva, ustavni sud, bi prema mišljenju Venecijanske komisije trebalo da ima mogućnost da odlučuje o „pilot“ predmetima, koji predstavljaju obrazac za druge. Na ovaj način se izbegava nepotrebno ponavljanje postupaka, čime se ubrzava i pojednostavljuje postupak za sve slične slučajeve.

Sudske takse, iako niske, mogu imati ulogu u sprečavanju zloupotreba sistema. Venecijanska komisija preporučuje da one budu strukturisane tako da odvrate očigledno neosnovane zahteve, ali da istovremeno ne ugrožavaju pristup pravdi za one kojima je ona potrebna.²⁰²

Ustavni sud Republike Srbije bi trebalo da razmotri praksu Evropskog suda za ljudska prava, kao i mišljenja Venecijanske komisije, kako bi se obezbedilo da pravosudni sistem Srbije deluje u skladu sa evropskim konvencijama i standardima, što može doprineti unapređenju pravne zaštite građana i smanjenju broja postupaka pred Evropskim sudom za ljudska prava.

²⁰¹ *Idem*, para 117.

²⁰² *Idem*, para 129.

4. KVALITATIVNA ANALIZA – STUDIJE SLUČAJA RELEVANTNIH PITANJA/PROBLEMA KOJA/KOJI SE TIČU USTAVNIH ŽALBI U KRIVIČNOPRAVNOJ MATERIJU U PRAKSI USTAVNOG SUDA SRBIJE

4.1. Načelo *ne bis in idem* u praksi Ustavnog suda Srbije – utemeljenoj na širem pravnom kontekstu

Načelo *ne bis in idem* je od ogromne važnosti sa stanovišta pravne sigurnosti u kaznenom pravu i ono kao takvo predstavlja primer principa koji je kako ustavnopravnog ranga, tako i kaznenopravne prirode, jer se na temelju ustavnopravne regulative reguliše kako u Zakoniku o krivičnom postupku, tako i u Zakonu o prekršajima. Ovo načelo je imalo i još uvek ima veliki značaj u praksi Ustavnog suda Srbije, te mu je već stoga potrebno pokloniti odgovarajuću pažnju i u kontekstu ukupne analize ustavnopravne prakse u odnosu na ustavne žalbe, a što, naravno, zahteva i osvrt kako na opšte krivičnoprocesne/kaznenoprocesne/ustavnopravne karakteristike tog principa, tako i na stavove Evropskog suda za ljudska prava, ali i određene stavove Suda pravde Evropske unije, koji su i za Srbiju kao zemlju „kandidata“ od značaja, nezavisno od toga što je formalno ne obavezuju.

Opšta razmatranja o načelu *ne bis in idem*: Dualitet delikata, odnosno kaznenih/kažnjivih dela, a nekada čak i postojanje više od dve vrste delikata, koji u određenim situacijama mogu proizlaziti iz istovetnog ili u određenoj meri sličnog činjeničnog stanja, odnosno iz istog životnog događaja, uvek podrazumeva i potencijalni problem u pogledu zabrane dvostrukog kažnjavanja, tj. delovanja/nedelovanja načela *ne bis in idem*. U Srbiji se taj problem primarno tiče odnosa određenih krivičnih dela i prekršaja u raznovrsnim sferama, ali najčešće u pogledu prekršaja protiv javnog reda i mira, poreskih prekršaja, kao i saobraćajnih prekršaja, a u odnosu na određena krivična dela.

Nema apsolutno čvrstog pravila kada je reč o mogućem „poklapanju“ nekih prekršaja i nekih krivičnih dela, ali se određene tendencije ipak mogu uočiti, pa tako prekršaji protiv javnog reda i mira najčešće mogu da konkurišu krivičnim delima nasilničkog ponašanja, lake telesne povrede, čak nekada i teške telesne povrede, uvrede, ugrožavanja sigurnosti, povrede nepovredivosti stana. Poreski prekršaji po logici stvari mogu da budu u vezi sa tom vrstom sa poreskom utajom, ali i krivičnim delima propisanim u jednom

sporednom izvoru krivičnog prava, a to je Zakon o poreskom postupku i administraciji.²⁰³ Saobraćajni prekršaji, naravno, mogu pod određenim uslovima da „konkurišu” krivičnom delu ugrožavanja bezbednosti javnog saobraćaja.

U praksi je potrebno ispoljiti veliku opreznost uvek kada određeno ponašanje (činjenje ili nečinjenje, tj. kažnjivo propuštanje) istovremeno može da bude i prekršaj i krivično delo, te treba odmah ili bar tokom postupka (bilo prekršajnog, bilo krivičnog, a po logici stvari, pre dolazi u obzir prekršajni postupak), koji nije pravnosnažno okončan, proceniti da li će se raditi o jednom ili drugom deliktu ili čak da li iz istog životnog događaja može proizići i prekršaj i krivično delo, što takođe, nekada može biti slučaj.

Nije dovoljno samo predvideti obavezu nadležnih organa da svakako ne podnose u isto vreme i prekršajnu i krivičnu prijavu [što je inače, nekada bilo čak i (pogrešno) pravilo u praksi, a naročito kada se radi o saobraćajnim prekršajima, ali i prekršajima protiv javnog reda i mira], već bi i određenim zakonskim promenama ovo pitanje moralo biti znatno bolje uređeno. Bilo bi svakako najadekvatnije da zakonodavac pažljivo „pročisti” naše deliktno zakonodavstvo, a posebno u pogledu paralelne egzistencije jednog velikog broja prekršaja i određenih krivičnih dela koja su po definiciji, odnosno svojim bitnim obeležjima, veoma bliska/slična prekršajima, te da se konačno, uzimajući u obzir pre svega, *ultima ratio* karakter krivičnog zakonodavstva, kao i određene kriminalno-političke razloge, opredeli da li će određena radnja (činjenje ili nečinjenje u slučaju postojanja dužnosti činjenja), biti **ili prekršaj ili krivično delo**, a ne da načelno može da bude *i jedno i drugo*. U principu, nije logično i čak je u velikoj meri apsurdno da u jednom pravnom sistemu iz potpuno istog činjeničnog stanja može u isto vreme proizići i prekršaj i krivično delo, što znači da bi tada uvek postojalo samo krivično delo, kao teži delikt, koji bi u *konzumirao* odnosno obuhvatio prekršaj. To ipak ne znači apsolutno da iz istog *životnog događaja* nikada i ni pod kojim uslovima ne mogu proizići i prekršaj i krivično delo.

Uzimajući u obzir određene kriterijume već ustanovljene u praksi Evropskog suda za ljudska prava, koji se moraju koristiti u *korektivnom smislu*, ali i polazeći od specifičnosti našeg „kaznenog”, odnosno „deliktnog” sistema (koji još uvek ispoljava „deliktne paralelizam”), čini se da bi iz istog životnog događaja, mogli proizići i prekršaj i krivično

²⁰³ Više o tome: M. Škulić, *Tax Crimes and Tax Misdemeanours in Serbia*, Thematic Conference proceedings – *Archibald Reiss Days Volume III*, Međunarodni naučni skup „Dani Arčibalda Rajsa”, tematski zbornik radova međunarodnog značaja, Kriminalističko-policijska akademija i Nemačka fondacija za međunarodnu pravnu saradnju (IRZ), Beograd, 2014, str. 27–40.

delo,²⁰⁴ onda kada su *kumulativno ispunjeni* određeni uslovi,²⁰⁵ što će se detaljnije objasniti u daljem tekstu.

Načelo *ne bis in idem* u Ustavu Srbije i srpskom kaznenopravnom sistemu – uz sumarni uporednopravni osvrt: Načelo *ne bis in idem* suštinski označava da se istom licu ne može dva puta / više puta suditi za isto krivično delo. Drugim rečima, ukoliko je krivični postupak u odnosu na konkretno krivično delo već pravnosnažno okončan, ne može se ponovo voditi postupak protiv istog lica u odnosu na isti osnovni predmet krivičnog postupka, tj. isto(vetno) krivično delo. Načelo *ne bis in idem* deluje ukoliko su ispunjena dva kumulativna uslova: 1) mora postojati *odluka određene vrste* (poput bilo koje presude ili rešenja o obustavi krivičnog postupka), što je normativno rešenje u krivičnoprocesnom sistemu Srbije ili određenih meritornih sudskih odluka, kao što je to propisano u većini uporednopravnih sistema, te 2) ta odluka mora biti *pravnosnažna*.

Pravnosnažnost se u krivičnom procesnom pravu ubičajeno posmatra kao: 1) pravnosnažnost u materijalnom smislu i 2) pravnosnažnost u formalnom smislu.²⁰⁶ Pravnosnažnost suštinski predstavlja mogućnost jedne sudske odluke da ostvaruje određeno pravno dejstvo. Pravno dejstvo koje proizvodi pravnosnažna sudska odluka predstavlja delovanje pravnosnažnosti *u materijalnom smislu*, dok nemogućnost njenog pobijanja redovnim pravnim lekovima predstavlja pravnosnažnost *u formalnom smislu*.²⁰⁷

Načelna *zabrana ponovnog suđenja* proizlazi iz vitalnih interesa pravne sigurnosti i pravičnosti, koji u vezi s ovim principom, u većini nacionalnih krivičnoprocesnih zakonodavstava odnose *prevagu u odnosu na princip istine*, onda kada se u određenim situacijama ta načela „sukobe”. Naime, ukoliko je okrivljeni pravnosnažnom odlukom

²⁰⁴ Ovde se, budući da se u praksi pre svega pojavljuje problem odnosa *prekršaja i krivičnog dela*, striktno i fokusiramo na relacije između ta dva osnovna *delikta* u srpskom krivičnopravnom sistemu, a kao što je već objašnjeno u prethodnom tekstu i u skladu sa „merilima Engel”, ustanovljenim u praksi Evropskog suda za ljudska prava, u obzir pod određenim uslovima, dolaze i druge vrste delikata, što se, kada je reč o Srbiji, odnosi na privredne prestupe, ali se u nekim okolnostima i prema prethodno već objašnjenju praksi ESLJP-a (na primer, slučaj *Tomasović protiv Hrvatske*, presuda ESLJP-a od 18. oktobra 2011), može raditi i o određenim disciplinskim sankcijama.

²⁰⁵ M. Škulić, *Načelo ne bis in idem – normativno rešenje i neka sporna pitanja*, „Pravni život”, broj 9/2016, Beograd, 2016, str. 692–695.

²⁰⁶ *Ibid.*, str. 291.

²⁰⁷ Nešto je drugačije u nekim drugim krivičnoprocesnim sistemima, pa se tako, na primer, u nemačkoj krivičnoprocesnoj teoriji *formalna* i *materijalna pravnosnažnost* objašnjavaju na sledeći način. „Pojmovima formalna i materijalna pravnosnažnost opisuju se različita dejstva presude. Formalna pravnosnažnost označava nemogućnost pobijanja (‘nenapadivost’), jedne odluke u okviru istog procesa (*završno dejstvo*), što je povezano i sa izvršnošću presude kada se za to steknu uslovi (*izvršno dejstvo*). Materijalna pravnosnažnost podrazumeva da se stvar koja je pravnosnažno već presuđena, ne može još jednom u nekom drugom postupku rešavati, jer je pravo na žalbu već iskorišćeno (*ograničavajuće dejstvo*).” Više o tome: C. Roxin und B. Schünemann, *Strafverfahrensrecht*, 27. Auflage, „Verlag C.H.Beck”, München, 2012, str. 436.

nadležnog suda oslobođen optužbe, odnosno donesena je druga sudska odluka koja je za njega povoljna a koja je postala pravnosnažna (u našem postupku je to i rešenje o obustavi postupka ili odbijajuća presuda, dok se u većini drugih krivičnoprocesnih zakonodavstava radi isključivo o *meritornim* sudskim odlukama, donesenim nakon održavanja glavnog pretresa kao suđenja u užem smislu), protiv njega se za isto krivično delo više ne može voditi krivični postupak, čak i ako bi se pojavili dokazi najvišeg stepena dokaznog kredibiliteta da je on ipak to delo učinio.

Načelo *ne bis in idem* (engl.: *the prohibition of double jeopardy*) podrazumeva da se postupak ne može voditi za isto krivično delo protiv lica kome je u istoj državi već suđeno (interni *ne bis in idem* princip), ili da se u drugoj državi, kao i pred međunarodnim sudom (*ne bis in idem* princip u odnosu na relacije među državama ili između države i međunarodnog suda), postupak ne može voditi ako je lice već osuđeno ili oslobođeno.²⁰⁸ Dok se za „interni” *ne bis in idem* princip može smatrati da je „deo običajnog međunarodnog prava”, zakonski status njegovog „internacionalnog” ekvivalentnog principa je još uvek kontroverzan, pa je tako na primer, jedan italijanski sud smatrao da on ne važi, ali je Ustavni sud Italije 1976. godine stao na stanovište da važi.²⁰⁹

U većini nacionalnih krivičnoprocesnih zakonodavstava se daje određeni značaj činjenici da je za konkretno krivično delo licu već suđeno pred sudom druge države, bilo da se tada postojanje pravnosnažne odluke tretira kao *apsolutna smetnja* za ponovno krivično gonjenje, bilo kao pravilo da se tada krivično gonjenje dodatno uslovljava odgovarajućim odobrenjem nadležnog organa (*relativna smetnja* za ponovno krivično gonjenje), što je povezano i sa principima važenja krivičnog zakonodavstva određene države. Nezavisno od ovoga, princip *ne bis in idem* ima posebno značenje u međunarodnom krivičnom procesnom pravu, te je izričito predviđen u Rimskom statutu o osnivanju stalnog Međunarodnog krivičnog suda, tako da su sve države koje su prihvatile taj statut istovremeno prihvatile i obavezu da poštuju pravnosnažne odluke Međunarodnog krivičnog suda i, shodno tome, nikome se neće suditi pred drugim sudom za krivično delo koje spada u nadležnost ovog suda, za koje ga je Međunarodni krivični sud već osudio ili oslobodio.

Nekada je načelo *ne bis in idem* relativizovano, ili se čak u odnosu na određene situacija uopšte ni ne primenjuje, usled specifičnog federalnog uređenja određene države, kao što je to na primer, slučaj u Sjedinjenim Američkim Državama, gde su u tom pogledu od značaja i neka specifična procesna, pa i ustavna pravila. Načelo *ne bis in idem* (*prohibition of double jeopardy*) i u SAD je ustavnog ranga (Peti amandman na Ustav SAD), ali se ono ipak, ne odnosi na slučajeve (što nije nimalo retko u praksi) kada je jedno isto krivično delo propisano kako saveznom regulativom, tako i propisima država SAD, što znači da, ako na

²⁰⁸ A. Cassese, *International Criminal Law*, „Oxford University Press”, London, 2003, str. 319.

²⁰⁹ *Ibidem*.

primer „neko opljačka banku u Nju Džerziju, on time krši kako pravo federacije, tako i pravo države u kojoj je krivično delo učinjeno. To lice tada „može biti legalno krivično gonjeno i osuđeno odlukom suda u Nju Džerziju za to krivično delo, a potom se protiv njega može za isto krivično delo voditi krivični postupak i pred sudom na saveznom nivou”.²¹⁰

Kada je reč o pozitivnom pravu Srbije, načelo *ne bis in idem* je sadržano kako u Ustavu, tako i u Zakoniku o krivičnom postupku. Odredbama člana 34 stava 4 Ustava Srbije propisano je da niko ne može biti gonjen ni kažnjen za krivično delo za koje je pravnosnažnom presudom oslobođen ili osuđen ili za koje je optužba pravnosnažno odbijena ili postupak pravnosnažno obustavljen, niti sudska odluka može biti izmenjena na štetu okrivljenog u postupku po vanrednom pravnom leku, a istim zabranama podleže vođenje postupka za neko *drugo kažnjivo delo*, što znači da se ova norma odnosi i na prekršaje, ali i druga kaznena dela, poput privrednih prestupa. Načelo *ne bis in idem* je utvrđeno u članu 4 stavu 1 Zakonika o krivičnom postupku tako što je propisano da niko ne može biti gonjen za krivično delo za koje je odlukom suda pravnosnažno oslobođen ili osuđen, ili za koje je optužba pravnosnažno odbijena ili je postupak pravnosnažno obustavljen.

Načelo *ne bis in idem* važi apsolutno u korist okrivljenog, odnosno njime se potpuno onemogućava postizanje određenog suštinskog efekta vanrednim pravnim lekovima u odnosu na pravnosnažnu odluku suda²¹¹ koja je povoljna za okrivljenog, s tim što ono istovremeno ne ograničava mogućnost pobijanja, te time postizanja suštinskog procesnog efekta i u odnosu na pravnosnažne sudske odluke, ali samo *u korist okrivljenog*.²¹² U takvom slučaju ovo načelo ima *relativno dejstvo*. U postupku povodom

²¹⁰ G.Clack (Ed.), *Outline of the U.S. Legal System*, „Bureau of International Information Programs United States Department of State”, Washington, 2004, str. 106.

²¹¹ To znači da se jedan od dva vanredna pravna leka u krivičnoprocennoj sistemu Srbije, a to je zahtev za zaštitu zakonitosti, može uložiti i protiv pravnosnažne odluke koja je u korist okrivljenog (na primer, oslobađajuća presuda), ali se pritom, takva pravnosnažna odluka, čak i ako je nezakonita, ne može izmeniti (ukinuti ili preinačiti), u postupku po tom vanrednom pravnom leku, jer bi to bilo *na štetu okrivljenog*. Vrhovni kasacioni sud može *presudom usvojiti* zahtev za zaštitu zakonitosti, ali se pritom striktno ograničiti samo na to da **utvrdi povredu zakona**, što je slučaj donošenja *deklarativne presude*, do koje dolazi kada Vrhovni kasacioni sud presudom utvrđuje da postoji povreda zakona, ne dirajući pri tome u suštinu pravnosnažne odluke. Ovaj se mehanizam svodi na *usvajanje zahteva za zaštitu zakonitosti*, koji je podnet na štetu okrivljenog, ali *bez bilo kakve procesne konsekvence po pravnosnažnu odluku*, koja je nezakonita ili je proizišla iz postupka u kojem je povređen zakon, zato što se radi o povredi zakona koja je *u korist okrivljenog*. To takođe znači i da Vrhovni kasacioni sud može, povodom zahteva za zaštitu zakonitosti koji je podneo Republički javni tužilac, odluku koja se pobija – ukinuti ili preinačiti *samo u korist okrivljenog*, što se izričito propisuje zbog dejstva načela *ne bis in idem*, a kada se radi o zahtevu za zaštitu zakonitosti podnesenom od strane branioca, odnosno okrivljenog preko branioca, tada se svakako podrazumeva da se pravnosnažna odluka ne može u postupku po ovom vanrednom pravnom leku menjati na štetu okrivljenog.

²¹² M. Škulić i T. Bugarski, *Krivično procesno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Novi Sad, 2016, str. 104–105.

vanrednog pravnog leka, pravnosnažna sudska odluka se ne može izmeniti na štetu okrivljenog (član 6 stav 2).

Međunarodnopravni aspekti regulisanja načela *ne bis in idem* i odnos te regulative sa ustavnopravnim/kaznenopravnim pravilima srpskog pravnog sistema: Način regulisanja načela *ne bis in idem* u našem krivičnom postupku sa osloncem na Ustav Srbije (iz kojeg proizlazi da se dejstvo ovog načela proteže na sve vrste pravnosnažnih presuda, ali i na rešenje o obustavi krivičnog postupka, što se u širem smislu odnosi na kazneni postupak uopšte, što uključuje i prekršajni postupak) jeste u osnovi širi i u odnosu na međunarodnopravno definisanje ovog načela.

Naime, prema *Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima* (član 14 stav 7),²¹³ novog suđenja ne može biti samo ako je prethodno pravnosnažno presuđeno meritornom (oslobađajućom ili osuđujućom presudom), dok se prema našem Zakoniku o krivičnom postupku, načelo *ne bis in idem* odnosi ne samo na ove meritorne presude (kojima se rešava pitanje krivičnog dela, te se kada je reč o osuđujućoj presudi rešava i pitanje krivične sankcije, odnosno kazne, kada su za to ispunjeni zakonski uslovi) već i na odbijajuću presudu (koja se donosi iz određenih formalnih razloga), te i na rešenje o obustavi krivičnog postupka. To i predstavlja razlog da se odbijajuća presuda u našem krivičnom postupku donosi samo kada se radi o procesnim (formalnim) smetnjama koje su trajnog karaktera, što važi i za deo razloga iz kojih se donosi rešenje o obustavi krivičnog postupka, a ako se tokom krivičnog postupka ustanovi postojanje nekih procesnih (formalnih) smetnji koje su privremenog karaktera (poput na primer, nepostojanja odobrenja za krivično gonjenje), tada se ne donose ovakve sudske odluke, već se postupak okončava na način koji omogućava njegovo eventualno ponovno vođenje, kada se za to ispune potrebni procesni i faktički uslovi. Tako se, na primer, ukoliko se tokom glavnog pretresa ustanovi da optuženi poseduje pravo imuniteta, u odnosu na koje nije dato odobrenje nadležnog organa za krivično gonjenje, ne donosi odbijajuća presuda, već se donosi rešenje o odbacivanju optužnice, na koje se načelo *ne bis in idem* ne odnosi.

Identičnu odredbu o načelu *ne bis in idem*, kao i u *Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima* sadrži i *Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda*,²¹⁴ ali i uz konstituisanje dopunske mogućnosti ponovnog vođenja krivičnog postupka u skladu sa zakonskim pravilima određene države, što znači da je prema ovom rešenju moguće i ponavljanje krivičnog postupka na štetu osuđenog (kao što je to, na primer, slučaj u Nemačkoj), odnosno uopšte, donošenje odluke povodom uloženog

²¹³ SFRJ je *Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima* ratifikovala 1971. godine, a tako prihvaćene obaveze je *nasledila* Srbija.

²¹⁴ Član 4 Protokola broj 7 od 22. novembra 1984. godine.

vanrednog pravnog leka, koja bi bila na štetu okrivljenog, što u našem krivičnom postupku apsolutno nije moguće, tako da u tom pogledu nema nikakvih izuzetaka.

Inače, smatra se da načelo *ne bis in idem* tradicionalno „nije priznato u istom opsegu u međunarodnom pravu, kao u domaćem pravu”, jer se „načelno niti jedna država ne želi potpuno odreći svoje ‘kaznene sudbenosti’ samo zato što je u nekom slučaju, kazneno delo već bilo predmet stranog kaznenog postupka, naročito ako je učinjeno na njenoj teritoriji.”²¹⁵ Ipak, „porast uzajamnog poverenja među državama ‘istog pravnog tradicijskog kruga’, doveo je do uviđanja da načelo *ne bis in idem* treba proširivati i na kaznene presude trećih zemalja.”²¹⁶ Međutim, ovaj proces, a naročito što je to skopčano i sa „uzajamnim poverenjem”, čak nije „tekao glatko” ni kada se radi o državama članicama Evropske unije.

Dakle, interesantno je da načelo *ne bis in idem*, relativno donedavno, nije bilo nesporno i bez davanja prostora za izuzetke, prihvaćeno čak ni u svim državama članicama Evropske unije u odnosu na sudske odluke donesene u drugim državama članicama EU. Tek je Šengenskim sporazumom, između ostalog, uvedena i *zabrana dvostrukog kažnjavanja na nivou EU*, pa tako član 54 ovog sporazuma glasi: „Lice kojem je od strane jedne ugovorne strane već pravnosnažno presuđeno se za isto delo ne može više krivično goniti, ako je u slučaju presuđivanja sankcija već izvršena, ili se upravo izvršava, ili se prema pravu države u kojoj je lice osuđeno, ona više ne može izvršiti.”²¹⁷ Ovakvo formulisanje u praksi ipak izaziva određene probleme, kako zbog povezivanja pravnosnažnosti presude sa njenom izvršnošću, odnosno izvršenjem, tako i zbog određenih jezičkih i terminoloških razlika između država članica EU.²¹⁸ U Evropskoj uniji je planirano da se problem delovanja/nedelovanja načela *ne bis in idem* na nivou EU reši usvajanjem Ustava EU,²¹⁹ ali kako do donošenja Ustava EU još uvek nije došlo,²²⁰ jer je taj „projekat” svojevremeno propao iz političkih razloga, pitanje „pravnotehničke konkretizacije” načela *ne bis in idem* se u Evropskoj uniji rešava na *konvencijskom nivou*, što znači odredbama odgovarajuće konvencije (CISA), koja važi za tzv. šengenske države, a u međuvremenu je zabrana dvostrukog kažnjavanja / krivičnog gonjenja, definisana i kao *jedno od osnovnih/temeljnih prava* u EU,²²¹ tako što je i formalno unesena u Povelju

²¹⁵ D. Krapac, *Međunarodna kaznenpravna pomoć – uvod u teoriju međunarodne kaznenopravne pomoći*, „Narodne novine”, Zagreb, 2006., str. 66.

²¹⁶ *Ibid.*, str. 66–67.

²¹⁷ H. Satzger, *Internationales und Europäisches Strafrecht*, Nomos, Baden-Baden, 2005, str. 129.

²¹⁸ Više o tome: *Ibid.*, str. 128–136.

²¹⁹ RM. Kniebühler, *Transnationales „ne bis in idem“ – Zum Verbot der Mehrfachverfolgung in horizontaler und vertikaler Dimension*, „Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht und „Humblot & Duncker”, Freiburg, 2005, str. 305.

²²⁰ U članu 18 Nacrta Ustava EU iz 1994. godine bilo je propisano: „Niko ne može za svoju radnju, u pogledu koje je već oslobođen ili osuđen, biti ponovo krivično gonjen ili osuđen.”

²²¹ Ovo, naravno, ne treba mešati sa oduvek postojećim načelom *ne bis in idem* sadržanim u Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima i osnovnim slobodama (što je već objašnjeno u prethodnom tekstu), kao

o osnovnim pravima Evropske unije (*Charta der Grundrechte der Europäischen Union* – ABl. C 83/389 od 30. marta 2010. godine).²²²

Načelo *ne bis in idem* u praksi Evropskog suda za ljudska prava i relevantni stavovi Evropskog suda pravde: Za Srbiju je, kako sa stanovišta prakse Ustavnog suda, tako i kada se radi o praksi redovnih sudova, od velikog značaja praksa Evropskog suda za ljudska prava u odnosu na delovanje/nedelovanje načela *ne bis in idem* u konkretnim situacijama, što se svodi na formulisanje odgovarajućih kriterijuma, pre svega u odnosu na to kada se radi o *istom* kažnjivom delu, bilo krivičnom delu, bilo prekršaju, ili eventualno (što je u praksi ekstremno retko), nekom drugom deliktu. Kod nas se ponekad zaboravlja da su od velikog značaja i stavovi Evropskog suda pravde, čija je uloga u pravnom sistemu EU veoma specifična i u praksi se često svodi na razjašnjavanje određenih spornih pravnih/procesnih pitanja, odnosno neku vrstu čak interpretacije važeći pravnih normi, što je često u praktičnom delovanju skopčano i sa svojevrsnom *kreativnom* funkcijom u primeni prava Evropskog suda pravde.

Relativno skorašnji stav ESP koji se odnosi na načelo *ne bis in idem* je veoma interesantan i za krivičnopravni/krivičnoprocesni sistem Srbije jer je neposredno povezan sa pitanjem koje je u dosadašnjoj praksi Ustavnog suda Srbije, a delimično i redovnih sudova, bilo od velikog značaja, a to je da li i pravnosnažne odluke kojim se okončava krivični postupak, a koje u konkretnom slučaju nisu utemeljene na meritornim razlozima, mogu da proizvode dejstvo u smislu načela *ne bis in idem*.

Relevantna praksa Evropskog suda za ljudska prava u odnosu na načelo *ne bis in idem*: Evropski sud za ljudska prava²²³ je u nekoliko svojih odluka zauzeo stav prema kome se član 4 Protokola 7 *Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda* mora shvatiti na način da zabranjuje kazneni/krivični progon ili suđenje za drugo delo u meri u kojoj ono proizlazi iz istovetnih činjenica ili činjenica koje su u suštini bitno iste kao i prvo „kažnjivo delo” za koje je već doneta pravnosnažna osuđujuća ili oslobađajuća presuda.²²⁴ Ovde posebno treba imati u vidu da ESLJP stoji na stanovištu da je izraz „krivični postupak” u odredbi člana 4 Protokola 7 *Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda*, u osnovi širi od značenja termina *krivični postupak* ili *kazneni*

i u svim ustavima država članica EU, odnosno drugim opštim pravnim aktima ustavnopravne snage, kao što je to u Nemačkoj „Osnovni zakon” (*Grundgesetz*), jer se sve te norme odnose striktno samo na *interni princip ne bis in idem*, a nije bilo izvesno da li se one tiču i *eksternog principa ne bis in idem*, što se tek znatno kasnije na odgovarajući način rešilo normama sadržanim u odgovarajućim izvorima prava koji važe za celu Evropku uniju.

²²² W. Schomburg, O. Lagodny, S. Gleß und T. Hackner, unter Mitarbeit von M. Bohlander, J. C. Nemitz, C. Rosband und S. Trautman, *Internationale Rechtshilfe in Strafsachen – International Cooperation in Criminal Matters*, 5. Auflage, „Verlag C. H. Beck”, München, 2012, str. 1673.

²²³ U daljem tekstu će se za Evropski sud za ljudska prava koristiti i skraćenica „ESLJP”.

²²⁴ Presuda ESLJP-a: *Maresti protiv Hrvatske*, broj 55759/07 od 25. jula 2009. godine, (§ 62); presuda ESLJP-a *Muslija protiv Bosne i Hercegovine*, broj 32042/11 od 14. januara 2014. godine (§ 32 i § 33).

postupak u većini nacionalnih krivičnoprocesnih sistema, što kada je reč o pravnom sistemu Srbije, primarno znači da se pod tim terminom poistovećuju *krivični i prekršajni postupak*.

Ukoliko su u pitanju pravna lica kao učinioци određene vrste delikata, tada bi trebalo smatrati da se u smislu odredbe člana 4 Protokola 7 *Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda*, poistovećuju čak kako krivični postupak, tako i postupak koji se vodi povodom privrednog prestupa, tj. „privredno-prestupni” postupak. Može biti na prvi pogled sporno da li neke druge vrste deliktних postupaka mogu da se poistovete sa klasičnim deliktним postupcima kao što su krivični i prekršajni, a ovo bi se ticalo, odnosno moglo ticati, pre svega, disciplinskih postupaka. U tom pogledu treba obratiti pažnju i na sankcije koje mogu proizići iz različitih deliktных postupaka, pa kako sankcije koje proizlaze iz disciplinskih postupaka ne mogu da se u potrebnoj meri poistovete i upodobe sa krivičnim i prekršajnim sankcijama, treba smatrati da *po pravilu*²²⁵ takva vrsta deliktного postupka ne spada u „krivični” postupak u smislu člana 4 Protokola 7 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Sušтина se, prema praksi ESLJP-a, ispoljava u *ključnom pitanju* – da li to „drugo delo” može da se smatra kažnjivim delom, što se svodi na primenu „merila Engel” (ustanovljena u jednom slučaju pred ESLJP-om,²²⁶ još sredinom 70-ih godina 20. veka, na osnovu kojih se utvrđuje da li se radi o „optužbi za krivično/kazneno delo”). Ova „merila” podrazumevaju ocenu sledećih pitanja:

- 1) pravna kvalifikacija dela prema domaćem zakonodavstvu, i
- 2) priroda dela, odnosno određenog „protivpravnog ponašanja, što podrazumeva dva kumulativna potkriterijuma:

²²⁵ Ne može se „kategorički” konstatovati da svi disciplinski postupci svakako ne mogu da se poistovete/upodobe sa krivičnim/prekršajnim postupcima, u odnosu na koje važi načelo *ne bis in idem*, već se ovo pitanje samo može definisati kao odnos *pravila* i mogućih *izuzetaka*, koji su o ovom slučaju uglavnom veoma retki. To znači da uglavnom ne dolazi do problema u kontekstu delovanja načela *ne bis in idem* kada je isto lice prethodno disciplinski sankcionisano/oslobođeno odgovornosti, a potom za isto „delo” odgovara prekršajno ili krivično. U tom su pogledu ipak mogući i određeni izuzeci, jer neke vrste disciplinskih postupaka, podrazumevaju i mogućnost izricanja određenih specifičnih sankcija, koje se u određenoj i bitnoj meri, „približavaju” sankcijama koje inače mogu proizići iz „klasičnih” deliktных postupaka, kao što su o ovom pogledu pre svega, prekršajni postupak, a samo donekle i krivični postupak.

S druge strane, nesporno je da kada se radi o samim disciplinskim postupcima, tu onda svakako važi načelo *ne bis in idem*, tako što isto lice ne može biti dva puta sankcionisano za isti disciplinski prekršaj/prestup, odnosno odgovarajući disciplinski delikt, propisan aktima kao što su odgovarajući Pravilnici, Statuti i sl., u pogledu kojeg je već doneta odgovarajuća pravnosnažna odluka, a gde se u pogledu forme odluke i drugih relevantnih procesnih pitanja, kada je reč o pravnom sistemu Srbije, po pravilu kao *lex generalis* primenjuje Zakonik o krivičnom postupku.

²²⁶ *Engel i ostali protiv Holandije*, presuda ESLJP-a od 8. juna, 1976. godine. (Application no. 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72).

- a) obim prekršene norme i svrhu kazne, kao i
- b) prirodu i stepen krivične sankcije, odnosno težinu kazne.

Osnovni kriterijum za ESLJP načelno nije vezan za formalno određivanje određenog delikta kao „krivičnog”, „kaznenog” i sl., kada takva terminološka orijentacija već u *prima facie* smislu ima očiglednu terminološku *deliktnu konotaciju*, ili se on označava „disciplinskim”, „upravno-pravnim”, čime se u formalno-terminološkom smislu izbegava „deliktan karakter” konkretne norme. To znači da se nezavisno od toga kako se konkretan „delikt” formalno označava u nacionalnom zakonodavstvu, on smatra „krivičnim”, odnosno „kaznenim”, ukoliko iz njega proizlazi/može proizići kazna, odnosno sankcija koja je po vrsti i težini ista kao što su to krivične/prekršajne sankcije, odnosno kazne sadržane uopšte u „kaznenom”, odnosno u krivičnom zakonodavstvu. Pored toga, za ESLJP je od posebnog značaja i priroda samog dela, kao i vrednosti koje se štite propisivanjem takvog dela, a posebno sa stanovišta *opsega* takve zaštite, što znači da se posebno procenjuje da li se njime štite svi građani (kao što je to i inače tipično za krivičnu legislativu, pa i prekršajno zakonodavstvo u našoj zemlji) ili samo određene kategorija lica, poput, na primer, disciplinskih prestupa u određenim ustanovama.

Kada je reč o pravnoj kvalifikaciji dela u domaćem (nacionalnom) pravnom sistemu, taj kriterijum je samo „početnog” karaktera, što znači da on na određeni način predstavlja samo prvu i preliminarnu „indikaciju” u odnosu na to da li se određeni postupak može smatrati „krivičnim/kaznenim”, te da li se može raditi o „krivičnom/kaznenom” delu u konkretnom slučaju. Ovo se može ilustrovati i određenim primerima iz prakse ESLJP-a. Tako se u jednoj odluci ESLJP-a (koja je u ovom tekstu prethodno već citirana),²²⁷ zaključuje: „Prema hrvatskoj pravnoj kvalifikaciji nije sasvim jasno mogu li se prekršaji tretirati kao kaznena dela” (§ 55). „Određena dela imaju kaznenu konotaciju, iako se prema primenjivom domaćem pravu smatraju suviše trivijalnim da bi se u pogledu njih primenjivalo krivično pravo i krivični postupak” (§ 58). Takođe se u praksi ESLJP-a zaključuje i da su u svakom konkretnom slučaju relevantne i odredbe iz domena procesnog prava, te se tako, „postupak u kome se primenjuju norme krivičnog procesnog prava, mora smatrati krivičnim postupkom”.²²⁸

²²⁷ *Maresti protiv Hrvatske*, presuda ESLJP-a broj 55759/07 od 25. jula 2009. godine. Inače, kao što ćemo objasniti u daljem tekstu, ova odluka ESLJP-a je prilično problematična, a naročito što u konkretnom slučaju ESLJP nije vodio računa da se, u stvari, niti „poklapaju” zakonski opis prekršaja i krivičnog dela, niti je i inače opravdano apriorno i „automatsko” poistovečivanje *radnje* sa „ukupnim delom” (*Idem* u smislu „Engel merila”), čemu je u svojoj praksi, kada je reč o oceni (ne)povređenosti načela *ne bis in idem*, po svemu sudeći, ESLJP načelno prilično sklon. S druge strane, u ovoj presudi (*Maresti protiv Hrvatske*, broj 55759/07 od 25. jula 2009), ESLJP je opravdano konstatovao da „kada propisana i stvarno izrečena kazna podrazumeva i lišenje slobode, tada postoji pretpostavka da ono što se licu stavlja na teret predstavlja kaznenu/krivičnu optužbu”.

²²⁸ *Öztürk protiv Nemačke*, presuda ESLJP-a od 21. februara 1984, (§ 51).

Kada je u pitanju priroda protivpravnog ponašanja, ESLJP se načelno usmerava na analiziranje relevantnih odredbi domaćeg prava, a posebno u pravcu utvrđivanja obima njegove primene u odnosu na druga deliktna ponašanja u istom pravnom sistemu. ESLJP tako načelno smatra da su „norme usmerene na opštu populaciju, po pravilu kaznene prirode”, pa tako ističe: „Norme usmerene na sprečavanje određenog ponašanja užih društvenih skupina (na primer, vojnici, zatvorenici, lekari itd.), po pravilu su disciplinske prirode i ne ulaze u pojam krivičnog postupka. Međutim, određeno ponašanje koje predstavlja povredu discipline u kontekstu zatvora, može u isto vreme da bude i predmet krivičnog prava”, a pritom, „blaža priroda protivpravnog ponašanja ne znači sama po sebi, da delo nije ‘krivično’, jer pojam ‘krivični’, ne zahteva nužno i određeni stepen ozbiljnosti.”²²⁹

ESLJP konstatuje, kada je reč o *prirodi protivpravnog ponašanja*, i da „uvrede, pretnje, nepristojno ponašanje i sprečavanje službenog lica u vršenju službene dužnosti, kao disciplinski prekršaj/prestup u kontekstu zatvora, ima kaznenu prirodu, jer odgovara prekršajima koji su van zatvorskog sistema, deo kaznenog zakonodavstva”.²³⁰ Takođe se u jednom „poreskom slučaju”, kao prekršaj tretira i norma koja omogućava „dodatnu naplatu poreza po posebnoj stopi, kada se takvo pravilo odnosi na sve poreske obveznike”, kao i zato što „svrha takvog dodatnog poreza nije da se uplati porez koji je dugovan, već je ona kaznene prirode, a kao cilj ima generalnu prevenciju”.²³¹ Kada se u okviru određenih finansijskih/poreskih postupaka izrekne posebna vrsta novčane „kazne”, tzv. globa, „ona se smatra *kaznom*, kada podrazumeva i određene zabrane, povezane sa daljim poslovanjem.”²³² Takođe, kada se radi o određenim „daljnim i naknadnim konsekvencama” određenih saobraćajnih prekršaja / krivičnih dela, ESLJP konstatuje da „administrativna zabrana upravljanja motornim vozilom u određenom vremenskom periodu ima kaznenopravnu prirodu, te ima prirodu sankcije, jer se izriče na temelju postojanja pravnosnažne osude, traje određeno vreme i ima retributivni efekat.”²³³

Prilikom ocene prirode i stepena krivične sankcije, ESLJP načelno polazi od stava da čak i kada priroda protivpravnog ponašanja nije nužno krivičnopravna, iz kriterijuma ocene prirode i stepena krivične sankcije, a naročito „težine kazne” može se izvesti zaključak da delo ima „krivičnu”/„kaznenu” prirodu. Po pravilu je ovde dovoljno da se zaključi da je svrha sankcije primarno *represivna*, što znači da je njena priroda „kaznena”, a ne „preventivna”, te da nije pretežno usmerena na „odvratanje”. Prilikom ovakvog ocenjivanja, ESLJP načelno polazi od „najozbiljnije moguće sankcije” u odnosu na

²²⁹ *Tomasović protiv Hrvatske*, presuda ESLJP-a od 18. oktobra 2011 (§ 22, § 32–33).

²³⁰ *Toth protiv Hrvatske*, presuda ESLJP-a od 6. novembra 2012 (§ 33–34).

²³¹ *Kiiveri protiv Finske*, presuda ESLJP-a od 10. februara 2015 (§ 32).

²³² *Grande Stevens* i drugi protiv Italije, presuda ESLJP-a od 4. marta 2014 (§ 97–99).

²³³ *Nilsson protiv Švedske*, presuda ESLJP-a od 13. decembra 2005.

određeni „tip delikta”, odnosno moguću najtežu kaznu ili maksimalnu meru kazne, a ne od sankcije koja je i izrečena u konkretnom slučaju.

Nastojeći da se u oceni da li se radi o *istom delu (Idem)* ne oslanja na formalni kriterijum pravne kvalifikacije sadržane u nacionalnom zakonodavstvu,²³⁴ polazeći od toga da takav formalno-terminološki kriterijum može čak dovesti do zloupotreba, ESLJP je pitanje *identiteta dela* koje ima *kaznenu prirodu* primarno rešavao primenom doktrine *materijalnog identiteta dela*, koja je definitivno konsolidovana u predmetu *Zolotukhin protiv Rusije*.²³⁵ Suština ove doktrine je da se pitanje identiteta dela rešava, ne samo nezavisno od formalno-terminološkog određenja dela u nacionalnom zakonodavstvu već, pre svega, kroz razmatranje odgovarajuće „materijalne suštine dela”, tako što se utvrđuje da li se kod oba dela u konkretnom slučaju, radi o *bitno istom činjeničnom stanju*.

Kritički osvrt na praksu ESLJP-a u pogledu utvrđivanja povrede načela *ne bis in idem* sa posebnim osvrtom na slučajeve „Maresti” i „Milenković”: Izloženi kriterijumi Evropskog suda za ljudska prava u pogledu utvrđivanja povrede načela *ne bis in idem*, iako načelno adekvatni, mogu u jednom svom delu i da se argumentovano kritikuju, a naročito u pogledu nekada suviše uprošćenog poistovećivanja *radnje i dela*, prilikom zaključivanja da se radi o „istoj stvari”. To je posebno simptomatično kada se radi o pravnim sistemima koji paralelno poznaju više vrsta delikata, koji se nekada u određenoj meri i „preklapaju”.

Kada je reč o Srbiji, onda je to, naravno, posebno značajno kada se radi o odnosu određenih krivičnih dela i prekršaja, a naročito kada se radi o krivičnim delima za koja se goni po privatnoj tužbi, kao i kada su u pitanju određene krivičnopravno relevantne posledice, proizišle iz određenog životnog događaja, u kojem je sadržana radnja koja predstavlja određeni prekršaj, ali same te posledice, kao eventualno i druge radnje, koje su element istog životnog događaja, predstavljaju i određeno krivično delo,²³⁶ što će se detaljnije još objašnjavati u zaključku ovog teksta.

²³⁴ Kao što je već objašnjavano u prethodnom tekstu, pravna kvalifikacija iz nacionalnog pravnog sistema je često samo formalno-terminološkog karaktera.

²³⁵ *Zolotukhin protiv Rusije* (Application no. 14939/03), presuda ESLJP-a od 10. februara 2009.

²³⁶ Takav je i poslednji slučaj nedavno rešen pred ESLJP-om, koji se u pogledu (ne)delovanja načela *ne bis in idem* tiče Srbije (u tom predmetu je inače, odlučivao i Ustavni sud Srbije – UŽ-4267/2012, rešenje o odbacivanju ustavne žalbe), te konačne ocene ESLJP-a da je ipak povređeno načelo *ne bis in idem*. U ovom slučaju (*Milenković protiv Srbije*, presuda ESLJP-a od 1. marta 2016), radilo se o okrivljenom koji je reagujući nakon što je oštećeni prema njegovom mišljenju uvredio decu okrivljenog, oštećenog udario više puta pesnicom u lice, što se svodi na izazivanje tuče, zbog čega je protiv njega podnesena prekršajna prijava zbog krivičnog dela protiv javnog reda i mira, a u prekršajnom postupku ga „prekršajni sud”, tj. Opštinski organ za prekršaje (UP 744/06-7 od 6. novembra 2007) kažnjava novčanom kaznom od 4000 dinara i nalaže mu da plati troškove postupka u iznosu od 700 dinara.

Pored toga, Milenkovića zatim krivično gone i za krivično delo teške telesne povrede, za šta ga potom, krivični sud, prvo u prvom stepenu oglašava krivim, te mu izriče kaznu zatvora od tri meseca, a potom

Presuda ESLJP-a u slučaju „Maresti” je posebno interesantna za države koje baštine tekovine pravnog sistema nekadašnje SFRJ, a posebno za Srbiju, jer je slučaj „Milenković” veoma sličan slučaju „Maresti”. Naime, u državama koje pripadaju nekadašnjoj jugoslovenskog krivičnopravnoj/prekršajnoj „tradiciji” a u kojima ustaljeno postoji dualitet delikata kao što su prekršaji i krivična dela, bez obzira na to što se inače, u većini država nastalih na tlu nekadašnje SFRJ (a to je svakako slučaj u Srbiji), prekršaji više ne smatraju „deliktima upravno-pravnog karaktera”, isto kao što sada postoje „prekršajni sudovi”, koji su segment redovnog pravosuđa, a ne „prekršajni organi”, kao deo upravno-pravnog sistema.

Presuda u slučaju „Maresti” je, naravno, po logici stvari, posebno zainteresovala deo krivičnopravne teorije u Hrvatskoj, kao državi u čijem pravnom sistemu je prema oceni ESLJP-a došlo do povrede načela *ne bis in idem* u tom slučaju, pa se tako zaključuje da je ESLJP i inače, u svojim odlukama koje se odnose na primenu načela *ne bis in idem*, problemu prvo prišao kazuistički, da bi potom „pokazao i nesklonost da uđe dublje u finese doktrine ‘kaznenog prava’ koje se odnose na ‘kazneno delo’ kao takvo, te na sticaj ‘kaznenih’/krivičnih dela”.²³⁷

U teoriji se argumentovano primećuje da je ESLJP u razmatranju identiteta kažnjivog dela to delo „praktično redukovao na radnju, bez obzira na varijacije u doktrinarnom pristupu i uključivanja i doktrine materijalnog identiteta dela”, iz čega proizlazi da, „kada se analizira da li su neka dela kažnjiva ili nisu, te da li su kao takva opisana u dve različite kaznene norme, to ista dela ili nisu ista, treba uzeti u obzir ‘istovrsnu radnju’ zavisno i o drugim elementima važnim za identifikaciju i identitet ‘kaznenog dela’, gde spadaju krivica, odnosno oblik krivice, vrsta zaštićenog dobra, lice koje je u svojstvu izvršioca, posledica, te moguće ‘preklapanje’ radnje s jednom ili više kaznenih normi” itd.²³⁸ U tom smislu može se zaključiti da bismo „upoređujući samo radnju izvršenja, uvek zaključili (pogrešno) da postoji identitet kažnjivog dela, da je reč o suštinski istom delu opisanom na isti ili sličan način u dve kaznenopravne norme (na primer, prekršajna i krivičnopravna norma)”, ali „ako se uzmu u obzir i drugi elementi identiteta kaznenog dela, onda ćemo u određenim slučajevima doći do zaključka da radnja jeste identična (u celini ili delimično), ali da nije reč o jednom kažnjivom delu, nego o idealnom sticaju kaznenih dela, pri čemu se svako od ostvarenih kaznenih dela kažnjava”.²³⁹

se ta presuda potvrđuje od strane drugostepenog suda, te tako postaje pravnosnažna (Apelacioni sud u Nišu, presuda KŽ. br. 2313/2011 od 20. marta 2012).

²³⁷ I. Josipović i K. Novak Hrgović, *Načelo ne bis in idem u kontekstu prekršajnog, kaznenog i upravnog prava*, „Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu”, broj 2/2016, Zagreb, 2016, str. 473. Citirani autori za presudu u slučaju „Maresti”, ističu da je „**zoran primer**” odlučivanja koje „ne ulazi dublje u finese doktrine krivičnog prava”, što je „rezultiralo pogrešnom odlukom”.

²³⁸ Ibidem.

²³⁹ Ibid., str. 473–474.

Suština shvatanja koje kritikuje praksu ESLJP-a, sklonu da donekle „uprošćeno” poistovećuje *radnju sa delom* svodi se na klasično krivičnopravno učenje o *idealnom sticaju* krivičnih dela i *prividnom idealnom sticaju* krivičnih dela. Samo onda kada se radi o istoj radnji kojom se ostvaruju bitni elementi više krivičnih i uopšte kažnjivih dela (gde spadaju i prekršaji), tako što se to čini u obliku *prividnog idealnog sticaja*, može se smatrati da postoji samo jedan delikt, bilo jedno krivično delo, bilo jedan prekršaj i tada praktično, nema štetnih posledica ni kada se sama radnja poistoveti sa delom.

Obrnuto, ukoliko su u pitanju slučajevi postojanja idealnog sticaja krivičnih dela i/ili prekršaja, tada se, bez obzira na to što je reč o samo jednoj radnji, može smatrati da *ipak postoji* više delikata, što onda ne isključuje i više deliktih postupaka, čiji su predmeti ti *različiti delikti*, koji se tada mogu razlikovati i po svojoj pravnoj kvalifikaciji, tako da su neki prekršaji, a neki krivična dela. U ovoj drugoj situaciji, budući da se radi o idealnom sticaju, a ne prividnom idealnom sticaju, neće postojati ni povreda načela *ne bis in idem*.

Treba svakako imati u vidu da se mogućnost (ne)postojanja povrede načela *ne bis in idem* ne može svesti ni samo na ovako objašnjeni slučaj prividnog idealnog sticaja (mada njega inače smatramo nespornim), već do povrede ovog načela neće doći ni u drugim situacijama, što znači uvek kada se iz analize svih bitnih elemenata određenog životnog događaja može zaključiti da je predmet dva postupka iz kojih su proizišle / mogle proizići i dve odluke, kao i dve sankcije, taj *isti životni događaj*, koji ipak ne predstavlja *isto delo*.

Veoma je interesantna analiza slučaja „Maresti” iz koje proizlazi zaključak da se u konkretnom slučaju, a potpuno suprotno stavu ESLJP-a,²⁴⁰ ipak nije radilo o povredi načela *ne bis in idem*, što se svodi na objašnjenje čija je suština da se prekršajni sud nije zaista bavio krivičnim delom, te da krivično delo nije suštinski obuhvaćeno odlukom prekršajnog suda.²⁴¹ Okrivljenom Marestiju se sudilo za više delikata u sticaju, a osnovni problem se svodio na odnos prekršaja protiv javnog reda i mira, do kojeg je došlo Marestijevim drskim i bezobzirnim ponašanjem na javnom mestu, vređanjem građana i narušavanjem njihovog mira, kao i krivičnog dela teške telesne povrede, do čega je došlo kada je Maresti u tim okolnostima istukao jednog građanina. Sudski epilog u Hrvatskoj je bio pravnosnažna osuda za prekršaj protiv javnog reda i mira, kao i krivična pravnosnažna osuđujuća presuda za krivično delo teške telesne povrede, a takve odluke sudova su svoju potvrdu dobile i od Ustavnog suda Hrvatske, da bi potom ESLJP zaključio da je osudom Marestija i za krivično delo u odnosu na „isto delo” za koje je on već prekršajno sankcionisan, na njegovu štetu povređeno načelo *ne bis in idem*. Ovaj stav ESLJP-a je problematičan, ne samo zato što su opisi krivičnog dela teške telesne povrede i konkretnog prekršaja protiv javnog reda i mira različiti već i zbog različitih objekata zaštite tog prekršaja i konkretnog krivičnog dela, ali takođe i zbog toga što se ovde radilo

²⁴⁰ Maresti protiv Hrvatske, presuda ESLJP-a broj 55759/07 od 25. jula 2009. godine.

²⁴¹ I. Josipović i K. Novak Hrgović, op. cit., str. 476–477.

o različitim radnjama prekršaja (vika, uvrede, drsko ponašanje na javnom mestu itd.) i krivičnog dela (nanošenje teške telesne povrede). Konačno, čini se da je ključni argument za ESLJP u slučaju „Maresti”, bio krajnje „formalne prirode”, a to je da je sam prekršajni sud u svojoj odluci o postojanju prekršaja protiv javnog reda i mira uneo i elemente krivičnog dela teške telesne povrede, tj. opisao i samo udaranje građanina koji je tom prilikom oštećen tim krivičnim delom. Kao što ćemo to detaljnije objasniti u zaključku ovog rada, smatramo da se tu radi o običnom „višku sadržaja”, jer, s jedne strane, i bez tog „opisa” prekršaj svakako postoji, dok, s druge strane, preterani je formalizam smatrati da je time što je prekršajni sud u svoju odluku (nepotrebno?) uneo i neke elemente krivičnog dela, krivično delo zaista u potpunosti i obuhvaćeno odlukom prekršajnog suda. Tu je čak i pitanje da li je uopšte i bilo pogrešno što se u prekršajnom postupku i „spominjalo” udaranje koje je bilo element krivičnog dela teške telesne povrede, te da li se ovde čak uopšte i može govoriti o „višku sadržaja”, jer je prekršajni sud time samo opisao ključne elemente konkretnog životnog događaja u kome su bili sadržani elementi kako prekršaja, tako i krivičnog dela, ali se pritom ipak opravdano nije ni bavio svim bitnim elementima krivičnog dela, tj. njegovim kompletnim krivičnopravnim „bićem”, jer bi tada, zaista postojala povreda načela *ne bis in idem*, već je to, naravno, prepušteno krivičnom sudu. Naime, prekršajni sud ipak „nije obuhvatio celinu krivičnog dela koje je kasnije presuđeno”, te „nije odlučivao o krivici za posledicu – tešku telesnu povredu, što znači da u svojoj odluci nije sudio za krivično delo”.²⁴²

Suštinski isti rezon, kao što je prethodno objašnjeno u odnosu na slučaj „Maresti”, može se primeniti i kada se radi o slučaju „Milenković”,²⁴³ gde je takođe ESLJP utvrdio povredu načela *ne bis in idem*, a pritom nije uzeo u obzir mogućnost postojanja ne samo idealnog sticaja prekršaja i krivičnog dela već ni da su elementi istog životnog događaja bile kako one radnje koje su radnje prekršaja, tako i radnja koja predstavlja radnju izvršenja krivičnog dela, kao ni da u istom životnom događaju različiti činjenični elementi predstavljaju bitna obeležja prekršaja i elemente bića krivičnog dela.

Naime, bitni elementi konkretnog prekršaja su određene radnje, kao što su: vređanje, zloupotreba drugog, vršenje nasilja nad drugim, izazivanje tuče ili učešće u njoj, ugrožavanje spokojstva građana ili remećenje javnog reda i mira, dok se kada je reč o krivičnom delu teške telesne povrede činjenični elementi njegovog bića svode na telesno povređivanje drugog i narušavanje zdravlja na takav način da je usled toga doveden u opasnost život povređenog, ili mu je uništen ili trajno i u znatnoj meri oštećen ili oslabljen neki važan deo tela ili organ, ili je prouzrokovana trajna nesposobnost za rad itd.

Velike su suštinske činjenične razlike između konkretnog prekršaja i konkretnog krivičnog dela u slučaju Milenković, kao *različitih vrsta delikata proizišlih iz istog životnog*

²⁴² Ibid., str. 477.

²⁴³ Milenković protiv Srbije, presuda ESLJP-a od 1. marta 2016.

događaja, odnosno u kontekstu ukupne činjenične situacije, a pritom, treba imati u vidu i relevantne *subjektivne elemente*, tj. oblik krivice učinioca kako u odnosu na svoje radnje koje su element prekršaja protiv javnog reda i mira, tako i na radnju kojom je prouzrokovana krivičnopravno relevantna posledica, koja predstavlja bitno obeležje konkretnog krivičnog dela.

Time što je okrivljeni prvo (o)suđen za prekršaj protiv javnog reda i mira, u konkretnom slučaju, u stvari, ipak nije bila isključena i mogućnost njegove osude za krivično delo teške telesne povrede, proizišle iz istog životnog događaja, ne samo zbog u bitnoj meri različitog činjeničnog stanja prekršaja i krivičnog dela (pre svega, delom različite radnje, te postojanje konkretne posledice kod krivičnog dela, koje nema u tom obliku kod prekršaja), zbog čega to *nisu ista dela*, iako su proizišla iz istog životnog događaja, već i stoga što se prekršajni sud, nezavisno od toga što je u opis prekršaja uneo i određene elemente krivičnog dela (što bi se moglo smatrati i odgovarajućim *viškom sadržaja*), uopšte nije ni bavio drugim relevantnim krivičnopravnim pitanjima. To znači da time što se prekršajni sud nije upuštao u rešavanje takvih pitanja, ni u formalnom smislu, on time svojom odlukom o prekršaju nije obuhvatio (što naravno, svakako nije mogao ni zbog pravila o svojoj stvarnoj nadležnosti) i problematiku postojanja krivičnog dela. U takva pitanja spada pre svega oblik krivice učinioca, i to ne odnosu na prekršaj, već u pogledu konkretnog protivpravnog dela koje je zakonom propisano kao krivično delo, proizišlo iz istog životnog događaja, koji obuhvata i prekršaj protiv javnog reda i mira, a koje predstavlja krivično delo, jer je skrivljeno, što znači da učinilac ispoljava određeni oblik krivice.

Iz svega prethodno objašnjene proizlazi da je ESLJP pogrešio kada je u slučaju „Milenković protiv Srbije” zaključio da postoji povreda načela *ne bis in idem*. To ipak ne znači ni da je Ustavni sud Srbije, kada je svojevremeno rešavao o ustavnoj žalbi, koju je rešenjem *odbacio*,²⁴⁴ nakon čega je usledio „strazburški postupak”, postupio potpuno ispravno. Svakako nije pogrešio Ustavni sud Srbije kada nije usvojio ustavnu žalbu u slučaju „Milenković”, ali bi, čini se, bilo bolje odnosno adekvatnije sa stanovišta izvođenja zaključaka koji bi potom „imali veću težinu” i u kasnijem postupku pred ESLJP, da se Ustavni sud Srbije upustio u vođenje meritornog postupka, te Milenkovićevu ustavnu žalbu svojom odlukom *odbio*, sa argumentacijom (čije smo osnovne elemente prethodno već naveli) da se suštinski *ne radi o istoj stvari*, već samo o *istom životnom događaju*, iz kojeg su proizišli kako prekršaj protiv javnog reda i mira, tako i krivično delo teške telesne povrede.

Nagoveštaj izvesnih/mogućih promena u praksi ESLJP-a koja se tiče načela *ne bis in idem*: U nekim svojim odlukama, a na rezone iz nekih od njih se posebno oslonio i Ustavni sud Srbije u jednoj svojoj odluci iz aprila 2018. godine (koja se detaljnije analizira u

²⁴⁴ Predmet: UŽ-4267/2012.

daljem tekstu),²⁴⁵ Evropski sud za ljudska prava nagoveštava izvesne odnosno moguće promene u svojoj praksi koja se odnosi na delovanje/nedelovanje načela *ne bis in idem*.

U praksi Evropskog suda za ljudska prava nakon presude *Sergej Zolotukhin protiv Rusije*, broj 14939/03, od 10. februara 2009. godine, prihvaćena je mogućnost da je izricanje različitih sankcija od strane različitih organa koje se odnose na isto ponašanje u određenoj meri dopušteno na osnovu člana 4 Protokola 7 uz *Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda*, bez obzira na postojanje odluke koja ima svojstvo *res iudicata*,²⁴⁶ te da se kombinacija sankcija u tim predmetima treba razmatrati kao celina.²⁴⁷ Ovako je ESLJP zaključio jer smatra da treba ostaviti mogućnost državi da legitimno izabere komplementarne odgovore na društveno neprihvatljivo ponašanje putem različitih postupaka koji čine povezanu celinu, kako bi se rešili različiti aspekti određenog društvenog problema, pod uslovom da ukupnost tih pravnih odgovora ne predstavlja prekomeran teret za pojedinca na kojeg se odnose,²⁴⁸ pri tome vodeći računa za uspostavljanje pravične ravnoteže između zaštite interesa pojedinca koji je zaštićen načelom *ne bis in idem*, s jedne strane, i interesa javnog interesa da se uspostavi potpuni regulatorni pristup u predmetnom području, s druge strane.

Stoga se može zaključiti da član 4 Protokola 7 *Evropske konvencije* ne isključuje u apsolutnom smislu vođenje dva postupka, koji se tiču različitih predmeta, proizišlih iz istog životnog događaja, a iz kojih mogu proizići i dve sankcije, ako su ispunjeni određeni uslovi koji se odnose kako na tip tih različitih postupaka, odgovarajuću vezu u

²⁴⁵ Predmet broj: UŽ-3312/2016 od 5. aprila 2018. godine.

²⁴⁶ Interesantan je komentar jednog *nekadašnjeg sudije ESLJP-a*, koji se na temelju određivanja „suštine načela *ne bis in idem*, odnosi i na ovu presudu Evropskog suda za ljudska prava (*Zolotukhin protiv Rusije*): „Glavni problem u vezi sa doktrinom *ne bis in idem* (u običajnom pravu (*Common Law*) zabrana ponovnog suđenja za isto delo), jeste da vodi u logički ćorsokak. Ovaj logički ćorsokak potiče od skrivene osnovne premise, koje učesnici u sudskom postupku nisu svesni, a odnosi se na nezavisno postojanje ‘stvari’ *per se* – praćene dvema različitim pravnim kvalifikacijama jednog, navodno krivičnog događaja. Ovdje imamo dijalektički problem. Izgleda da ‘činjenice’ određuju ‘pravnu kvalifikaciju’ slučaja – ali s druge strane, različite ‘pravne kvalifikacije’, takođe predodređuju selektivnu percepciju (zapažanje) ‘činjenica’. Problem će izbiti na površinu, postati očigledan, samo u slučajevima *ne bis in idem*. Međutim, on je stvarno latentno prisutan na široj slici, odnosno u sveukupnom odnosu između ‘činjenica’ i ‘prava’... Nije čudo da je i Evropski sud za ljudska prava (ESLJP) u slučaju Zolotuhin (*Zolotukhin*) – takođe kapitulirao. Završio je (sa) (istom) kružnom formulom zaključivši da je isti istorijski događaj isti istorijski događaj.” B. Zupančič, *Ne bis in idem (zabrana ponovnog suđenja za isto delo) – la belle dame sans merci*, „Crimen”, Beograd, broj 2/2011, Beograd, 2011, str. 171.

²⁴⁷ *Sergej Zolotukhin protiv Rusije*, broj 14939/03, od 10. februara 2009. godine. Ovo, u stvari, i nije neka baš „nov(ij)a praksa Evropskog suda za ljudska prava, ali su ipak primeri te prakse, odnosno zauzetih stavova ESLJP-a u tom predmetu od velikog značaja, jer se tu konstatuje da država načelno ima pravo da u odnosu na „isto ponašanje”, propisuje i *različite sankcije*, da bi se potom u nekim novijim odlukama ESLJP-a, utvrđivalo pod kojim uslovima postoji odgovarajuća *povezanost* između različitih deliktih postupaka, koji se tiču činjenica proisteklih iz istog životnog događaja.

²⁴⁸ *A. i B. protiv Norveške*, br. 24130/11 i 29758/11, od 15. septembra 2016. godine, §121.

vremenskom i prostornom smislu, koja među njima postoji,²⁴⁹ tako i na karakter različitih sankcija, koje mogu da se dopunjuju, ali naravno, ne smeju da budu iste sadržine, niti da preterano teško pogode pojedinca prema kojem se primenjuju, te moraju biti izraz pravične ravnoteže između interesa i prava pojedinca zaštićenih delovanjem načela *ne bis in idem* i javnog interesa koji nalaže/omogućava vođenje dva postupka u konkretnom slučaju.

Stav Evropskog suda za ljudska prava prema zaštitnim merama „isključenja” zbog huliganstva/nasilja tokom sportskih događaja povezano sa načelom *ne bis in idem*: Relativno nedavno je ESLJP odlučio o nekoliko predstavki koje su sve podnesene protiv odluka hrvatskih sudova, kojima se, uz tvrdnju da je tako povređena zabrana dvostruke kažnjivosti, osporavaju posebne mere ograničavajućeg karaktera (*mere isključenja*) u odnosu na mogućnost prisustvovanja određenim sportskim dešavanjima (fudbalskim utakmicama), a koje su proizišle iz prethodno vođenih prekršajnih postupaka. Radi se o nekoliko slučajeva koji su svi, prema odluci ESLJP-a, spojeni,²⁵⁰ jer se tiču veoma sličnog pitanja, koje se svodi na tvrdnju podnosilaca da je naknadnim merama ograničavajućeg karaktera u odnosu na njih, nakon prethodno okončanih prekršajnih postupaka prema njima, povređeno načelo *ne bis in idem*.

Prva predstavka se odnosila na lice koje je dva puta prekršajno kažnjavano zbog nasilja na fudbalskim utakmicama (podstrekavanje na tuču, alkoholisano stanje tokom utakmice, napad na policajce tokom sportske utakmice itd.), da bi mu potom nadležni prekršajni sud na osnovu zahteva policije zbog tih učinjenih prekršaja izrekao zaštitnu meru zabrane prisustvovanja utakmicama FK „Dinamo” iz Zagreba i hrvatske fudbalske reprezentacije u zemlji i u inostranstvu u trajanju od godinu dana, uz dužnost da se policiji na dan kada je utakmica FK „Dinamo” iz Zagreba i hrvatske fudbalske reprezentacije u zemlji obavezno javlja dva sata pre njenog početka kako bi se tako obezbedilo da joj neće prisustvovati.²⁵¹ Ista mera je odlukom prekršajnog suda izrečena i drugom podnosiocu predstavke, kada je sud prilikom izricanja zaštitne mere uzeo u obzir prethodne osude prekršajnog suda za sportsko huliganstvo.²⁵² Mera zabrane prisustvovanja utakmicama FK „Dinamo” iz Zagreba i hrvatske fudbalske reprezentacije u zemlji i u inostranstvu u trajanju od godinu dana, uz dužnost da se policiji na dan kada je utakmica FK „Dinamo” iz Zagreba i hrvatske fudbalske reprezentacije u zemlji

²⁴⁹ U svakom konkretnom slučaju je neophodno ispitati i da li su dva postupka *dovoljno tesno povezana u sadržinskom i vremenskom pogledu*. Ovo se svodi na sprovođenje svojevrsnog normativnog i faktičkog „testa”, čiji je cilj ispitivanje radi izvođenja zaključka da li različiti postupci koji se vode protiv okrivljenog u suštini predstavljaju usklađenu celinu, između kojih postoji dovoljno bliska veza u sadržini i vremenu, zbog koje njihovo paralelno vođenje i kažnjavanje nije u suprotnosti sa načelom *ne bis in idem*.

²⁵⁰ Odluka ESLJP-a o *nedopuštenosti predstavki – Mesić i drugi protiv Hrvatske*, od 14. marta 2019. godine.

²⁵¹ *Mesić protiv Hrvatske*, predstavka broj 792/16, od 14. 12. 2015.

²⁵² *Zečević protiv Hrvatske*, predstavka broj 5677/16, od 18. 1. 2016.

obavezno javlja dva sata pre njenog početka, izrečena je i trećem podnosiocu predstavke ESLJP-u, na temelju njegove prethodne osude za prekršaj koji se sastojao od izvikivanja na fudbalskoj utakmici uvreda koje mogu podsticati rasnu, versku ili nacionalnu mržnju.²⁵³

I četvrta predstavka se odnosila na identično pitanje (zaštitna mera donesena na temelju prethodno vođenog prekršajnog postupka i tvrdnja podnosioca da mu je tako povređeno pravo sadržano u načelu *ne bis in idem*), jer se radilo o čoveku kojem je takođe izrečena ista zaštitna mera, zbog huliganstva na fudbalskoj utakmici, ali je ovde postojala i jedna posebna specifičnost, jer je on *prethodno oslobođen u prekršajnom postupku* (Prekršajni sud u Splitu), a potom je odluku o izricanju zaštitne mere zabrane prisustvovanja utakmicama i obavezu javljanja policiji doneo Prekršajni sud u Zagrebu, isključivo na osnovu informacija koje je dobio od policije. Visoki prekršajni sud u Zagrebu je odbio žalbu okrivljenog, smatrajući da nije u pitanju povreda zabrane dvostruke kažnjivosti, te posebno ističući da se ovde, tj. kada je reč o „primeni mere isključenja” u odnosu na podnosioca, ne radi o kazni, već je reč o meri čija je svrha sprečavanje „njegovog budućeg izgređničkog ponašanja”.²⁵⁴ Konačno, i peta predstavka se tiče istog pitanja (prethodna osuda zbog prekršaja koji se sastoji u alkoholisanosti „navijača” tokom utakmice i ispoljavanja huliganizma, a potom „mera isključenja” uz obavezu javljanja policiji), a ovde je osobenost da je o konkretnom slučaju odlučivao i Ustavni sud Hrvatske, koji je ustavnu žalbu odbacio kao nedopuštenu, s obrazloženjem „da nije podnesena na određenu odluku o pravima i obavezama podnositelja zahteva, ni bilo kakvu optužbu protiv njega za kazneno delo, koja se može osporavati ustavnom žalbom”.²⁵⁵

Sve prethodno sumarno opisane predstavke su u „spojenom postupku”, tj. odlukom ESLJP-a koja se odnosila na svih pet predstavi, odbačene kao *nedopuštene* (član 35 stav 4 Konvencije), jer je ESLJP smatrao da one u *ratione materiae* smislu, u skladu sa članom 35 stavom 3 Konvencije, nisu prihvatljive. Stav ESLJP-a se suštinski temelji na njegovoj oceni da konkretne mere („mere isključenja”, tj. posebne zabrane i obaveze u odnosu na „huligane”), koje su podnosioci osporavali, ne predstavljaju „kazne izrečene u kaznenom postupku”. ESLJP je svoj stav zasnovao na jednom prethodno veoma poznatom slučaju, koji se svodio na isto pitanje.²⁵⁶ U postupku po ovoj predstavi koja se takođe ticala prethodnih osuda za prekršaje vezane za huliganstvo na fudbalskim utakmicama i potom u vezi s tim „izgređima”, zabranu konkretnom licu da u određenom periodu prisustvuje utakmicama, što je prema oceni podnosioca predstavljalo kršenje zabrane dvostruke kažnjivosti, ESLJP je analitički primenio *test zasnovan na „merilima Engel”* u pogledu sledećih osnovnih pitanja: 1) pravna kvalifikacija dela ili relevantne mere u nacionalnom

²⁵³ *Jurić protiv Hrvatske*, predstavka broj 21599/16, od 15. 4. 2016.

²⁵⁴ *Vrhovski protiv Hrvatske*, predstavka broj 27292/16, od 9.05.2016.

²⁵⁵ *Jeđud protiv Hrvatske*, predstavka broj 38450/16, od 29. 6. 2016.

²⁵⁶ *Seražin protiv Hrvatske*, predstavka broj 19120/15. Odluka ESLJP-a od 8. novembra 2018. godine.

zakonodavstvu, 2) priroda mere, te 3) stepen težine kazne kojoj je konkretno lice podvrgnuto, pa je pritom utvrdio:

U pogledu *pravne kvalifikacije*, ESLJP je našao da takva posebna mera prema relevantnom zakonodavstvu (radilo se takođe o Hrvatskoj), predstavlja meru *sui generis* tipa, koja se razlikuje od bilo koje kazne ili druge mere koja se inače može izreći u krivičnom ili prekršajnom postupku.

Kada je reč o *prirodi mere*, ESLJP je ocenio da ona nije represivnog karaktera, niti je njen cilj kažnjavanje učinioaca, već je ona, a što je utemeljeno i na međunarodnopravnoj praksi koja se odnosi na sprečavanje nasilja na sportskim dešavanjima, preventivnog karaktera, jer je njen cilj sprečavanje budućeg nasilja na utakmicama i ona se čak može izreći u nezavisno od prethodno vođenog prekršajnog/krivičnog postupka,²⁵⁷ a pritom je ESLJP ovde dodatno pojačao svoj zaključak i time što je takvu meru na distinktivan način „uporedio” sa „klasičnom zaštitnom merom” (merom bezbednosti), pa je utvrdio da je za razliku od donekle „slične” mere koja se izriče u krivičnom postupku, ova mera *sui generis* karaktera, te se od klasične zaštitne mere (mere bezbednosti) razlikuje i prema načinu primene, jer nije predviđena obaveza predavanja putne isprave, niti se podrazumeva oduzimanje slobode ili novčano kažnjavanje, iz čega proizlazi da takva mera nema kaznenopravnu konotaciju.

U pogledu „trećeg kriterijuma” iz „merila Engel” (*stepen težine kazne/mere*), ESLJP je zaključio da mera isključenja doneta po posebnom zakonu o sprečavanju nasilja na sportskim dešavanjima, samim tim što se ne sastoji u novčanom kažnjavanju ili oduzimanju slobode, što je tipičan sadržaj „kazni”, suštinski nema kazneni karakter, bez obzira na to što je u zakonu propisano novčano kažnjavanje, pa i mogućnost izricanja kazne zatvora, ukoliko se lice kojem je mera izrečena o nju ogлуši, jer su takve kazne moguće samo nakon vođenja novog prekršajnog postupka, čiji bi predmet bio poseban prekršaj koji se sastoji u nepoštovanju izrečenih zabrana, iz čega proizlazi da se tu radi samo o „posrednoj mogućnosti kažnjavanja (novčanom kaznom ili zatvorom), što *nije dovoljno da se mera smatra kaznenom* u konvencijskom smislu.

Stav Evropskog suda za ljudska prava prema odnosu krivičnih dela i određenih disciplinskih delikata u svetlu načela *ne bis in idem*, uz sumarni osvrt na opšti problem (ne)delovanja načela *ne bis in idem* u vezi sa disciplinskim postupcima: Kao što to

²⁵⁷ Ovo čak znači i da su ovakve „preventivne” mere prema shvatanju ESLJP-a moguće i bez obzira na *ishod* takvog kaznenog postupka, kada je reč o njegovom osnovnom predmetu (krivično delo/prekršaj), kao što je to i bilo u prethodno opisanom slučaju *Vrhovski* protiv Hrvatske (broj 27292/16, od 9. 5. 2016), kada su konkretnom licu pravnosnažno izrečene takve *sui generis* zaštitne mere, bez obzira na to što je on prethodno oslobođen u prekršajnom postupku, po optužbi za ona ponašanja (huliganstvo na sportskim događajima), a koja su potom ipak, dakle uprkos prethodnoj oslobađajućoj presudi, isključivo na temelju informacija koje je sudu dala policija, bila razlog da mu se izreknu te posebne preventivne mere, čija je svrha *sprečavanje budućeg izgredništva*.

prethodno već objašnjeno, načelno se smatra da sankcije koje proizlaze iz disciplinskih postupaka ne mogu da se u potrebnoj meri poistovete sa krivičnim i prekršajnim sankcijama i njima „praktično upodobе”. Treba smatrati da, *po pravilu*, takva vrsta deliktnog postupka ne spada u „krivični” postupak, u smislu člana 4 Protokola 7 *Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda*. Naime, ne može se „kategorički” konstatovati da svi disciplinski postupci svakako ne mogu da se „mehanički” poistovete sa krivičnim/prekršajnim postupcima u odnosu na koje važi načelo *ne bis in idem*, već se takva nemogućnost može definisati samo kao načelno pravilo. Dakle, ovo se pitanje može objasniti samo kao odnos *pravila* i u izvesnoj meri mogućih *izuzetaka* u odnosu na (akv)o pravilo. Po logici stvari, izuzeci su u ovoj oblasti, po pravilu, veoma retki.

Potrebno je analizirati *tri osnovne situacije*:

- 1) slučaj kada je u pogledu istog lica doneta pravnosnažna odluka u disciplinskom postupku, a on se potom za „isto delo” goni u drugom kaznenom postupku;
- 2) situacija kada je u odnosu na isto lice doneta pravnosnažna odluka u prekršajnom ili krivičnom postupku, a on se nakon toga goni za potencijalno „isto delo” u disciplinskom postupku; kao i
- 3) slučaj kada je u pogledu istog lica za isti disciplinski delikt doneta pravnosnažna odluka u disciplinskom postupku, što onda nesporno onemogućava da se on ponovo disciplinski goni za isti delikt.

U praksi uglavnom ne dolazi do problema u kontekstu delovanja načela *ne bis in idem* kada se radi o istom licu koje je prethodno disciplinski sankcionisano, odnosno u pogledu kojeg je doneta pravnosnažna odluka u disciplinskom postupku, a potom za isto „delo” kazneno odgovara, tako što se tereti za odgovarajući prekršaj ili krivično delo. Treba imati u vidu da su ovde ipak mogući i određeni izuzeci, koji proizlaze iz prirode nekih specifičnih formi disciplinskih postupaka. Neke vrste disciplinskih postupaka, podrazumevaju i mogućnost izricanja određenih specifičnih sankcija, koje su u bitnoj meri, a pre svega po svojim faktičkim i pravnim efektima, veoma „slične” sankcijama koje inače mogu proizići iz „klasičnih” deliktних postupaka, što se u ovom pogledu, pre svega, odnosi na prekršajni postupak, a samo donekle i na krivični postupak. Iz ovoga proizlazi da od ocene da li se u konkretnom slučaju „pravnosnažni ishod” konkretnog disciplinskog postupka može po svom pravnom efektu u bitnom „poistovetiti” sa onim što bi mogao biti ishod drugog relevantnog (prekršajnog/krivičnog) postupka, zavisi i zaključak da li pravnosnažna odluka donesena u disciplinskom postupku proizvodi dejstvo u smislu načela *ne bis in idem* i u odnosu na druge moguće deliktne postupke. Prema stavu ESLJP-a, „onda kada disciplinski prekršaj/prestup u kontekstu ustanove za izvršenje krivične sankcije (zatvora) ima kaznenu prirodu, te na taj način odgovara prekršajima koji su inače (iz)van zatvorskog sistema, onda se i takvi disciplinski delikti smatraju delom kaznenog

zakonodavstva”.²⁵⁸ Iz ovoga bi proizišlo da bi pravnosnažna odluka koja se odnosi na takvu vrstu disciplinskog delikta delovala u smislu načela *ne bis in idem* i kada se radi o drugim vrstama kaznenih postupaka, odnosno mogućnosti da se za „isto delo” ponovo odgovara u takvoj drugoj vrsti deliktne postupka.

U jednom slučaju se radilo o dvojici službenika bugarske železnice, koji su nepažnjom izazvali požar u jednom vagonu, koji je doveo do velike štete.²⁵⁹ Protiv jednog od njih, tj. Kurdova, koji je kao nadređeni, Ivanovu naložio da zavari deo vagona, usled čega je došlo do požara, prvo je vođen disciplinski postupak, koji je rezultirao novčanom kaznom, a potom su obojica krivično gonjeni zbog izazivanja požara, te osuđeni u krivičnom postupku. ESLJP je zaključio da je predstavka dopuštena, ali nije prihvatio da se u ovom slučaju radilo o povredi načela *ne bis in idem*, ocenjujući da prethodno vođeni disciplinski postupak nije imao karakter krivičnog postupka, već je on u *inter allia* smislu tipičan disciplinski postupak (§ 42 odluke ESLJP).²⁶⁰

Obrnut slučaj, kada je lice prvo odgovaralo prekršajno ili krivično, tako što je donesena odgovarajuća pravnosnažna sudska odluka, koja načelno proizvodi dejstvo u smislu delovanja principa *ne bis in idem*, a potom se goni u disciplinskom postupku za isto delo, za praksu je interesantnije i potencijalno daleko spornije / sporno pitanje. Ovde bi se moglo poći od konstatacije da se i inače, u teoriji smatra da „osnovni razlog koji opravdava vođenje disciplinskog postupka kao drugog postupka u ovom slučaju, jeste to što iz identičnog ponašanja proizlaze različite pravne svrhe”.²⁶¹ Ovo se može ilustrovati jednim veoma interesantnim primerom jednog sudije Vrhovnog suda Češke, koji objašnjava *B. Zupančič*.²⁶² Ovaj sudija je prvo bio krivično gonjen 2008. godine, zbog krivičnog dela koje se ticalo plagijata, odnosno povrede autorskih prava, a taj je krivični postupak okončan poravnanjem između okrivljenog i oštećenih (što je prema pravilima

²⁵⁸ *Toth* protiv Hrvatske, presuda ESLJP-a od 6. novembra 2012 (§ 33–34). Radilo se o osuđeniku koji je kažnjen da zbog uvrede stražara u zatvoru, te mu je izrečen boravak u samici u trajanju od 21 dana, a potom je u krivičnom postupku osuđen zbog krivičnog dela učinjenog istom prilikom, koje se sastojalo u pretnji. U ovom slučaju je ESLJP zaključio da prvi postupak (disciplinski postupak sproveden u zatvoru), iz kojeg je proizašlo izricanje u konkretnoj situaciji mere boravka u samici u trajanju od 21 dana, zbog verbalne uvrede stražara od strane osuđenika, a koje je u nacionalnom zakonodavstvu definisano kao disciplinski prekršaj osuđenika tokom izvršenja kazne zatvora, iako ipak nije čisto disciplinskog karaktera, ne predstavlja po svojoj prirodi krivičnu proceduru, te da pritom, a što je od posebne važnosti; mera smeštanja u samicu ne produžava trajanje zatvorske kazne, niti je ona sama po sebi, skopčana sa dodatnim lišenjem slobode, već se ta mera svodi na *otežavanje izvršenja već izrečene kazne koja se sastoji u lišenju slobode*.

²⁵⁹ Izvor: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-104948"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).

²⁶⁰ *Kurdov i Ivanov* protiv Bugarske, predstavka broj 16137/04 od 27. aprila 2004. godine. Odluka ESLJP-a od 31. maja 2011. godine.

²⁶¹ S. Bovan, *Metodski potencijali hermeneutičkog pragmatizma u razumevanju i primeni načela ne bis in idem*, „Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu”, broj 2/2013, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2013, str. 69.

²⁶² Više o tome: B. Zupančič, op. cit., str. 174–177.

češkog zakonodavstva moguće kada je takva vrsta krivičnog dela predmet krivičnog postupka), da bi potom protiv tog sudije bio pokrenut disciplinski postupak, koji je odlukom Vrhovnog suda Češke Republike obustavljen jer je Vrhovni sud Češke smatrao da je predmet već prethodno pravnosnažno okončan u krivičnom postupku, te da stoga deluje načelo *ne bis in idem*.²⁶³ Ovakvu odluku B. Zupančič kritikuje jer smatra da novčano obeštećenje/materijalna satisfakcija oštećenima, isplaćeno/isplaćena od strane okrivljenog „podrazumeva da nije bilo *materijalne oslobađajuće presude* (suštinskog oslobođenja) optuženog po osnovu stvarnog odlučivanja o njegovoj krivici ili nevinosti“, te objašnjava i da „čak da je Vrhovni sud oslobodio sudiju Sovak-a zbog nedostatka dokaza koji bi vodili *izvan osnovane sumnje*, što je standard dokazivanja u krivičnim predmetima, to ne bi podrazumevalo njegovu nevinost, osim u okvirima krivičnog prava.”²⁶⁴ Dalje, citirani autor (B. Zupančič) objašnjava: „Međutim, takva oslobađajuća presuda ne bi sprečavala tužioce u parnici gde je standard u dokazivanju *prevaga dokaza*, a ne *izvan osnovane sumnje*, da tuže istog optuženog za naknadu štete. Naravno, zabrana ponovnog suđenja ne bi se primenjivala“ „*a fortiori* ni u disciplinskom postupku”.²⁶⁵ Konačno, svoj stav da je u ovom slučaju pogrešno primenjeno načelo *ne bis in idem*, B. Zupančič objašnjava različitom svrhom krivičnog i disciplinskog postupka, navodeći da je „svrha disciplinskog postupka protiv sudije Vrhovnog suda, potpuno drugačija od krivičnog gonjenja zbog kršenja autorskih prava (kao dela materijalnog krivičnog prava)“, smatrajući da je „očigledno da je etički i moralni standard dovoljan za razrešenje sudije Vrhovnog suda, čak i u postupku kršenja autorskih prava, mnogo viši nego standard koji važi za redovan krivični postupak”.²⁶⁶

ESLJP je u svojoj praksi mahom ustanovljavao da vođenje disciplinskog postupka koji je iniciran prethodnom osudom u krivičnom postupku lica protiv kojeg se takav postupak vodi nema samo po sebi karakter „novog krivičnog postupka“, niti se samim tim što je vođen disciplinski postupak čiji je predmet bio događaj već obuhvaćen pravnosnažnom odlukom krivičnog suda, automatski mora/može raditi o povredi načela *ne bis in idem*. U jednom slučaju se radilo o penzionisanom austrijskom sudiji koji je u krivičnom postupku pravnosnažno osuđen na kaznu doživotnoga zatvora zbog ubistva i držanja vatrenog oružja bez odobrenja, a potom je zbog toga protiv njega vođen disciplinski postupak koji je rezultirao odlukom da bude lišen određenih prava koja mu inače pripadaju kao sudiji u penziji, uključujući čak i pravo na penziju.²⁶⁷ ESLJP (Komisija) je zaključio da takav disciplinski postupak sam po sebi nije imao karakter (novog) krivičnog

²⁶³ Češki Vrhovni sud se u obrazlaganju svog stava pozvao i na praksu ESLJP-a, posebno ističući prethodno (u ovom radu) već više puta spominjan slučaj „Zolotuhin“.

²⁶⁴ B. Zupančič, op. cit., str. 177.

²⁶⁵ Ibidem.

²⁶⁶ Ibidem.

²⁶⁷ *Kremzov protiv Austrije*, predstavka broj 16417/90, od 28. marta 1990, odluka ESLJP-a kojom je predstavka odbačena kao neprihvatljiva, od 7. novembra 1990. godine.

postupka, iako se u njemu odlučivao na temelju prethodne pravnosnažne odluke krivičnog suda koja se odnosila na teško krivično delo, kao i da mnoge države, kada se radi o „javnim službenicima”, propisuju mogućnost da im se u određenim situacijama mogu oduzeti već stečena prava, uključujući i pravo na penziju,²⁶⁸ ukoliko učine teško krivično delo, te je stoga ocenio da u ovoj situaciji nema mesta primeni pravila sadržanog u članu 4 Protokola 7.²⁶⁹

Naravno, nije uopšte sporno, po logici stvari, da kada se radi o samim disciplinskim postupcima, tu onda svakako, na izvestan način – interno, što znači u odnosu na same takve disciplinske postupke i odluke u njima donesene, važi načelo *ne bis in idem*. To podrazumeva da isto lice ne može biti dva puta disciplinski sankcionisano, odnosno uopšte, dva puta odgovarati za isti disciplinski prekršaj/prestup, odnosno odgovarajući disciplinski delikt, propisan aktima kao što su odgovarajući Pravilnici, Statuti i sl., a u pogledu kojeg je već doneta odgovarajuća pravnosnažna odluka, bilo da je konkretno lice u prvom takvom disciplinskom postupku pravnosnažno oslobođeno ili je odlukom koja je postala pravnosnažna, utvrđena njegova disciplinska odgovornost. Ovo nije sporno jer se načelno u pogledu forme odluke i drugih relevantnih procesnih pitanja, kada je reč o pravnom sistemu Srbije, po pravilu kao *lex generalis* u disciplinskim postupcima primenjuje Zakonik o krivičnom postupku.

Relevantni stavovi Evropskog suda pravde (CJEU) u odnosu na načelo *ne bis in idem* na nivou Evropske unije: Evropski sud pravde se u nekoliko navrata bavio načelom *ne bis in idem*. Postoji niz odluka ovog Suda koje imaju načelni značaj, pre svega u pogledu tumačenja pravnog obima načelne zabrane „dvostrukog kažnjavanja/sankcionisanja”, kao i načelne zabrane ponovnog vođenja kaznenog postupka, onda kada je u pogledu *istog dela* on na odgovarajući način već pravnosnažno okončan. Posebno su značajne odluke Evropskog suda pravde koje se odnose na njegove obrazložene zaključke kojim se vrstama pravosnažnih odluka, što se primarno tiče i razloga iz kojih se takve odluke donose, omogućava delovanje načela *ne bis in idem* i obrnuto, koje vrste odluka kojima je okončan kazneni postupak omogućavaju kasnije pod određenim uslovima i odstupanje od delovanja načela *ne bis in idem*.

²⁶⁸ Ovo je inače veoma interesantno pitanje i, pritom, uopšte nije izvesno koliko je zaista u skladu sa zahtevima elementarne pravne sigurnosti i pravičnosti, da čovek, čak i onda kada je učinio teško krivično delo, a imao je ranije status „javnog službenika”, samo zbog toga bude lišen prethodno potpuno regularno stečenog prava na penziju, kao što je to moguće u nekim pravnim sistemima, a što kao legitimno zakonsko rešenje prihvata i ESLJP. U svakom slučaju, tako nešto nije propisano u pravnom sistemu Srbije, a pravo na penziju, koja je jednom stečena je kod nas Ustavom zaštićeno, u smislu člana 70 Ustava Srbije. Pritom je ovde od značaja i član 58 stav 1 Ustava Srbije kojim se jemči mirno uživanje svojine i drugih imovinskih prava stečenih na osnovu zakona, Naime, pravo na penziju, iako na samoj penziji kao takvoj, lice koje je prima, nema „pravo svojine”, jer sama penzija nije predmet svojinskog prava, pravo na penziju, svakako jeste (i) *imovinsko pravo, stečeno na osnovu zakona*.

²⁶⁹ Izvor: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-772"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).

Interesantan je slučaj koji se odnosi na pitanje da li pravnosnažna *oslobađajuća presuda donesena zbog nedostatka dokaza* proizvodi dejstvo u smislu delovanja načela *ne bis in idem*. Radilo se o holandskom državljaninu koji je u Holandiji optužen za tri krivična dela: 1) uvoz heroina iz Italije u Holandiju, 2) posedovanje heroina i 3) posedovanje vatrenog oružja bez odobrenja. Holandski sud ga je pravnosnažno oslobodio prve optužbe, zbog nedostatka dokaza, a za drugo i treće krivično delo za koje je optužen je oglašen krivim i osuđen na kaznu zatvora od dvanaest meseci. U isto vreme je istog okrivljenog italijanski sud pravnosnažno osudio u odsustvu (*in absentia*) na deset godina zatvora za isto ono krivično delo (posedovanje heroina), u pogledu kojeg je prethodno zbog nedostatka dokaza pravnosnažno oslobođen presudom holandskog suda. Evropski sud pravde je, posebno temeljeći svoju odluku na stavu da bi suprotno tumačenje podrilo „načelo pravne sigurnosti i zaštićena legitimna očekivanja“,²⁷⁰ zaključio da i presuda donesena zbog nedostatka dokaza proizvodi dejstvo u smislu delovanja načela *ne bis in idem*.²⁷¹

Relativno nedavno, 29. juna 2016. godine, Evropski sud pravde (CJEU) doneo je odluku u slučaju *Cossovski*.²⁷² Radi se o veoma važnoj odluci, koja potencijalno ima dalekosežni značaj u pogledu tumačenja limita delovanja načela *ne bis in idem*. Viši pokrajinski sud u Hamburgu se obratio Evropskom sudu pravde²⁷³ sa zahtevom da odluči o mogućoj povredi načela *ne bis in idem*, jer se u jednom konkretnom slučaju radilo o okrivljenom pred nadležnim nemačkim sudom za krivično delo učinjeno na teritoriji Nemačke, a u pogledu kojeg je vođena istraga i u Poljskoj, koja je okončana obustavom.²⁷⁴ Za nemački sud je bilo sporno da li odluka poljskog suda o obustavi istrage ima i u Nemačkoj dejstvo u smislu delovanja načela *ne bis in idem*.

Evropski sud pravde je u relevantnoj odluci prvo zaključio, a u skladu i sa brojnim prethodnim slučajevima koji su se ticali delovanja/nedelovanja načela *ne bis in idem*, da pravnosnažna odluka nadležnog organa (suda), jedne države, ima odgovarajuće pravno dejstvo i u krivičnoprimnim/krivičnoprocesnim sistemima drugih šengenskih država, što

²⁷⁰ Grupa autora: *The Principle of Ne bis in Idem in Criminal Matters in the Case Law of the Court of Justice of the European Union*, „Eurojust“, The Hague, 2017, str. 12.

²⁷¹ *Van Straaten Case* (C-150/05), odluka od 28. septembra, 2006. godine.

²⁷² *Cossovski Case* (C-486 (14) – *Eucrim* 1/2016), p. 15.

²⁷³ Ovaj sud se označava i kao *Sud Evropske unije (Europäisches Gerichtshof - EuGH)*, a u njegovu nadležnost spada odlučivanje o žalbama koje može podneti vrlo širok krug lica, kako bilo koja država članica EU, tako i organ države članice, ali i pravna, kao i fizička lica, kada smatraju da su im prava povređena nekom odlukom nadležnog tela EU ili se pojavi potreba tumačenja nejasnih odredbi propisa EU, odnosno zahteva se utvrđivanje kršenja određenih pravila sadržanih u tim propisima (*Vertragsverletzungsverfahren*) itd. K. Ambos, *Internationales Strafrecht – Strafanwendungsrecht, Völkerstrafrecht, Europäisches Strafrecht Rechtshilfe*, „C.H.Beck“, München, 2018, str. 694.

²⁷⁴ T. Wahl, *European Union, Procedural Criminal Law, Ne bi in idem*, „Eucrim – the European Criminal Associations Forum“, broj 2/2016, Max-Planck Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, Freiburg, 2016, str. 79.

znači da u pogledu tog/istog krivičnog dela koje je obuhvaćeno u pravnosnažnoj odluci, deluje načelo *ne bis in idem*.

Pored toga, a u formi definisanja odgovarajućeg *izuzetka* u odnosu na prethodno objašnjeno *pravilo*, Evropski sud pravde zaključuje da načelo *ne bis in idem* nema za svrhu *zaštitu osumnjičenog od legitimne mogućnosti da bude predmet istrage u pogledu istog krivičnog dela i u isto vreme u različitim državama koje pripadaju šengenskom sistemu*.

Zatim se Evropski sud pravde upustio i u suštinsko razmatranje koje je od dalekosežnog značaja, a tiče se ocene u konkretnom slučaju (*ne*)*meritornog karaktera* odluke kojom je u jednoj („konkurentnoj“) državi EU pravnosnažno okončan postupak, te mogućem procesnom efektu takve odluke u smislu delovanja/nedelovanja načela *ne bis in idem*. Evropski sud pravde zaključuje da konkretna odluka organa nadležnog za istragu u Poljskoj (*prosecuting authority*), kojim je obustavljena istraga protiv okrivljenog za krivično delo učinjeno u Nemačkoj, a u situaciji kada okrivljeni odbija da se aktivno brani (uzdržava se od davanje iskaza, tzv. odbrana ćutanjem, odnosno izostanak aktivne odbrane okrivljenog),²⁷⁵ skopčano i sa nemogućnošću saslušanja/ispitivanja u Poljskoj žrtve krivičnog dela, odnosno oštećenog krivičnim delom, kao i jednog posrednog svedoka (*hearsay witness*),²⁷⁶ praktično *ne konstituše odluku kojom se zalazi u meritum slučaja*.

Evropski sud pravde je ipak izbegao da odgovori na konkretna pitanja Višeg pokrajinskog suda u Hamburgu koja su se direktno ticala konkretnog dejstva odluke poljskog nadležnog organa u odnosu na relevantne izvore prava koji obavezuju države EU,²⁷⁷ ali iz ocene ESP-a da takva odluka nema karakter *meritorne odluke*, što je detaljno obrazloženo i analizom konkretnog činjeničnog stanja (izostanak iskaza okrivljenog, nemogućnost saslušanja/ispitivanja relevantnih svedoka/oštećenog), proizlazi da se ona ne može smatrati pravnosnažnom odlukom u odnosu na koju deluje načelo *ne bis in idem*.

²⁷⁵ Pritom, nije naravno sporno da se ovde radilo o ispoljavanju važnog prava okrivljenog u okviru njegovog prava na odbranu u krivičnom postupku, koje ima ustavni karakter i u Poljskoj, kao i u drugim modernim pravnim državama, a takođe je striktno propisano i u *Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima i osnovnim slobodama*.

²⁷⁶ Radilo se o tzv. svedoku po čuvenju, prema našoj decenijama uobičajenoj krivičnoprocesnoj/kriminalističkoj terminologiji, koja nije sasvim adekvatna, jer se ovde ne radi o svedocima koji su *čuveni*, već o svedocima koji svedoče o onome što su od nekog *čuli*, a nisu direktno svojim čulima opazili [videli (očevici), čuli neposredno prilikom izvršenja krivičnog dela itd.], što znači da bi adekvatniji termin bio „svedoci po čuvenju“, što naravno, zvuči prilično nezgrapno, pa se stoga u nauci krivičnog procesnog prava za takve svedoke koristi termin *derivativni svedoci*, dok se oni svedoci koji imaju (sopstvena) neposredna saznanja o onome što je predmet njihovog svedočenja, upotrebljava naziv *originalni svedoci*. Više o tome: M. Škulić, *Organizovani kriminalitet – pojam, pojavni oblici, krivična dela i krivični postupak*, 2. izmenjeno i dopunjeno izdanje, „Službeni glasnik“, Beograd, 2018.

²⁷⁷ Art. 54 – 55, CISA, Art. 50 of the Charter.

Osnovne karakteristike delovanja načela *ne bis in idem* u praksi Ustavnog suda Srbije:

Uz uzimanje u obzir prethodno objašnjenog slučaja „Milenković“, kada se čini da bi Ustavni sud bolje postupio da je o konkretnoj ustavnoj žalbi rešavao meritorno (mada se čini da u toj konkretnoj situaciji, a suprotno stavu ESLJP-a, uopšte nije izvesno da zaista postoji povreda načela *ne bis in idem*), može se zaključiti da se praksa Ustavnog suda Srbije u čitavom nizu primera striktno oslanja na kriterijume iz prakse Evropskog suda za ljudska prava – pre svega, „merila Engel“. Ovakvo rezonovanje Ustavnog suda Srbije ponekad ipak i nije sasvim nesporno, kako zbog prethodno objašnjenih izvesnih slabosti i same prakse ESLJP-a i nerazumevanja u toj praksi određenih krivičnopравnih problema, kao što su slučajevi idealnog sticaja i prividnog idealnog sticaja,²⁷⁸ ali i u odnosu na uočavanje svih bitnih elemenata konkretnih delikata (krivičnih dela i prekršaja pre svega), tako i zbog određenih ustaljenih specifičnosti pravnog sistema Srbije, koji tradicionalno, sa osloncem na tradiciju iz vremena nekadašnjeg jugoslovenskog krivičnopравnog sistema, poznaje *dve vrste osnovnih delikata*, a to su: 1) krivična dela i 2) prekršaji. Ovome se u odnosu na pravna lica, kao i odgovorna lica u pravnim licima, mogu dodati i privredni prestupi, kao i neki disciplinski prestupi fizičkih lica, poput sankcija za kršenje discipline u zatvorima, što je u skladu sa već odavno ustanovljenom praksom ESLJP-a. U relativno novije vreme je odgovornost za krivična dela, moguća kako u pogledu fizičkih lica, tako i u odnosu na pravna lica, mada je u praksi još uvek ekstremno retko da pravna lica odgovaraju za krivična dela. Ovakva svojevrsna brojnost, pa čak u nekim situacijama i svojevrsna *inflacija* delikata, ponekad između ostalog, dovodi i do problema u vezi sa (ne)delovanjem načela *ne bis in idem*.

Ustavni sud Srbije je, uvažavajući praksu Evropskog suda za ljudska prava, u svojoj odluci UŽ-1285/2012 od 26. marta 2014. godine, postavio određene načelne kriterijume na osnovu kojih vrši ocenu da li je došlo do povrede načela *ne bis in idem*. Radi se o nekoliko kriterijuma na temelju kojih se ocenjuje da li je povređeno načelo *ne bis in idem*, što se svodi na sledeća *kumulativno navedena pitanja*, u pogledu kojih, kada postoji potvrđan odgovor, može da se izvede zaključak da je povređeno načelo *ne bis in idem*:

- 1) da li su oba postupka koja su vođena protiv podnosioca vođena za delo koje po svojoj prirodi predstavlja kažnjivo delo, odnosno da li je prva kazna²⁷⁹ po svojoj prirodi bila kaznenopravna;
- 2) da li su dela zbog kojih se podnosilac kazneno goni ista (*idem*); te
- 3) da li je postojala dvostrukost (dualnost) postupka (*bis*).

²⁷⁸ Više o tome: Đ. Lazin, *Prividni idealni sticaj*, „Privredna štampa“, Beograd, 1982, str. 84.

²⁷⁹ Ovo pitanje bi moralo da važi u istovetnom obliku, bez obzira na to da li je prvo vođen prekršajni (što je po logici stvari pravilo u praksi), pa krivični postupak, ili obrnuto, prvo krivični postupak, pa potom prekršajni postupak, što bi u praksi svakako moglo veoma ili čak ekstremno retko da se desi.

U nizu svojih odluka Ustavni sud Srbije je, polazeći od tih kriterijuma, ustavne žalbe koje su se zasnivale na tvrdnji podnosioca da je došlo do povrede načela *ne bis in idem* bilo usvajao,²⁸⁰ bilo odbijao,²⁸¹ zavisno od (ne)opravdanosti i pravne/procesnopravne (ne)valjanosti argumentacije sadržane u konkretnim ustavnim žalbama. Po logici stvari se praktično uvek radilo o odnosu određenih *krivičnih dela* i *prekršaja*, što se uglavnom svodilo na situaciju da je konkretno lice prvo osuđeno za prekršaj, a potom i za krivično delo proizišlo iz istog/sličnog činjeničnog stanja, odnosno istog životnog događaja.

Za Ustavni sud Srbije je bila od relevantnog značaja i činjenica da li je podnosilac ustavne žalbe prethodno u postupcima pred redovnom sudovima, bilo u prekršajnom postupku, bilo u krivičnom postupku, već isticao da se protiv njega u isto vreme u odnosu na po njegovom stavu *isti delikt* vode kako prekršajni, tako i krivični postupak. Ukoliko bi Ustavni sud Srbije ustanovio da je podnosilac ustavne žalbe imao takva saznanja, ali nije prigovarao na istovremeno vođenje takvih deliktних postupaka, tada bi se u odnosu na taj aspekt ustavne žalbe, donosilo rešenje o odbacivanju ustavne žalbe.²⁸²

Takođe, prema stavu Ustavnog suda Srbije, ustavna žalba koja se temelji na tvrdnji o povredi načela *ne bis in idem* se odbacuje jer nije zasnovana na ustavnopravno prihvatljivim razlozima i ukoliko se njome traži da Ustavni sud rešava kao *instancioni sud*, te procenjuje zakonitost/opravanost određene varijante ponavljanja/nastavljanja postupka.²⁸³

Nagoveštaj izvesne/moguće promene u praksi Ustavnog suda Srbije u pogledu delovanja/nedelovanja načela *ne bis in idem*: Kao što je objašnjeno u prethodnom tekstu, Ustavni sud je prihvatio stavove Evropskog suda za ljudska prava u odnosu na (ne)delovanje načela *ne bis in idem*, a isto kao što i ESLJP u izvesnoj meri menja svoju „optiku“ u odnosu na ovo načelo, slično postupaju i Ustavni sud, što je posebno upadljivo u odluci broj: UŽ-3312/2016 od 5. aprila 2018. godine.

S. P. iz Aleksandrovcu podneo je Ustavnom sudu, 22. aprila 2016. godine, ustavnu žalbu protiv presude Višeg suda u Kruševcu KŽ1. 15/16 od 4. marta 2016. godine, zbog povrede prava na pravnu sigurnost u kaznenom pravu zajemčenog odredbom člana 34 stava 4 Ustava Republike Srbije. Ustavnom žalbom je osporena drugostepena sudska odluka kojom je podnosilac ustavne žalbe pravnosnažno oglašen krivim zbog učinjenog krivičnog dela falsifikovanje isprave i osuđen na kaznu zatvora u trajanju od četiri meseca. U ustavnoj žalbi se navodi da je podnosilac dva puta osuđen za isto delo, i to najpre u prekršajnom postupku presudom Prekršajnog suda u Kruševcu Pr. 11691/10 od

²⁸⁰ Na primer, donete su sledeće odluke o usvajanju ustavnih žalbi: UŽ – 1285/2012, UŽ-4713/2012, UŽ-9529/2013, UŽ-11106/2013.

²⁸¹ Na primer, donete su sledeće odluke o odbijanju ustavnih žalbi: UŽ – 1207/2011, UŽ-6815/2011, UŽ-4751/2013, UŽ-7746/2014.

²⁸² Na primer, rešenje o odbacivanju ustavne žalbe: UŽ-3362/2014.

²⁸³ Na primer, rešenje o odbacivanju ustavne žalbe: UŽ-6121/2015.

1. septembra 2010. godine, a potom i od strane krivičnog suda osporenom odlukom, te je predloženo da Ustavni sud poništi osporenu presudu.

Ustavni sud je, u sprovedenom postupku, iz navoda ustavne žalbe i dostavljene dokumentacije utvrdio da je osporenom presudom preinačena presuda Osnovnog suda u Brusu K. 762/13 od 30. oktobra 2015. godine, pa je podnosilac oglašen krivim „zato što je 25. juna 2010. godine u V. – opština Aleksandrovac... lažnu javnu ispravu upotrebio kao pravu, na taj način što je u saobraćaju upotrebio lažne registarske tablice sa oznakom KŠ. 117-683 koje nije izdao nadležni državni organ, već su iste bile ručno napravljene, i to dok je upravljao putničkim vozilom marke 'O. tip 'V.', sivo metalik boje, sa brojem šasije PUS 7808/0900023, na kojem su ove lažne tablice bile postavljene.” U obrazloženju osporene presude je navedeno da nisu osnovani žalbeni navodi okrivljenog da je predmetni događaj već pravnosnažno presuđen u prekršajnom postupku, s obzirom na to da je u prekršajnom postupku okrivljeni oglašen krivim, što je dana 25. juna 2010. godine u V. upravljao neregistrovanim putničkim vozilom bez registarskog broja, a činjenična utvrđenja u krivičnom postupku se odnose na radnje okrivljenog kojima je upotrebljavao lažnu javnu ispravu, odnosno lažne registarske tablice, koje nisu izdate od strane nadležnog organa, pa se ne radi o istom delu jer ne postoji identitet zaštićenog dobra i težine posledice. Presudom Prekršajnog suda u Kruševcu Pr. 11691/10 od 1. septembra 2010. godine podnosilac ustavne žalbe oglašen je krivim zbog prekršaja iz člana 226 stava 1 tačke 33) Zakona o osnovama bezbednosti saobraćaja na putevima, zato što je dana 25. juna 2010. godine u 23.30 u V. zatečen da upravlja neregistrovanim putničkim motornim vozilom marke „O.” bez registarskog broja sa brojem šasije PUS78081090023.

Razmatrajući navode ustavne žalbe o istaknutoj povredi prava na pravnu sigurnost u kaznenom pravu iz člana 34 stava 4 Ustava, „Ustavni sud ukazuje na to da je u više svojih odluka (videti, između ostalih, Odluku UŽ-1285/2012 od 26. marta 2014. godine), uvažavajući praksu Evropskog suda za ljudska prava, ukazao da je prilikom ocene navoda ustavne žalbe o povredi prava na pravnu sigurnost u kaznenom pravu iz člana 34. stav 4. Ustava, potrebno utvrditi: prvo, da li su oba postupka koja su vođena protiv podnosioca ustavne žalbe vođena za delo koje po svojoj prirodi predstavlja kažnjivo delo, odnosno da li su kazne po svojoj prirodi bila kaznenopravne; drugo, da li su dela zbog kojih se podnosilac kazneno goni ista (*idem*); treće, da li je postojala dvostrukost postupka (*bis*)”, što su sve praktično *klasična pitanja* kojima se uvek u svojoj praksi i bavio Ustavni sud, a naročito nakon što je prihvatio praksu Evropskog suda za ljudska prava.

Ono što je ovde od posebnog značaja jeste da Ustavni sud, primenjujući i ranije primenjivane kriterijume, konstatuje da „u novijoj praksi Evropski sud za ljudska prava je u predmetu *A. i B. protiv Norveške*, br. 24130/11 i 29758/11, od 15. septembra 2016. godine, detaljno razmotrio pitanje primene načela *ne bis in idem* kada su protiv podnosioca vođeni različiti postupci koji su tako povezani da mogu predstavljati jednu

zaokruženu celinu, sprovodeći tzv. test dovoljno uske povezanosti u sadržinskom i vremenskom smislu.”²⁸⁴

Polazeći od navedenog, Ustavni sud konstatuje da se u konkretnom slučaju, pored pitanja kojima se Ustavni sud bavio u Odluci UŽ-1285/2012 od 26. marta 2014. godine, kao nužno postavlja i pitanje kojim se Evropski sud za ljudska prava bavio u predmetu *A. i B. protiv Norveške*, br. 24130/11 i 29758/11, od 15. novembra 2016. godine, a u kojem je zauzeo stav da je prilikom razmatranja ispunjenosti uslova za primenu člana 4 Protokola 7 uz Evropsku konvenciju neophodno ispitati i da li su dva postupka **dovoljno tesno povezana u sadržinskom i vremenskom pogledu**. Iz ovoga proizlazi da je neophodno ispitati da li različiti postupci koji se vode protiv okrivljenog u suštini predstavljaju usklađenu celinu, između kojih postoji dovoljno bliska veza u sadržini i vremenu, a zbog koje njihovo paralelno vođenje, kao i kažnjavanje, koje iz njih proizlazi, nisu u suprotnosti sa načelom *ne bis in idem*.

Dakle, s obzirom na sve navedeno, Ustavni sud konstatuje da je prilikom ocene da li je u konkretnom slučaju došlo do povrede načela *ne bis in idem* neophodno odgovoriti na sledeća pitanja:²⁸⁵

- 1) da li su oba postupka koja su vođena protiv nekog lica vođena za delo koje po svojoj prirodi predstavlja kažnjivo delo, odnosno da li je prva kazna po svojoj prirodi kazneno-pravna;
- 2) da li su dela zbog kojih se neko lice kazneno goni ista (*idem*);
- 3) da li je postojala dvostrukost postupka (*bis*);
- 4) da li su dva postupka dovoljno tesno povezana u sadržinskom i vremenskom pogledu, a u okviru kojeg je potrebno utvrditi sledeće kriterijume:
 - da li su se u različitim postupcima ostvarile usklađene svrhe koje se međusobno nadopunjuju i čine jedan jedinstveni postupak, te se tim postupcima obuhvataju različiti aspekti protivpravnog ponašanja,
 - da li je dualitet tih postupaka predvidljiva posledica, kako u pravu tako i u praksi, istog osporavanog ponašanja (*idem*),
 - da li su ti postupci vođeni na način kako bi se što više izbeglo dupliranje u prikupljanju i oceni dokaza, saradnjom između različitih nadležnih tela kako bi se činjenice utvrđene u jednom postupku koristile u drugom postupku, te

²⁸⁴ Ovo se potkrepljuje i stavovima ESLJP-a, ispoljenim u njegovoj presudi *Nilsson protiv Švedske*, broj 73661/01.

²⁸⁵ Ova pitanja su sva ona pitanja koja su se i inače postavljala prema praksi ESLJP-a (pre svega „merila Engel”), ali je sada njima dodato i **posebno pitanje** koje se odnosi na problem postojanja/nepostojanja dovoljno tesne povezanosti u sadržinskom i vremenskom pogledu različitih deliktних/kaznenih postupaka.

– da li je kazna izrečena u postupku koji je prvi pravnosnažno okončan uzeta u obzir u postupku koji je kasnije pravnosnažno okončan, i to na način da ukupan iznos svih sankcija bude srazmeran izvršenom delu.

Ustavni sud konstatuje da je „tražeći odgovor na prvo pitanje, odnosno da li su oba postupka koja su vođena protiv podnosioca vođena za delo koje po svojoj prirodi predstavlja kažnjivo delo”, pošao od „merila Engel” na osnovu kojih se utvrđuje da li se konkretan prekršajni postupak odnosio na „krivičnu” stvar (pravna kvalifikacija dela prema domaćem zakonodavstvu, priroda dela koja podrazumeva dva kumulativna potkriterijuma – obim prekršene norme i svrhu kazne, kao i prirodu i stepen težine kazne), a imajući u vidu utvrđeno činjenično stanje u tački 3 ovog obrazloženja, te ustavnopravni okvir zaštite načela zabrane dvostruke ugroženosti proklamovanog odredbom člana 34 stava 4 u vezi sa članom 33 stavom 8 Ustava. Na osnovu toga Ustavni sud je ocenio da je prekršajni postupak vođen za delo koje po svojoj prirodi i težini i svrsi zaprećene sankcije predstavlja kažnjivo delo.

Vezano za drugo sporno pitanje, „Ustavni sud nalazi da je pitanje utvrđivanja identiteta dela ključno pitanje, s obzirom na to da se jednim društveno neprihvatljivim ponašanjem mogu istovremeno ugroziti različita zaštićena dobra, te ostvariti obeležja dva ili više kažnjivih dela, koja mogu biti u nadležnosti istog ili različitih organa gonjenja iste države”. U odluci Ustavnog suda je posebno istaknuto da je „ovo pitanje naročito važno u onim slučajevima u kojima bi posledice preširokog tumačenjem načela *ne bis in idem* bile štetne u zaštiti temeljnih društvenih vrednosti i svrsi koja se ostvaruje u svakom pojedinačnom kaznenom postupku”.

Primenjujući navedeno na konkretan slučaj, Ustavni sud najpre konstatuje da je utvrdio da je podnosilac ustavne žalbe u prekršajnom postupku oglašen krivim zbog nepridržavanja obaveze propisane odredbom člana 226 stava 1 tačke 33) u vezi sa članom 195 stavom 1 Zakona o osnovama bezbednosti saobraćaja na putevima, odnosno jer je u saobraćaju upravljao neregistrovanim putničkim motornim vozilom, dok je u krivičnom postupku oglašen krivim zbog krivičnog dela iz člana 355 stava 2, odnosno što je lažnu javnu ispravu – registarske tablice koje nije izdao nadležni organ – upotrebio kao pravu, tako što ih je postavio na vozilo kojim je upravljao u saobraćaju. Međutim, iako su prekršajni i krivični postupci protiv podnosioca ustavne žalbe vođeni zbog kaznenih dela koja su različite pravne kvalifikacije, Ustavni sud je iz celokupne dokumentacije utvrdio da u konkretnom slučaju nije sporno da je predmet prekršajnog i krivičnog postupka bio jedan životni događaj, u kojem su se ostvarila obeležja dva različita delikta. Ustavni sud ukazuje na to da je Evropski sud za ljudska prava u svojim odlukama (videti presudu *Milenković protiv Srbije*, od 1. marta 2016. godine, u predmetu broj 50124/13) iskazao stanovište da je pristup koji naglašava pravnu kvalifikaciju dva dela previše restriktivan u pogledu prava pojedinca i nosi rizik umanjenja garancija predviđenih odredbom člana 4 Protokola 7 uz Evropsku konvenciju.

Polazeći od navedenog, a imajući u vidu da iz dostavljene dokumentacije proizlazi da je podnosilac najpre u prekršajnom postupku pravnosnažno oglašen krivim zbog toga što je 25. juna 2010. godine, u 23.30 u V. zatečen da upravlja neregistrovanim putničkim vozilom marke „O.“ bez registarskog broja, sa brojem šasije PUS78081090023, a potom je u krivičnom postupku oglašen krivim jer je 25. juna 2010. godine u V. u saobraćaju upotrebio lažne registarske tablice sa oznakom KŠ 117-683, tako što ih je postavio na putničko motorno vozilo sa brojem šasije PUS78081090023 kojim je upravljao u saobraćaju, Ustavni sud je utvrdio da je u konkretnom slučaju predmet i prekršajnog i krivičnog postupka bio jedan životni događaj, koji se odigrao 25. juna 2010. godine u V., tako što je podnosilac ustavne žalbe kao učesnik u saobraćaju upravljao putničkim motornim vozilom koje nije posedovalo registarske tablice izdate od strane nadležnog državnog organa.

Stoga je Ustavni sud utvrdio da se činjenice koje, u konkretnom slučaju, predstavljaju *dva kaznena dela*, moraju smatrati bitno istim u smislu člana 34 stava 4 Ustava, a „ispitujući da li je u konkretnom slučaju postojala dvostrukost postupka, Ustavni sud najpre konstatuje da je utvrdio da je Prekršajni sud u Nišu doneo osuđujuću presudu 1. septembra 2010. godine; da se iz raspoložive dokumentacije ne može utvrditi kada je navedena presuda stekla svojstvo pravnosnažnosti, ali da iz obrazloženja osporene presude proizlazi da je Viši sudu u Kruševcu nesumnjivo utvrdio da je presuda Prekršajnog suda u Kruševcu Pr. 1169/10 od 1. septembra 2010. godine stekla svojstvo *res iudicata*, pre pravnosnažnog okončanja krivičnog postupka, s obzirom na to da je drugostepeni sud meritorno cenio žalbene navode okrivljenog o istaknutoj povredi načela *ne bis in idem*, ocenjujući da do takve povrede nije došlo jer delo zbog koga je okrivljeni oglašen krivim u prekršajnom postupku i delo koje je predmet krivičnog postupka nisu isti, zbog nepostojanja identiteta zaštićenog dobra i težine posledice.“ Stoga je Ustavni sud utvrdio da je i treći uslov ispunjen, te da je u konkretnom slučaju postojala dvostrukost postupka.

Primenjujući nove kriterijume, navedene u tački 5 obrazloženja svoje odluke, te sprovodeći tzv. test dovoljno uske povezanosti dva postupka u sadržinskom i vremenskom smislu, „Ustavni sud je utvrdio da su Viši i Prekršajni sud u Kruševcu ocenili da je kažnjivo ponašanje podnosioca ustavne žalbe zahtevalo dva odgovora, kako prekršajnu sankciju zbog toga što podnosilac u saobraćaju upravlja neregistrovanim putničkim motornim vozilom, tako i krivičnu sankciju, zbog toga što podnosilac učestvujući u saobraćaju sa neregistrovanim vozilom upotrebljava lažne registarske tablice, pri čemu je svaki odgovor težio ostvarenju različite svrhe, odnosno zaštiti različitih dobara.“ Ustavni sud potom konstatuje da je prekršajna sankcija „predstavljala reakciju na to što podnosilac upravlja vozilom koje je moralo da bude, a nije bilo registrovano kod nadležnog organa koji vodi evidenciju o registrovanim vozilima, dakle kao sredstvo odvratanja od nepridržavanja saobraćajnih propisa, dok krivična sankcija

nije samo služila kao sredstvo odvratanja, nego je imala svrhu kažnjavanja zbog toga što lice koje je bilo dužno da registruje vozilo kod nadležnog organa, upotrebljava lažnu ispravu i time je stavlja u pravni saobraćaj kao dokaz da je vozilo kojim upravlja registrovano." Zatim se u odluci Ustavnog suda konstatuje da je „vođenje dvostrukog postupka, uz mogućnost izricanja različitih sankcija, bilo predvidivo za podnosioca ustavne žalbe, koji je morao znati da je krivično gonjenje, kao i izricanje prekršajne sankcije, bilo verovatno", a da su pritom, „prekršajni i krivični postupci jedno vreme vođeni paralelno, s obzirom na to da je nakon saobraćajne kontrole policija zapisnik o izvršenoj kontroli učesnika u saobraćaju i ostale prikupljene dokaze dostavila prekršajnom sudu, uz zahtev za pokretanje prekršajnog postupka i nadležnom javnom tužilaštvu, radi vođenja krivičnog postupka, te je Osnovni sud u Kruševcu, pored navedenih dokaza koji su korišćeni u prekršajnom postupku izvodio i druge dokaze koji su bili relevantni za utvrđivanje krivične odgovornosti okrivljenog".

Uzimajući u obzir sve ove prethodno navedene kriterijume, Ustavni sud je zaključio da su prekršajni i krivični postupak koji su se protiv podnosioca vodili bili dovoljno tesno povezani u sadržinskom i vremenskom pogledu jer su se „u oba postupka ostvarile usklađene svrhe koje se međusobno dopunjuju i čine jedan jedinstven postupak", a pored toga, „vođenje dva postupka, uz mogućnost kumulativnog izricanja različitih kazni, bilo je predvidivo za podnosioca ustavne žalbe koji je od samog početka morao znati da je krivično gonjenje za upotrebu lažnih registracionih tablica, kao i izricanje novčane kazne za upravljanje neregistrovanim vozilom, bilo moguće, čak i verovatno". Pored toga, „izbegnuto je dupliranje izvođenja dokaza u ova dva postupka". Takođe, Ustavni sud je utvrdio da su se u jednom delu prekršajni i krivični postupak vodili paralelno i da su bili međusobno povezani.

Na osnovu svega iznetog, „Ustavni sud je ocenio da, u okolnostima konkretnog slučaja, podnosilac ustavne žalbe nije pretrpeo bilo kakvu nesrazmernu štetu ili nepravdu zbog vođenja dva postupka i sankcionisanja različitim sankcijama, te da je u konkretnom slučaju, između prekršajnog i krivičnog postupka postojala dovoljno bliska povezanost, kako u sadržinskom, tako i u vremenskom pogledu, te da se može smatrati da čine deo jedinstvene celine", pa je stoga Ustavni sud utvrdio da podnosiocu ustavne žalbe nije povređeno pravo na pravnu sigurnost u kaznenom pravu, zajemčeno odredbom člana 34 stava 4 Ustava, pa je ustavnu žalbu odbio kao neosnovanu,²⁸⁶ saglasno odredbi člana 89 stava 1 Zakona o Ustavnom sudu („Službeni glasnik RS", br. 109/07, 99/11, 18/13-Odluka US, 40/15-dr. zakon i 103/15).²⁸⁷

²⁸⁶ Odluka Drugog velikog veća Ustavnog suda UŽ-3312/2016, donesena na sednici 5. aprila 2018. godine.

²⁸⁷ Imajući u vidu značaj ove odluke za zaštitu ljudskih prava i građanskih sloboda, Ustavni sud je, saglasno članu 49 stavu 2 Zakona o Ustavnom sudu, zaključio da se ova odluka objavi u „Službenom glasniku Republike Srbije".

Suština ovog više *nagoveštaja nove prakse* Ustavnog suda nego neke potpuno „nove prakse” je u uvođenju posebnog *korektivnog kriterijuma* u odnosu na već ustaljene kriterijume preuzete iz prakse ESLJP-a (prethodno detaljno objašnjene), a to je ocena da li su deliktni postupci iz kojih su proizišle odgovarajuće pravne konsekvence, a pre svega krivične/prekršajne sankcije, *dovoljno tesno povezani u sadržinskom i vremenskom pogledu*, da to opravdava kako paralelnost vođenja različitih postupaka (krivičnog i prekršajnog), u odnosu na delikte (krivično delo i prekršaj), proizišle iz istog životnog događaja.

Ocena Ustavnog suda o postojanju „**dovoljno tesne povezanosti u sadržinskom i vremenskom pogledu**” između *prekršajnog i krivičnog postupka*, utemeljena je na konstataciji o *kumulativnom postojanju sledećih relevantnih uslova*:

- *usklađenost svrhe različitih postupaka* – u oba postupka su se ostvarile usklađene svrhe koje se međusobno dopunjuju;
- *predvidivost za okrivljenog* da se protiv njega mogu voditi različiti kazneni postupci zbog različitih delikata koji proističu iz istog životnog događaja;
- *relevantna povezanost kaznenih postupaka* – oni se međusobno dopunjuju, te „čine jedan jedinstveni postupak”, što potom uključuje i mogućnost kumulativnog izricanja različitih kazni, a iz čega proizlazi i mogućnost „izbegavanja dupliranja izvođenja dokaza u oba postupka, kao i
- *neizloženost okrivljenog nepravdi ili preteranoj šteti* – potrebno je da okrivljeni nije pretrpeo bilo kakvu nesrazmernu štetu ili nepravdu zbog vođenja dva postupka i sankcionisanja različitim sankcijama.

U konkretnom slučaju se stav Ustavnog suda kojim potvrđuje ispravnost rezonovanja redovnih sudova može objasniti i sasvim jednostavnom konstatacijom da bi konkretni prekršaj (vožnja neregistrovanog vozila) svakako postojao i potpuno nezavisno od toga da li je učinilac pritom još i koristio falsifikovane registarske tablice, što je posebno krivično delo, pa stoga ne može biti ni govora o povredi načela zabrane dvostruke kažnjivosti, zato što se u konkretnom slučaju (koji je proistekao iz istog životnog događaja) ne samo vode kako prekršajni, tako i krivični postupak, te potom oba postupka rezultiraju sankcijama – krivičnom za krivično delo, a prekršajnom za učinjeni prekršaj.

Ovaj „novi kriterijum” na koji se u svojoj odluci poziva Ustavni sud, po uzoru na praksu ESLJP-a, po svemu sudeći bi mogao da se primeni i u drugim situacijama koje se tiču već „rešenih slučajeva”, kako u već objašnjenom, a sada čak i „čuvenom” slučaju „Milenković” u Srbiji,²⁸⁸ a u Hrvatskoj inače, postoji veoma sličan slučaj „Maresti”,²⁸⁹ ali je, naravno, ovde suština, u stvari, u obrazlaganju postojanja kako takve „dovoljno tesne

²⁸⁸ Milenković protiv Srbije, presuda ESLJP-a od 1. marta 2016. godine.

²⁸⁹ Maresti protiv Hrvatske, presuda ESLJP-a broj 55759/07 od 25. jula 2009. godine.

povezanosti između različitih delikata (prekršaja/krivičnog dela), u sadržinskom i vremenskom pogledu, tako i drugim aspektima relevantnog rezonovanja". To primarno znači da se u konkretnom slučaju, mora konstatovati, na temelju utvrđenog činjeničnog stanja, da bez obzira na to što oba delikta proističu iz istog životnog događaja, određene delom različite činjenice, a to su one činjenice čije postojanje inače uopšte nije ni potrebno da bi postojao prekršaj, pritom konstituišu dodatno (**plus koncept**), još i krivično delo. Takav *plus koncept* praktično znači da bi prekršaj postojao čak i onda da pritom u istoj životnoj situaciji nije još (dodatno) učinjeno i krivično delo. Čini se da ESLJP teško prihvata ovakvo rezonovanje kada se konkretno radi o odnosu inkriminacija koje se odnose na telesne povrede (kako lake, tako i obične, opasne lake telesne povrede, ali i teške telesne povrede) i odgovarajućih prekršaja protiv javnog reda i mira.

Sumarna ilustracija stavova Ustavnog suda u nekoliko relevantnih odluka koje se tiču odlučivanja u odnosu na delovanje/nedelovanje načela *ne bis in idem*:

- **Odluka UŽ-1285/2012 od 26. marta 2014. godine** (objavljena u „Službenom glasniku RS”, broj 45/14) kojom je usvojena ustavna žalba podnosioca, koji je pravnosnažno oglašen odgovornim u prekršajnom postupku i krivim u krivičnom postupku za isti događaj;
- **Odluka UŽ-11106/2013 od 19. maja 2016. godine** (objavljena u „Službenom glasniku RS”, broj 60/16) kojom je usvojena ustavna žalba podnosioca, prema kome je pravnosnažno obustavljen prekršajni postupak i potom je oglašen krivim u krivičnom postupku za isti događaj;
- **Odluka UŽ-9529/2013 od 20. oktobra 2016. godine** kojom je usvojena ustavna žalba podnosioca, koji je pravnosnažno oglašen odgovornim u prekršajnom postupku i krivim u krivičnom postupku za isti događaj i u kojoj se upućuje na **Odluku UŽ-1285/2012**;
- **Odluka UŽ-3312/2016 od 5. aprila 2018. godine** (objavljena u „Službenom glasniku RS”, broj 38/18) kojom je odbijena ustavna žalba podnosioca, koji je pravnosnažno oglašen odgovornim u prekršajnom postupku i potom je oglašen krivim u krivičnom postupku, jer je ocenjeno da se ne radi o istom događaju;
- **Odluka UŽ-3886/2018 od 2. jula 2020. godine** kojom je odbijena ustavna žalba podnosioca, prema kome je bio prekinut prekršajni postupak i potom je oglašen krivim u krivičnom postupku za isti događaj.

4.2. Stavovi i praksa Ustavnog suda u pogledu određivanja pritvora i mera suštinski „izjednačenih pritvoru”

Kada je reč o stavovima i praksi Ustavnog suda u odnosu na određivanje/produženje pritvora, kao i određivanje/produženje mera suštinski izjednačenih pritvoru, kao što je tzv. kućni zatvor, od značaja su kako stavovi Ustavnog suda u pogledu osnovanosti određivanja/valjanosti obrazloženja opravdanosti mere koja ima *ultima ratio* karakter, tako i praksa Ustavnog suda u odnosu na (ne)postupanje redovnih sudova u okviru određenih Ustavom utvrđenih rokova.

Kada se radi o **osnovanosti određivanja pritvora**, kao i valjanosti obrazloženja te najteže mere za obezbeđenje prisustva okrivljenog u krivičnom postupku, kao i mera koje se smatraju ekvivalentima pritvora, poput pre svega tzv. kućnog zatvora, za postupanje/odlučivanje Ustavnog suda, od značaja su i stavovi Evropskog suda za ljudska prava. Tako je posebno relevantan stav zauzet u slučaju *Simons protiv Belgije*, shodno kojem pitanje zakonitosti i upotrebe dokaza nije nužno pitanje o kojem treba odlučiti kod odlučivanja o pritvoru, kao i stav izražen u slučaju *Bykov protiv Rusije*, iz čega proizlazi da se prilikom odlučivanja o opravdanosti/obrazloženosti/valjanosti pritvora u konvencijskom smislu (što se u osnovi, svodi i na ustavnopravni kriterijum) vodi računa o sledećim kumulativno formulisanim pitanjima: 1) priroda nezakonitosti u konvencijskom smislu, 2) da li je došlo do povrede nekog konvencijskog prava, kao i 3) da li je okrivljeni imao mogućnost osporavanja dokaza.

Kada je reč o rešenjima o **produženju pritvora** kao predmetu ustavnih žalbi u praksi Ustavnog suda Srbije, od značaja je stav Ustavnog suda da takva rešenja ne smeju biti stereotipna uz samo formalno ponavljanje jednom konstatovanih pritvorskih osnova, a bez suštinskog objašnjavanja zašto je i dalje neophodno da pritvor kao mera procesne prinude koja, kako u zakonskom, tako i u ustavnopravnom smislu ima *ultima ratio* karakter, i dalje traje u konkretnom krivičnom postupku, te zašto nije moguće da se ona procesna svrha radi čijeg ispunjenja je pritvor određen/produžen ostvari nekom blažom merom procesne prinude, kojom bi se pritvor supstituisao.

Tako Ustavni sud u svojoj odluci UŽ-3516/2020 ističe da je u odnosu na aspekt proteka vremena, u nadležnosti redovnih sudova da osiguraju da pritvor okrivljenog lica ne prelazi razumni vremenski rok. U tom smislu redovni sudovi su dužni da pažljivo ispitaju opravdanost produženja pritvora s obzirom na okolnosti svakog konkretnog slučaja, odnosno da u svakom konkretnom slučaju utvrde i navedu dalje postojanje zakonske osnove za pritvor, te detaljno argumentuju razloge zbog kojih smatraju da legalni i legitimni ciljevi pritvora i dalje postoje. Ukoliko postupajući sud oceni da okrivljenog treba zadržati u pritvoru, u rešenju mora navesti detaljne i individualizovane razloge za takvu odluku.

U nizu svojih odluka (poput UŽ-235/2020) Ustavni sud je utvrđivao povredu prava okrivljenog koja se tiče njegovog ustavnog prava da se o njegovoj žalbi na određivanje pritvora odluči u roku 48 časova, kako to jemči odredba člana 30 stava 3 Ustava. Inače, ovakve povrede, koje Ustavni sud konstatuje svojom *deklarativnom odlukom* o usvajanju konkretnih ustavnih žalbi, najčešće proizlaze iz objektivnih teškoća da uvek i u svakom slučaju (a nekada je to skopčano i sa velikim brojem okrivljenih u istom krivičnom postupku) redovni krivični sud „uspe” da postupi sa veoma kratkim ustavnim rokom, kao i na njemu zasnovanom zakonskom roku.

Kada je u pitanju princip da svrha pritvora nije krivično gonjenje/kažnjavanje/krivično sankcionisanje, na temelju relevantnih ustavnopravnih odredbi Zakonikom o krivičnom postupku se striktno utvrđuje svrha određivanja pritvora okrivljenom, kao mere koja ima *ultima ratio* karakter. Pritvorom se pre svega, obezbeđuje prisustvo okrivljenog, te nekada stvaraju i drugi potrebni uslovi za vođenje krivičnog postupka, pod uslovom da postoji *osnovana sumnja* (materijalni uslov) da je okrivljeni učinio krivično delo, te da uz to (kumulativno) postoji i odgovarajući pritvorski osnov, poput opasnosti od bekstva i skrivanja, opasnosti od dokazne opstrukcije okrivljenog itd., a sve to pod uslovom da se ista svrha zbog koje bi trebalo/mogao da se odredi pritvor ne može postići nekom blažom merom procesne prinude u okviru mera koje su inače predviđene Zakonikom o krivičnom postupku.

Na temelju prethodno objašnjenog, Ustavni sud redovno prilikom donošenja rešenja o odbacivanju ustavnih žalbi koje se tiču određivanja/produženja pritvora, onda kada nema ustavnopravnih uslova za meritorno rešavanje o njima, napominje da se ustavnom žalbom osporava rešenje kojim je odlučivano o određivanju jedne od mera za obezbeđenje prisustva okrivljenog i za nesmetano vođenje krivičnog postupka. Dakle, ističe se i da osporeno rešenje nije doneto u cilju gonjenja niti kažnjavanja podnosioca za krivično delo, već kako bi se obezbedilo prisustvo okrivljenog. Stoga Ustavni sud, u takvim situacijama (na primer, rešenje o odbacivanju – UŽ-4207/2020), imajući u vidu predmet odlučivanja u postupku u kome je donet osporeni akt, ocenjuje da se navodi podnosioca o povredi prava na pravnu sigurnost u kaznenom pravu ne mogu dovesti u vezu sa osporenim aktom.

Sumarna ilustracija stavova Ustavnog suda u nekoliko relevantnih odluka koje se tiču odlučivanja u odnosu na pritvorske osnove i trajanje pritvora (član 27 stav 1 i član 31 st. 2 i 3 Ustava). Kao odgovarajuća sumarna ilustracija stavova Ustavnog suda u odnosu na pritvorske osnove i trajanje pritvora, mogu da posluže sledeće odluke:

- **Odluka UŽ-3314/2018 od 14. oktobra 2021. godine** (*objavljena u „Službenom glasniku RS”, broj 119/21*) kojom je usvojena ustavna žalba podnosioca, prema kome je pritvor trajao pet (5) dana nakon prestanka osnova zbog koga je određen – tzv. „koluzione” opasnosti;

- **Odluka UŽ-3516/2020 od 6. aprila 2023. godine** kojom je odbijena ustavna žalba podnosioca, prema kome je pritvor trajao tri meseca;
- **Odluka UŽ-7145/2013 od 21. januara 2016. godine** kojom je usvojena ustavna žalba podnosioca, prema kome je pritvor trajao šest godina i sedam meseci, uz ponavljanje stereotipnih razloga; kao i
- **Odluka UŽ-13680/2018 od 16. juna 2022. godine** kojom je odbijena ustavna žalba podnosioca, prema kome je pritvor trajao osam meseci.

Ponekad nekritičko „oslanjanje” Ustavnog suda na praksu Evropskog suda za ljudska prava, uz ponekad i pogrešno citiranje odluka ESLJP-a u pogledu odlučivanja Ustavnog suda o ustavnim žalbama koje se tiču prava na ograničeno trajanje pritvora. Od značaja su u našoj ustavnopravnoj praksi i tzv. *deklarativne odluke* Ustavnog suda Srbije, što je, kada je reč o krivičnopravnoj oblasti, posebno upadljivo kada se radi o utvrđivanju povrede određenih prava u krivičnom postupku, poput prava na slobodu ili prava na ograničeno trajanje pritvora. Problem je što se nekada Ustavni sud Srbije u svojim odlukama nekritički „oslanja” na praksu Evropskog suda za ljudska prava, te čak koristi u obrazloženjima svojih odluka i neke primere odluka ESLJP-a, koji su ili pogrešni ili nedovoljno relevantni za konkretan slučaj. U jednom izdvojenom mišljenju na odluku Ustavnog suda Srbije o usvajanju ustavne žalbe UŽ-738/2014, navodi se čitav niz primera pogrešnog citiranja odluka ESLJP-a u toj odluci Ustavnog suda, ali i čitav niz drugih problematičnih stavova Ustavnog suda Srbije zastupljenih u toj odluci. Pored toga, u tom izdvojenom mišljenju su istaknuti i neki ozbiljni problemi u zaključivanju Ustavnog suda Srbije u konkretnoj odluci u odnosu na koju je sudija izdvojio mišljenje, koji imaju načelan karakter, čiji je značaj znatno veći od same konkretne odluke, u odnosu na koju je izdvojeno mišljenje jednog sudije Ustavnog suda Srbije, a koja se odnose na sledeće:²⁹⁰

- pogrešno pozivanje Ustavnog suda na praksu Evropskog suda za ljudska prava;
- druge primere pogrešnog rezonovanja Ustavnog suda prilikom obrazlaganja odluke UŽ-738/2014;
- upuštanje Ustavnog suda u instanciono odlučivanje prilikom donošenja odluke u predmetu UŽ-738/2014;
- implicitno negiranje od strane Ustavnog suda načela slobodne ocene dokaza i slobodnog sudijskog uverenja u odnosu na odlučivanje redovnih sudova u krivičnom postupku, te

²⁹⁰ Izdvojeno Mišljenje Sudije Ustavnog Suda Srbije dr Milana Škulića na *Odluku Ustavnog Suda Broj UŽ-738/2014*.

- neopravdano neuvažavanje ustavnopravno prihvatljivih argumenta u obrazloženjima rešenja redovnih sudova, uz neadekvatno obrazloženje takvog stava Ustavnog suda.

**IZDVOJENO MIŠLJENJE SUDIJE USTAVNOG SUDA SRBIJE DR MILANA ŠKULIĆA NA ODLUKU
USTAVNOG SUDA BROJ UŽ-738/2014**

Ustavni sud Srbije je na svojoj sednici održanoj 29. marta 2018. godine, doneo odluku o usvajanju ustavne žalbe M.Đ. i utvrdio da je rešenjem Višeg suda u Beogradu – Posebno odeljenje K.Po1. 57/13 od 11. decembra 2013. godine i rešenjem Apelacionog suda u Beogradu – Posebno odeljenje KŽ2.Po1 525/13 od 24. decembra 2013. godine, podnosiocu ustavne žalbe povređeno pravo na ograničeno trajanje pritvora, garantovano odredbama člana 31. stav 2. Ustava Srbije.

Uvažavajući i poštujući pravo svakog uvaženog sudije Ustavnog suda na sopstveni stav, što se po logici stvari, posebno odnosi na sudiju izvestioca iz čijeg predloga proizlazi odluka Ustavnog suda, izražavam svoje neslaganje sa odlukom Ustavnog suda broj UŽ-738/2014, donetom većinom glasova sudija Ustavnog suda, jer smatram da podnosiocu ustavne žalbe nije povređeno pravo na ograničeno trajanje pritvora u krivičnom postupku.

Glasao sam protiv predloga odluke Ustavnog suda Srbije broj UŽ-738/2014, a odluku koja je proizišla iz predloga sudije izvestioca, smatram pogrešnom iz čitavog niza razloga, koji se pre svega, svode na:

1. pogrešno pozivanje Ustavnog suda na praksu Evropskog suda za ljudska prava - prilikom obrazlaganja odluke UŽ-738/2014;
2. druge primere pogrešnog rezonovanja Ustavnog suda prilikom obrazlaganja odluke UŽ-738/2014;
3. upuštanje Ustavnog suda u instanciono odlučivanje prilikom donošenja odluke u predmetu UŽ-738/2014;
4. implicitno negiranje od strane Ustavnog suda načela slobodne ocene dokaza i slobodnog sudijskog uverenja u odnosu na odlučivanje redovnih sudova u krivičnom postupku, te
5. neopravdano neuvažavanje ustavno-pravno prihvatljivih argumenta u obrazloženjima rešenja redovnih sudova, uz neadekvatno obrazloženje takvog stava Ustavnog suda.

I

**Pogrešno pozivanje Ustavnog suda na praksu Evropskog suda za ljudska prava - prilikom
obrazlaganja odluke UŽ-738/2014**

Odluka Ustavnog suda UŽ-738/2014 je zaista prepuna primera iz prakse ESLJP. Navedeno je čak 12 odluka ESLJP (od kojih je većina krajnje sumarno komentarisana), ali pri tom, u odluci Ustavnog suda postoji određena nesrazmera, ne samo u odnosu na sadržaj ustavne žalbe (u kojoj se „skromnije“, nego u odluci Ustavnog suda Srbije, navodi znatno manje odluka ESLJP kojima se „potkrepljuju“ stavovi podnosioca ustavne žalbe), već i stoga, što se ni jedna jedina od navedenih odluka ESLJP, ne može na bilo koji konkretniji način i sa iole višim stepenom relevantnosti, dovesti u vezu sa odlukom Ustavnog suda u predmetu UŽ-738/2014. Ovo se može ilustrovati sa nekoliko upadljivih primera pogrešnog pozivanja Ustavnog suda Srbije prilikom obrazlaganja usvajajuće odluke u predmetu UŽ-738/2014, na praksu Evropskog suda za ljudska prava, pri čemu neki primeri prilično grubih grešaka ove vrste (*poput*

slučaja „A.B. protiv Švajcarske“), koji se odnosi na potpuno drugo pitanje (tzv. slučaj „urin“), donekle imaju čak i bizaran karakter.

U odluci Ustavnog suda u odnosu na koju izdvajam mišljenje se, kada je reč o pozivanju na praksu ESLJP, može uočiti jedan „manir“ koji je po mom stavu, potpuno pogrešan, te čak indirektno veoma loše utiče i na praksu samog Ustavnog suda Srbije uopšte. Ovaj problem se svodi na tri osnovna aspekta:

- **prvi aspekt** je da se da se u odluci Ustavnog suda „rutinski“ navodi niz odluka ESLJP od kojih većina nema uopšte, ili bar nema neke irole bitn(ij)e veze sa „kućnim pritvorom“, već se te odluke ESLJP tiču određene kombinacije u krivičnom postupku „klasičnog pritvora“ i „kućnog pritvora“ i to po pravilu, u znatno dužem trajanju, nego u slučaju M.Đ., ili se odnose samo na „klasičan pritvor“, ili se tiču „prinudnog smeštaja/boravka u duševnoj bolnici, u određenoj „kombinaciji“ sa kaznom zatvora, odnosno određenog faktičkog lišenja slobode prilikom „protiv-terorističkih“ akcija oružanih snaga, kada lica lišena slobode, potom „prisilno/prinudno nestaju“,gde suština i nije u samom lišenju slobode (koje i nije formalnog, već faktičkog karaktera), već u postavljanju/rešavanju pitanja da li se radi o tzv. prinudnom nestanku osobe, što inače, može pod određenim uslovima da bude i oblik zločina protiv čovečnosti.
- **drugi aspekt** je da se iz tog niza odluka ESLJP, koje često imaju i više desetina stranica, te su veoma obimne i složene, potom „izvlači“ i posebno apostrofiraju jedan sasvim „minoran deo“, tj. samo po neka rečenica, ili čak „polu-rečenica“, koja bi se eventualno i bar u izvesnoj, najčešće sasvim minimalnoj meri, mogla bar donekle dovesti u vezu sa problematikom lišenja slobode, odnosno pritvora, čemu se onda još potpuno „mehanički“ upodobljava „kućni pritvor“, što je potpuno neopravdano, a u izvesnom smislu asocira na onu čuvenu konstataciju francuskog kardinala Rišeljea, za koga se smatra da je rekao: „Dajte mi samo jednu, bilo koju rečenicu, iz bilo kojeg teksta i ja ću već pronaći način, da se pisac obesi.“
- **treći aspekt** se svodi na uporno objašnjavanje i svojevršno „insistiranje u odluci Ustavnog suda u predmetu UŽ-738/2014, da prema praksi ESLJP, „kućni pritvor nesumnjivo predstavlja lišenje slobode“, te da se „po intenzitetu ne razlikuje od mere pritvora, bez obzira na bolje uslove“, iako tako nešto uopšte nije sporno (te se zaista i ne mora posebno potkrepljivati praksom ESLJP), ne samo prema praksi redovnih sudova Srbije, već prema striktnim zakonskim rešenjima u krivičnompravnom sistemu Srbije, kako sa stanovišta krivičnog postupka, jer su u samom Zakoniku o krivičnom postupku propisane sve potrebne procesne i na Ustavu zasnovane garancije u odnosu na „kućni pritvor“, u osnovi korelativno takvim garancijama koje postoje u pogledu „klasičnog pritvora“, tako i prema odredbama materijalnog krivičnog prava, jer se vreme provedeno u tzv. kućnom pritvoru, potpuno isto, kao i vreme provedeno u „zatvoru“ tokom izvršenja „klasičnog pritvora“, uračunava u eventualno izrečenu kaznu zatvora. Takođe, lice kojem je u krivičnom postupku izrečena mera „kućnog pritvora“, a koje je kasnije oslobođeno od optužbe ili je optužba odbijena, odnosno postupak obustavljen ili mu je izrečena kazna zatvora u kraćem trajanju od vremena koje je proveo u tzv. kućnom pritvoru, ima pravo na naknadu štete, prema istim pravilima koja se odnose na takve situacije kao i kada je lice bilo u „klasičnom pritvoru“. I koja je onda svrha posebnog ilustriranja nekakve „izjednačenosti kućnog i klasičnog pritvora“, prema praksi ESLJP ? Jedina svrha toga bi mogla biti da se dodatno objasni *nešto što uopšte i nije sporno*, a to je zaista besmisleno, te u stvari, liči na „kucanje na otvorena vrata“.

Dakle, što se tiče prakse Evropskog suda za ljudska prava, odnosno određenih primera iz prakse ESLJP, koji se navode u presudi Ustavnog suda Srbije, iako kao što je prethodno navedeno, odluka Ustavnog suda Srbije, sadrži čitav niz primera iz prakse ESLJP i pozivanja na veliki broj odluka ESLJP, to se čini u

jednom ekstremno sumarnom obliku, nekada čak i prilično površno, te se stoga, može jasno zaključiti sledeće:

Većina primera iz prakse Evropskog suda za ljudska prava odnosi se na „kombinaciju“ klasičnog pritvora, odnosno tipičnog lišenja slobode u krivičnom postupku, sa tzv. kućnim zatvorom, pri čemu se pritvor iako naravno, nije krivična sankcija, uvek izvršava u zatvorskim uslovima, dok ni za ESLJP nikada nije bilo sporno (to se uostalom primećuje i u svim odlukama kojima se „ilustruje“ stav Ustavnog suda u predmetu UŽ-738/2014), da je „kućni zatvor“, daleko blaža mera procesne prinude. Dakle, prilično je neobično i čak je veoma čudno, da se stav Ustavnog suda Srbije u odluci predmetu UŽ-738/2014, ilustruje primerima koji se dominantno odnose na „klasičan“ pritvor, jer je u odlukama ESLJP-a, koje se navode u obrazloženju odluke Ustavnog suda u predmetu UŽ-738/2014 i onda kada se radi o „kombinaciji“ pritvora i „kućnog pritvora“, uglavnom stavlja naglasak na „klasičan“ pritvor, te pitanja kao što su njegova arbitrarnost, neopravdano dugo trajanje, propuštanje određenih rokova i sl., s obzirom da se predmet odlučivanja po ustavnoj žalbi, odnosi na tzv. kućni pritvor, koji je, bez obzira što je načelno reč o obliku „lišenja slobode“, suštinski ipak, znatno blaži po karakteru, a posebno stepenu deprivacije u pogledu okrivljenog (prtvorenika), nego kada se radi o „klasičnom“ pritvoru.

Kada je u pitanju slučaj „**Lavents protiv Letonije**“, tu se uopšte ni ne radi primarno o tzv. kućnom pritvoru, već *pre svega o klasičnom pritvoru*, koji je u jednom periodu kombinovan i sa kućnim pritvorom, kao i smeštanjem prtvorenika u bolnicu radi lečenja, a pri tom je u ovom slučaju ukupno trajanje lišenja/ograničenja slobode, trajalo čak preko šest godina, što je značajno, odnosno više od šest puta manje nego u slučaju optuženog M.Đ. Pored toga, dobar deo odluke ove ESLJP se pre svega, tiče konkretnih uslova izvršenja klasičnog pritvora i zdravstveno stanje okrivljenog Laventsa, problem njegovog lečenja tokom boravka u pritvoru itd., što nema nikakve bitne sličnosti sa slučajem na koji se odnosi ustavna žalba, a jedino se može primetiti izvesna „fenomenološka“ sličnost slučaja „Lavents protiv Letonije“, sa slučajem M.Đ., u tome što se i u ovom slučaju radi o optužbi za krivično delo koje spada u privredni i finansijski kriminalitet, odnosno oblik kriminaliteta koji je u kriminološkom smislu veoma poznat kao „kriminalitet belih okovratnika“. Takva sličnost ((pri čemu se kada je reč o M.Đ. (za kojeg važi pretpostavka nevinosti), radi naravno, u ovom stadijumu krivičnog postupka samo o opravdanoj sumnji)), svakako nije ustavno-pravno relevantna.

Slučaj „**Mancini protiv Italije**“ takođe nije adekvatan primer, jer se ovde radi o dvoje braće, optuženih pred sudom u Rimu da su izvršili „oružano“ razbojništvo, kojima je prvo određen pritvor, pa potom, ta mera nešto kasnije na predlog javnog tužioca, odlukom istražnog sudije zamenjena kućnim pritvorom (*arresti domiciliari*). Ovaj primer nije adekvatan, kada se radi o ustavnoj žalbi M.Đ.-a, odnosno predmetu po ustavnoj žalbi UŽ-738/2014, jer braći Mansini kućni pritvor nije određen zbog opasnosti od bekstva, već zbog postojanja bojazni da će ponoviti neko „slično“ krivično delo, iako su prethodno bili neosuđivani (što je zamenjujući pritvor blažom merom), uzeo u obzir i sud u Rimu, smatrajući bitnom i činjenicu da nema opasnosti od „dokazne opstrukcije“. Za ESLJP je u ovom slučaju pre svega bilo sporno što je došlo do neopravdanog odlaganja prebacivanja okrivljenih iz zatvora u Rimu u njihov stan, gde su trebali da budu u „kućnom pritvoru“. Dakle, u ovom slučaju u odluci ESLJP, uopšte nije „naglasak“ i težište na tome da se pritvor i „kućni pritvor“, poistovećuju kao oblici lišenja slobode, jer to i inače ne predstavlja „ništa posebno novo“, to je načelni stav ESLJP-a, potvrđen nizom njegovih odluka (poput, Guzzardi protiv Italije. odluka od 6. novembra 1980., Amuur protiv Francuske, odluka od 25. juna 1996., D. protiv Nemačke, broj 11703/85, odluka Komisije od 9. decembra), već da je u konkretnom slučaju optužene braće Mansini, došlo do neopravdanog odlaganja njihovog „prebacivanja“ iz zatvora gde je izvršavan pritvor, u stan gde je trebalo da se „nastavi“ sa izvršenjem

kućnog zatvora. Sve ovo uopšte, nema bilo kakve relevantne sličnosti sa slučajem M.Đ., odnosno ustavnom žalbom u predmetu UŽ-738/2014.

U slučaju „**D. protiv Nemačke**“ (broj. 11703/85), radi se o jugoslovenskom državljaninu, optuženom da je u saučesništvu sa još jednim okrivljenim, nemačkim državljaninom, 1981. godine, u Nemačkoj izvršio tešku krađu. Odlukom suda u Diseldorfu, određen mu je pritvor, zbog postojanja osnovane sumnje da je izvršio tešku krađu i zbog istovremenog postojanja opasnosti od bekstva, a tako određen pritvor je jedno vreme izvršavan „paralelno“ sa kaznom zatvora, koju je ovaj okrivljeni u Nemačkoj već izdržavao za drugo krivično delo. Nakon boravka u pritvoru koji je već trajao oko dve godine (od 17. avgusta 1983,) i nakon što je već nekoliko puta od strane redovnih sudova odbijan zahtev za puštanje na slobodu, okrivljeni je 19. maja 1985. podneo ustavnu žalbu, koju je već 28. maja 1985. godine trojno veće Ustavnog suda Nemačke, odbacilo, nalazeći da već u *prima facie* smislu, nema „izgleda na uspeh“, a da odluka redovnog suda o određivanju pritvora nije arbitrarna. Krivični postupak protiv D. je trajao dugo i zbog određenih problema sa mehanizmom međunarodne krivičnopravne pomoći, jer su neki važni svedoci bili u Jugoslaviji, a D. se u jednom trenutku nalazi u kućnom zatvoru, da bi nakon izvesnog vremena napustio Nemačku i otišao u Jugoslaviju. Odluka ESLJP, odnosno Komisije, se u ovom slučaju pre svega, zasniva na suviše dugom trajanju pritvora, s obzirom na zaprečenu kaznu za krivično delo koje je bilo predmet krivičnog postupka (*neproporcionalno trajanje pritvora* „prema“ kazni koja je „moguća“, ili je „u izgledu“), a u konkretnom slučaju se radilo o kazni zatvora do pet godina, uz mogućnost ublažavanja. Pored toga, ESLJP je imao u vidu i da je D. kao strani državljanin imao određene probleme u komunikaciji sa nemačkom sudovima i u razumevanju prava te države, a osvrnuo se i na problematičan zaključak nemačkih sudova o postojanju osnovane sumnje da je D. uopšte učinio krivično delo (što je i prema nemačkom ZKP-u (StPO), prvi bitan uslov da bi se pritvor uopšte odredio) i to zaista nema nikakve relevantne veze se slučajem M.Đ., odnosno ustavnom žalbom u predmetu UŽ-738/2014.

U slučaju „**Buzadji protiv Moldavije**“, radi se o biznismenu u jednoj naftnoj kompaniji, protiv kojeg je 2006. godine pokrenuta istraga zbog sumnje da je izvršio određene finansijske malverzacije, u maju 2007. godine je uhapšen i protiv njega je podignuta optužnica. Pritvor mu je određen zbog težine krivičnog dela, odnosno „težine optužbe“, složenosti slučaja i koluzione opasnosti. Već ovi razlozi inicijalnog određivanja pritvora se razlikuju u odnosu na one zbog kojih je M.Đ.-u određen „kućni pritvor“. Pritvor je gospodinu Buzadžiju produžavan nekoliko puta, a 26. juna 2007. godine mu je prvostepeni sud pritvor zamenio „kućnim pritvorom“. Tu odluku ukida žalbeni sud već 29. juna 2007. godine, s obrazloženjem da bi okrivljeni mogao pobeći, uticati na svedoke, uništiti dokaze i dogovarati se sa svojim sinom (koji je bio saokrivljeni), te tako ometati krivični postupak (koluzionarna opasnost). Konačno je okrivljenom, nakon nekoliko njegovih zahteva, jula 2007. godine „klasičan“ pritvor, zamenjen kućnim pritvorom, a osnovni razlog je bilo zdravstveno stanje okrivljenog, koje je u pritvoru bilo značajno pogoršano, a naročito zbog toga što je imao srčano oboljenje, te pre pritvaranja, doživeo srčani udar. Okrivljeni je do marta 2008. godine bio u kućnom pritvoru, kada je pušten na slobodu uz davanje jemstva, a kasnije je, kao i njegov sin, oslobođen od optužbe. Boravak u „kućnom pritvoru“ je ukupno trajao nešto preko deset meseci. U ovom slučaju ESLJP i „kućni pritvor“, kao i „klasičan“ pritvor, posmatra kao oblik lišenja slobode, ali razlozi zbog kojih je okrivljenom određen pritvor, nepotrebno odlaganje suda da težu procesnu meru zameni blažom merom procesne prinude, „promptno“ ukidanje odluke o kućnom pritvoru koju je doneo prvostepeni sud, odlukom drugostepenog suda, a posebno, relevantno pogoršano zdravstveno stanje okrivljenog kao bitan faktor u odlučivanju sudova, kao i činjenica da je krivični postupak relativno brzo okončan oslobađajućom presudom, nakon što je kućni pritvor zamenjen jemstvom, čine značajne razlike u odnosu na slučaj ustavne žalbe M.Đ.-a, pa se stoga,

ni ovaj slučaj ne može smatrati relevantnim u dovoljnoj meri u odnosu na odluku Ustavnog suda u predmetu UŽ-738/2014.

U slučaju „**W. protiv Švajcarske**“ (broj 14379/88, od 26. januara 1993. godine), radi se biznismenu (G.W.), koji je lišen slobode 27. marta 1985., zbog optužbe za nekoliko teških krivičnih dela iz sfere privrednog kriminaliteta, a ukupan iznos gubitaka koji su prema navodima optužbe proizišli iz tih krivičnih dela, iznosio je više od 50.000.000 švajcarskih franaka. G.W je u pritvoru pre suđenja proveo ukupno oko tri godine, a u tom periodu je podneo osam zahteva za puštanje na slobodu, koji su svi odbijeni, samo suđenje je završeno osuđujućom presudom, kojom je okrivljenom izrečena kazna od jedanaest godina zatvora, u koju je uračunato 1465 dana provedenih u pritvoru u svim stadijumima krivičnog postupka. ESLJP (Komisija), utvrđuje da je postojanje osnovane sumnje sine qua non za određivanje pritvora, ali da je pri tom, uvek potrebno postojanje i „drugih osnova, koji su relevantni i dovoljni“. Pritvor protiv W. se temeljio na konstataciji švajcarskih sudova da postoji opasnost od bekstva i skrivanja, koluzionarna opasnost, te opasnost od ponavljanja krivičnog dela, što je sve bitno drugačije nego u slučaju M.Đ, te pri tom nikada gospodinu W., nije bio određen „kućni pritvor“, već je sve vreme bio u „klasičnom pritvoru“, a pored toga, u ovom slučaju je ESLJP konačno zaključio da nije ni bilo povrede člana 5. stav 3. Konvencije (art. 5-3).

U slučaju „**Kudla protiv Poljske**“ (broj 30210/96, od 26. oktobra 2000. godine), reč je o čoveku koji je zbog sumnje za prevaru i falsifikovanje, pritvoren u avgustu 1991. godine. Posle odbijanja brojnih zahteva za oslobađanje, pritvor mu je konačno ukinut u junu 1992. godine, na osnovu psihijatrijskog izveštaja u kome je navedeno da je podnosilac pokazao stalne samoubilačke tendencije. On je kasnije propustio da prisustvuje suđenju februara 1993. godine i kako nije u određenom roku dostavio lekarsko uverenje koje je sud tražio, izdat je nalog za hapšenje. Podnosilac predstavke je u oktobru 1993. godine uhapšen u vezi sa saobraćajnim deliktom i određen mu je pritvor. Tokom sledeće godine odbijeno je više zahteva za oslobađanje i u januaru 1995. godine on je pokušao samoubistvo. Međutim, Regionalni sud je odbio zahtev za oslobađanje, na osnovu izveštaja zatvorskih službenika o tome da je taj pokušaj bio samo „jednostavno traženje pažnje“. Nekoliko daljih zahteva je odbijeno pre nego što je podnosilac osuđen u junu 1995. godine. U februaru 1996. godine osuda je ukinuta i naloženo je ponovno suđenje. U maju 1996. godine pritvor je ukinut uz plaćanje jemstva od 10.000 zlotu. Podnosiocove žalbe protiv iznosa, u kojima se pozvao na opasnost od samoubistva, bile su neuspešne. Konačno je oslobođen u oktobru 1996. godine, nakon što je jemstvo položeno, a ponovo je osuđen u decembru 1998. godine. Kazna koja mu je izrečena je po žalbi smanjena u oktobru 1999. godine, a pred Vrhovnim sudom je u teкао postupak po „kasacionoj žalbi“. ESLJP je našao da postoji povreda prava na ograničeno trajanje pritvora, koji je ukupno trajao 2 godine, 4 meseca i 3 dana, jer poljski sudovi nisu u dovoljnoj meri objasnili vezu između ponašanja okrivljenog, koji nije dostavio zahtevanu potvrdu o zdravstvenom stanju i opasnosti od bekstva. Ovaj slučaj nije relevantan kada se radi o ustavnoj žalbi M.Đ, i odluci Ustavnog suda Srbije u predmetu UŽ-738/2014, ne samo što se ne radi o „kućnom pritvoru“, već o pravom, tj. „klasičnom“ pritvoru, već i stoga što je pritvor trajao znatno duže, te se obrazloženje zasnivalo na potpuno drugim razlozima, nego u slučaju M.Đ.

U slučaju „**Neumaster protiv Austrije**“, radi se o jednom bečkom biznismenu protiv kojeg je 1959. godine pokrenuta istraga zbog sumnje da je izvršio neka finansijsko-privredna krivična dela i utaju poreza. Istražni sudija ga saslušava januara 1960. godine, a u februaru te godine mu je određen pritvor, iz kojeg je „uslovno pušten“ u maju 1961. godine. Potom je sa dozvolom istražnog sudije više puta poslom, turistički i iz porodičnih razloga putovao u inostranstvo, sve dok nije ponovo pritvoren u maju 1962. godine, nakon što je optužen i za druga teža krivična dela privredno-finansijske prirode. Okrivljeni se u nekoliko navrata žalio na rešenje o određivanju pritvora, a austrijski sudovi su te žalbe odbijali,

smatrajući da zbog visine imovinske koristi koju je protivpravno stekao krivičnim delima (prvo se smatralo da je pribavio čak 40.000.000, potom 11.500.000 i konačno 6.500.000 austrijskih šilinga), pritvor ne može biti zamenjen jemstvom, koje je Neumaster „nudio“, a čiji bi iznos bio znatno manji od onoga za koji se teretio da ga je pribavio krivičnim delima. Za austrijski sud i državnog tužioca je u ovom slučaju poseban problem bio što su svi ostali saučesnici okrivljenog Neumaster -a, bili u bekstvu, te se nalazili u inostranstvu, a postupci ekstradicije su bili veoma komplikovani i dugo trajali. Takođe su i mnogi svedoci bili nedostupni i van Austrije, a neki čak i u SAD, Kanadi, Africi, državama Latinske Amerike itd. Sve se ovo odrazilo i na dužinu trajanja pritvora okrivljenom Neumaster -u, koji je praktično jedini bio u Austriji. ESLJP je konačno zaključio da je u odnosu na Neumaster-a povređeno pravo iz člana 5 (3) (art. 5-3) Konvencije, a ovaj slučaj u celini, a naročito stoga, što se radi o „klasičnom pritvoru“, a ne o „kućnom pritvoru“, te zbog velike razlike u razlozima iz kojih je taj pritvor određen, te drugih bitnih razlika slučaja (poput broja okrivljenih, problema ekstradicije, nedostupnih svedoka itd.), nema mnogo veze sa ustavnom žalbom M.Đ. i odlukom Ustavnog suda Srbije u predmetu UŽ-738/2014.

U slučaju „**Solmaz protiv Turske**“ (broj 27561/02, od 16. januara 2007. godine), radi se o čoveku kojeg u januaru 1994. godine hapse pripadnici antiterorističke policije, pod sumnjom da je pripadnik jedne turske „terorističke organizacije“ (*Türkiye Komünist Partisi/Marksist Leninist*), a kojem potom u februaru, nakon saslušanja od strane nadležnog državnog tužioca, istražni sudija određuje pritvor. U martu se protiv Solmaz-a podnosi optužnica, a postupak se potom vodi pred „specijalnim sudom državne bezbednosti“, koji mu 2000. godine izriče kaznu doživotnog zatvora, a tu odluku 2001. godine ukida Kasacioni sud iz procesnih razloga i nalaže ponovno suđenje pred prvostepenim sudom. Nakon odbijanja više zahteva branioca, okrivljenog, čije je zdravstveno stanje bilo bitno pogoršano, sud 2002. godine zbog toga, ali i ocenjujući da se on već veoma dugo nalazi u pritvoru, pušta na slobodu do suđenja. Potom se 2004. godine u Turskoj ukidaju specijalni sudovi državne bezbednosti, ali „porotni sud“ u Istanbulu u januaru 2005. godine, Solmaz-a „opet“ oglašava krivim i izriče mu „ponovo“ kaznu doživotnog zatvora. Tu odluku ponovo poništava Kasacioni sud, što je stanje u predmetu u vreme rešavanja pred ESLJP, koji između ostalog, utvrđuje da je došlo do kršenja prava na ograničeno trajanje pritvora, posebno povezujući to sa nedovoljno kvalitetnim obrazloženjem, a naročito zato što je pritvor trajao ekstremno („nerazumno“) dugo, a okrivljeni koji je bio ozbiljno bolestan nije mogao da u pritvoru bude adekvatno lečen. Ovaj slučaj nema nikakve relevantne veze sa slučajem M.Đ., ne samo zbog znatno dužeg trajanja pritvora (desetak godina), već i stoga što se Solmaz isključivo nalazio u „klasičnom pritvoru“.

U slučaju „**Bazorkina protiv Rusije**“ (broj 69481/01 od 27. jula 2006. godine), radi se o žalbi ESLJP, koji je pozivajući se na povredu čl. 2, 3, 5, 6, 8, 13, 34 i 38 Konvencije, uz pomoć nekoliko nevladinih organizacija podnela Fatima Sergejevna Bazorkina, tvrdeći da su joj sina (Khadzhi-Murat Yandiyev), 2000. godine lišili slobode pripadnici ruske vojske u Čečeniji, a da je potom njen sin nestao. Poslednji put je podnositeljka žalbe ESLJP svog sina videla 2. februara 2000. godine, na snimku NTV-a (jedne tadašnje ruske „nezavisne“ TV stanice) i CNN-a. Khadzhi-Murat Yandiyev je bio u maskirnoj uniformi, a ispitivao ga je jedan pukovnik ruske vojske. Majka je odmah nakon što je sina videla na TV snimku, pokušala da ga pronađe, dobila je pomoć nekoliko nevladinih organizacija, ali u tome nije uspela. Jednog momenta je nadležni državni tužilac u Čečeniji pokrenuo istragu protiv neidentifikovanih osumnjičenih za kidnapovanje Khadzhi-Murat Yandiyev-a, ali su ta istraga, kao i sve ostala aktivnosti nakon obraćanja majke i nekoliko NVO državnim i vojnim vlastima, kao i vojnom pravosuđu Rusije, ostali bez rezultata. Konačno, ESLJP je u ovom slučaju utvrdio povredu odredaba niza članova Konvencije, ali sve to praktično, nema nikakve veze sa ustavnom žalbom M.Đ. i odlukom Ustavnog suda

Srbije u predmetu UŽ-738/2014, niti je uopšte, od značaja za rezonovanje Ustavnog suda Srbije u ovom predmetu, kada se odlučuje o mogućoj povredi prava na ograničeno trajanje pritvora.

U slučaju „**Kurt protiv Turske**“ (broj 24276/94, od 25. maja, 1998. godine), reč je žalbi (predstavki) ESLJP, majke (Koçeri Kurt), koja je žalbu ESLJP podnela kako u svoje ime, tako i u ime svog nestalog sina, lišenog slobode tokom jedne antiterorističke akcije turske vojske. Tom prilikom je u jednom selu u Turskoj, u novembru 1993. godine, nakon sukoba sa pripadnicima kurdske organizacije, koju Turska smatra terorističkom (PPK), kada je selo u velikoj meri porušeno i spaljeno, slobode lišeno (u lokalnom školskom dvorištu, kasnije u seoskim kućama), desetak seljana, među kojima je bio i Üzeyir Kurt, koji je u jednom trenutku viđen živ i sa tragovima mučenja, odnosno jasno vidljivim modricama i drugim tragovima udaraca, a potom potpuno nestaje. Njegova majka se više puta obraćala raznim „vlastima“, odnosno državnim organima Turske i nikada nije dobijala validne informacije o svom sinu, a konačno joj je zvanično saopšteno da su njenog sina oteli pripadnici „terorističke kurdske organizacije (PPK)“, te da je nadležni javni tužilac, protiv „terorista“ pokrenuo istragu zbog otmice njenog sina. Majka se konačno, obraća ESLJP, a Komisija između ostalog, zaključuje da su turske vlasti Üzeyir Kurt-a podvrgle mučenju i nečovečnom tretmanu (član 3. Konvencije), prekršile pravo na slobodu i bezbednost ličnosti iz člana 5. Konvencije kao i odredbe člana 13. Konvencije, tako što nisu vodile efektivnu/efikasnu istragu zbog nestanka Üzeyir Kurt-a, što sve već na prvi pogled, zaista nema nikakve veze sa ustavnom žalbom M.Đ. i odlukom Ustavnog suda Srbije u predmetu UŽ-738/2014.

U slučaju „**Kay protiv Velike Britanije**“ (broj 17821/91, odluka Komisije od 1. marta 1994. godine), radi se o čoveku koji je u novembru 1970. godine ubio devojčicu iz svog komšiluka, staru 12 godina, koju je prethodno silovao. Kay je dvanaestogodišnju devojčicu nakon silovanja zadavio, a potom telo svoje žrtve unakazio, tako što ga je sekao i ubadao oštrim oruđem. Okrivljeni je imao bogatu „istoriju“ ranije izvršenih krivičnih dela protiv polne slobode, čije su žrtve bila maloletna lica. Izrečena mu je mera obaveznog psihijatrijskog lečenja bez unapred ograničenog maksimalnog trajanja, što znači sa mogućnošću da traje doživotno. Kada je prvi put 1985. godine, pušten na „uslovnu slobodu“, on odmah pošto se našao van bolnice, čini dva krivična dela sa elementima nasilja, a obe žrtve su bile mlade žene. Tada u ovom konkretnom slučaju dolazi i do izvesne „konfuzije“ u britanskom krivičnopravnom sistemu, jer okrivljeni nije mogao automatski biti vraćen u bolnicu, bez odgovarajuće medicinske „preporuke“, te se on potom smešta u zatvor, gde izdržava kaznu zatvora za krivična dela učinjena nakon napuštanja bolnice. Samo dan pre nego što je 1989. godine okrivljeni trebalo da bude pušten iz zatvora, sudija, postupajući na neki način u „krajnjoj nuždi“ i u strahu da se „opasan čovek ne nađe na slobodi“, bez sprovođenja neophodnih psihijatrijskih veštačenja, određuje da Kay opet bude smešten u bolnicu, odnosno lišen slobode radi medicinskog tretmana. Konačno, poseban tribunal za vođenje postupka/preispitivanje odluka protiv neuračunljivih lica (*The Mental Health Review Tribunal*), u novembru 1991. godine, donosi odluku da, imajući u vidu zdravstveno stanje okrivljenog, a posebno krivična dela koja je Kay izvršio 1985. godine, odmah po izlasku iz bolnice, njegovo lečenje bude nastavljeno u uslovima lišenja slobode u psihijatrijskoj ustanovi. Suština odluke ESLJP (Komisija), od 1. marta 1994. godine, svodi se na konstataciju da je „gospodin Kay“, 1989. godine, odlukom suda (sudija pojedinac), da ponovo bude smešten u bolnicu, a pre korektno sprovedene „procedure“, praktično „protivpravno lišen slobode“. Ovaj slučaj sasvim očigledno nema nikakve relevantne veze sa slučajem ustavne žalbe M.Đ.-a, ne samo zato što „gospodin Kay“, nikada nije bio u „kućnom zatvoru/kućnom pritvoru“, te što se radi o mentalno bolesnom čoveku, sklonom veoma nasilnim krivičnim delima, posebno zločinima seksualne prirode, te čak osobi koja je silovala i ubila dvanaestogodišnju devojčicu, čije je telo potom unakazila, već stoga što se nikada u slučaju ustavne žalbe M.Đ.-a, uopšte nije

postavilo pitanje protivpravnog lišenja slobode, a i sama usvajajuća odluka Ustavnog suda u predmetu UŽ-738/2014, se ne tiče prava na slobodu, već prava na ograničeno trajanje pritvora.

Navođenje slučaja „A.B. protiv Švajcarske“ (broj 20872/92, odluka Komisije od 22. februara 1995. godine), u odluci Ustavnog suda kojom se usvaja ustavna žalba M.Đ.-a, zbog povrede prava na ograničeno trajanje pritvora u krivičnom postupku (član 31. stav 2. Ustava Srbije), predstavlja veoma interesantan *kuriozitet*, pomalo bizarnog karaktera (slučaj „Urin“), jer taj slučaj *baš nikakve, ni elementarne veze nema sa problematikom trajanja ni „klasičnog“, niti „kućnog pritvora“*. Radi se o čoveku (A.B.), koji je od 1988. godine bio u zatvoru u Luganu, a osuđen je na 17 godina zatvora, zbog ubistva sudije i tri pokušaja razbojništva uz upotrebu oružja. Od osuđenog je prvi put u zatvoru 17. oktobra 1990. godine zatraženo da preda uzorak urina, radi testiranja na upotrebu opojnih droga, što on odbija, a to potom, rezultira određenim disciplinskim merama u odnosu na njega, te jednim dugačkim postupkom, gde je osuđenom od strane sudova, koji su zaključili da se ne radi o „degradirajućoj meri i nehumanom tretmanu“, više puta nalagano da preda uzorak urina, što je on uvek odbijao, uporno se žaleći na takve odluke. Konačno, obratio se Evropskom sudu za ljudska prava, bazirajući svoj zahtev na tome da mu norme švajcarskog prava ne omogućavaju korišćenje delotvornog pravnog sredstva, te da bi davanjem uzorka urina bila prekršena pretpostavka nevinosti, a on bio primoran da sam iznosi dokaze protiv sebe u odnosu na eventualno korišćenje droge u zatvoru. ESLJP, odnosno Komisija zaključuje u ovom slučaju, između ostalog da „čak i sasvim minimalno intervenisanje u odnosu na fizički integritet lica protiv njegove/njene volje, mora biti posmatrano u sklopu prava na poštovanje privatnog života u smislu člana 8. Konvencije,“ ali pri tom ističe i da su moguća određena ograničenja u cilju zaštite javnog zdravlja, javnog interesa itd. Suština je da ESLJP, odnosno Komisija zaključuju da švajcarsko pravo ne propisuje delotvoran pravni lek u odnosu na odluke koje su inače legitimne, poput konkretne odluke u pogledu uzimanja uzorka urina, ali da to i nije suštinski relevantno jer takvo pravno sredstvo mora postojati samo u odnosu na odluke koje imaju određenu težinu i odgovarajući značaj. Sve ovo naravno, *nema bilo kakve relevantne veze sa predmetom UŽ-738/2014, odnosno podnosiocem ustavne žalbe M.Đ.-em*, od kojeg koliko je poznato (bar se to ne navodi u ustavnoj žalbi), *nije tokom trajanja pritvora, odnosno „kućnog pritvora“, traženo da preda uzorke urina.*

II

Drugi primeri očigledno pogrešnog rezonovanja Ustavnog suda prilikom obrazlaganja odluke UŽ-738/2014

Kada tvrdi da su „obrazloženja osporenih sudskih rešenja **nedostatna**“, Ustavni sud po svemu sudeći, koristeći jedan veoma „neobičan“ atribut, bar u srpskom jeziku (u jednini: *nedostatan/nedostatna/nedostatno*), pokušava da ospori kvalitet obrazloženja rešenja redovnih sudova, odnosno Ustavni sud tvrdi da obrazloženja rešenja redovnih sudova, kojima se prema okrivljenom M.Đ. određuje konkretna mera za obezbeđenje prisustva u krivičnom postupku, sadrže određene „nedostatke“, bar je to pretpostavljam, značenje atributa „nedostatno“. Po mišljenju autora, daleko ozbiljnije *nedostatke* sadrži obrazloženje odluke Ustavnog suda, koja je donesena u predmetu UŽ-738/2014.

Ustavni sud je u svojoj odluci potpuno pogrešno, ali vrlo upadljivo, neopravdano dao preveliki značaj činjenici da imovinska korist za koju se u optužbi protiv M.Đ. navodi da je stečena krivičnim delom za koje se optuženi tereti, *nije pronađena*. Samim tim što postoji odgovarajući procesno relevantni stepen sumnje u odnosu na optužbu u celini, što znači i u pogledu protivpravno stečene imovinske koristi, a to je najviši stepen sumnje u krivičnom postupku – *opravdana sumnja*, proizlazi da takva procesno relevantna sumnja postoji *i u odnosu na iznos protivpravno pribavljene imovinske koristi.*

Stvar je naravno, krivičnoprocesnih pravila koja se odnose na dokazivanje uopšte i posebno na teret dokazivanja, da li će optužba u celini ili delimično biti dokazana, a u okviru toga, da li će se dokazati i visina eventualno protivpravno stečene imovinske koristi, proizišle iz krivičnog dela koje je predmet optuženja. Međutim, u relevantnom stadijumu krivičnog postupka iz kojeg su proizišle i ustavna žalba M.Đ, kao i odluka Ustavnog suda o njoj, postoji opravdana sumnja da je optuženi učinio krivično delo za koje se tereti, te da je zahvaljujući tome i stekao imovinsku korist čija se visina navodi u optužnici, pri čemu obrazloženje postojanja opravdanje sumnje nije bilo sporno ni za Ustavni sud. A baš to što takva korist nije pronađena, je potpuno *obrnuto* u odnosu na zaključivanje većine sudija Ustavnog suda, samo dodatni argument da bi optuženi, ako bi bio na slobodi, odnosno ukoliko u odnosu na njega ne bi bile primenjene mere propisane Zakonikom o krivičnom postupku, kojima mu se pravo na slobodu limitira, stečenu imovinsku korist mogao da iskoristi, baš radi organizacije/realizacije skrivanja ili bekstva, te da tako postane nedostupan sudu.

Ustavni sud u svojoj odluci rezonuje *šablonski* i krajnje apstraktno, te svojim „zamerka“, pred redovne sudove (ako bi oni počeli ili bolje rečeno, pokušali da se prilagođavaju praksi Ustavnog suda), praktično postavlja i neke veoma teško ostvarive ili čak „nemoguće“ zadatke. Tako, kada Ustavni sud insistira da prilikom određivanja/produženja pritvora (nezavisno od toga što se ovde ni ne radi o „klasičnom“ pritvoru), treba imati u vidu i „ličnost okrivljenog“, on potpuno prenebregava notornu činjenicu da su redovni sudovi prilikom odlučivanja o merama kojima će u odnosu na M.Đ., obezbediti njegovo prisustvo u krivičnom postupku, svakako i po logici stvari, *imali u vidu i njegovu ličnost*. Ustavni sud nije imao u vidu da to po definiciji proizlazi iz delovanja načela neposrednosti u krivičnom postupku.

Naime, krivični postupak protiv M.Đ. se vodi u njegovom prisustvu, to nije postupak *in absentia*, a redovni sudovi su u prisustvu M.Đ. preduzimali određene dokazne i uopšte, procesne radnje, te i inače, vodili krivični postupak. Sve to po logici stvari, omogućava i u stvari, svakako podrazumeva, uvid i u ličnost M.Đ., koji se naravno ostvaruje, u skladu sa slobodnim sudijskim uverenjem, a što je usko skopčano i sa načelom neposrednosti u krivičnom postupku, koje se obrnuto i po logici stvari, *nikada ne ispoljava u postupku pred Ustavnim sudom*. Konačno i načela slobodne ocene dokaza, te slobodnog sudijskog uverenja, podrazumevaju davanje prava sudiji da zahvaljujući neposrednom izvođenju dokaza pred sudom ili od strane samog suda, stekne uverenje ne samo u odnosu na činjenično stanje, već i u pogledu svih drugih procesno relevantnih pitanja, pa i u odnosu na mere kojima se obezbeđuje prisustvo okrivljenog u krivičnom postupku.

Nije logično da sudije Ustavnog suda koje nikada nisu videle okrivljenog M.Đ. i pred kojima neposredno nije izveden ni jedan jedini dokaz koji bi ukazivao na potrebu da se primeni određena mera procesne prinude, odnosno mera za obezbeđenje prisustva okrivljenog u krivičnom postupku, insistiraju na tome da su redovni sudovi morali imati posebno u vidu ličnost okrivljenog prilikom odlučivanja o „kućnom pritvoru“, kada su redovni sudovi to po logici stvari, svakako imali u vidu. To se praktično podrazumeva kada se okrivljenom sudi u njegovom prisustvu (suđenje u odsustvu je naravno, redak izuzetak u krivičnom postupku), a stav redovnih sudova je u konkretnom slučaju pri tom, valjano obrazložen navođenjem svih onih razloga kojima su i inače, redovni sudovi obrazložili svoj stav da je potrebno prema M.Đ. primeniti u određenom trajanju i u konkretnoj fazi krivičnog postupka, meru propisanu Zakonikom o krivičnom postupku, kojom se adekvatno može obezbediti njegovo prisustvo u krivičnom postupku. Time su sudije redovnih sudova implicitno, ali sasvim jasno, izrazile svoj stav i o ličnosti okrivljenog u odnosu na kojeg su odlučile da se primeni konkretna mera za obezbeđenje njegovog prisustva, te taj stav potkrepili ustavno-pravno prihvatljivim razlozima.

Još manje je logično eventualno očekivanje Ustavnog suda da bi redovni sudovi svoj stav o ličnosti okrivljenog morali, obrnuto od prethodne konstatacije, eksplicitno da izraze u svojim odlukama, što

znače da bi bili dužni da ga i posebno obrazlože. Naime, kada bi redovni sudovi to činili, tako kako to po svemu sudeći, od njih očekuju sudije Ustavnog suda koje su glasale za odluku u predmetu UŽ-738/2014, oni bi se na taj način u nekim situacijama potencijalno čak ogrešili o Ustavom garantovanu pretpostavku nevinosti, a bilo bi i krajnje besmisleno da bilo koji sudija u krivičnom postupku obrazlaže svoj stav, tako što na primer, tvrdi da mu okrivljeni „deluje kao osoba sklona bekstvu“, kao „prevrtljivac“, ili kao „pošten čovek“, odnosno obrnuto kao „nepoštena osoba“ i sl., ili čak možda vrši nekakva „psihološka veštačenja“ okrivljenog, procenjuje „stepen njegove (ne)iskrenosti“, poziva njegovu rodbinu, komšije itd., da se izjasne o tome „kakav je to čovek“ i sl. Takvim procenjivanjem ličnosti okrivljenog, te posebnim obrazlaganjem stava suda o ličnosti okrivljenog, što izgleda, a sudeći po obrazloženju odluke u predmetu UŽ-738/2014, Ustavni sud kao da „očekuje“, od redovnih sudova, ti redovni sudovi bi u stvari, u najvećem broju slučajeva, baš takvim postupanjem i „obrazloženim analiziranjem ličnosti okrivljenog“, grubo povredili bar nekoliko Ustavom garantovanih prava okrivljenog, poput zabrane diskriminacije i povrede ljudskog dostojanstva.

III

Instanciono odlučivanje Ustavnog suda

Ustavni sud nije sud četvrtog stepena, niti je on uopšte, nekakav „super sud“ ili „sud najvišeg ranga“, a nije takođe, ni segment redovnog pravosuđa, niti je naravno, deo sudske vlasti u ustavnopravnom sistemu podele vlasti. Ustavni sud doduše, baveći se zaštitom Ustavom garantovanih prava i sloboda, može u određenim situacijama čak i da poništava odluke redovnih sudova, ali on ni tada ne može i ne sme da postupa kao instancioni sud, niti se sme upuštati u utvrđivanje činjeničnog stanja. Ovo naravno važi u potpunosti i za odluke Ustavnog suda koje su „samo“ deklarativnog karaktera, te se svode na utvrđivanje da je podnosiocu ustavne žalbe određenom sudskom odlukom, povređeno neko konkretno pravo koje je zajemčeno Ustavom Srbije. Sva ova načelna ograničenja su u bitnoj meri dovedena u pitanje odlučivanjem po ustavnoj žalbi UŽ-738/2014.

Već na prvi pogled se može uočiti da je sadržaj ustavne žalbe UŽ-738/2014 u najvećoj meri i čak sasvim direktno usmeren na pobijanje činjeničnog stanja, koje je utvrđeno u odlukama redovnih sudova protiv kojih je ustavna žalba podnesena. U ustavnoj žalbi se spominju i izrazi „neistina“, kao i „notorna neistina“, uz čak isticanje da za to u srpskom jeziku postoji nekakav „sinonim od tri reči“, koji doduše, u ustavnoj žalbi nije i izričito naveden, pa je sudijama Ustavnog suda uskraćena takva „lingvistička lekcija“.

Navodi se u ustavnoj žalbi i da su redovni sudovi odlučivali „paušalno“, da su koristili „argumentaciju zasnovanu na neistinama“, te čitav niz drugih apsolutno *činjeničnih razloga*, a jednom, čak i uz ilustrovanje svega ovoga, izrazom „fakat“.

U ustavnoj žalbi se koristi i jedna zaista specifična „ilustracija“ navodnih činjeničnih grešaka redovnih sudova, tako što se ističe da je sud prihvatio „grubo neistinitu“ tvrdnju tužioca, primenom „metoda“ (*u stilu*), koji se prema navodima samog podnosioca ustavne žalbe, svodi na konstataciju – „majke mi, verujemo ti na reč“, a nekada se za rezonovanje redovnih sudova koristi i atribut „brutalno“. Stvar je stila, ukusa, opšteg i pravnog obrazovanja, vladanja pravnim znanjem, kao i kako opšte, tako i posebno pravne kulture, kojim će navodima podnosilac ustavne žalbe svoju ustavnu žalbu obrazlagati. Podnosilac ustavne žalbe može ustavnu žalbu „zakiniti“ i činjeničnim tvrdnjama, pa i nekim objektivno „teškim rečima“, pa čak i manje ili više teškim „optužbama“ na račun redovnih sudova, te može rezonovati i „u stilu“ da „od viška glava ne boli“, iako sve to naravno, ne spada u ustavno-prihvatljivu argumentaciju, ali se Ustavni sud mora fokusirati samo i striktno na ustavno-pravno prihvatljive razloge,

a njih u samoj ustavnoj žalbi ima veoma malo u odnosu na razloge koji su striktno činjeničnog karaktera ili se čak svode na paušalno „ruženje“ redovnih sudova.

Kada se iz ustavne žalbe izdvoje navodi koji zaista mogu da budu predmet razmatranja Ustavnog suda, odnosno koji bi mogli imati odgovarajući ustavno-pravni značaj, onda se sasvim lako može uočiti upadljiva i izrazita „količinska“ nesrazmera između tih navoda i onih koji se svode na činjenično stanje, čija tačnost ili netačnost, potpunost ili nepotpunost, uopšte ni ne mogu da budu predmet odlučivanja Ustavnog suda.

Odlučujući po ustavnoj žalbi, Ustavni sud se nije neposredno upuštao u ocenu činjeničnog stanja, ali on to u osnovi čini implicitno, kada u suštini apriorno utvrđuje da su rešenja protiv kojih je podnesena ustavna žalba nedovoljno obrazložena, odnosno da „razlozi za produženje „mere pritvora“, nisu relevantni i dovoljni“, te čak koristeći prethodno već komentarisani „čudan“ atribut (bar u srpskom jeziku) - „nedostatna“.

Kada govori o razlozima za produženje „mere pritvora“, navedenim u rešenjima redovnih sudova, Ustavni sud čak pravi i jednu formalnu ali nikako ne i nevažnu grešku, jer striktno navodi da se radi o **meri pritvora**, iako se uopšte ne radi o *pritvoru*, već o meri zabrane napuštanja stana uz elektronski nadzor“, koja je takođe oblik limitiranja lične slobode, ali koja se, bez obzira što se donekle može „izjednačavati sa pritvorom“ i njemu „formalno upodobljavati“, zbog čega se žargonski označava kao „kućni pritvor“, nikako ne može tako apriorno i mehanički poistovetiti sa pritvorom, kao ne samo formalno (ZKP), već i faktički (jer se pritvor izvršava u „klasičnom“ zatvoru), *najtežom merom* za obezbeđivanje prisustva okrivljenog i obezbeđivanje drugih ciljeva u krivičnom postupku.

Naime, obrazloženje bilo koje sudske odluke, pa i rešenja o određivanju/produženju pritvora, se ne može posmatrati apstraktno, bez ikakve veze sa utvrđenim činjenicama. Uvek kada se tvrdi da takva sudska odluka nije adekvatno, relevantno ili dovoljno obrazložena, to se bar donekle zasniva na odgovarajućoj sumnji u činjenično stanje koje je utvrdio redovni sud, a Ustavni sud u svojoj odluci u odnosu na koju izdvajam mišljenje, to čak čini direktno, jer neposredno nabrāja sve razloge navedene u ustavnoj žalbi, a koji su striktno činjeničnog karaktera i kao takvi uopšte ni ne mogu da budu predmet ustavno-pravne ocene Ustavnog suda.

Dakle, Ustavni sud u svojoj odluci navodi da su Viši sud u Beogradu i Apelacioni sud u Beogradu u osporenim rešenjima utvrdili da postoje okolnosti koje ukazuju na opasnost od bekstva i kao razloge naveli: 1) da postoji opravdana sumnja da je M.Đ. kao vlasnik, kontrolni član i direktor privrednog društva Š. k. i N. k., zajedno sa ostalim optuženima, pribavio značajnu imovinsku korist, i to privrednom društvu M. d.o.o, H.L. i Š. korporaciji; 2) da pomenuta sredstva nisu oduzeta, niti pronađena kako na privatnim računima, tako ni na računima ovih privrednih društava; 3) da je kao vlasnik i direktor većeg broja privrednih društava u Republici Srbiji M.Đ. u prethodnom periodu izgradio brojne lične i poslovne kontakte, kako u zemlji, tako i u inostranstvu; te 4) da „sve navedeno u međusobnoj povezanosti, a u vezi sa težinom predmetnog krivičnog dela za koje postoji opravdana sumnja da je optuženi M. Đ., učinio i visinom propisane kazne, predstavljaju okolnosti koje ukazuju da postoji opasnost za skrivanje i bekstvo ovog optuženog, te da bi upravo navedena novčana sredstva i kontakti mogli biti iskorišćeni za njihovo organizovanje i finansiranje“.

Ustavni sud nije doveo, niti je mogao dovesti u pitanje ispravnost činjenica koje su utvrdili redovni sudovi (što je naravno, u konkretnom stadijumu postupka, sve na „na nivou“ opravdane sumnje), ali je Ustavni sud bez ikakvog dokaznog postupka, jer on nije ni moguć u postupku pred Ustavnim sudom, prilično lakonski zaključio da razlozi na kojima redovni sudovi temelje svoje odluke, nisu relevantni i

„dovoljni“. Time se Ustavni sud s jedne strane, indirektno upustio u utvrđivanje i ocenu činjeničnog stanja, dok je s druge strane, delovao kao instancioni sud. I jedno i drugo je pogrešno.

IV

Implicitno negiranje načela slobodne ocene dokaza i slobodnog sudijskog uverenja

Do izmena ZKP-a iz 2001. godine (u septembru 2009.), načelo slobodne ocene dokaza je kod nas decenijama bilo formulirano na „klasičan“ način – kao pravo suda i državnih organa koji učestvuju u krivičnom postupku, da ocenjuju postojanje ili nepostojanje određenih činjenica, bez postojanja ograničenja u vidu posebnih formalnih dokaznih pravila. Načelo slobodne ocene dokaza je novelama iz 2009. godine nešto drugačije definisano, tako što je propisano da izvedene dokaze koji su od značaja za donošenje sudske odluke, sud ocenjuje po slobodnom sudijskom uverenju, a presudu ili rešenje koje odgovara presudi, sud može zasnovati samo na činjenicama u čiju je izvesnost potpuno uveren. U stvari, ovde se eksplicitno uopšte više nije ni spominjala *slobodna ocena dokaza*, za šta suštinski nije bilo valjanog opravdanja, ali bi se u kontekstu logičnog interpretiranja pravila o *ocenjivanju dokaza po slobodnom sudijskom uverenju*, moglo zaključiti da je naš zakonodavac i tada poznao ovo važno načelo, koje je imanentno većini savremenih liberalnih krivičnih procedura, jer se slobodno sudijsko uverenje, po logici stvari, može ostvarivati jedino u sistemu slobodne ocene dokaza. Na sličan način, kao i kada se radilo o prethodno objašnjenim novelama ZKP-a iz 2001. godine, postupljeno je i u odredbama „novog“ (sada važećeg), Zakonika o krivičnom postupku iz 2011. godine, u kojem je propisano da izvedene dokaze koji su od značaja za donošenje sudske odluke sud ocenjuje po slobodnom sudijskom uverenju, a presudu, ili rešenje koje odgovara presudi, sud može zasnovati samo na činjenicama u čiju je izvesnost uveren (član 16. st. 3. i 4).

Načelo slobodnog uverenja suda, ali i organa postupka uopšte, je usko povezano sa načelom slobodne ocene dokaza, jer s jedne strane, sudija, odnosno drugi subjekt krivičnog postupka koji donosi odgovarajuće odluke u krivičnom postupku, ne može imati slobodno uverenje ukoliko nema pravo da slobodno ocenjuje dokaze, dok se s druge strane, dokazi ne mogu slobodno ocenjivati, ukoliko subjekt odlučivanja nema mogućnost sticanja slobodnog uverenja, odnosno slobodnog rasuđivanja o tome šta je dokaz u konkretnom krivičnom postupku, koji će se dokazi izvoditi u krivičnom postupku i koliko će im se poverenja pokloniti, odnosno koji stepen dokaznog kredibiliteta će biti dat određenim činjenicama.

Obaveza suda da obrazloži svoju odluku, te mogućnost pravnog „napada“ odluke ulaganjem žalbe, odnosno vanrednog pravnog leka, predstavlja nužni korektiv u odnosu na dejstvo načela slobodne ocene dokaza i slobodnog sudijskog uverenja, te se time sud primorava da dokaze ocenjuje slobodno u smislu da ne mora u tome da bude sputan formalnim zakonskim okvirima, ali on to mora činiti savesno, bez ispoljavanja arbitrarnosti, te u skladu ne samo sa pravilima krivične procedure, već i sa logičkim pravilima. Na taj način su dosledno i postupili prilikom obrazlaganja svojih rešenja redovni sudovi u konkretnom krivičnom postupku protiv M.Đ., a Ustavni sud svojim obrazloženjem i insistiranjem na tome da razlozi navedeni u obrazloženjima rešenja redovnih sudova nisu dovoljni, praktično implicitno negira načela slobodne ocene dokaza i slobodnog sudijskog uverenja, a sve to i uz indirektno osporavanje činjeničnog stanja.

V

Ustavno-pravno prihvatljivi argumenti u obrazloženjima rešenja redovnih sudova

Okrivljeni ima *tri osnovne dužnosti* u krivičnom postupku: 1) dužnost dostupnosti tokom trajanja krivičnog postupka, tj. dužnost da se tokom trajanja krivičnog postupka ne skriva i ne beži, 2) dužnost da se odazove na poziv organa postupka; te 3) dužnost da obavesti organ postupka o promeni adrese

prebivališta ili boravišta, odnosno o nameri da promeni adresu prebivališta ili boravišta.

Mere koje se mogu preduzeti prema okrivljenom radi obezbeđenja njegovog prisustva i za nesmetano vođenje krivičnog postupka jesu: 1) poziv; 2) dovođenje; 3) zabrana prilaženja, sastajanja ili komuniciranja sa određenim licem, kao i zabrana posećivanja određenih mesta; 4) zabrana napuštanja boravišta; 5) jemstvo; 6) zabrana napuštanja stana; te 7) pritvor.

Osnovna opšta pravila koja se odnose na sve mere za obezbeđenje prisustva okrivljenog i za nesmetano vođenje krivičnog postupka su: 1) *opšti uslov* za primenu bilo koje od ovih mera, a to je uslov kaskadne svrsishodnosti, koji se sastoji u obavezi da prilikom određivanja mera organ postupka vodi računa da se *ne primenjuje teža mera ako se ista svrha može postići blažom merom*; 2) mogućnost *kumulacije mera* – u slučaju potrebe, organ postupka može odrediti dve ili više mera za obezbeđenje prisustva okrivljenog i za nesmetano vođenje krivičnog postupka, pri čemu to, naravno, važi samo za mere koje se faktički mogu kombinovati, pa bi tako, na primer, po logici stvari, pritvor isključivao istovremeno određivanje drugih mera i sl.; te 3) pravilo o *obaveznom ukidanju*, odnosno *obaveznoj supstituciji blažom merom* – mera koja je određena ukinuće se i po službenoj dužnosti kada prestanu razlozi zbog kojih je određena, odnosno zameniće se drugom blažom merom kad za to nastupe uslovi.

Određujući u konkretnim rešenjima protiv kojih je podnesena ustavna žalba u predmetu UŽ-738/2014, meru zabrane napuštanja stana, kao i uopšte, određivanjem konkretnih mera za obezbeđenje prisustva okrivljenog u krivičnom postupku, te sukcesivnom supstitucijom težih mera, blažim merama procesne prinude, redovni sudovi su svoje odluke u potpunosti donosili shodno načelu hitnosti koje se primenjuje uvek kada je okrivljenom određen pritvor, odnosno „kućni pritvor“, kao i prema opštim pravilima koja se odnose na mere za obezbeđenje prisustva okrivljenog u krivičnom postupku, u potpunosti postupajući prema odredbama člana 31. stav 1. Ustava Srbije i člana 189. stav 1. Zakonika o krivičnom postupku.

Posebno je upadljivo ne samo da „kućni pritvor“, bez obzira što je i trajanje kako „klasičnog“ pritvora, tako i „kućnog pritvora“, kao i „dužina“, odnosno trajanje samog krivičnog postupka, relativna kategorija, objektivno nije trajao preterano dugo, već da je do određivanja te mere došlo, baš onako kako je to i propisano, na „kaskadni način“, tj. u skladu sa načelom *kaskadne svrsishodnosti* i nakon što je teža mera zamenjena (*obavezna supstitucija*), blažom merom. Sve ovo je u rešenjima redovnih sudova dobro obrazloženo, te u potpunosti utemeljeno na ustavno-pravno prihvatljivim razlozima.

...

Iz svih prethodno detaljno navedenih razloga, izdvojio sam mišljenje u odnosu na odluku o usvajanju ustavne žalbe M.Đ.-a, u predmetu UŽ-738/2014. Svoje izdvojeno mišljenje posebno temeljim na oceni da se Ustavni sud Srbije takvom odlukom neopravdano upustio u instanciono odlučivanje, a delimično čak i u osporavanje činjeničnog stanja i implicitno negiranje načela slobodne ocene dokaza i slobodnog sudijskog uverenja, potkrepljujući pri tom, svoj pogrešan stav navođenjem niza odluka Evropskog suda za ljudska prava, koje suštinski uopšte nisu relevantne u odnosu na ustavnu žalbu u predmetu UŽ-738/2014, a neke od tih odluka ESLJP, čak ni uz maksimalno ekstenzivno analiziranje, nemaju baš nikakve veze sa odlukom Ustavnog suda UŽ-738/2014.

4.3. Praksa Ustavnog suda koja se tiče ustavnih žalbi podnetih od strane oštećenih

Kada je reč o praksa Ustavnog suda koja se tiče ustavnih žalbi podnetih od strane oštećenih, od značaja su sledeća pitanja:

A) načelna, a na ustaljenoj praksi Evropskog suda za ljudska prava utemeljena praksa Ustavnog suda po kojoj oštećeni bilo kao podnosilac krivične prijave, bilo uopšte, kada u pogledu krivičnih dela za koja se goni po službenoj dužnosti ima svojstvo mogućeg tužioca (osim u postupku prema maloletnicima, gde je jedini ovlašćeni tužilac – javni tužilac), ili kao supsidijarni tužilac, te kao privatni tužilac, nema pravo niti da uvek i obavezno očekuje krivično gonjenje okrivljenog inicirano njegovim optužnim aktom, niti osudu okrivljenog kojeg on kao oštećeni/supsidijarni tužilac/privatni tužilac, subjektivno smatra učiniocem krivičnog dela; kao i

B) stavovi Ustavnog suda koji određenim kategorijama oštećenih, naročito kada se radi o krivičnim delima određene vrste, priznaju određena prava, nezavisno od načelnog stava po kojem oštećeni nema pravo da obavezno očekuje krivično gonjenje okrivljenog/osudu/kažnjavanje/krivično sankcionisanje okrivljenog, što se pre svega tiče:

1) povreda prava određenih kategorija oštećenih na pravično suđenje, kao i

2) procesne povrede prava na život, kada suprotno legitimnim očekivanjima oštećenog, nadležni državni organi nisu sproveli delotvornu istragu u slučajevima smrti koje su potencijalno mogle biti prouzrokovane određenim krivičnim delima.

4.3.1. Oštećeni u kontekstu *ius puniendi* koje načelno pripada državi

Ustavni sud se u svojoj bogatoj ustavnosudskoj praksi uglavnom dosledno najčešće nije opredeljivao za meritorno odlučivanje o žalbama oštećenih, bilo kada se radilo o žalbama protiv prigovora kojim nije usvojen njegov prigovor neposredno višem javnom tužiocu, kada je odbačena krivična prijava, bilo kada su u pitanju ustavne žalbe podnosioca koji su imali svojstvo oštećenog kao mogućeg tužioca, oštećenog kao tužioca i/ili privatnog tužioca. U odnosu na u takvim ustavnim žalbama istaknutu povredu prava na pravično suđenje, Ustavni sud je zauzimao i primenjivao stav da se, polazeći od Ustavom utvrđene sadržine prava na pravično suđenje, koje obuhvata i garancije prava na suđenje u razumnom roku, ovo važno ustavno pravo u krivičnom postupku jemči pre svega okrivljenom licu, pošto se u tom postupku odlučuje o osnovanosti sumnje koja je bila razlog za pokretanje postupka, odnosno o optužbama koje se nekom licu stavljaju na teret, a ne oštećenim licima u tom postupku.

Ustavni sud je u svojim rešenjima o odbacivanju ustavnih žalbi oštećenih koje su se ticale prethodno objašnjenih pitanja ukazivao na to da oštećeni nemaju ni Ustavom, ni zakonom zajemčeno pravo da će treće lice, protiv koga se eventualno vodi krivični postupak i koje je okrivljeno ili protiv kojeg je podneta krivična prijava, potom u daljem toku postupka biti i osuđeno, odnosno da će mu biti izrečena određena krivična sankcija. Stoga se oštećeni načelno ne mogu ni pozivati na povredu prava na pravično suđenje u krivičnom postupku, jer to ustavno pravo ne konstituiše prava tih lica na pozitivan ishod tog postupka, odnosno na osuđujući ishod sa vrstom i merom sankcije protiv okrivljenog koje oštećeni smatra adekvatnim.

U jednom od svojih najranijih rešenja o odbacivanju ustavne žalbe, Ustavni sud je izričito naveo da privatni tužilac, kao ni javni tužilac kada krivično gonjenje preuzima po službenoj dužnosti, nema ni zakonom ni Ustavom garantovano pravo da će se protiv okrivljenog lica protiv koga je podnet optužni akt obavezno sprovesti krivični postupak, niti da će to lice, ako postupak bude sproveden, biti osuđeno, odnosno da će mu biti izrečena određena krivična sankcija. Ovakvo obrazloženje je i dalje redovno prisutno u praksi Ustavnog suda, koji je u tom pogledu dosledan.

Suština je, prema stavu Ustavnog suda, da donošenjem presude kojom se optuženi oslobađa od optužbe po podnetoj tužbi privatnog tužioca, kada redovni krivični sud nađe da za to nisu ispunjeni Zakonikom predviđeni uslovi, odnosno nedonošenjem osuđujuće presude, a suštinski je isto i kada se radi o rešenju o odbacivanju krivične prijave, odnosno kada su u pitanju druge odluke (poput odbijajuće presude), koje ne podrazumevaju osudu okrivljenog, suštinski ne može biti povređeno pravo oštećenog kao mogućeg tužioca, oštećenog kao (supsidijarnog) tužioca ili privatnog tužioca (u pogledu krivičnih dela za koja se goni po privatnoj tužbi) na pravično suđenje. U ovakvom svom rezonovanju, što se redovno navodi i u rešenjima o odbacivanju takvih ustavnih žalbi, Ustavni sud se redovno oslanjao na presudu i stav Evropskog suda za ljudska prava – *Krzak protiv Poljske* (st. 23 i 24, od 6. aprila 2004. godine), kada je i taj sud ocenio da *Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda* ne garantuje pravo da će se protiv trećeg lica pokrenuti krivični postupak, niti da će to lice biti osuđeno, te je odbacio žalbu zbog povrede prava na pravično suđenje jer je ocenio da je inkompatibilna *ratione persone* sa odredbama *Konvencije*.

Ipak, mimo prethodno navedenog objašnjenja, u svojim pojedinim meritornim odlukama, Ustavni sud ukazuje i na to da oštećeni, svakako, ima pravo da u krivičnom postupku istakne imovinskopravni zahtev u pogledu materijalne ili nematerijalne štete koju je pretrpeo izvršenjem krivičnog dela, kao i da se oštećeni koji su istakli imovinskopravni zahtev mogu pozivati na *povredu prava na suđenje u razumnom roku* u krivičnom postupku. Ustavni sud bi u takvim ustavnosudskim predmetima konstatovao da je raspravljanje imovinskopravnog zahteva, nesporno, posebna vrsta postupka u okviru krivičnog postupka, što se svodi na specifičan *adhezioni postupak*, s ciljem

efikasnog ostvarivanja prava lica koje je pretrpelo određen oblik štete izvršenim krivičnim delom i da to nije primarni zadatak organa krivičnog postupka. Ustavni sud u ovakvim predmetima zaključuje i da je pravna priroda imovinskopravnog zahteva suštinski i primarno građanskog karaktera, ali se već u skladu sa samim zakonskim rešenjem, takav zahtev može ostvariti ne samo u parničnom postupku već pod određenim uslovima i u krivičnom postupku.

Pored toga, ovde prema stavu Ustavnog suda treba svakako imati u vidu i da vođenje krivičnog postupka čak i ne predstavlja *sine qua non* uslov za ostvarenje imovinskopravnog zahteva u parničnom postupku. Načelno posmatrano, nema posebnog ograničenja da se u slučaju prouzrokovanja štete krivičnim delom, ostvari potpuna naknada štete u parničnom postupku utemeljeno na redovnim principima građanskopravne odgovornosti, koja je znatno šira od krivične, niti postoje limiti iz kojih bi proizišlo da onda kada nema relevantne presude/odluke krivičnog suda, kojom je utvrđeno da je učinjeno krivično delo, odnosno da konkretno lice/osuđeni snosi odgovornost za krivično delo, odgovarajući vid građanskopravne odgovornosti utvrđuje sud u parničnom postupku, iako je u praksi naravno, najčešće jednostavnije dokazati osnov za ostvarivanje elemenata imovinskopravnog zahteva, poput zahteva za naknadom materijalne/nematerijalne štete u parničnom postupku, onda kad već postoji pravnosnažna odluka krivičnog suda kojom je između ostalog, utvrđeno i da je izvršenjem krivičnog dela nastupila konkretna šteta, o čijoj se naknadi u takvom slučaju, rešava u konkretnom parničnom postupku.

Naravno, ovde ipak treba imati u vidu i da je zakonodavac radi celovitije zaštite oštećenih (koji se u građanskopravnom smislu smatraju licima koja su pretrpela određenu štetu izvršenjem krivičnog dela, odnosno čije je neko građanskopravno pravo, poput prava svojine itd., izvršenjem krivičnog dela povređeno) propisao i odgovarajuće privilegovane rokove za ostvarivanje imovinskopravnog zahteva u parničnom postupku. U tom smislu, onda kada je šteta prouzrokovana krivičnim delom, zahtev za naknadu štete prema odgovornom licu zastareva kad istekne vreme određeno za zastarelost krivičnog gonjenja.²⁹¹

Suština je da, kada se radi o ustavnim žalbama oštećenih koje se baziraju na težnji oštećenog da u krajnjoj liniji „izdejstvuje” osudu/krivično sankcionisanje okrivljenog i pored prethodno objašnjenih veoma uskih/retkih izuzetaka, Ustavni sud načelno smatra da su ustavne žalbe oštećenih, oštećenih kao tužilaca, kao i/ili privatnih tužilaca *ratione personae*, nespojive s povredom prava na pravično suđenje iz člana 32 stava 1 Ustava.

Redovno odbacivanje ustavnih žalbi oštećenih/privatnih tužilaca u odnosu na pravo na pravično suđenje, povezano sa stavom Ustavnog suda (utemeljenom i na stavu ESLJP,

²⁹¹ Odredbe člana 377 stava 1 Zakona o obligacionim odnosima („Službeni list SFRJ”, br. 29/78, 39/85, 45/89, 57/89 i „Službeni list SRJ”, broj 31/93).

što je detaljnije objašnjeno u prethodnom tekstu) da oštećeni ne može „kao garantovano“ očekivati krivično gonjenje/krivično sankcionisanje okrivljenog/lica koje on subjektivno tretira kao učinioca krivičnog dela (kojim je neko krivičnim pravom zaštićeno dobro oštećenog, povređeno ili ugroženo) može se adekvatno ilustrirati rešenjima Ustavnog suda iz njegove „rane“ prakse, koja kao takva „živi“ i danas. To su:

Rešenje UŽ-2010/2009 od 22. decembra 2009. godine kojim je odbačena ustavna žalba podnosioca, kao privatnog tužioca u odnosu na oslobađajuće krivične presude;

Rešenje UŽ-713/2008 od 27. januara 2010. godine kojim je odbačena ustavna žalba podnosioca, kao privatnog tužioca u odnosu na oslobađajuće krivične presude i ovo rešenje Ustavnog suda se ubuduće citiralo kao referentno u brojnim kasnijim odlukama i rešenjima Ustavnog suda.

Uobičajena formulacija koja se koristi u obrazloženjima rešenja o odbacivanju ustavnih žalbi oštećenih koji su podneli krivičnu prijavu (a isto je u osnovi i kada su u pitanju ustavne žalbe oštećenih kao tužilaca/privatnih tužilaca, koji nisu „izdejstvovali“ osudu lica/okrivljenog, koje/kojeg oni subjektivno tretiraju kao učinioca krivičnog dela), svode se na početni stav Ustavnog suda da je odredbom člana 32 stava 1 Ustava zajemčeno pravo na pravično suđenje tako što je utvrđeno da svako ima pravo da nezavisan, nepristrasan i zakonom već ustanovljen sud, pravično i u razumnom roku, javno raspravi i odluči o njegovim pravima i obavezama, osnovanosti sumnje koja je bila razlog za pokretanje postupka, kao i o optužbama protiv njega.

Potom, iz takvog početnog stava, proizlazi da Ustavni sud ukazuje na to da se samim podnošenjem krivične prijave ne stiče pravo da se po podnetoj krivičnoj prijavi pokrene krivični postupak, te da podnositelj krivične prijave nema ni Ustavom, ni zakonom zajemčeno pravo da će se protiv trećeg lica voditi krivični postupak, niti da će lice koje je okrivljeno biti i osuđeno, odnosno da će mu biti izrečena određena krivična sankcija. Stoga se podnositelj ustavne žalbe u ovom slučaju, iz razloga što po njegovoj krivičnoj prijavi nije pokrenut krivični postupak, ne može pozivati na to da je osporeno rešenje nepravično. Ovakav stav je Ustavni sud izrazio u više svojih odluka (videti npr. Rešenje UŽ-713/08 od 27. januara 2010. godine, rešenje UŽ-4057/2019 itd.). Isti stav je zauzeo i Evropski sud za ljudska prava u presudi donetoj 6. aprila 2004. godine u predmetu *Krzak protiv Poljske*, predstavka broj 51515/99, st. 23–25), kada je ocenio da *Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda* ne garantuje pravo da će se protiv trećeg lica pokrenuti krivični postupak, niti da će to lice biti osuđeno, te je odbacio predstavku zbog povrede prava na pravično suđenje, jer je ocenio da je *rationae materiae* nespojiva sa odredbama *Konvencije*.

4.3.2. Povreda prava određenih kategorija oštećenih na pravično suđenje

Kada je reč o ustavnim žalbama oštećenih u pogledu kojih je Ustavni sud usvajajući takve ustavne žalbe zaključio da je povređeno pravo podnosioca ustavnih žalbi na pravično suđenje, a posebno povezano sa ustavnopravno zajemčenim pravima deteta (64 stav 3 Ustava), od značaja su pre svega dva ustavnopravna slučaja, za koje je karakteristično i da je Ustavni sud doneo odluku da se oštećenima, koji su bili maloletni u vreme izvršenja krivičnog dela prema njima, odredi odgovarajuća novčana naknada radi obeštećenja zbog pretrpljene nematerijalne štete. Radi se o sledećim slučajevima:

Prvi slučaj (UŽ-9956/2016) svodio se na usvajanje ustavne žalbe, ali *ne zbog bilo kakvog oblika diskriminacije*, iako je na tome inače insistirao punomoćnik podnosioca ustavne žalbe, tvrdeći da je javni tužilac svojim postupanjem prema načelu oportuniteta krivičnog gonjenja u njegovom uslovljenom obliku (tzv. odlaganje krivičnog gonjenja) diskriminisao oštećenog romske nacionalnosti. Naprotiv, Ustavni sud je u ovom slučaju zauzeo stav da nije postojala diskriminacija oštećenog u smislu člana 21 Ustava. Ustavna žalba je u ovom slučaju usvojena isključivo zato što je Ustavni sud zaključio da postoji *povreda prava deteta* iz člana 64 stava 3 Ustava Republike Srbije, što se u kontekstu slučaja, suštinski može povezati sa povredom načela pravičnog postupka. Naime, javni tužilac je uslovio osumnjičenog u okviru postupanja prema načelu oportuniteta krivičnog gonjenja da plati određeni novčani iznos u korist stradalih od poplava, ne uzimajući u obzir da bi bilo ne samo u pravnom smislu logičnije i celishodnije (što suštinski nije ustavnopravno relevantno) već i pravičnije (što već ima značaj u ustavnopravnom smislu) da se taj iznos isplati oštećenom, koji je bio dete u vreme izvršenja krivičnog dela, staro svega dvanaest godina. Ustavni sud je u ovom slučaju posebno imao u vidu kako člana 64 stav 3 Ustava Republike Srbije, tako i dejstvo Konvencije UN o pravima dece. Dakle, Ustavni sud je u ovom slučaju (UŽ-9956/2016) ustavnu žalbu usvojio ne zbog toga što je oštećeni bio pripadnik jedne manjinske etničke zajednice, odnosno nacionalne manjine, već isključivo zato što se radilo o detetu.

Drugi slučaj (UŽ-1526/2017) tiče se usvajanja ustavne žalbe maloletne oštećene za krivično delo trgovine ljudima, gde je u odnosu na okrivljenog, javni tužilac odustao od krivičnog gonjenja, te se odlučio za postupanje po načelu oportuniteta krivičnog gonjenja u njegovom uslovljenom obliku, što je učinjeno u fazi glavnog pretresa, a to je procesni stadijum u kojem javni tužilac nema pravo/procesnu mogućnost postupanja prema načelu oportuniteta krivičnog gonjenja, koje se može ispoljiti jedino u predistražnom postupku u vidu odbacivanja krivične prijave. Ovo je prema oceni Ustavnog suda bilo postupanje koje je u krajnjem efektu (obustava krivičnog postupka) proizvelo povredu prava podnositeljke ustavne žalbe na zabranu trgovine ljudima, koja je zajemčena članom 26 stavom 2 Ustava Republike Srbije, kao i uz to, povredu prava na suđenje u

razumnom roku, a što je takođe u širem kontekstu povezano sa načelom pravičnog postupka.

Takođe se u ovom slučaju nisu na adekvatan način u krivičnom postupku iz kojeg je proistekla javnotužilačka odluka protiv koje je podnesena ustavna žalba, prema oceni Ustavnog suda, uzele u obzir i određene međunarodne obaveze Srbije u odnosu na suzbijanje trgovine ljudima. Treba imati u vidu i da je oštećena u krivičnom postupku, koja je potom podnela ustavnu žalbu, u vreme izvršenja krivičnog dela bila *maloletna*, te da je u skladu sa pravilima Konvencije UN o pravima deteta, smatrana detetom. Ni u ovom slučaju Ustavni sud nije zaključio da je postojao bilo koji oblik diskriminacije u odnosu na oštećenu prilikom odlučivanja javnog tužioca o primeni načela oportuniteta krivičnog gonjenja.

Interesantno je i rezonovanje Ustavnog suda koje se ticalo ustavne žalbe koju je podneo oštećeni, tvrdeći da je time što je protiv okrivljenih koji su ga napali (krivično delo nasilničkog ponašanja), primenjeno načelo oportuniteta krivičnog gonjenja, a da je pritom motiv napada bio mržnja prema njemu zasnovana na njegovoj seksualnoj orijentaciji. Ustavni sud je svojom odlukom broj UŽ-7951/2015 usvojio ustavnu žalbu, te utvrdio da je radnjama Prvog osnovnog javnog tužilaštva u Beogradu u predmetu Kt. 3017/15 – Keo. 1247/15 povređeno pravo na nepovredivost fizičkog i psihičkog integriteta podnosioca ustavne žalbe iz člana 25 Ustava Republike Srbije, u vezi sa načelom zabrane diskriminacije iz člana 21 Ustava. U ovoj odluci Ustavni sud između ostalog konstatuje:

- da je članom 54a Krivičnog zakonika („Službeni glasnik RS”, br. 85/05, 88/05, 107/05, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13 i 108/14) propisano je da će, ako je krivično delo učinjeno iz mržnje zbog pripadnosti rasi i veroispovesti, nacionalne ili etničke pripadnosti, pola, seksualne orijentacije ili rodnog identiteta drugog lica, sud tu okolnost ceniti kao otežavajuću okolnost, osim ako ona nije propisana kao obeležje krivičnog dela;
- da je pozitivna obaveza države da sprovede istragu obaveza sredstva, a ne obaveza cilja, te da su nadležni državni organi obavezni da preduzmu sve razumne korake koje su imali na raspolaganju da obezbede dokaze u vezi sa kritičnim događajem (videti citiranu presudu Evropskog suda u predmetu *Milanović protiv Srbije*, stav 86);
- da nadležni državni organi moraju istragu sprovesti temeljno, odnosno moraju uvek ozbiljno da pokušaju da otkriju šta se desilo i ne bi trebalo da se oslanjaju na ishitrene ili neosnovane zaključke da bi istragu okončali, niti bi takve zaključke trebalo da koriste kao osnov za svoje odluke (videti presudu Evropskog suda u predmetu *Mađer protiv Hrvatske*, broj predstavke 56185/07, presuda od 21. juna 2011. godine, stav 112); kao i

- da prilikom istrage nasilnih događaja, kao što je zlostavljanje, državni organi imaju obavezu da preduzmu sve razumne korake da otkriju mogući diskriminatorni motiv, za šta i Evropski sud priznaje da je težak zadatak. Ustavni sud dalje ukazuje na to da obaveza države da istraži moguće diskriminatorne motive za nasilni događaj nije apsolutna, već podrazumeva obavezu da se preduzmu svi mogući koraci u tom cilju.

Ustavni sud je zatim zaključio i da stoga, tj. u vezi sa svim prethodno istaknutim, državni organi moraju učiniti sve što je razumno u datim okolnostima kako bi prikupili i osigurali dokaze, preduzeli sve praktične mere za otkrivanje istine i doneli dovoljno obrazložene, nepristrasne i objektivne odluke, bez izostavljanja sumnjivih činjenica koje mogu ukazivati na nasilje izazvano, na primer, rasnom ili verskom netrpeljivošću ili nasilje motivisano rodno zasnovanom diskriminacijom (videti presude Evropskog suda u predmetima *Nachova i drugi protiv Bugarske [VV]*, predstavke br. 43577/98 i 43579/98, presuda od 6. jula 2005. godine, stav 160, *Mudric protiv Republike Moldavije*, predstavka broj 74839/10, presuda od 16. jula 2013. godine, st. 60–64. i *Identoba i drugi protiv Gruzije*, predstavka broj 73235/12, presuda od 12. maja 2015. godine, stav 67).

Ustavni sud je konstatovao i da je, uz primenu načela uslovljenog oportuniteta krivičnog gonjenja, nakon uplate iznosa od po 60.000,00 dinara od strane osumnjičenih, krivična prijava podneta protiv V .R. i L. O. odbačena. Ustavni sud je stanovišta da je mogućnost odlaganja krivičnog gonjenja, uz ispunjenje određenih uslova propisanih odredbama Zakonika o krivičnom postupku, sama po sebi legitimna, te da je ustavnopravno prihvatljiva, s obzirom na to da ona načelno ne mora biti u suprotnosti sa interesima oštećenog krivičnim delom. Ovo se posebno objašnjava i stavom da primena načela oportuniteta krivičnog gonjenja, iako načelno ustavnopravno prihvatljiva, ne mora biti opravdana u svakom konkretnom slučaju, a naročito kada se radi o uslovljenom oportunitetu krivičnog gonjenja, s obzirom na vrstu i prirodu obaveze koja je tada određena osumnjičenom i kategoriju oštećenog o kojem se radi (videti Odluku Ustavnog suda UŽ-9956/2016 od 29. decembra 2020. godine).

Imajući u vidu izloženo, Ustavni sud je stanovišta da je u konkretnoj situaciji, pre odlaganja krivičnog gonjenja odnosno odbacivanja krivične prijave, bilo potrebno istražiti postojanje diskriminatornog motiva na strani osumnjičenih i ovoj okolnosti dati adekvatan značaj, u skladu sa citiranom praksom Evropskog suda. Ovo, pre svega zbog postojanja jasnih indicija koje ukazuju na to da je krivično delo izvršeno iz mržnje odnosno da je napad na podnosioca učinjen zbog njegove pretpostavljene seksualne orijentacije (počinioci su prilikom napada, prema navodima podnosioca, dovikivali podnosiocu: „Stoj pederčino!” i „Gde si pošao pederčino?”, pri čemu su mu, kada su ga oborili na tlo, i dok su ga šutirali, sve vreme dovikivali da je „pederčina”).

Ustavni sud, takođe, konstatuje da tužilaštvo prilikom razmatranja primene načela oportuniteta krivičnog gonjenja, osim ispunjenosti formalnih zakonskih uslova iz člana

283 Zakonika o krivičnom postupku, u svakom konkretnom slučaju ocenjuje i da li je odlaganje gonjenja i odbacivanje krivične prijave celishodno sa aspekta javnog interesa ili je ipak potrebno sprovesti krivični postupak, bez obzira na ispunjenost formalnih uslova za primenu oportuniteta. U navedenom smislu, Ustavni sud smatra da su motiv navodnog napada i okolnost da li je podnosilac ustavne žalbe napadnut usled mržnje zasnovane na njegovoj pretpostavljenoj seksualnoj orijentaciji, svakako bili od značaja za procenu javnog interesa za sprovođenje krivičnog postupka, a pogotovo imajući u vidu težinu položaja LGBT osoba u savremenom društvu.

U odnosu na ovu odluku Ustavnog suda, bila su i dva izdvojena mišljenja sudija Ustavnog suda (sudija dr Tijana Šurlan i sudija dr Milan Škulić). U oba izdvojena mišljenja se, između ostalog, tvrdi da nije opravdano da se takva ustavna žalba usvoji, a onda svede samo i isključivo na *deklarativan nivo*, bez donošenja odluke i o usvajanju zahteva podnosioca da mu se naknadi nematerijalna šteta. Jedno od izdvojenih mišljenja (sudije dr Milana Škulića), posebno se temelji na:

- objašnjenju da krivično zakonodavstvo Srbije ne poznaje „zločin iz mržnje”, koji shodno tome, kao takav, uopšte i nije zakonska kategorija, iako naravno, nije sporno da ustavnopravni sistem Srbije obezbeđuje pojačanu krivičnopravnu zaštitu ljudima koji su žrtve krivičnih dela učinjenih iz specifične mržnje prema određenoj grupi kojoj pripadaju (propisivanje obavezne otežavajuće okolnosti), što je u potpunosti opravdano;
- objašnjenju dometa relativno novije prakse Ustavnog suda u pogledu usvajanja ustavnih žalbi oštećenih krivičnim delima,²⁹² a koja uopšte nije relevantna za usvajanje ustavne žalbe zbog diskriminacije u konkretnom slučaju;
- isticanju da je diskriminacija suštinski veoma „teška reč”, koja u konkretnom slučaju nije dokazana na način koji je imanentan krivičnoprocesnim dokaznim standardima u pravnoj državi, ali je uprkos tome, njeno postojanje Ustavni sud utvrdio tako što se opredelio kako za izrazito instanciono odlučivanje, tako i za drastično upuštanje u utvrđivanje činjeničnog stanja, što sve, naravno, uveliko prevazilazi ne samo prirodu ustavnosudskog odlučivanja već i ustavne i zakonske limite kojima se striktno ograničava delovanje Ustavnog suda;
- objašnjenju da je Ustavni sud potpuno pogrešno dao značaj smernicama OEBS-a i Yukom-a, u čijoj su izradi učestvovali „predstavnici” Republičkog javnog tužilaštva, koje se tiču krivičnog gonjenja za „zločine iz mržnje” (*Sic*), a naročito stoga, što su te „smernice” donesene 2017. godine, a krivična prijava koja se tiče događaja, koji je kasnije bio predmet odlučivanja i Ustavnog suda, podnesena je ranije – 2015. godine;

²⁹² Najvažniji primeri te prakse, koji se tiču posebne zaštite maloletnih oštećenih, navedeni su i sumarno analizirani u prethodnom tekstu ovog rada.

- isticanju da u spisima predmeta apsolutno nema dokaza da je do napada u konkretnom slučaju došlo iz „homofobičnih motiva“, jer napadači negiraju takve motive, a oštećeni „mrzilački“ motiv za napad prepoznaje u izrazima „peder“ i „pederčina“, koji su mu upućeni. objašnjenju, povezanim sa već isticanim pogrešnim upuštanjem Ustavnog suda u instanciono odlučivanje i utvrđivanje činjeničnog stanja, što uveliko i u stvari, drastično prevazilazi ulogu Ustavnog suda u pravnom sistemu, jer Ustavni sud nema nikakvu „kristalnu kuglu“, niti se može očekivati da takvu „kuglu“ i mogućnost „apsolutnog proveravanja“ tvrdnji oštećenog (koje ne potkrepljuje ne samo ni bilo koji drugi akter događaja već ne postoji ni bilo koji drugi „potkrepljujući“ dokaz) ima i javni tužilac;
- isticanju da su u odluci Ustavnog suda uglavnom pogrešno analizirani predmeti iz prakse Evropskog suda za ljudska prava, što se odnosi na dva osnovna aspekta: a) minimalni nivo ozbiljnosti određenog događaja, te b) pitanje delotvorne istrage, što je povezano sa drastičnim upuštanjem Ustavnog suda u ocenu isključivo činjeničnih pitanja;
- ukazivanju na pogrešno rezonovanje u odluci Ustavnog suda, koje se tiče delotvorne istrage, uz upuštanje Ustavnog suda u ocenu isključivo činjeničnih pitanja;
- objašnjenju koje se tiče netačnog zaključivanja Ustavnog suda, koje je u izrazitoj kontradiktornosti sa podacima sadržanim u spisima krivičnog predmeta, iz kojeg je proizišla ustavna žalba, da u konkretnom slučaju nije ispitano postojanje „homofobičnog motiva“, odnosno tzv. mrzilačkog motiva za napad;
- isticanju da je Ustavni sud u svojoj odluci neke međunarodnopravne obaveze Srbije pogrešno apostrofirao, dok su u istoj odluci druge međunarodnopravne obaveze Srbije potpuno prenebregnute i „zaboravljene“;
- objašnjenju da iz karaktera i dejstva odluke Ustavnog suda proizlazi da je on takvom svojom odlukom praktično samo omogućio da Evropski sud za ljudska prava na jedan izrazito „olakšan“ i pojednostavljen način usvoji buduću predstavku istog lica, koje je prethodno podnelo ustavnu žalbu, a čiji je zahtev za naknadu nematerijalne štete Ustavni sud odbio, iako je utvrdio da mu je povređeno pravo na zaštitu od diskriminacije, što predstavlja očigledan paradoks;
- isticanju da ogromna važnost suzbijanja svakog oblika diskriminacije u društvu i u pravnom sistemu, te potpuno opravdan *ratio legis* pojačane krivičnopravne zaštite od bilo kojeg oblika diskriminacije nikako ne sme biti razlog za pogrešno rezonovanje Ustavnog suda, koji naglašeno „fokusirano“ utvrđuje diskriminaciju i tamo gde za nju apsolutno nema dokaza, upuštajući se, kao što je to već prethodno objašnjeno, mimo ustavnih i zakonskih limita, u jedno izrazito instanciono odlučivanje i lakonski rešavajući u svojoj odluci i pitanja koja su činjeničnog karaktera, čime se odstupa od Ustavom i zakonom ustanovljene uloge Ustavnog suda u pravnom sistemu Republike Srbije.

U izdvojenom mišljenju se posebno ukazuje na upuštanje Ustavnog suda u ocenu dokaza, što nije imanentno njegovoj funkciji, a pritom je u konkretnom slučaju, već u *prima facie* smislu jasno da se praktično ne može nedvosmisleno i bez dileme (a u takvim situacijama i inače važi načelo *in dubio pro reo*), dokazati „pravi” motiv napada, koji praktično ostaje „u sumnji”.

Sušтина je u rečima koje su upućene oštećenom, a te reči imaju po definiciji dvosmisleno značenje. Tako prema *Velikom rečniku stranih reči i izraza*, autori Ivan Klajn i Milan Šipka, 5. izdanje, Beograd, 2010, (str. 920), reč „peder” znači: 1) muškarac koji oseća polni nagon prema osobama istog pola, isto što i *homoseksualac*, a pod alternativno 2) nepreduzumljiva inertna osoba, mlakonja, nekarakterna osoba, pokvarenjak. Prema *Rečniku srpskog jezika Matice srpske*, grupa autora, prvi autor Milica Vujanić, Beograd, 2011 (str. 905), reč „peder” znači: 1) homoseksualac ili 2) bezvredna, prezrenja dostojna osoba. Prema *Rečniku muške tipologije u beogradskom žargonu – „Savremeni srpski jezik”*.²⁹³ Pored toga, reč „peder” se koristi u žargonskom načinu obraćanja mladih osoba. Žargon primer reči „peder” je izdajica. Reč „peder” je imenica koja je uvredljiva, a više se ne odnosi na muško–mušku ljubav. – Sličan izraz reči „peder” je „kreten”, „idiot” (prema internet izvoru ova dva izraza su najbližnja – 77%, dok je manje sličan izraz „homoseksualac” – 76%). – Reč „peder” koristi se da označi osobu koja je „cinkaroš”, ili „koja se pravi da je ono što nije”. Prema Vikipediji, reč „peder” je žargonski izraz koji se „upotrebljava i kao naziv za čoveka koji se smatra lošim, a može biti čak i način obraćanja među prijateljima”. U jednoj doktorskoj disertaciji – *Leksika pogrdnog značenja u imenovanju čoveka u srpskom jeziku*, autorke Jovane B. Jovanović,²⁹⁴ reč peder spominje se nekoliko desetina puta, a pretežno je njeno značenje uvredljivo, ponižavajuće, pogrdno, pežorativno i sl., pa se ova reč tako između ostalog, objašnjava i na str. 186–187, kao vid: „b) pogrdne semantičke realizacije leksema kojima se primarno imenuje čovek na osnovu seksualnog opredeljenja”, a što može biti, između ostalog: „bezvredna, prezrenja dostojna osoba (o muškarcu); pogrdne semantičke realizacije zasnovane na stereotipnoj percepciji pola – npr.: baba, žena, tetka, strina i dr. – u imenovanju muškarca koji je od strane kolektiva percipiran kao nedovoljno snažan, odvažan, muževan i sl. Ovo se povezuje i s tim da se „u patrijarhalnoj društvenoj zajednici ženski pol smatra ‘slabijim’, ‘nežnijim’, ‘osetljivijim’, ‘bojažljivijim’, te ove komponente predstavljaju implicitne seme kolektivne ekspresije u strukturi značenja leksema kojima se primarno označavaju.”

²⁹³ Dostupno na: <https://www.xxzmagazin.com/recnik-muske-tipologije-u-beogradskom-zargonu>, pristupljeno 13. 4. 2022, kao i <https://radiogornjiograd.wordpress.com/2016/03/01/recnik-muske-tipologije-u-beogradskom-zargonu>, pristupljeno 13. 4. 2022. godine.

²⁹⁴ Dostupno i na: [https://uvidok.rcub.bg.ac.rs/handle>Doktorat](https://uvidok.rcub.bg.ac.rs/handle/Doktorat), pristupljeno 13. 4. 2022, i <https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/10311m>, pristupljeno 13. 4. 2022. godine.

Takođe, treba imati u vidu i da u se u sudskoj praksi redovnih sudova, kada se radi o krivičnom delu uvrede, izjava kojom se određenom licu – pasivnom subjektu/oštećenom krivičnim delom uvrede/privatnom upućuju reči kojima se tvrdi da je on „peder“, tretiraju kao izjave koje su uvredljivog karaktera, a najčešće nema ni govora o tzv. homofobiji. Dakle, suština ovih objašnjenja različitih, ali svakako pogrdnih značenja konkretne imenice, jeste u tome da se na temelju samo tih reči upućenih oštećenom nikako ne može bez sumnje utvrditi da se radilo o tzv. homofobičnom napadu, odnosno da se radilo o krivičnom delu čiji je motiv bio primarno utemeljen na seksualnoj orijentaciji oštećenog.

Naravno, svakako, već na temelju podataka u spisima, postoji velika sumnja da se radilo baš o takvom („mrzilačkom“) motivu, ali *sumnja* sama po sebi, u krivičnom postupku, čak ni kada postoji u izrazito visokom stepenu, nikada nije dovoljna da se tretira kao *izvesnost*. Konačno, a to se čini i posebno značajnim, kada je reč o usvajanju ustavne žalbe utemeljene na tvrdnji da je oštećeni žrtva diskriminacije u vezi sa „zločinom iz mržnje“, kao što je to već i objašnjeno delimično u prethodnom tekstu, Ustavni sud čini samo „jedan korak“, koji nije i „potpun“. Naime, time što Ustavni sud kao nesporno prihvata da se radi o „zločinu iz mržnje“, koji „nije adekvatno/dovoljno istražen“, a pritom, ne usvajajući i zahtev podnosioca za naknadnom nematerijalne štete, praktično samo „širo otvara vrata“ podnosiocu ustavne žalbe (koji stoga, nije izgubio *status žrtve*), da takvu naknadu dobije u postupku pred Evropskim sudom za ljudska prava.

4.3.3. Ustavne žalbe oštećenih u kontekstu povrede prava na život

U određenim situacijama Ustavni sud se meritorno bavi mogućom povredom prava na život, u kontekstu, pre svega, određenih odluka redovnih sudova, a primarno u pogledu procesne povrede prava na život. Ovo se u osnovi svodi na problem delotvornosti/nedelotvornosti krivičnih istraga u konkretnim slučajevima, te uopšte pitanja efikasnosti/neefikasnosti konkretnih krivičnih postupaka, čiji su predmeti bili krivična dela iz kojih bi mogla proizići potencijalna povreda prava na život, kao što je ne samo ubistvo, teško ubistvo, već i krivična dela protiv zdravlja, poput nesavesnog lečenja, neka saobraćajna krivična dela itd., pa i slučajevi samoubistva, u odnosu na koje su oštećeni smatrali da se radi o ubistvu. Tada se radi o *procesnom aspektu povrede prava na život*. U kontekstu odlučivanja Ustavnog suda o povredi prava na život, ova vrsta povrede nije česta, ali je znatno češća od retkog *materijalnog aspekta povrede prava na život*. U daljem tekstu će se ilustrovati primeri kako procesne, tako i materijalne povrede prava na život u praksi Ustavnog suda Srbije.

Ustavne žalbe oštećenih u kontekstu procesnog aspekta povrede prava na život: Ustavne žalbe oštećenih koje su se ticale potencijalne povrede prava na život su u praksi

Ustavnog suda, pre svega, posmatrane u kontekstu eventualnog procesnog aspekta povrede prava na život, što se svodi na pitanje efikasnosti istrage u konkretnom slučaju i, uopšte, efikasnosti odlučivanja u krivičnom postupku u konkretnoj situaciji eventualno sumnjive smrti, koja bi potencijalno mogla biti i ishod nekog krivičnog dela, poput ubistva. Dakle, i onda kada je Ustavni sud usvajao ustavne žalbe po osnovu utvrđivanja da je podnosiocu povređen procesni aspekt povrede prava na život, time se ni u kom slučaju nije dovodio u pitanje stav redovnih krivičnih sudova da konkretna smrt nije posledica krivičnog dela, ili da nije proizišla iz radnje nekog lica koje nije obuhvaćeno odlukom redovnog krivičnog suda, da je nešto svesno zataškavano u redovnom krivičnom postupku i sl., već se samo utvrđivalo da u konkretnom slučaju nije sprovedena delotvorna istraga, odnosno nije uopšte vođen efikasan krivični postupak, što se suštinski u velikoj meri „poklapa”, te „dodiruje” i sa pitanjem suđenja u razumnom roku.

Svojom odlukom UŽ-4527/2011 u jednom veoma poznatom slučaju, medijski i izuzetno „eksploatisanom”, čak sa elementima nekada i tzv. spinovanja, Ustavni sud je usvojio ustavnu žalbu J. J. i P. M. i utvrdio da je propuštanjem nadležnih državnih organa – Višeg javnog tužilaštva u Beogradu u predmetu Ktn. 295/08 (ranije Okružnog javnog tužilaštva u Beogradu u predmetu Ktn.Vp. 1/05) i Višeg suda u Beogradu u predmetu Kri. 1042/11 (ranije Okružnog suda u Beogradu – Vojno odeljenje u predmetu Vp.Kri 2/05, odnosno Okružnog suda u Beogradu u predmetu Vp.Kri. 8/08) povređeno pravo podnosioca ustavne žalbe na život zajemčeno odredbom člana 24 stava 1 Ustava Republike Srbije. Ustavni sud je utvrdio pravo podnosioca ustavne žalbe na naknadu nematerijalne štete svakom u iznosu od po 5000 evra, u dinarskoj protivvrednosti obračunatoj po srednjem kursu Narodne banke Srbije na dan isplate. Naknada se isplaćuje na teret budžetskih sredstava – razdeo Ministarstva pravde i državne uprave, te naložio Višem javnom tužilaštvu u Beogradu i Višem sudu u Beogradu da preduzmu sve mere kako bi se konkretan prekrivični postupak okončao u najkraćem roku.

Odluka o usvajanju ustavne žalbe (UŽ-4527/2011) temelji se suštinski na stavu Ustavnog suda da slučaj smrti dva vojnika na odsluženju vojnog roka, koji je bio istraživan kao moguć međusobni obračun, gde je jedan vojnik ubio drugog, a potom izvršio samoubistvo, uz mogućnost obrnutih uloga, ili kao ubistvo obojice vojnika od strane treće osobe, nije bio efikasno istražen u konkretnim okolnostima. Te su okolnosti, između ostalog, obuhvatale i veliki broj veštačenja, od kojih je jedno izvršeno u SAD, kao i niz drugih dokaznih radnji, poput ispitivanja svedoka, od kojih su neki bili nedostupni, a u pogledu nekih je donošena odluka o oslobađanju od čuvanja tajne.

U svojoj odluci UŽ-4527/2011, Ustavni sud konstatuje da, iako Ustav ne garantuje pravo da će se krivični postupak protiv trećih lica voditi, a da se, prema ustaljenoj praksi Ustavnog suda, garancije prava na pravično suđenje iz člana 32 Ustava mogu priznati oštećenom samo ako je u krivičnom postupku postavio imovinskoppravni zahtev, u

konkretnom slučaju je od odlučujućeg značaja činjenica da je reč o postupku koji se vodi u vezi sa povredom prava na život koje je zajemčeno članom 24 stavom 1 Ustava. Ustavni sud primećuje i da prema stavu Evropskog suda za ljudska prava, pravo na život spada u „tvrdog jezgra“ ljudskih prava koja se jemče svakom licu, u svim okolnostima i na svim mestima i ne može da bude predmet bilo kakvog ograničenja ili derogiranja. U odluci se u pogledu prava na život utvrđuje da je reč o jednom od prava koje utemeljuje slobodu i čije postojanje podrazumeva pozitivnu obavezu države da preduzme sve potrebne mere kako bi se zaštitio život lica koje je pod njenom nadležnošću (videti presudu Evropskog suda za ljudska prava u predmetu *L.C.B. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, od 9. juna 1998. godine, izveštaj 1998-III, stav 36). Ova pozitivna obaveza države obuhvata materijalnopравни i procesnopравни aspekt.

Ustavni sud u svojoj odluci UŽ-4527/2011 utvrđuje i da sa materijalnopravnog aspekta pozitivna obaveza države podrazumeva preduzimanje svih neophodnih mera kako do nasilne smrti ne bi došlo, a to pretpostavlja uspostavljanje pravnog okvira koji treba da pruži efikasnu zaštitu od pretnji usmerenih na pravo na život (videti, mutatis mutandis, presudu Evropskog suda za ljudska prava *Osman protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, od 28. oktobra 1998. godine, izveštaj 1998-VIII, st. 115 i 116). Zbog toga je neophodno postojanje delotvornih krivičnopravnih i drugih normi koje bi odvrćale od vršenja krivičnih dela protiv života lica, kao i procesnih mehanizama za sprečavanje, suzbijanje i kažnjavanje povreda tih normi (videti: presudu Evropskog suda za ljudska prava *Streletz, Kessler i Krenz protiv Nemačke*, od 22. marta 2001. godine, stav 86). Ova obaveza se proširuje i na preduzimanje preventivnih mera radi zaštite života, posebno u odnosu na opasne delatnosti koje potencijalno predstavljaju rizik za život (u tom smislu videti i presudu Evropskog suda za ljudska prava *Oneryildiz protiv Turske*, od 30. novembra 2004. godine, stav 107).

Ustavni sud primećuje da se, posmatrana sa procesnopravnog aspekta, pozitivna obaveza države, u slučaju kada je neko lice lišeno života, sastoji u sprovođenju nezavisne i delotvorne istrage (videti presudu Evropskog suda za ljudska prava *McKerr protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, od 4. maja 2001. godine, stav 111), što podrazumeva postojanje efikasnog sudskog sistema u okviru kojeg će biti sproveden postupak koji ne mora nužno po svom karakteru da bude krivični. Ustavni sud je zaključio da, imajući u vidu sve izneto, kao i činjenicu da je u konkretnom slučaju reč o smrti dva vojnika – sinova podnosilaca ustavne žalbe, koja je nastupila dok su bili na služenju vojnog roka u Vojski državne zajednice Srbija i Crna Gora u kasarni Topčider u Beogradu, smatra da je obaveza državnih organa, u konkretnom slučaju nadležnih pravosudnih organa – javnog tužilaštva i suda – bila da upravo u okviru pretkrivičnog postupka delotvorno istraže okolnosti pod kojima se događaj odigrao i da utvrde eventualnu odgovornost određenih lica. S obzirom na navedeno, Ustavni sud je ocenio da pozitivnu obavezu države u zaštiti prava sadržanog u članu 24 stavu 1 Ustava, a koja podrazumeva brzo i efikasno ispitivanje

predmeta konkretnog slučaja, bez nepotrebnog odlaganja, treba ceniti u okviru procesnopravnog aspekta prava na život, i to u odnosu na prekrivični postupak koji se na predlog nadležnog tužilaštva vodi pred Višim sudom u Beogradu u predmetu Kri. 1042/11. Analizirajući broj preduzetih radnji i njihovo trajanje, a imajući u vidu da se sa procesnopravnog aspekta prava na život, u okolnostima kakve postoje u ovom predmetu, u načelu zahteva preduzimanje istražnih radnji koje su takve da mogu dovesti do utvrđenja identiteta odgovornih, a da ni nakon skoro osam godina od smrti sinova podnosilaca ustavne žalbe prekrivični postupak nije okončan, niti se pouzdano zna pod kojim okolnostima su oni nastradali i ko bi mogao biti odgovoran, Ustavni sud je ocenio da osnovna svrha ovakve „istrage“, koja je trebalo da osigura delotvorno sprovođenje zakona koji štite pravo na život, nije obezbeđena, iako je obaveza nadležnih organa da sprovedu hitnu i delotvornu „istragu“ u smislu zaštite prava na život od vitalnog značaja za održavanje poverenja javnosti u vladavinu prava i pravnu sigurnost.

U daljem tekstu će se analizirati primer iz prakse Ustavnog suda Srbije, kada se uz usvajanje ustavne žalbe u pogledu materijalnog aspekta povrede prava na život, ustavna žalba odbija u pogledu procesnog aspekta prava na život. Kada je reč o pravu na delotvornu istragu u vezi sa čl. 24 i 25 Ustava, što suštinski ima značaja i kada se radi o oceni da li je povređen procesni aspekt prava na život, ali nekada i u odnosu na druga prava, poput prava na telesni integritet, zaštitu od mučenja itd., od značaja je stav Ustavnog suda, izražen u nekim njegovim odlukama, poput odluke UŽ-5947/2018, kojom je *odbijena* ustavna žalba. U ovoj svojoj odluci je Ustavni sud posebno zaključio da prema važećem Zakoniku o krivičnom postupku Srbije, predistražni postupak suštinski i *de facto* ima značaj istrage, ne samo zato što formalna istraga (koja podrazumeva donošenje naredbe nadležnog javnog tužioca), nije obavezna, jer je moguće pod određenim Zakonikom propisanim uslovima, podneti i neposrednu optužnicu, isto kao što formalne istrage nema ni u skraćenom postupku, već primarno zato što predistražni postupak ima odgovarajući *istražni karakter*, što je osnovna i suštinska karakteristika svake krivične istrage. Naime, predistražni postupak suštinski predstavlja vrstu „istrage“, jer iako se terminološki tako ne označava, niti se donosi bilo kakva formalna odluka kojom predistražni postupak započinje, poput naredbe o sprovođenju istrage, svrha predistražnog postupka je da se „istraži“ potencijalno krivično delo, što znači da krivični postupak Srbije u stvari poznaje dve *istražne faze*: 1) neformalnu istragu – predistražni postupak i 2) istragu, koja se sprovodi na osnovu formalne odluke (naredba javnog tužioca). U stvari, predistražni postupak ima izrazito istraživački karakter u krivičnopravnom smislu, u praksi čak i znatno više, nego formalna istraga. Ovo je tako i stoga što se predistražni postupak vodi na nivou postojanja *osnova sumnje*, a to je isti procesno relevantan stepen sumnje koji je potreban i za vođenje formalne istrage, koja započinje formalnom naredbom javnog tužioca, bilo u pogledu nepoznatog učinioca, bilo kada se radi o istrazi usmerenoj protiv poznatog osumnjičenog. Tako je i zato što

predistražnim postupkom formalno rukovodi javni tužilac, uz mogućnost da u toj fazi na adekvatan način koristi policiju za prikupljanje relevantnih informacija, a javni tužilac takođe vodi i formalnu istragu. Pored toga, predistražni postupak se, isto kao i istraga, može voditi samo u pogledu krivičnih dela za koja se krivično gonjenje preduzima po službenoj dužnosti. Dakle, time što je u konkretnom slučaju u odnosu na konkretne okrivljene vođen predistražni postupak, u potpunosti je ispunjena obaveza države da sprovede nezavisnu i delotvornu istragu, kada se radi o lišenju života, što proizlazi kako iz Ustavom zajemčenog prava na život, te na njemu utemeljenoj praksi samog Ustavnog suda, tako i iz prethodno objašnjenih stavova Evropskog suda za ljudska prava.

Ustavne žalbe oštećenih u kontekstu materijalnog aspekta povrede prava na život: Jedna skorašnja odluka Ustavnog suda ticala se materijalnog aspekta povrede prava na život, što je inače veoma retko u praksi Ustavnog suda. Radi se o odluci UŽ-739/2015, koja se ticala ustavne žalbe majke i sestre vojnika, koji je tokom služenja redovnog vojnog roka izvršio samoubistvo u periodu kada je obavljao stražarsku dužnost.

Ustavni sud je usvojio ustavnu žalbu podnosilaca A. K. i M. K., te utvrdio da je podnositeljicama ustavne žalbe propuštanjem dužnog nadzora ovlašćenih službenih lica Vojske Srbije i Crne Gore onog dana tokom 2004. godine kada je njihov sin i brat izvršio samoubistvo tokom služenja vojnog roka povređen materijalni aspekt prava na život iz člana 24 Ustava Republike Srbije. Ustavni sud je utvrdio pravo podnositeljki ustavne žalbe na naknadu nematerijalne štete svakoj u iznosu od po 5000 evra u dinarskoj protivvrednosti po srednjem kursu Narodne banke Srbije na dan isplate, a ta naknada se isplaćuje na teret budžetskih sredstava – razdeo Ministarstva pravde, u roku od četiri meseca od dana dostavljanja odluke Ustavnog suda Ministarstvu.

Ustavni sud je pored toga u predmetu UŽ-739/2015 odbio u odnosu na procesni aspekt prava na život iz člana 24 Ustava kao neosnovanu ustavnu žalbu podnositeljki izjavljenu protiv akta Višeg javnog tužilaštva u Leskovcu Ktpo. 135/14 od 26. decembra 2014. godine i radnji Osnovnog javnog tužilaštva u Leskovcu u predmetu Ktn. 973/12.

Ustavna žalba je usvojena u pogledu povrede materijalnog aspekta prava na život jer je Ustavni sud celovitom analizom ustavnopravnog predmeta UŽ-739/2015 zaključio da do samoubistva vojnika u svetlu svih relevantnih okolnosti ne bi došlo da su nadležni vojni organi pravovremeno uočili da on u konkretno vreme tokom služenja vojnog roka nije suštinski bio sposoban za stražarsku dužnost, koja je, po definiciji, skopčana sa velikim naporom i stresom.

Naime, Ustavni sud je smatrao da je, kada se radi o oceni osnovanosti materijalnog aspekta prava na život iz člana 24 Ustava, u konkretnom slučaju neophodno odgovoriti na pitanje da li se s obzirom na sve relevantne okolnosti konkretnog događaja može smatrati da je država ispunila svoju obavezu da u dovoljnoj meri i na realno raspoložive i adekvatne načine zaštiti život podnosioca ustavne žalbe dok se nalazio na odsluženju

obaveznog vojnog roka, te deluje preventivno u odnosu na mogući gubitak života vojnika, što se u konkretnom slučaju, pre svega, tiče sprečavanja samoubistva vojnika tokom odsluženja redovnog vojnog roka.

Primenom opštih principa koje sud obrazlaže u okviru ove odluke na konkretan slučaj, kada je reč o preventivnom materijalnom aspektu prava na život iz člana 24 Ustava, Ustavni sud je utvrdio da je pokojni vojnik D. K. u prijemnom upitniku naveo da želi da odloži odlazak u vojsku jer je imao „određenih problema“; da nakon završene osnovne škole nije uspeo da upiše Vojnu gimnaziju, što ga je, po izjavi majke, u tom trenutku „demoralisalo“ (ali kasnije uspešno završava srednju školu kao odličan đak i student više škole); da je od strane komandira čete u koju je raspoređen po prijemu okarakterisan „da se po svom ponašanju odmah izdvojio od drugih jer je bio izuzetno ćutljiv i povučen, zbog čega je dat nalog komandirima odeljenja da obrate pažnju na njega i da u opuštenim razgovorima saznaju razloge takvog ponašanja, jer je u razgovoru sa komandirima negirao postojanje bilo kakvih problema; da je bio dobar i uzoran vojnik i sa svim vojnicima u dobrim odnosima, ali da je svaki slobodan trenutak koristio da se povuče u sebe i ćuti; da su krajem juna 2004. godine roditelji posredno obavestili komandira čete da se pokojni D. K. drugačije ponaša i da su primljeni na razgovor 4. avgusta 2004. godine kada su došli u posetu, pri čemu je vojnik D. K. i dalje negirao da ima bilo kakav problem u jedinici, te da se u toku tog razgovora rasplakao izražavajući strah da će ga ostali vojnici „zezati“ kada saznaju za dolazak roditelja i za plakanje, što je komandir negirao tvrdeći da niko neće saznati za taj razgovor; da je u svom iskazu jedan od vojnika, koji je samo iz viđenja poznavao D. K, rekao da je vojnik D. K. bio karakterističan po tome što je na sva pitanja odgovarao samo klimanjem glave; da je drugi vojnik izjavio da je vojnika D. K. poznavao kao dobrog druga i korektnog dečka, ali da je bio dosta povučen i stalno je pokušavao da se izoluje, ali da je uvek negirao postojanje problema; da je njegova ćutljivost i povučenost bila uočljiva svima koji su povodom kritičnog događaja ispitivani; da se sa vikend odsustva vratio 23. avgusta 2004. godine, a za stražu je bio raspoređen za 26. i 27. avgust 2004. godine te je 24. avgusta 2004. godine počela priprema straže; da je večer pre kritičnog događaja 26. avgusta oko 20.00 sati prijavio nestanak novca (4000 dinara), za koji je vojnoj policiji tvrdio da mu je ukraden, ali je odbio da napiše pisanu izjavu o tom događaju i na pitanje da li sumnja na nekoga izjavio: „Nije bitno, nije važno“; da je iste večeri – 26. avgusta 2004. godine oko 22.40 sati razgovarao sa majkom oko 20 minuta i da joj je prijavio nestanak novca, nakon toga je imao pet propuštenih poziva od sestre na koje se nije odazivao; da je mesec dana pre kritičnog događaja izbegavao telefonske razgovore sa ocem i nije odgovarao na pozive; da su roditelji, ujak i ujna dolazili u posetu i predlagali da ga vode psihologu jer su приметili da je smršao i da se nešto dešava, ali je on to odbio; da je bio na straži od 23.00 sata 26. avgusta do 01.00 sat 27. avgusta 2004. godine, nakon čega je imao četiri

sata pauze, pa potom stražu u 05.00 sati do 07.00 sati 27. avgusta 2004. godine; da se kritični događaj desio 27. avgusta u 07.05 sati u praznoj spavaonici.

Ustavni sud je utvrdio da je tek nakon kritičnog događaja, u sprovedenoj psihološko-psihijatrijskoj autopsiji suicida vojnika D. K., odnosno na temelju takve stručne analize, utvrđeno da se na osnovu ispoljenog ponašanja, poznavanja porodične situacije i hetroanamnestičkih podataka analizom strukture ličnosti vojnika D. K, zaključeno da je on bio osoba sa biološko-socijalnom predispozicijom za anksiozno-depresivno reagovanje i pasivno-zavisnom strukturom ličnosti, što je predstavljalo glavnu osnovu na koju su se samo nadovezali situacioni frustrirajući činioci, što je u datom trenutku rezultiralo suicidalnim činom. Ustavni sud je smatrao da je navedenu analizu trebalo sprovesti znatno ranije, odnosno pre prijema pokojnog D. K. na redovno služenje vojnog roka, te u skladu sa tom analizom odlučiti da li je bilo opravdano razmotriti mogućnost odlaganja njegovog prijema u vojsku. Konačno, takva stručna analiza se morala sprovesti i nakon uočavanja bitnih promena u ponašanju vojnika D. K., što su nesporno primetili ne samo njemu bliske osobe koje su ga posećivale već i nadležni u njegovoj jedinici, a što je sve ukazivalo na određene ozbiljne probleme koje je vojnik D.K. imao tokom služenja redovnog vojnog roka.

Polazeći od svega navedenog, a imajući u vidu da je nakon kritičnog događaja i izvršene psihološko-psihijatrijske autopsije suicida vojnika D. K. od strane ekspertiznog vojnog tima dat predlog da se, kao mera prevencije suicida u vojsci, pooštre kriterijumi selekcije regruta prilikom njihove ocene sposobnosti za vojsku i ozbiljno preispita opravdanost zahteva za odlaganje služenja vojnog roka, kao i da se posebna pažnja posveti regrutima koji u svojoj anamnezi imaju ocenu – nesposoban za učenika Vojne gimnazije, te da je potrebno da se u vojnoj sredini radi na otklanjanju uočenog „fenomena iscrpljivanja“ kod vojnika koji se preterano angažuju na raznim zadacima, a naročito se učestalo upućuju na stražarsku dužnost, kao i da treba voditi računa o individualnom stepenu izdržljivosti svakog pojedinca i naći adekvatniji ritam straže od postojećeg, koji je jako iscrpljujući, Ustavni sud je smatrao da nadležni vojni organi nisu preduzeli sve neophodne mere koje su se od njih razumno mogle očekivati, kako bi se, najpre pravilno procenilo da li je i u kojoj meri je pokojni D. K. bio psihološki spreman za preuzimanje i obavljanje vojnih dužnosti koje se od vojnika zahtevaju u toku obaveznog odsluženja vojnog roka, a potom i da posvete veću pažnju problemima sa kojima se mladi vojnik u toku služenja vojnog roka suočava imajući u vidu različit stepen izdržljivosti svakog pojedinca posebno.

Po oceni Ustavnog suda, činjenica da je vojnik D. K. vidno promenio telesnu težinu, njegova povučenost i konstantna težnja za izolovanjem, odbijanje telefonske komunikacije sa roditeljima, okolnost da je prijavio da ima problem (sumnja u krađu novca), po oceni Ustavnog suda bili su dovoljni pokazatelji, koje su nadležni vojni organi bili dužni da blagovremeno uoče, a koji su, svakako, ukazivali na potrebu pružanja stručne pomoći vojniku D. K, koja je u konkretnom slučaju izostala.

Kako obavljanje stražarske dužnosti samo po sebi uvek predstavlja specifičan rizik, jer vojnici koji su na straži imaju pri sebi oružje i municiju, a pritom su u određenom vremenskom periodu izloženi pojačanim fizičkim i psihičkim naporima, zbog redovnih smena straže, što po definiciji, najčešće, podrazumeva konstantan umor i neispavanost, Ustavni sud smatra da je uvek potrebno pažljivo proceniti da li su konkretni vojnici, čak i onda kada su generalno sposobni da služe vojni rok, realno sposobni da obavljaju takvu specifičnu dužnost, odnosno da stražare.

Iz podataka utvrđenih tokom psihološko-psihijatrijske autopsije suicida vojnika D. K., može se zaključiti da on po svemu sudeći, u vreme kada je dobio veoma odgovornu dužnost koja zahteva nošenje oružja i municije, te odgovarajuće manipulisanje oružjem, za to nije bio spreman i u potpunosti sposoban, te da je vršenje stražarske dužnosti u konkretnom slučaju predstavljalo veliki rizik za život vojnika D. K.

Samim tim što je *post festum*, dakle tek nakon konkretne smrti vojnika usled izvršenog samoubistva, ekspertizni vojni tim i formalno dao niz razumnih predloga usmerenih na to da se efikasno deluje preventivno, radi generalnog sprečavanja suicida u vojsci, što uključuje niz sasvim konkretnih mera, praktično je implicitno, ali ipak nedvosmisleno priznato da je niz ozbiljnih propusta suštinski doveo do samoubistva vojnika u konkretnom slučaju. Naime, ekspertizni vojni tim predlaže sledeće mere:

- 1) pooštavanje kriterijuma selekcije regruta prilikom njihove ocene sposobnosti za vojsku,
- 2) ozbiljno preispitivanje opravdanosti zahteva za odlaganje služenja vojnog roka,
- 3) posvećivanje posebne pažnje regrutima koji u svojoj anamnezi imaju ocenu – nesposoban za učenika Vojne gimnazije,
- 4) otklanjanje uočenog „fenomena iscrpljivanja” kod vojnika koji se preterano angažuju na raznim zadacima, a naročito kada se učestalo upućuju na stražarsku dužnost,
- 5) vođenje računa o individualnom stepenu izdržljivosti svakog pojedinca, kao i
- 6) pronalaženje adekvatnijeg ritma straže od postojećeg, koji je jako iscrpljujući.

Sve predložene mere ekspertiznog vojnog tima proizišle su isključivo iz analize okolnosti konkretnog samoubistva tokom služenja redovnog vojnog roka i temelje se isključivo na oceni niza relevantnih faktora koji su potencijalno uticali kauzalno na suicid konkretnog vojnika tokom služenja redovnog vojnog roka. Dakle, kako ekspertizni vojni tim sve svoje utemeljene predloge isključivo vezuje za tragično iskustvo proizišlo iz konkretnog slučaja samoubistva vojnika D. K. za vreme služenja redovnog vojnog roka u Vojsci Srbije i Crne Gore u Leskovcu, moglo bi se zaključiti da do konkretnog samoubistva vojnika D. K. po svemu sudeći, ne bi ni došlo da su nadležni vojni organi prethodno sproveli sve te mere, ili bar jedan veći deo tih razumnih mera, koje na temelju analize svih relevantnih

okolnosti suicida tokom služenja vojnog roka, za ubuduće, predlaže ekspertizni vojni tim, koji je i sam u širem smislu deo vojničke organizacije.

Ustavni sud je ocenio i da kako su sve te predložene mere razumne i kako bi se osnovano moglo očekivati da bi one svakako i inače dosledno morale biti sprovedene i pre nego što je došlo do samoubistva vojnika D. K. za vreme služenja redovnog vojnog roka u Vojski Srbije i Crne Gore u Leskovcu, koje je bilo konkretan povod za naknadnu analizu i racionalne predloge ekspertiznog vojnog tima. Može se zaključiti da nadležni vojni organi u tom pogledu snose odgovornost za nedovoljno poklanjanje pažnje prevenciji suicida tokom služenja obaveznog vojnog roka i inače, tj. u jednom opštem smislu, a iz čega je potom proizišlo konkretno samoubistvo vojnika D. K. za vreme služenja redovnog vojnog roka u Vojski Srbije i Crne Gore u Leskovcu.

Stoga je Ustavni sud i zaključio da je podnositeljicama ustavne žalbe povređen materijalni aspekt prava na život iz člana 24 Ustava, jer ovlašćena službena lica Vojske Srbije i Crne Gore nisu ispunila svoju preventivnu materijalnu obavezu da zaštite život vojnika D. K. od njega samog, odnosno u pogledu mogućeg samoubistva, dok se on nalazio pod njihovim neposrednim nadzorom, tokom služenja redovnog vojnog roka.

Utvrđujući postojanje materijalnog aspekta povrede prava na život, Ustavni sud je u svojoj odluci UŽ-739/2015, istovremeno utvrdio da nema procesnog aspekta povrede prava na život, u kontekstu radnji koje su preduzimali nadležni državni organi. Naime, podnositeljke ustavne žalbe, koje su tokom redovnog krivičnog postupka imale i status supsidijarnih tužilaca (oštećeni kao tužioci), smatrale su da je smrt njihovog sina i brata na nivou sumnje posledica krivičnog dela, a u vezi sa istragom/krivičnim postupkom vođenim povodom toga došlo je i do nestanka određenih dokaza (uniforme poginulog vojnika), što je punomoćnika podnositeljki navelo i da podnese krivičnu prijavu za krivično delo sprečavanje i ometanje dokazivanja.

Ispitujući osnovanost navoda ustavne žalbe u odnosu na istaknutu povredu prava iz člana 24 stava 1 Ustava, Ustavni sud je utvrdio da iz podnete ustavne žalbe proizlazi da podnositeljke ustavne žalbe izričito ističu povredu procesnog aspekta zaštite prava na život, obrazlažući je tvrdnjama da su nadležni organi Republike Srbije namerno činili propuste u istrazi kako bi sprečili da se sazna istina o smrti vojnika Dragana Kostića i tako zataškavali slučaj njegovog ubistva.

Ustavni sud je u svojoj odluci ukazao na to da obaveza zaštite života prema članu 24 Ustava, tumačena prema članu 19 Ustava da „jemstva neotuđivih ljudskih i manjinskih prava u Ustavu služe očuvanju ljudskog dostojanstva i ostvarenju pune slobode i jednakosti svakog pojedinca u pravednom, otvorenom i demokratskom društvu, zasnovanom na načelu vladavine prava“, upućuje na to da se u ovom slučaju imaju primeniti sledeći stavovi Evropskog suda za ljudska prava:

1) država je dužna da obezbedi zvaničnu istragu od momenta kada sazna da postoji sumnja da je smrt pojedinca nasilna bilo od strane državnih službenika ili od strane privatnih lica (videti, pored ostalih, presude Evropskog suda za ljudska prava *Yasa protiv Turske*, broj predstavke 22495/93, od 2. septembra 1998. godine, stav 98, *Mladenović protiv Srbije*, broj predstavke 1099/08, od 22. maja 2012. godine, *Branko Tomašić i drugi protiv Hrvatske*, broj predstavke 46598/06, od 15. januara 2009. godine, stav 62), a nadležni organi su dužni da postupaju po službenoj dužnosti (presude Evropskog suda za ljudska prava *Hugh Jordan protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, broj predstavke 24746/94, od 4. maja 2001. godine, stav 105, *Branko Tomašić i drugi protiv Hrvatske*, broj predstavke 46598/06 od 15. januara 2009. godine, stav 52 i dalje);

2) istraga mora ispuniti implicitni zahtev za hitnošću i razumnom ekspeditivnošću (videti *Yaşa protiv Turske*, od 2. septembra 1998. godine, Izveštaj 1998-VI, st. 102–04 i *Mahmut Kaya protiv Turske*, 2000-III, st. 106 i 107). Stoga, iako mogu postojati stvarne poteškoće koje sprečavaju napredovanje određene istrage, brzo reagovanje vlasti u situacijama koje uključuju upotrebu smrtonosne sile mogu se generalno smatrati suštinskim za očuvanje poverenja javnosti u vladavinu prava i sprečavanje svake pojave zavere ili tolerisanja nezakonitih radnji (videti presudu *Jularić protiv Hrvatske*, broj predstavke 20106/06, od 10. januara 2011. godine, stav 43);

3) istraga mora biti delotvorna u smislu da može dovesti do identifikacije i kažnjavanja odgovornih (videti presudu Evropskog suda za ljudska prava *Oğur protiv Turske*, broj predstavke 21594/93, od 20. maja 1999. godine, stav 88). Međutim, to nije obaveza cilja već obaveza sredstava (videti presudu *Hugh Jordan protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, broj predstavke 24746/94, od 4. maja 2001. godine, stav 107), što znači da su nadležni državni organi u obavezi da preduzmu sve razumne mere koje su im na raspolaganju kako bi obezbedili dokaze u vezi sa tim događajem, uključujući, pred ostalog, i uzrok smrti; da svaki nedostatak u istrazi koji podriva njenu sposobnost da se kroz nju utvrdi uzrok smrti ili odgovorna osoba može predstavljati rizik da navedeni standard neće biti zadovoljen (videti, pored ostalih, presudu *Bazorkina protiv Rusije*, broj predstavke 69481/01, od 27. jula 2006. godine, stav 118);

4) istragu sprovode lica koja su nezavisna od onih koja su umešana u događaj koji se istražuje (videti presudu Evropskog suda za ljudska prava *Oğur protiv Turske*, broj predstavke 21594/93, od 20. maja 1999. godine, st. 91 i 92) i nepristrasna u odnosu na njih, koja podrazumeva, kako odsustvo hijerarhijske ili institucionalne veze, tako i praktičnu nezavisnost (videti presudu istog suda *Ramasahai i drugi protiv Holandije*, broj predstavke 52391/99, od 15. maja 2007. godine, stav 337);

5) da bi istraga zadovoljila zahtev adekvatnosti, mora postojati dovoljan element javne kontrole istrage ili njenih rezultata kako bi se osigurala odgovornost za polaganje računa i u praksi i u teoriji i da stepen javne kontrole koji se traži može biti različit od predmeta do predmeta, kao i da bliski rođaci žrtve moraju učestvovati u postupku u svim predmetima u meri koja je potrebna kako bi se čuvali njihovi legitimni interesi (videti presude Evropskog suda za ljudska prava *McKerr protiv Ujedinjenog kraljevstva*, broj predstavke 28883/95, od 4. maja 2001. godine, stav 115 i *Shanaghan protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, od 4. maja 2001. godine, st. 91 i 92).

Ustavni sud je, rukovodeći se prethodno navedenim principima, zaključio da je u okolnostima konkretnog slučaja, nesumnjivo postojala procesna obaveza nadležnih organa da se sprovede istraga o smrti vojnika na redovnom odsluženju vojnog roka koji je zatečen u vojničkoj spavaoni mrtav sa prostrelnim ranama u trupnom delu tela. Radi se o neophodnošću za istragom u njenom supstancijalnom smislu, što znači da je reč o istrazi shvaćenoj kao „ranog istraživačkoj” fazi postupka, a u kojoj se na nivou procesno relevantnog stepena sumnje razjašnjavaju sve relevantne okolnosti konkretnog aktuelnog ili potencijalnog krivičnog dela, što znači da to svakako ne mora formalno biti istraga koju vodi istražni sudija prema ranije važećem Zakoniku o krivičnom postupku, niti formalna istraga koju prema sada važećem Zakoniku o krivičnom postupku vodi javni tužilac, već se može raditi o pretkrivičnom postupku u smislu ranije važećeg Zakonika o krivičnom postupku, odnosno predistražnom postupku prema pravilima pozitivnog Zakonika o krivičnom postupku.

Ustavni sud ukazuje na to da u istragu u njenom supstancijalnom smislu spadaju i radnje koje se vrše u pogledu krivičnih dela za koja se vodi skraćeni postupak, u kojem istrage formalno nikada ni nema. Tada je reč o istražnim radnjama pre podnošenja optužnog predloga, prema pravilima ranije važećeg Zakonika o krivičnom postupku, odnosno radi se o dokaznim radnjama koje se preduzimaju pre podnošenja optužnog predloga, u skladu sa pozitivnim Zakonikom o krivičnom postupku. Ovo proizlazi i iz činjenice da krivičnoprocesni sistemi većine država, pa i evropskih država u pogledu kojih, a vezano za odluke njihovih pravosudnih organa, svoje stavove zauzima i ESLJP (što je već ilustrovano u prethodnom tekstu ove odluke), najčešće ni nemaju dve istražne faze, poput formalne istrage (koju je nekada vodio istražni sudija, a sada je vodi javni tužilac) i nekadašnjeg pretkrivičnog postupka i sadašnjeg predistražnog postupka, koji takvoj istrazi prethodi, a nekada je i zamenjuje, kada se radi o skraćenom postupku u kojem formalne istrage ni nema, kao što je to bilo kako regulisano pravilima nekada važećeg Zakonika o krivičnom postupku Jugoslavije/Srbije, tako i u odredbama sada važećeg Zakonika o krivičnom postupku Srbije.

Stoga je Ustavni sud u ovoj odluci i u daljem tekstu koristio opšti izraz „istraga”, pod kojim se podrazumeva prethodno objašnjeno značenje takve istrage u supstancijalnom smislu. To znači da pod nju ne spada samo formalna istraga koja se vodi prema rešenju

istražnog sudije, kao što je to bilo uređeno u nekada važećem Zakoniku o krivičnom postupku, odnosno prema naredbi javnog tužioca, kao što je to propisano pozitivnim Zakonikom o krivičnom postupku, već u istragu spadaju sve radnje usmerene na celovito razjašnjenje svih okolnosti mogućeg krivičnog dela, preduzete u pretkrivičnom postupku, prema ranije važećem Zakoniku o krivičnom postupku, odnosno u predistražnom postupku shodno pozitivnom Zakoniku o krivičnom postupku, kao i sve istražne/dokazne radnje koje su sprovedene pre podnošenja optužnog predloga, odnosno u „istražnoj fazi“ skraćenog postupka.

Istraga u njenom supstancijalnom smislu je bila neophodna u konkretnom slučaju radi postizanja niza ciljeva, a pre svega:

- 1) da bi se utvrdio uzrok smrti,
- 2) da bi se utvrdile okolnosti u kojima se incident dogodio,
- 3) da bi se utvrdilo da li se radi o ubistvu ili samoubistvu, te
- 4) ako bi postojala relevantna sumnja ili čak mogućnost da je reč o ubistvu, da se identifikuju učinilac, odnosno okrivljeni, kao i sva umešana lica, kao i
- 5) da se razmotri da li su nadležni vojni organi na bilo koji način odgovorni što nisu sprečili nastupanje smrti vojnika, čija im je obuka bila poverena, u odnosu na koje su se starali i u pogledu čega su imali dužnost savesnog postupanja.

Imajući u vidu da se sa sprovođenjem istražnih radnji povodom smrti vojnika D. K. započelo po službenoj dužnosti, odmah nakon što se kritični događaj odigrao, te da su sve nužne istražne radnje preduzimane u kratkim rokovima i u kontinuitetu, kao i da je postupak pred Vojnim sudom u Nišu trajao sedam meseci i nedelju dana, računajući od kritičnog događaja 27. avgusta 2004. godine od 4. aprila 2005. godine, kada je odbačena krivična prijava rešenjem Okružnog javnog tužilaštva u Leskovcu Ktn. 9/05, a da je postupak po zahtevu oštećenih kao supsidijarnih tužilaca pred Okružnim sudom u Leskovcu trajao deset i po meseci, računajući od 14. aprila 2005. godine kada su oštećeni preuzeli krivično gonjenje, do 27. februara 2006. godine, kada je rešenjem Okružnog suda u Leskovcu Kv. 44/06 uvaženo neslaganje istražnog sudije za preduzimanjem preostalih predloženih istražnih radnji, Ustavni sud je ocenio da je istraga u ovom delu ispunila zahteve hitnosti i nezavisnosti.

Ustavni sud je smatrao da su nadležni organi krivičnog gonjenja preduzeli sve razumne i realno moguće korake u cilju potpunog utvrđivanja svih bitnih okolnosti kritičnog događaja, kao i sve raspoložive mere iz svoje nadležnosti, kako bi se utvrdilo šta se kritičnog dana (27. avgusta 2004. godine) zaista desilo, sprovodeći detaljnu i sveobuhvatnu istragu, pri čemu su svi izvedeni dokazi ukazivali na samoubistvo bez upadljivih znakova presuicidalnog sindroma. Stoga Ustavni sud smatra da je istraga povodom kritičnog događaja od 27. avgusta 2004. godine u kasarni „Jablanica“ u

Leskovcu (VP. 4796/6) ispunila zahteve hitnosti, nepristrasnosti, temeljnosti, ekspeditivnosti i adekvatnosti, zbog čega se ne mogu prihvatiti kao osnovane tvrdnje podnositeljki ustavne žalbe da su nadležni državni organi Republike Srbije „namerno činili propuste u istrazi, kako bi sprečili da se sazna istina o smrti vojnika D. K. i tako zataškavali slučaj njegovog ubistva”.

Pored toga, kada je reč o *oceni* delotvornosti istrage protiv NN lica zaposlenih u Vojski Srbije zbog krivičnog dela sprečavanje i ometanje dokazivanja, Ustavni sud je utvrdio da je punomoćnik podnosioca ustavne žalbe, dana 13. januara 2011. godine, odnosno pet godina nakon dostavljanja rešenja Okružnog suda u Leskovcu Kv. 44/06 od 27. februara 2006. godine oštećenima kao supsidijarnim tužiocima i njihovom punomoćniku, predložio da se sprovede novo balističko veštačenje radi utvrđivanja činjenice da li je prislon vatrenog oružja bio relativan ili apsolutan, a da predloženo veštačenje nije moglo da se sprovede uz konstataciju Nacionalnog kriminalističko-tehničkog centra, Odsek u Nišu u zapisniku o veštačenju broj 1251/12 od 10. oktobra 2012. godine, da se bez predmetne garderobe, koja nije dostavljena na veštačenje i puške, koja je pronađena 14. juna 2012. godine u preduzeću „Jugoimport SDPR”, radi eksperimentalnog pucanja, ne može odgovoriti na pitanje da li su opisana oštećenja na garderobi nastala dejstvom projektila ispaljenog iz ručnog vatrenog oružja iz apsolutnog prislona, relativnog prislona, relativne blizine ili daljine, pri čemu se predmetna uniforma nije mogla dostaviti na veštačenje, jer iz dostupne evidencije proizlazi da je „najverovatnije uništena”.

Ustavni sud je utvrdio da su u toku sprovođenja istražnih radnji povodom krivične prijave oštećenih, a u postupku pred Ustavnim sudom podnosioca ustavne žalbe, uočeni nedostaci koji su doveli do toga da:

- krivično gonjenje protiv NN učinilaca krivičnog dela sprečavanje i ometanje dokazivanja iz člana 336 stav 4 u vezi sa stavom 2 Krivičnog zakonika apsolutno zastari, a da
- dokazi koje je bilo potrebno obezbediti, pri tome, ne budu pronađeni, odnosno došlo je do situacije nemogućnosti pouzdanog utvrđivanja gde se nalaze i kako se čuvaju predmeti nakon obdukcije leša koji mogu poslužiti kao dokaz u krivičnom postupku.

Ustavni sud je konstatovao da bi prethodno navedeni propusti nadležnih organa, pre svih zaposlenih u Institutu za sudsku medicinu VMA, sami po sebi, mogli da ukažu na to da prvobitno vođena istraga, kako po predlogu Vojnog tužilaštva, tako i po supsidijarnom predlogu oštećenih, nije bila dovoljno detaljna i da postoje dokazi koji, nisu bili, a morali su biti, izvedeni – konkretno, predloženo balističko veštačenje. Međutim, imajući u vidu sve okolnosti konkretnog slučaja i opsežnost preduzetih istražnih radnji, na koje podnosioci ustavne žalbe nisu imali primedbi, naročito mišljenje veštaka balističara datog prilikom rekonstrukcije kritičnog događaja, kao i rezultate reobdukcije tela pokojnog vojnika D. K., Ustavni sud je smatrao da navedeni propusti nadležnih državnih

organa ne pružaju dovoljno osnova za zaključak da je istraga smrti vojnika D.K. bila manjkava u meri koja dovodi u pitanje njenu delotvornost.

Zaključak Ustavnog suda o delotvornosti istrage, uprkos postojanju i određenih propusta, posebno proizlazi iz činjenice da se osnovni propust tiče uniforme koja nije mogla biti pronađena, a koja je po svemu sudeći uništena u postupku koji nije bio formalno korektan, čime je onemogućeno da se naknadno prema otvorima na uniformi nastalim od ustrelina, ponovo utvrđuje daljina pucanja, te potom eventualno, sprovede i odgovarajući eksperiment, odnosno balističko veštačenje, ako bi organ postupka prihvatio takav dokazni predlog. Ovde treba imati u vidu i delovanje krivičnoprocesnog načela slobodne ocene dokaza.

Naime, propust koji se tiče uniforme, koja nakon što je već sprovedena odgovarajuća ekspertska analiza, potom nije čuvana na ispravan način, nije u konkretnom slučaju od suštinskog značaja, koji bi podrazumevao da je njime dovedena u pitanje delotvornost istrage, jer je kao što je to već objašnjeno u prethodnom tekstu, daljina pucanja, pouzdano utvrđena ne samo analizom oštećenja odeće u nivou ulaznih rana, što ukazuje na to da su usta cevi bila prislonjena uz tkaninu i da takav nalaz ukazuje na postojanje relativne blizine u odnosu na kožu i apsolutne blizine u odnosu na odeću, već i na osnovu obdukcije i reobdukcije, što se konkretno tiče karakteristika ulaznih rana na telu.

To znači da je daljina pucanja u konkretnom slučaju, a iz čega u kontekstu analize svih drugih utvrđenih činjenica i dokaza, kako pojedinačno, tako i u njihovoj međusobnoj vezi i proizlazi zaključak da se u konkretnom slučaju radi o samoubistvu, već utvrđena na pouzdan način odgovarajućim dokaznim/istražnim radnjama, te da pri tome, nema realnih osnova za pretpostavku/sumnju da bi se do drugačijeg zaključka došlo i da je sprovedeno predloženo balističko veštačenje.

Pored navedenog, Ustavni sud je utvrdio da su podnositeljke ustavne žalbe bile uključene u postupak u meri koja je neophodna za zaštitu njihovih interesa kao najbližih srodnika i oštećenih u krivičnoprocesnom smislu. Na temelju analize svih prethodno navedenih činjenica, koje se tiču postupanja nadležnih organa u konkretnom slučaju, Ustavni sud je zaključio da prethodno objašnjeni nedostaci u sprovođenju istrage u konkretnom slučaju nisu na bilo koji relevantan način suštinski ugrozili njenu delotvornost, kao i da ti propusti ne mogu dovesti u sumnju zaključak da je vojnik izvršio samoubistvo u okolnostima i na način kao što su to utvrdili nadležni organi, a što je već detaljno objašnjeno u prethodnom tekstu ove odluke. Ustavni sud je u svojoj odluci UŽ-739/2015 istakao i da se delotvornost istrage ni inače, a to se tiče i konkretnog slučaja, ne može ceniti isključivo sa stanovišta da li je iz istrage proizišao zaključak o postojanju krivičnog dela, pa i okrivljenog/okrivljenih za to krivično delo (što je u konkretnom slučaju sadržano u „verziji“ podnosioca krivične prijave ili predstavlja njihovo subjektivno uverenje), jer obrnuto, ishod delotvorne istrage može biti i dokazno

utemeljeni zaključak da konkretno delo povodom kojeg se istraga vodila, nije krivično delo, niti tada naravno, postoje i okrivljeni za takvo delo, koje samo po sebi, nema deliktan karakter.

S obzirom na sve prethodno navedeno, Ustavni sud je utvrdio da je postupak Osnovnog javnog tužilaštva u Leskovcu u predmetu Ktn. 973/12, a u vezi sa radnjama preduzetim u predmetu Okružnog javnog tužilaštva u Leskovcu Ktn. 9/05 i u predmetu Okružnog suda u Leskovcu Kri. 17/05, bio temeljan, hitan i delotvoran, te je ocenio da aktom Višeg javnog tužilaštva u Leskovcu Ktpo. 135/14 od 26. decembra 2014. godine i radnjama Osnovnog javnog tužilaštva u Leskovcu u predmetu Ktn. 973/12 nije došlo do povrede procesnog aspekta prava iz člana 24 Ustava. Ustavni sud je stoga, saglasno odredbi člana 89 stava 1 Zakona o Ustavnom sudu, ustavnu žalbu u ovom delu, koji se tiče procesnog aspekta povrede prava na život, odbio kao neosnovanu.

4.4. Stavovi Ustavnog suda u pogledu prava okrivljenog na nepristrasan krivični sud

Kada je reč o stavovima Ustavnog suda u pogledu prava okrivljenog na nepristrasan krivični sud, tu se radi o relativno novijoj praksi zasnovanoj pretežno na relevantnim stavovima Evropskog suda za ljudska prava u pogledu kriterijuma po kojima se konkretne sudije, čak i nezavisno od formalnog (ne)postojanja razloga za obavezno izuzeće/isključenje u krivičnom postupku, u konkretnim okolnostima i iz sasvim konkretnih razloga povezanih sa procesnom ulogom/funkcijom tih sudija u različitim fazama istog krivičnog postupka, ne mogu načelno smatrati nepristrasnim.

Sumarna ilustracija stavova Ustavnog suda u nekoliko relevantnih odluka koje se tiču odlučivanja u odnosu na pravo na nepristrasan sud – član 32 stav 1 Ustava: Stavovi Ustavnog suda koji se tiču odlučivanja u odnosu na pravo na nepristrasan sud – član 32 stav 1 Ustava, što se pre svega tiče pojave istog sudije u više procesnih situacija/odlučivanja u istom krivičnom postupku, a nezavisno i od toga, što se inače ne radi o nekom od razloga za obavezno izuzeće sudije u skladu sa pravilima Zakonika o krivičnom postupku, ispoljavaju se između ostalog u sledećim odlukama:

- **Odluka UŽ-12021/2017 od 15. oktobra 2020. godine** kojom je usvojena ustavna žalba podnosioca i utvrđena mu povreda prava na nepristrasan sud, kao sastavni element prava na pravično suđenje;
- **Odluka UŽ-4743/2017 od 4. marta 2021. godine** kojom je odbijena ustavna žalba podnosioca jer ocene postupajućih sudija o postojanju pritvorskog razloga iz člana 211 stava 1 tačka 3) ZKP, onako kako su iznete u navedenim rešenjima ne predstavljaju okolnosti koje, sagledane kroz njihovo učešće u istom predmetu kao

članova žalbenog veća koje je odlučivalo o žalbi protiv prvostepene presude, izazivaju sumnju u pristrasnost u smislu člana 37 stava 2 ZKP, kao i

- **Odluka UŽ-2027/2018 od 23. decembra 2021. godine** kojom je odbijena ustavna žalba podnositeljke, između ostalog i za istaknutu povredu prava na nepristrasan sud, jer su dvoje od pet sudija – članova veća (predsednik veća sudija mr S. J. i sudija O. H.), koji su učestvovali u odlučivanju o njenoj žalbi i donošenju drugostepene krivične presude, učestvovali i u donošenju rešenja kojima je pravnosnažno odlučivano o uslovnom otpustu istog lica (*podtač. 5.2. i 5.3. obrazloženja te odluke*).

U svojoj prvoj „usvajajućoj” odluci (UŽ-4461/2010), koja se ticala prava na nepristrasan sud u kontekstu „pojavljivanja” istog sudije/istih sudija u različitim procesnim ulogama u istom krivičnom postupku, zbog čega bi se mogla dovesti u pitanje njihova nepristrasnost, Ustavni sud je između ostalog, analizirao i stav Evropskog suda za ljudska prava u odnosu na ovo pitanje, u vezi sa čim je zaključio da je ESLJP prešao put od čisto objektivne koncepcije zasnovane na strogoj razdvojenosti funkcije gonjenja, istrage i suđenja, do koncepcije koja je više subjektivna, jer pretpostavlja analizu okolnosti konkretnog slučaja u kojem sudija nije poštovao razdvojenost navedenih funkcija.

Osnovna karakteristika prvog perioda jeste nastojanje ESLJP-a da primenom stroge definicije objektivne nepristrasnosti otkloni bilo kakav rizik koji bi, usled prethodnog vršenja funkcije gonjenja ili sprovođenja istrage, doveo u pitanje pristrasnost sudije u fazi suđenja (ESLJP, *Cubber protiv Belgije*, 26. oktobar 1984, § 24, 30). Na drugoj strani, sadašnje postupanje ESLJP-a odlikuje zahtev da objektivna povreda načela razdvojenosti funkcija gonjenja, sprovođenja istrage i suđenja moraju biti praćena pristrasnim ponašanjem sudije. Pri tome je neophodno ispitati da li se subjektivne bojazni okrivljenog mogu prihvatiti kao objektivno opravdane, budući da je to odlučujući elemenat prilikom ocene o nepristrasnosti (ESLJP, *Hauschildt protiv Danske*, 24. maj 1989, § 50; *Ferrantelli i Santangelo protiv Italije*, 7. avgust 1996, § 58). Drugim rečima, nekadašnja apstraktna ocena zamenjena je ocenom okolnosti konkretnog slučaja, pri čemu se uzima u obzir stanovište okrivljenog, ali ono nema odlučujući značaj (ESLJP, *Perote Pellon protiv Španije*, 25. jul 2002, § 44).

Ustavni sud je zaključio da odredbu člana 40 tačke 5) ZKP ne bi trebalo tumačiti na način da učešće određenog sudije u donošenju bilo koje odluke nižeg suda u istom krivičnom predmetu ima za posledicu njegovo izuzeće iz postupka pred žalbenim sudom, ali da pritom, višestruke procesne uloge koje je konkretan sudija S. V. imao u prvostepenom postupku, bilo u svojstvu predsednika Okružnog suda u Beogradu, kada je odlučivao o zahtevima za izuzeće postupajućih sudija, bilo kao član vanpretnosnog veća koje je donelo odluku o dodeljivanju okrivljenom S. P. statusa svedoka saradnika i, uz to, odlučivalo o produženju pritvora optuženima, ne može se opravdati na način na koji je

to učinio zamenik v.f. predsednika Apelacionog suda u Beogradu u rešenju kojim je odbijen kao neosnovan zahtev branilaca optuženih za izuzeće.

Ustavni sud je, stoga, zaključio da višestruko procesno angažovanje konkretnog sudije u prvostepenom postupku i odluke koje je tom prilikom donosio, predstavljaju okolnosti koje, sagledane kroz njegovo učešće u istom predmetu kao predsednika žalbenog veća Apelacionog suda u Beogradu, izazivaju sumnju u pristrasnost u smislu člana 40 tačke 6) ZKP (u vezi s tim vid. ESLJP, Perote Pellon protiv Španije, 25. jul 2002, §§ 46–48), a iz čega proizlazi povreda prava podnosioca ustavne žalbe na nepristrasnost sud, kao sastavnog elementa prava na pravično suđenje iz člana 32 stava 1 Ustava.

Polazeći od ove prve, prethodno u bitnom, analizirane odluke Ustavnog suda koja se ticala usvajanja ustavne žalbe zbog povrede prava podnosioca na nepristrasnost sud, Ustavni sud je i u drugim slučajevima (poput UŽ-12021/2017), odlučivao rukovodeći se istim kriterijumima. Naime, Ustavni sud je (o)cenio da nekada višestruko pojavljivanje sudije/više istih sudija u različitim procesnim situacijama u istom krivičnom postupku (a nekada i van krivičnog postupka, ali povezano sa njim, kao kada se radi o sudiji koji je kao član Visokog saveta sudstva odlučivao o odobravanju krivičnog gonjenja/ukidanju imuniteta okrivljenog/okrivljenom, koji je kao sudija imao pravo imuniteta), može da se u konkretnim okolnostima smatra razlogom za sumnju u nepristrasnost sudije, nezavisno od nepostojanja zakonskih razloga za obavezno izuzeće konkretnog sudije.

Konačno u nekim drugim situacijama (poput predmeta 2027/2018 i 4743/2017), Ustavni sud je odbijao ustavne žalbe u pogledu prava na nepristrasnost sud, jer je vrednujući konkretne okolnosti u celini, a posebno sa ukupnim dejstvom načela/prava okrivljenog na pravično suđenje, izvodio zaključak da takve povrede u redovnom postupku nije bilo, a nezavisno od toga što se isti sudija u određenoj „meri“ pojavljivao u različitim procesnim ulogama u istom krivičnom postupku, a pritom se, naravno, nije radilo o razlogu za obavezno izuzeće sudije.

4.5. Stavovi Ustavnog suda koji se tiču nekih relevantnih aspekata ustavnih žalbi protiv presuda prekršajnih sudova

Prilično veliki broj ustavnih žalbi u kaznenopravnoj materiji u širem smislu tiče se presuda / drugih odluka prekršajnih sudova, a po svom značaju se kada je reč o stavovima Ustavnog suda u odnosu na takve žalbe, posebno izdvajaju:

A) stavovi Ustavnog suda koji se tiču malog značaja određenih kazni izrečenih od strane prekršajnih sudova u konkretnom kontekstu, kao i

B) stavovi Ustavnog suda u pogledu presuda prekršajnih sudova kojima su građani kažnjavani zbog nepoštovanja određenih zabrana u vreme važenja vanrednog stanja tokom pandemije zarazne bolesti *Covid 19*.

U praksi Ustavnog suda se redovno odbacuju ustavne žalbe podnesene protiv presuda prekršajnih sudova (najčešće se radi o saobraćajnim prekršajima), kojima su izrečene relativno male novčane kazne (nekada i uz kaznene poene), kada Ustavni sud redovno zaključuje da se radi o predmetima malog značaja, koji kao takvi već u jednom *prima facie* smislu nisu ustavnopravno prihvatljivi.

U vreme vanrednog stanja zbog pandemije zarazne bolesti *Covid 19*, bili su između ostalog, propisan i prekršaji koji su se svodili na kršenje određenih zabrana, poput zabrane kretanja u određenom periodu. Nakon ukidanja vanrednog stanja, prestalo je i vađenje tih kaznenih normi, odnosno takvi prekršaji po definiciji temporalnog karaktera, više nisu formalno egzistirali, što je potom poslužilo kao osnov za podnošenje ustavnih žalbi kojima su se osporavale presude prekršajnih sudova kojima su oni koji su činili takve prekršaje u vreme vanrednog stanja kažnjavani.

Naime, podnosioci su se pozivali na ustavnopravno pravilo (*lex previa* segment), sadržano u načelu zakonitosti (*nullum crimen, nulla poena sine lege*) o obaveznoj primeni blažeg zakona, te su smatrali da bi svi okrivljeni koji su prekršajno kažnjavani u prvom stepenu, morali da budu oslobođeni prekršajne odgovornosti u drugostepenom postupku, jer je u međuvremenu konkretan prekršaj (vezan samo za trajanje vanrednog stanja), nakon ukidanja vanrednog stanja dekriminalizovan. Kako takav stav nisu prihvatili nadležni prekršajni apelacioni sudovi, osuđeni za takve prekršaje su se često ustavnim žalbama „obraćali“ Ustavnom sudu.

Ove ustavne žalbe Ustavni sud prema svojoj praksi redovno odbacuje, pri čemu takvo svoje odlučivanje temelji na analizi relevantnih odredbi Krivičnog zakonika koje se tiču vremenskog važenja krivičnog prava, smatrajući da se krivičnopravne norme primenjuju kao *lex generalis* u odnosu na prekršajno pravo, kao jedan vid kaznenog prava i neku vrstu „mini krivičnog prava“. Naime, ovde Ustavni sud polazi od toga da, ako određeno pravilo u jedinstvenom pravnom poretku i prema načelu jedinstva pravnog sistema važi za krivična dela kao načelno teže delikte, ono po logici stvari mora važiti i kada se radi o prekršajima kao načelno manje težim deliktima u istom pravnom sistemu. Dakle, Ustavni sud ovaj svoj stav temelji na relevantnim odredbama Krivičnog zakonika. Naime, prema članu 5 stavu 1 KZ, na učinioca krivičnog dela primenjuje se zakon koji je važio u vreme izvršenja krivičnog dela, a izuzetak od ovog pravila je propisan u članu 5 stavu 2 KZ, kojim je propisano da ako je posle izvršenja krivičnog dela izmenjen zakon, jednom ili više puta, primeniće se zakon koji je najblaži za učinioca.

Međutim, posebna situacija postoji kada se radi o krivičnom zakonu koji „u startu“ ima limitirano trajanje, tako što je u samom zakonu (tu bi se naravno, svakako radilo o zakonu

koji spada u tzv. sporedno krivično zakonodavstvo) propisuje u kojem vremenskom periodu taj zakon važi, što je inače u praksi veoma retko. *Na učinioca krivičnog dela koje je predviđeno zakonom sa određenim vremenskim trajanjem, primenjuje se taj zakon, bez obzira na to kad mu se sudi, ako tim zakonom nije drukčije određeno* (član 5 stav 3 KZ). Na ovaj način je iz određenih „kriminalno-političkih razloga”, u ovoj situaciji isključena primena kasnijeg zakona, čak i kada je blaži, ali se ta mogućnost ipak dozvoljava ukoliko je to izričito takvim zakonom propisano, što ovde nije slučaj.

4.6. Zaključci

Ustavni sud *nije sud četvrtog stepena*, niti je on uopšte nekakav „super sud” ili „sud najvišeg ranga”, a nije takođe ni segment redovnog pravosuđa, niti je, naravno, deo sudske vlasti u ustavnopravnom sistemu podele vlasti. Uprkos tome, Ustavni sud ima izuzetno značajnu funkciju u pravnom sistemu Srbije kada je reč o tzv. poslednjem sredstvu za zaštitu Ustavom zajemčenih prava i sloboda, što nekada zahteva i odlučivanje o ustavnim žalbama koje se tiču pravnosnažnih odluka redovnih sudova, pa i takvih odluka krivičnih sudova.

Karakter takve ustavnopravne zaštite koja se ostvaruje delovanjem Ustavnog suda je, dakle, izrazito *ultima ratio* tipa, što je i inače imanentno mnogim drugim pravnim državama, koje se odlikuju vladavinom prava, a čiji pravni sistemi poznaju slične mehanizme ustavnosudske zaštite.

Ustavni sud, dakle, baveći se zaštitom Ustavom garantovanih prava i sloboda, može u određenim situacijama čak i da poništava odluke redovnih sudova, ali on ni tada ne može i ne sme da postupa kao instancioni sud, niti se sme upuštati u utvrđivanje činjeničnog stanja. Ovo naravno važi u potpunosti i za odluke Ustavnog suda koje su „samo” deklarativnog karaktera, te se svode na utvrđivanje da je podnosiocu ustavne žalbe određenom sudskom odlukom povređeno neko konkretno pravo koje je zajemčeno Ustavom Srbije.

Pitanje razmatranja prave i poželjne/podobne uloge Ustavnog suda u krivičnopravnom segmentu pravosuđa shvaćenog u širem smislu (što znači da obuhvata i ustavne žalbe iz tog domena) mora se posmatrati i u odgovarajućem normativnom kontekstu koji proizlazi iz nekih važećih zakonskih rešenja.

Naime, time što su drastičnim smanjenjem broja povreda zakona o kojima drugostepeni sud vodi računa po službenoj dužnosti, te takođe drastičnim umanjeanjem žalbenih osnova za pobijanje presude drugostepenog suda, a naročito bitnim umanjeanjem mogućnosti ulaganja vanrednih pravnih lekova, značajno smanjene opšte mogućnosti odlučivanja redovnih krivičnih sudova u krivičnom postupku, u praksi je proizveden veoma loš efekat da okrivljeni iz krivičnih postupaka, neku svoju „poslednju šansu” [pre nego što (*sic*)

„zaprete Strazburom”] vide u ulaganju ustavne žalbe. To nije dobro kako sa stanovišta uloge Ustavnog suda u pravnom sistemu Srbije, tako ni s obzirom na funkciju sudske vlasti i ulogu „redovnog pravosuđa” u krivičnompravnom sistemu Srbije, te bi stoga, u nekoj budućoj reformi trebalo propisati više zakonskih mogućnosti za efikasnije ostvarivanje Ustavom garantovanih prava, već u sistemu redovnog krivičnog pravosuđa. U tom cilju, ali i radi očuvanja i izgradnje višeg stepena jedinstva pravnog poretka u krivičnompravnom segmentu, trebalo bi značajno proširiti i nadležnost Vrhovnog suda u krivičnompravnoj oblasti.

Praksa Ustavnog suda u ustavnosudskim postupcima čiji su predmet ustavne žalbe iz krivičnompravne materije je raznovrsna i bogata. Ta praksa je i prilično dinamična. Ona je u bitnoj meri utemeljena i na relevantnim stavovima Evropskog suda za ljudska prava, koje uvažava Ustavni sud Srbije, ali je ipak dominantno obeležena autentičnim shvatanjem samog Ustavnog suda kako u pogledu njegove opšte uloge u srpskom pravnom sistemu, tako i u odnosu na ustavnopravnu relevantnost određenih pitanja iz krivičnompravnog domena o kojima su pravnosnažno odlučili redovni krivični sudovima, a koja su potom, postala predmet razmatranja (i) Ustavnog suda u postupcima po ustavnim žalbama.

Od ogromne je važnosti da se široka stručna javnost upozna sa svim relevantnim stavovima Ustavnog suda sadržanim u njegovim brojnim odlukama koje se tiču ustavnih žalbi koje spadaju u krivičnompravni domen, jer bi se tako, s jedne strane, smanjio nivo tzv. nelegitimnih očekivanja od Ustavnog suda u vidu nerealnih „nadanja” velikog broja podnosilaca ustavnih žalbi u ishod takvih ustavnih žalbi, dok bi se time, s druge strane, omogućilo da ustavne žalbe koje se zasnivaju na razlozima koji bi načelno mogli da budu ustavnopravno relevantni, budu kvalitetne, te u argumentovanju potkrepljene između ostalog, i relevantnom praksom samog Ustavnog suda.

Izvori i literatura

- Ambos, K (2018) *Internationales Strafrecht – Strafanwendungsrecht, Völkerstrafrecht, Europäisches Strafrecht Rechtshilfe*, „C.H.Beck“, München.
- Bejatović, S. (ur.) (2019) Pritvor i druge mere obezbeđenja prisustva okrivljenog u krivičnom postupku – Međunarodni pravni standardi, regionalna zakonodavstva i primena, Misija OEBS u Srbiji.
- Beljanski, S., Pajvančić, M. (2021) Normativna kontrola ustavnosti kao osnovna (?) nadležnost Ustavnog suda Srbije (2009-2019), Beograd.
- Beširević, V., Marinković, T. (2012) Serbia in „a Europe of Rights“: The Effects of the Constitutional Dialogue between the Serbian and European Judges, *European Review of Public Law*, Vol. 24, No. 1, pp. 401-430.
- Bouchagiar, G., (2024) *Is Europe prepared for Risk Assessment Technologies in criminal justice? Lessons from the US experience*, *New Journal of European Criminal Law*, Vol. 15, No. 1, pp 72-98.
- Bovan, S. (2013) *Metodski potencijali hermeneutičkog pragmatizma u razumevanju i primeni načela ne bis in idem*, „Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu“, broj 2, str. 62-74.
- Cassese, A. (2003) *International Criminal Law*, „Oxford University Press“, London.
- Clack, G. (2004) (Ed.), *Outline of the U.S. Legal System*, „Bureau of International Information Programs United States Department of State“, Washington.
- De Visser, M. (2014) *A Constitutional Review in Europe – A Comparative Analysis*, Hart Publishing.
- Fikfak, V. (2018) Changing State Behaviour: Damages before the European Court of Human Rights, *European Journal of International Law*, Vol. 29, Issue 4, pp 1091–1125.
- Forrest, K., (2021) *When Machines Can be Judge, Jury and Executioner: Justice in the Age of Artificial Intelligence*, World Scientific Publishing Company.
- Houlooubek, M., Wagrandl, U. (2023) A Model for the World: The Austrian Constitutional Court Turns 100, *ICL Journal*, Vol. 17, br. 3, pp. 251-276.
- Josipović, I., Novak Hrgović, K. (2016) *Načelo ne bis in idem u kontekstu prekršajnog, kaznenog i upravnog prava*, „Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu“, br. 2, Zagreb.
- Jović, B., Institut izdvojenog mišljenja u praksi prvog 'novog' saziva Ustavnog suda Srbije, *Pravni život*, Beograd, br. 12/2017, tom IV, pp. 699–718.
- Karić, T., Protić, S., Kolaković-Bojović, M., Paraušić, A., Drndarević, N. (2021) *Analiza uticaja primene Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica u periodu od 2006. do 2020. godine*. Misija OEBS-a u Srbiji, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd.
- Kniebühler, RM. (2005) *Transnationales „ne bis in idem“ – Zum Verbot der Mehrfachverfolgung in horizontaler und vertikaler Dimension*, „Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht und „Humboldt & Duncker“, Freiburg.
- Kolaković-Bojović, Milica (2011) *Osnov odgovornosti pravnih lica za krivična dela*. Strani pravni život, 55 (2). pp. 167-184.
- Kolaković-Bojović, Milica (2014) *Zloupotreba položaja odgovornog lica: de lege lata et de lege ferenda*. In: *Prestup i kazna: de lege lata et de lege ferenda*. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, pp. 237-246.
- Kolaković-Bojović, M. (2016) *Okončanje krivičnog postupka u razumnom roku*, Doktorska disertacija, Beograd.

- Kolaković-Bojović, Milica (2017) *Inkriminacija prisilnog nestanka u krivičnom pravu Republike Srbije*. Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, 36 (1). pp. 135-147. ISSN 0350-2694
- Kolaković-Bojović, Milica (2017) *Privredna krivična dela i Poglavlje 23*. In: Privredna krivična dela. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja ; Institut za uporedno pravo, Beograd, pp. 95-105.
- Kolaković-Bojović, Milica (2017) *Stavovi Venecijanske komisije kao okvir ustavnih promena u oblasti pravosuđa*. Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, 36 (3). pp. 21-37. ISSN 0350-2694
- Kolaković-Bojović, Milica (2023) *Víctimas de desaparición forzada y derecho a la reparación*. In: Desaparición forzada: Colección en temas de derechos humanos, Tomo I. Centro Internacional para la Promoción de los Derechos Humanos bajo los auspicios de UNESCO (CIPDH), Buenos Aires, Argentina, pp. 196-226. ISBN 978-631-90305-0-1
- Kolaković-Bojović, Milica and Baranowska, Grazyna (2024) *Migrants as Victims of Enforced Disappearances*. In: International scientific thematic conference The Position of Victims in the Republic of Serbia, Palić, 12-13 June 2024. Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, pp. 63-74. ISBN 978-86-80756-66-0
- Kolaković-Bojović, M., Batričević, A. (2021) *Children in Correctional Institutions and the Right to Communicate with Their Families During the Covid-19 Pandemic*. Teme, XLV (4). pp. 1115-1130. ISSN 1820-7804
- Kolaković-Bojović, M. (2021) *Information and Communications Technology as a Tool to Substitute In-Person Visits in the Serbian Prison System During the Covid-19 Restrictive Measures*. Journal of Liberty and International Affairs, 7 (3). pp. 21-35. ISSN 1857-9760
- Kolaković-Bojović, M. (2021) *Life Imprisonment and Parole in Serbia - (Un)intentionally Missed Opportunity*. Revija za kriminologiju i krivično pravo, 59 (1). pp. 93-108. ISSN 1820-2969
- Kolaković-Bojović, M. (2016) *Constitutional Provisions on Judicial Independence and EU Standards*. Annals of the Faculty of Law in Belgrade: Journal of Legal and Social Sciences, LXIV (3). pp. 192-204. ISSN 0003-2565
- Kolaković-Bojović, Milica (2016) *Višestruko ukidanje prvostepene presude i trajanje krivičnog postupka*. Revija za kriminologiju i krivično pravo, 54 (1). pp. 111-125. ISSN 1820-2969
- Kolaković-Bojović, M. (2015) *Dostavljanje pismena u krivičnom postupku Republike Srbije: efikasnost u rascepu između lepih želja i loših navika*. Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, 34 (2). pp. 113-122. ISSN 0350-2694
- Kolaković-Bojović, M. (2015) *Efikasnost postupaka za ratne zločine u Republici Srbiji*. Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, 34 (1). pp. 155-167. ISSN 0350-2694
- Kolaković-Bojović, M. (2014) *Efikasnost krivičnog postupka, reforma pravosuđa i pristupni pregovori sa EU*. Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, 33 (2). pp. 189-201. ISSN 0350-2694
- Kolaković-Bojović, M. (2013) *Pravo na stručnu odbranu okrivljenog i efikasnost krivičnog postupka*. Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, 32 (1). pp. 131-148. ISSN 0350-2694
- Kolaković-Bojović, M. (2012) *Mediji i pretpostavka nevinosti*. Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu (61). pp. 555-569. ISSN 2560-3116
- Kolaković-Bojović, M. (2022) *Child Victims and Judicial Protection in Serbia*. In: International Scientific Conference "Protection of human rights and freedoms in light of international and national standards". Faculty of Law, Kosovska Mitrovica, pp. 55-77. ISBN 978-86-6083-084-7
- Kolaković-Bojović, M. (2022) *Human Rights Protection: From Populism to the Evidence - Based Policy Making*. In: Yearbook. No. 5, Human rights protection: from childhood to the right to a dignified old age: human rights and institutions. Provincial Protector of Citizens - Ombudsman; Institute of Criminological and Sociological Research, Novi Sad; Belgrade, pp. 63-80. ISBN 978-86-80756-50-9

- Kolaković-Bojović, M., Grujić, Z. (2020) *Crime Victims and the Right to Human Dignity - Challenges and Attitudes in Serbia*. In: Yearbook. No. 3, Human rights protection: the right to human dignity. Provincial Protector of Citizens - Ombudsman; Institute of Criminological and Sociological Research, Novi Sad; Belgrade, pp. 239-269. ISBN 978-86-80756-36-3
- Kolaković-Bojović, M. (2020) *Medijski tretman žrtava*. In: Oštećeno lice i krivičnopravni instrumenti zaštite (međunarodni pravni standardi, norma i praksa): LX redovno godišnje savetovanje udruženja. Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu; "Intermex", Beograd, pp. 402-420. ISBN 978-86-6411-012-9
- Kolaković-Bojović, M. (2019) *Ograničenje trajanja pritvora: između zaštite i povrede ljudskih prava*. In: Pritvor i druge mere obezbeđenja prisustva okrivljenog u krivičnom postupku (međunarodni pravni standardi, regionalna zakonodavstva i primena). Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd, pp. 329-346. ISBN 978-86-6383-087-5
- Kolaković-Bojović, M. (2018) *Child Victims in Serbia - Normative Framework, Reform Steps and EU Standards*. In: Pravda po meri deteta - međunarudni naučni tematski skup, 6-7. jun 2018, Palić. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, pp. 171-183. ISBN 978-86-80756-10-3
- Kolaković-Bojović, M. (2018) *Nezavisnost pravosuđa i efikasnost sudske zaštite kao međunarodni pravni standard i uslov članstva u EU*. In: Organizacija pravosuđa i efikasnost sudske zaštite (Evropski standardi i stanje u Srbiji): krivičnopravni aspekti; LVIII savetovanje Srpskog udruženja za krivičnopravnu teoriju i praksu. Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu; Intermex, Beograd, pp. 95-116. ISBN 978-86-6411012-9
- Kolaković-Bojović, M. (2018) *The Rule of Law and Constitutional Changes in Serbia*. In: Međunarodna naučno-stručna konferencija "Krivično zakonodavstvo i funkcionisanje pravne države" 20-21. april 2018, Trebinje. Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu; Grad Trebinje; Ministarstvo pravde Republike Srpske, Trebinje, pp. 277-292.
- Kolaković-Bojović, M. (2017) *Besplatna pravna pomoć kao međunarodni pravni standard*. In: Regionalna naučna konferencija "Besplatna pravna pomoć (ratio legis, obim i uslovi primene). Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu ; Ministarstvo pravde Republike Srbije, Beograd, pp. 129-147. ISBN 978-86-88945-05-9
- Kolaković-Bojović, M. (2016) *Efikasnost krivičnih postupaka za krivična dela organizovanog kriminala*. In: Suzbijanje organizovanog kriminala kao preduslov vladavine prava, Vršac, Srbija, 29.-30. septembar 2016. godine. Institut za uporedno pravo; Hanns Seidel Fondacija, Beograd ; Minhen, pp. 121-131. ISBN 978-86-80186-17-7
- Kolaković-Bojović, M. (2016) *Law on Protection of the Right to Trial within Reasonable Time: Environment for Criminal Sanction That Serves Its Purpose and Cost-Saving*. In: Međunarodni naučni skup Krivične i prekršajne sankcije i mere: izricanje, izvršenje i uslovni otpust, Palić, 02-03 jun 2016. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, pp. 203-213. ISBN 978-86-83287-90-1
- Kolaković-Bojović, M. (2015) *Efikasnost krivičnog pravosuđa kao sredstvo suzbijanja kriminaliteta*. In: Kriminal i društvo Srbije: izazovi društvene dezintegracije, društvene regulacije i očuvanje životne sredine. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, pp. 237-253. ISBN 978-86-83287-87-1
- Kolaković-Bojović, M. (2013) *Pojam efikasnosti krivičnog postupka: razumemo li ideal kome težimo?* In: Kriminal, državna reakcija i harmonizacija sa evropskim standardima. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, pp. 373-384. ISBN 978-86-83287-67-3
- Kolaković-Bojović, M., Đukanović, A. (2023) *Zločini iz mržnje u Republici Srbiji*. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd. ISBN 978-86-80756-59-2
- Kolaković-Bojović, Milica., Petković, B. (2020) *Položaj pravosuđa u Srbiji - između vladavine prava i samovlašća*. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd. ISBN 978-86-80756-27-1

- Kolaković-Bojović, M. (2018) *Organizacija pravosuđa u Republici Srbiji: reformski okvir i EU standardi*. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd. ISBN 978-86-80756-13-4
- Kolaković-Bojović, M., Stevanović, I., Vukićević, V. (2022) *Analiza normativnog i institucionalnog okvira oblasti pravosuđa po meri deteta*. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd.
- Kolaković-Bojović, M. (2022) *Konačni izveštaj o praćenju sudske prakse o položaju maloletnih žrtava krivičnih dela pred sudovima u Republici Srbiji u 2020. godini*. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd.
- Krapac, D. (2006) *Međunarodna kaznenpravna pomoć – uvod u teoriju međunarodne kaznenopravne pomoći*, „Narodne novine”, Zagreb.
- Lazin, Đ. (1982) *Prividni idealni sticaj*, „Privredna štampa”, Beograd.
- Manojlović Andrić, K., Milutinović, Lj., Andrejević, S., Rodić, V., Kršikapa, M., Bajić, M. (2018) *Kriterijumi za ocenu povrede prava na suđenje u razumnom roku*, Savet Evrope.
- Manojlović S. (2013) *Ustavna žalba u Republici Srbiji – normativni i praktični izazovi*, Harmonius, Vol. 2, br. 1, str. 137-156.
- Massing, O. (2016) *Legal Assistants at the German Federal Constitutional Court – A „Black Box“ of Research?* In: Rogowski, R., Gawron, T. (eds.) *Constitutional Courts in Comparison: The US Supreme Court and the German Federal Constitutional Court*, Berghahn Books, pp. 180-187.
- Matić Bošković, M. (2017) *Tužilački saveti i garancija tužilačke autonomije u državama Zapadnog Balkana. Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*. Vol. 65, br. 1, str. 169-186.
- Matić Bošković, M., Nenadić, S. (2018) *Evropski standardi u oblasti pravosuđa. Strani pravni život*, Vol. 62, br. 1, str. 39-56.
- Matić Bošković, M. (2020) *Court of Justice role in establishment of EU judicial standards, EU and comparative law issues and challenges series (ECLIC)*, Vol 4, pp. 329-351.
- Matić Bošković, M., (2020) *Court statistics – a tool for management and strategic planning*, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, No. 3, pp 81-96.
- Matić Bošković, M., Kostić, J. (2021) *New EU Enlargement Strategy Towards the Western Balkans and Its Impact on Rule of Law. Slovak Yearbook of European Union Law*, No. 1, pp. 37-58.
- Matić Bošković, M. (2021) *The Perception of Justice in Western Balkans Countries. Regional Law Review*. pp. 25-37.
- Matić Bošković, M. (2022) *Access to Justice and Unequal Treatment*. In: Yearbook. No. 5, Human rights protection: from childhood to the right to a dignified old age : human rights and institutions. Provincial Protector of Citizens - Ombudsman ; Institute of Criminological and Sociological Research, Novi Sad; Belgrade, pp. 139-152.
- Matić Bošković, M., Kolaković-Bojović, M. (2022) *New Approach to the EU Enlargement Process - Whether COVID-19 Affected Chapter 23 Requirements?* International Scientific Conference “The recovery of the EU and strengthening the ability to respond to new challenges – legal and economic aspects“ in Osijek, 9-10 June 2022allenges - Legal and Economic Aspects, 6. pp. 330-350. ISSN 2459-9425.
- Matić Bošković, M. (2024) *Impact of Artificial Intelligence on Practicing Judicial Profession*, *Sociološki pregled*, Vol. LVIII, No. 3, pp. 481-499.
- Matić Bošković, M., Kostić, J. (2024) *The Role of the EU in the Justice System Reforms*. *Revista Electronica Iberoamericana*, Vol. 18, br. 2, pp. 220-240.
- Milutinović, Lj., Krstić I., Čučković, B. (2016) *Kvalitativna studija o uticaju presuda Evropskog suda za ljudska prava na jurisprudenciju sudova u Republici Srbiji*, Savet Evrope.

- Pavlović, M. et. al. (2023) Ustavni sud Srbije 1963-2023, Ustavni sud i Institut za savremenu istoriju, dostupno na: https://www.ustavni.sud.rs/upload/document/i_1963_1974.pdf, pristupljeno 6. juna 2024. godine
- Paunović, M., Carić, S. (2007) Evropski sud za ljudska prava – nadležnosti i postupak, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.
- Rogowski, R., Gawron, T. (2016) *Constitutional Courts in Comparison: The US Supreme Court and the German Federal Constitutional Court*, Berghahn Books.
- Roxin, C., Schünemann, B. (2012) *Strafverfahrensrecht*, 27. Auflage, „Verlag C.H.Beck“, München
- Satzger, H. (2005) *Internationales und Europäisches Strafrecht*, Nomos, Baden-Baden.
- Schomburg, W., Lagodny, O., Gleß, S., Hackner, T, unter Mitarbeit von M. Bohlander, J. C. Nemitz, C. Rosband und S. Trautman, (2012) *Internationale Rechtshilfe in Strafsachen – International Cooperation in Criminal Matters*, 5. Auflage, „Verlag C. H. Beck“, München.
- Simović, D. (2019) Institucionalna fizionomija ustavne žalbe u Republici Srbiji u svetlosti uporednopravnih rešenja, In: *Ustavna žalba u pravnom sistemu Srbije* (Šarčević E, & Simović, D, eds), pp. 9-50, Fondacija Centar za javno pravo, Sarajevo.
- Vučić, O. (2013) Ustavno pravosuđe u Srbiji, *Nauka bezbednost policija*, Vol. 18, br. 3, str. 1-17.
- Zellenberg, U. (2003) Art 148 B-VG. In: Karl Korinek, Michael Holoubek (eds.) *Österreichisches Bundesverfassungsrecht. Kommentar*, Verlag Österreich.
- Zupančič, B. (2011) *Ne bis in idem (zabrana ponovnog suđenja za isto delo) – la belle dame sans merci*, „Crimen“, Beograd, No. 2, Beograd.
- Škulić, M. (2014) *Tax Crimes and Tax Misdemeanours in Serbia*, Thematic Conference proceedings – *Archibald Reiss Days Volume III*, Međunarodni naučni skup „Dani Arčibalda Rajsa“, tematski zbornik radova međunarodnog značaja, Kriminalističko-policijska akademija i Nemačka fondacija za međunarodnu pravnu saradnju (IRZ), Beograd, str. 27–40.
- Škulić, M., Bugarski, T. (2016) *Krivično procesno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Novi Sad.
- M. Škulić, (2016) *Načelo ne bis in idem – normativno rešenje i neka sporna pitanja*, „Pravni život“, broj 9, Beograd, str. 692–695.
- Škulić, M. (2018) *Organizovani kriminalitet – pojam, pojavni oblici, krivična dela i krivični postupak*, 2. izmenjeno i dopunjeno izdanje, „Službeni glasnik“, Beograd.
- Šurlan, T. (2018) Pravo na ličnu slobodu: Izdvojeno mišljenje u odnosu na odluku Ustavnog suda Republike Srbije 595/2014, *NBP Žurnal za kriminalistiku i pravo*, Vol. 18, No. 1, str. 89-100.
- Wahl, T (2016) *European Union, Procedural Criminal Law, Ne bi in idem*, „Eu crim – the European Criminal Associations Forum“, No. 2, Max-Planck Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, Freiburg.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

340.142:342.565.2(497.11)
342.7

ШКУЛИЋ, Милан, 1968-

Uloga Ustavnog suda Republike Srbije u zaštiti ljudskih prava u kaznenim postupcima / Milan Škulić, Milica Kolaković-Bojović, Marina Matić Bošković. - Beograd : Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, 2024 (Beograd : Birograf). - 264 str. : graf. prikazi, tabele ; 25 cm

Tiraž 300. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija: str. 259-263.

ISBN 978-86-80756-72-1

1. Колаковић-Бојовић, Милица, 1984- [аутор] 2. Матић Бошковић, Марина, 1977- [аутор]

а) Уставни суд Србије (Београд) -- Судска пракса б) Људска права -- Уставна заштита

COBISS.SR-ID 157379849